

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Joshua Rasmussen

AKIL
/ TANRI'YA
/ NASIL
/ GÖTÜRÜR
Bir Filozofun İmana Yolculuğu

Türkçesi: Mehmet Dalli

iZ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

JOSHUA RASMUSSEN

AKIL TANRI'YA
NASIL GÖTÜRÜR:

Bir Filozofun İmana Yolculuğu

© Joshua Rasmussen, 2019
© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2024
Sertifika no: 49821

İz Yayıncılık: 1388
İnceleme Araştırma Dizisi: 481
ISBN: 978-605-326-895-6
1. baskı, İstanbul 2024

Mahmutbey Mahallesi, Taşocağı Yolu Caddesi
212 My Office, No: 3 Kat: 31 Daire: 510 Bağcılar/İstanbul
Telefon: (212) 5207210
www.iz.com.tr
E-posta: bilgi@iz.com.tr

Özgün Adı: *How Reason Can Lead to God: A Philosopher's Bridge to Faith*

Editör: Hakan Aydın
Kapak Tasarımı: Emir Tali
Sayfa Tasarımı: Medine Efe

InterVarsity Press (P. O. Box 1400 Downers Grove, IL 60515, USA. www.ivpress.com)

tarafından yayımlanmıştır. Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın hiçbir kısmı

yayıncıdan yazılı bir izin alınmaksızın fotokopi, kayıtlama ya da herhangi bir bilgi depolama ve elde etme sistemi de dâhil olmak üzere herhangi bir biçim ve yolla aktarılamaz veya çoğaltılamaz.

Basıldığı yer: Çevik Matbaacılık (Sertifika no: 45509)
Davutpaşa Caddesi, Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul

AKIL TANRI'YA NASIL GÖTÜRÜR:

Bir Filozofun İmana Yolculuğu

JOSHUA RASMUSSEN

Türkçesi:
Mehmet Dallı

iz

Joshua Rasmussen; Azusa Pacific Üniversitesi Felsefe bölümü öğretim üyesidir. Başlıca uzmanlık alanı analitik metafiziktir. Gerçekliğin başat kategorileri olan nesneler, fikirler ve zorunlu varoluş üzerine odaklanmaktadır. *Defending the Correspondence Theory of Truth* (Cambridge University Press, 2014), *Necessary Existence* (with Pruss; Oxford University Press, 2015), *How Reason Can Lead to God* (IVP, 2019), and *Is God the Best Explanation of Things* (with Felipe Leon, Palgrave 2019).

Mehmet Dalli; 1997 yılında Bursa'da doğdu. İlahiyat eğitimine başlamasının yanı sıra 2018 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümüne başladı ve 2020 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2021 yılında Uşak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladıktan sonra 2023 yılında Bursa Uludağ Üniversitesinde Mantık Anabilim Dalında yazdığı “Zorunluluğun Doğası: Plantinga ve Gelenbevi Merkezli Bir İnceleme” adlı tezini savunarak yüksek lisans programını başarıyla bitirdi. Erken yaşlarından itibaren analitik felsefe, matematik felsefesi, mantık, din felsefesi ve Tanrı'nın varlığı meselesi üzerine özel olarak odaklanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
TEŞEKKÜR	11
ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ	13
BÖLÜM 1	
Akıl Şüpheyeye Yol Açtığında	17
BÖLÜM 2	
Akıl Köprüsü	27
BÖLÜM 3	
Temel Teori	41
BÖLÜM 4	
Zemini Test Etmek	63
BÖLÜM 5	
Ebedi Güç/Kudret	91
BÖLÜM 6	
Saf Bilfiil	97
BÖLÜM 7	
Zihin Temeli	115
BÖLÜM 8	
Madde Temeli	139
BÖLÜM 9	
Ahlak Temeli	159
BÖLÜM 10	
Akıl Temeli	181
BÖLÜM 11	
Mükemmel/Kusursuz Temel	195

BÖLÜM 12

Köprü'ye Meydan Okumak	217
-------------------------------------	-----

BÖLÜM 13

Engelleri Kaldırmak	233
----------------------------------	-----

BÖLÜM 14

Köprünün Öbür Tarafında	255
--------------------------------------	-----

KAYNAKÇA	267
-----------------------	-----

AKIL TANRI'YA NASIL GÖTÜRÜRE'ÖVGÜ	273
--	-----

DİZİN	277
--------------------	-----

Şüpheli Dostlarıma

ÖNSÖZ

Özellikle belirli bir tür insan için yazıyorum. Akla, bilime ve özgür düşünceye değer veriyorsunuz. Yeterli kanıt olmaksızın «iman» ile desteklenmiş inançları sorguluyorsunuz. Belki hayatınızın daha derin bir amacı olmasını istiyorsunuz, ancak sadece dileğe dayanarak bir şeye inanamayacağınızı düşünüyorsunuz. İster öğrenci ister akademisyen ya da sadece meraklı bir insan olun, bir tek şey istiyorsunuz: *Hakikat*. Eğer bu size tanıdık geliyorsa, bu kitap tam size göre.

Bu kitabın gerçekten de hakikatle ilgili olmadığından endişe edebilirsiniz. Başlığa bakarak, önceden varmış olduğum bir sonucu rasyonalize etmek için mantığı kullanmaya çalışıp çalışmadığımı merak edebilirsiniz. İnançlarıma uyacak şekilde “hakikati” bükmeye çalışıyor olabilir miyim? Arzularımla veya mevcut bakış açımla çelişse bile gerçeğe yüzleşmek istiyor muyum? Yanılmayı göze alıyor muyum? Eğer bu sorulara sahipseniz, bu kitap özellikle sizin için. Bu soruları sormanızı istiyorum. Bunlar bir kâşifin alameti farikasıdır. Kendi yolculuğumu ateşleyen ve nihayetinde beni bu kitabı yazmaya yönlendiren sorular bunlar.

Hangi bakış açısından gelerseniz gelin, bu kitabın sizin için faydalı olmasını istiyorum. Amacım sizi argümanlarla alt etmek ya da yalnızca benim bakış açıma katıldığınız takdirde rasyonel olabileceğinizi iddia etmek değil. Aksine, kendi

yolculuğunuzda sizi cesaretlendirebileceği umuduyla, yolculuğumdaki bazı adımları sizinle paylaşmak istiyorum.

Bu kitabı yazma nedenim, her şeyin nihai *temeline* dair daha büyük bir vizyon edinmeye ilham olabilecek yolu adım adım çizmektir. Kendi yolculuğumun hikâyesiyle başlıyorum. Ardından sizin incelemeniz ve keşfetmeniz için bir *akıl köprüsü* inşa etme işine başlıyorum. Son bölümlerde ise kötülük ve acı çekme hakkında varacağımız hedefe engel teşkil edebilecek yaygın soruları inceliyorum.

Soruşturmamız gerçekliğin en derin katmanına ulaşacak olsa da bu kitabı elimden geldiğince okunabilir hâle getirmeyi hedefliyorum. Bu nedenle, teknik jargon yerine gündelik dilde kullanılan sıradan tanımları ikame etmeye çalışıyorum. Hiçbir zaman bir argümanı akademik otoriteye dayandırmıyorum.¹ Bunun yerine, arayışınızda size faydalı olmak için aklın ve ortak deneyimin imkânlarını kullanıyorum.

Bu köprünün değerini en yükseğe çıkarmak için üç inşa kuralını takip ediyorum:

Birinci Kural. Kapsayıcı olmasını sağlayın: Her bir parçayı denetleyebilmek adına geniş bir kitle için erişilebilir olan materyalleri -akıl ve tecrübeyi- kullanın.

İkinci Kural. Tahmin yürütmek yok: Her bir kısmı doğru olduğunu *görebileceğiniz* ilkeler üzerine inşa edin.

Üçüncü Kural. Amacınız hizmet etmek olsun: Analiz etmek, yeniden düzenlemek ve üzerine daha fazlasını inşa etmek için kendinize ait olabilecek bir köprü oluşturun.

Yolculuğun keyfini çıkarın.

¹ Söz konusu “akademik otoriteye dayanmamak” herhangi bir argümanın sadece akademik çevrelerde kabul görmesinden dolayı doğruluk değeri alması anlamına gelmektedir. Bunun yerine, argümanlar doğru bir akıl yürütme zincirine sahip olduklarında doğru olmaktadır ya da başka bir ifadeyle mantıksal bakımdan geçerli olmaktadır. (Çevirmen Notu)

TEŞEKKÜR

Önceki taslakları okuyan birçok okuyucunun değerli geri bildirimleri için minnettarım. Özellikle Annesley DeHaven, Marc Dragoo, Jonathan Casad, Tyron Goldschmidt, Alan Leahy, Mila Lucia, David McNutt, Samuel Peterson, Charles Rasmussen, Jennifer Rasmussen, Joseph Schmid, Jared Smith ve Justin Stewart'a teşekkür ederim. Her bölüme kendi bilgeliği ve güzellik dokunuşunu katan eşim Rachel'a özel teşekkürlerimi sunarım.

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Elinizde tuttuğunuz bu kitap “hayatın anlamı nedir?” sorusuna cevap bulma çabalarının naçizane bir ürünüdür. Üzerine yeterince düşünülürse mezkûr sorunun sahip olduğu önem açıkça ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan hayatın anlamı sorusu oldukça can alıcı bir pozisyonda durmaktadır. Bu noktadan hareketle de “hayatın anlamı” sorusu ve söz konusu sorunun etrafındaki diğer soruları cevaplamaya çalışmak bir öncelik olarak belirmektedir. İşte elinizdeki bu kitabı çevirmeye yönelik çabamız, anlam sorununa cevap bulmak adına gördüğümüz lüzum üzerine meydana gelmiştir.

Şayet anlam arayışı diye bir şeyden söz edebilirsek, bu arayışın en önemli durağı ya da daha titiz bir ifadeyle, söz konusu arayışın üzerinde gerçekleştiği zemin, bir Tanrı’nın olup olmaması meselesidir. Şayet Tanrı yoksa anlam arayışının bir zemini de yoktur. Zemini olmayan bir arayışın ayakta durabilmesi ya da sonuca ulaştırabilmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda diyebiliriz ki, Tanrı’nın varlığı meselesi geri kalan felsefi, bilimsel ve dînî meselelere bir zemin oluşturmaması ya da bir zemin tayin etmesi bakımından müstakil bir mesele değildir. O halde “Tanrı var mıdır?” sorusuna verdiğimiz cevap özel olarak bireylerin kendi dünya görüşlerini inşa etme sürecinde, genel olarak ise tüm felsefi, bilimsel ve dînî tutumlarını inşa etme sürecinde etkilidir. Bu durumda kişinin meselelere düzgün bir zemin sağlayabilmesi adına

öncelikle Tanrı'nın varlığı meselesiyle hesaplaşması gerekliliği kendini göstermektedir. İşte *Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür* tam olarak bu hesaplaşmanın analitik ve hesabı verilebilir bir tarzda örneğini sunmaktadır.

Bir metin olarak elinizdeki kitap, okuyucunun sağlıklı bir düşünme yetisi ile birlikte temel mantık yasalarını kullanabilmesi dışında bir şey talep etmemektedir. Dolayısıyla okuyucunun kitaba nüfuz etmek için mümkün merteye başka bir metne yönelmesine gerek kalmamaktadır. Bu minvalde kitapta serdedilen düşünceleri yakalamak için kitabın analitik ve hesabı verilebilir düşünce yapısına ayak uydurmak elzemdir. O halde okuyucunun yapması gereken tek şey metnin içinde, paragraflar arasında gömülü bulunan akıl yürütmeleri ya da argümantasyonları sağlıklı bir biçimde çekip çıkarmak ve bunları doğru bir biçimde değerlendirmektir.

Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür metnine dikkatli bakılırsa aslında birçok küçük argümandan oluştuğu ve bunların bir araya gelerek Tanrı'nın varlığı lehine büyük bir argümanı oluşturduğu fark edilir. Yazar argümanlarını analitik tarzda, açık-seçik olarak ortaya koymaktadır. Burada okuyucuya düşen ise argümanı anlamaktan da öte söz konusu argümanların geçerli olup olmadıklarını belirlemeye çalışmaktır. Daha anlaşılır bir ifadeyle okuyucu, kitabın ileri sürdüğü argümanları alıp irdeleyecek ve değerlendirecektir. Nitekim kitabın kullandığı karmaşık argümanlara rağmen sade üslubu okuyucuya argümanlarını denetleme fırsatı vermektedir.

Son olarak, elinizdeki kitabın çevirmeni olmamdan önce bir okuyucusu olarak bu kitap, 15 yaşında çıktığım anlam arayışı yolculuğumda katettiğim mesafeyi ifade etmesi bakımından oldukça kıymetlidir. O yaşlardan itibaren Tanrı'nın varlığı meselesi kişisel olarak hep zihnimin en baş köşesinde durmuş, beni felsefe ve ilahiyat disiplinleri ile ilgilenmeye sevk etmiştir. Kendi anlam arayışımda Tanrı'nın varlığı meselesi

üzerinden felsefe ve ilahiyat disiplinlerine karşı oluşan ilgim artan bir ivmeyle kendini derin bir okuma ve düşünme faaliyetinde gösterdi. İşte erken yaşlarımdan itibaren artan ilgim ve *Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür* bir yerde kesişmekte. Bu kesişme noktası da elinizdeki metnin vardığı sonuçtan daha çok, vardığı sonuca gidiş tarzı/yöntemi ile ilgili. İçeriğinden bağımsız olarak hangi felsefî ve dînî meseleyi ele alıyorsak alalım, amacımız hesabı verilebilir bir düşünce yapısı inşa etmek ya da daha özel bir ifadeyle söylersek sahip olduğumuz düşünceleri geçerli nedenlere dayandırarak kendimize tutarlı ve rasyonel bir anlam dünyası inşa etmektir. İşte bu kitabın sizlere böyle bir anlam dünyası inşa etmede faydalı olacağını umuyorum.

Kitabın basımı konusunda oldukça titiz çalışan İz Yayıncılık'a ve her soruma içtenlikle cevap veren Hakan AYDIN Bey'e, kitabı çevirdiğim süre içerisinde sorularıma etraflıca cevaplar veren ve metni daha anlaşılır kılan Joshua RASMUSSEN'e, kitabın basımı için en başından beri beni yönlendiren Kıymetli Hocam Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK'e, çevirimi okuyarak düzeltmemde yardımcı olan Kıymetli Nişanlım Nilüfer Asude KURT'a ve son olarak kitabın çevirisi sürecinde her zaman desteğini arkamda hissettiren Kıymetli Ağabeyim Bilgin DALLI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Umulur ki bu kitap, anlam arayışınızı oluşturan sisli yolda sizlere bir ışık tutar.

Mehmet DALLI

Nisan 2024

BÖLÜM 1

AKIL ŞÜPHEYE YOL AÇTIĞINDA

ŞÜPHE TOHUMLARI

Kendimi bildim bileli bir şeyleri sorgulama isteği duymuşumdur. İkinci sınıftayken, sınıf arkadaşlarımdan uzaylılar tarafından icat edilmiş kurgusal karakterler olduğunu hayal ettiğimi hatırlarım. Arkadaşlarımdan da benim gibi gerçek olduğundan nasıl *emin* olabileceğimi merak etmiştim. Bazı geceler sorularımı düşünerek yatağıma uzanırdım. Sayılar nasıl sonsuza kadar gidebilir? Zamanda geriye yolculuk yapsam ve kendimi zamanda geriye yolculuk yapmaktan alıkoysam ne olurdu?

Ancak ergenliğimin sonlarında, başka birinin soruları beni daha önce hiç düşünmediğim sorulara yöneltti. Her şey biyoloji dersinde başlamıştı. Aklımı kurcalayan sorular biyolojik evrimle ilgili de değildi. Aksine, herhangi bir nihai amaca inanmayan biriyle tanışmış ve ilk kez her şeyin kökenini sorgulamaya başlamıştım.

İnanmayan arkadaşım ile konuştukça, onun sorularında samimi olduğu açıkça ortaya çıktı. Kozmik, aşkın bir otoriteden kaçmaya çalışıyor gibi görünmüyordu. Aslında, dünyayı yöneten merhametli bir varlığa inanmayı arzuladığını söylemişti. Tek sorunu, inanmak için yeterli bir nedeninin olmamasıydı. İyi ve düşünceli biri gibiydi.

Birkaç argüman üzerinde çalıştım. Bir argümanda ona Büyücek Patlama'nın nedenini sordum. İlk olaylara neden olan bir şey olması gerektiğini öne sürdüm. Argümanımı dinlerken rahat ve meraklı görünüyordu. Daha sonra sorularla bana karşılık verdi. Argümanlarımdan hiçbiri onun temel endişelerini karşılamıyordu.

Daha ilk konuşmalardan sonra aklıma rahatsız edici bir soru takıldı: "Mükemmel derecede sevgi dolu bir varlık² neden varlığını sınıf arkadaşına daha açık bir şekilde göstermez ki?" O zamana kadar, çocukluğumdan beri aşına olduğum temel çerçeve hususunda kendimi güvende hissediyordum. Anlam ve amacın evreni doldurması bana mantıklı geliyordu. Bu "amaç dolu" anlayış, zihnimin arka planını mavi bir gökyüzü gibi renklendiriyordu.

Ancak arkadaşımın konuşmalarım bu arka planın karar vermesine neden oldu. Sorular sel gibi akmaya başladı. "Doğru" din söylemlerinin neden belirli kültürler ve zamanlarla sınırlı olduğunu merak etmiştim. Bir insanın yanlış inançlara sahip olduğu için kınanmasının nasıl adil olabileceğini merak ettim. Acı ve ölümün hayvanlar âleminde neden mevcut olduğunu merak ettim. Yanlış bir şey yapmamış olan bu kadar çok bebeğin neden hayatın "testlerini"³ geçme şansı bulamadan öldüğünü merak ettim.

Sorularım şüphelere yol açtı. Şüphelerim daha fazla soruya yol açtı.

-
- 2 Elinizdeki kitap özelinde "varlık" (*existence*) ve "varoluş" (*being*) kavramları gerçek olan her şeye atıfta bulunmaktadır. Gerçek olan (*real*) her şeyin bir varlığı (*existence*) vardır. Kurgusal bir karakter olan Örümcek Adam'ın varlığı (*existence*) ise yoktur. Zorunlu varlığa sahip olan bir şey, gerçek olmaması mümkün olmayan/gerçek olmaması imkânsız olan bir şeydir. Bu kitap boyunca da "varlık" (*existence* and *being*) aynı anlama gelmektedir. Buna göre, bir varlık (*a being*) belirtilmemiş var olan bir şeydir (*an unspecified existing thing*). (Çevirmen Notu)
- 3 Bir başka deyişle "hayatın sınamaları" ya da "hayat sınavı" (Çevirmen Notu)

Okuldan eve yürürken kendimi hâlsiz hissediyordum. Eve vardığımda hiç enerjim olmuyordu. Odama girip yatağıma uzanmıştım. Endişeli hissediyordum. Her şeyin nihayetinde anlamsız olduğundan endişeliydim.

Sonra yatağımda uzanırken aklıma bir fikir geldi. Bir işaret isteyebilirdim. Bu fikir beni harekete geçirdi. “Eğer tavan vantilatörümü hareket ettirirsen, orada olduğunu bileceğim” diye fısıldadım kendi kendime. İnandığım ilahi gücün yanıt verip vermeyeceğini görmek için bekledim...

Hiçbir şey olmadı.

Kalbim sıkıştı. İçimden “Lütfen gerçek ol” diye dua etmeye başladım.

Duamdaki tuhaflığı düşünürken kendimi durdurabildim. Kimse neyin gerçek olup olmadığına karar veremez. Bu yüzden de duamın hiçbir anlamı yoktu. Birinin gerçek olmasını istiyordum ama bu kişinin *bilfiil* orada olduğuna inanmaya devam etmeyi imkânsız ve dürüstlükten uzak buluyordum.

Sorularıma kafa yormaya devam ederken, evrenin kökeni üzerine bilimsel bir belgesel keşfettim. Bilim insanlarının ne söyleyeceğini keşfetmek için meraklıyım. Belki de endişelerime bir cevapları olabilirdi.

Söz konusu bilim insanları bana okuldaki arkadaşımı hatırlattı. Düşünceli ve meraklıydılar. Ayrıca nihai bir amaç konusunda da şüpheliydiler. Özellikle de kanıtsız inançlara şüpheyle yaklaşıyorlardı. Ünlü bir bilim insanı, Stephen Hawking, evrenin kökenini bir kürenin alt yüzeyi gibi tanımladı. “Evrenin ötesinde hiçbir şey yok” dedi.⁴

O belgeselden sonra zihnimde bir görüntü canlandı. Evreni temsil eden bir balon hayal edip öncelikle balonun var olan her şeyi içerdiğini tahayyül ettim. Sonrasında bir alternatif

4 Bkz. S. Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi* (New York: Bantam, 1988), bölüm 8.

düşündüm: Balonun ötesinde bir şeyin kendisini ürettiğini hayal ettim. Her iki resim de mümkün görünüyordu. Belki de evren kendisiyle sınırlıdır. Bu, alternatiften daha basit olurdu. Ancak belki de kendisiyle sınırlı değildir. Gerçekliğin hangi resminin doğru olduğunu nasıl bilebilirdim? Hiçbir yol bulamıyordum.

Okuldaki arkadaşım gibi ben de evrenin ötesinde daha yüce bir şeye inanmak için yeterli bir nedenim olmadığını düşünmeye başladım. Kozmik bir amaca olan inancım kaybolmaya başladı. Mavi gökyüzüm gri oldu.

Griyi sevmesem de gökyüzünün rengini öylece seçemeyeceğimi fark ettim. Bir okyanus dalgasının akıp gitmesini engellemeye karar veremeyeceğim gibi, önceki inançlarımı korumaya da karar veremezdim. Gerçek neyse odur. İstedikim gibi olmasını sağlayamazdım.

Her şey renksiz -anlamsız bir bulanıklık ile- görünmeye başladı. Kendimi yalnız hissediyordum.

Uyumak istedim ama bunun yerine ölümümü hayal ederek yatağıma uzandım. Hiçlik üzerine düşüncelerim kalbimde bir sızı uyandırdı. Tekrar hayal etmeye çalıştım. Ölmeyi hayal ettim. Öldüğümde, hiçbir farkındalığım olmadan tamamen yok olacaktım. Farkında olmadığımın bile farkında olmayacaktım. Sonsuza kadar yok olacaktım. Sonra da yok olarak kalacaktım. Bir daha asla herhangi bir şeyin farkındalığını yeniden kazanamayacaktım, *asla*.

Uykuya dalmak ve sonra her şeyin farklı olduğu bir şekilde uyanmak istedim. Ama sabah beni aynı katı gerçeklik bekliyordu. Hiçbir amaç/gâye belirtisi yoktu. Sadece şekil üstüne şekiller. Gerçekle *olduğu gibi* yüzleşmek zorundaydım, olmasını umduğum gibi değil. Artık geri dönüş yoktu.

HAKİKAT ARAYIŞININ DEĞERİ

Birçok insan, hayatınızın önemli olduğu ya da her şeyin iyiye doğru gittiği gibi umut verici fikirlerle yaşıyor. Ama ben bunlara nasıl inanabilirdim? Biyoloji sınıfındaki arkadaşım inanmamıştı. Umut ve gerçek arasındaki fark üzerine yoğunlaştım. Umut verici fikirler gerçek olamayacak kadar iyi görünmeye başladı.

Hakikati aramayan insan kitlelerini hayal ettim. Bu kitleler bir lideri takip ediyordu. Liderin inanmalarını söylediği şeylere inanıyorlardı. Kitleler hakikati kendileri için aramıyorlar bunun yerine başka şeyler arıyorlardı: Güvence, gaye, anlam, sevgi. Yanılmayı bile istemiyorlardı. Gerçekle yüzleşmek yerine, onlar kendi liderlerinin etrafında bir koruma duvarı inşa etmiş, bunun karşılığında da liderleri onların inançları etrafında bir koruma duvarı inşa etmişti.

Kalabalıktan uzakta hareket eden birkaç ilginç kişi gördüm. Hakikati -her ne olursa olsun- keşfetme meraklarını ifade ediyorlardı. Özellikle önceki kanaatlerini savunmaya odaklanmış görünmüyorlardı. Bunun yerine, kaşıftılar. Doktorin perdelerinin ardında güvende olmak yerine, sahip olduklarından daha fazlasını keşfetmekten zevk alıyorlardı. Onlar hakikati arayanlardı.

Hakikatleri aramak ile *hazinelere* aramak arasındaki zıtlığı görmeye başladım. Hakikat her zaman bir hazine değildi. Çünkü hakikate giden yol hazinelere giden yolla aynı değildi. Bir hazineyi boşuna arayabilirim çünkü hazine var olmayabilir bile. Buna göre riskleri düşündüm: Ya hayatım nihayetinde bir hiçle sonuçlanacak ya da hayatta şekillerin değişmesinin⁵ ötesinde daha fazlası var. İkinci seçenek bir hazine gibi görünüyordu. Ama ilki sanki akla yatkın hakikat olabilmiş gibi geldi.

5 Dış dünyada meydana gelen değişim kastedilmekte (Çevirmen Notu)

Hakikat ve hazine arasındaki bu çatışmayı hissettiğimde, hayatımın akışını değiştirecek bir şey gördüm -daha çok hissettirdim-. Hakikatin değerini hissettim. Kalbimin ortasında bir düşünce yankılandı: "Senin istediğin şeyin kendisi hakikattir."

İçimde cesaret kırıntıları oluşmaya başlamıştı. Artık biyoloji sınıfındaki arkadaşımın sorduğu soruları takdir edebiliyordum. Merakının kaynağını anlıyordum. Temel şeyleri sorgulamak için aslında ne kadar cesur olması gerektiğini anladım. Hakikate karşı içinde bir değer vardı. Aynı değer benim içimde de ortaya çıktı.

Hakikatin değerini gördüğümde, hakikati elde etmenin en iyi yolunun *hakikati aramak* olduğunu da fark ettim. Eğer hakikati istiyorsanız, onu hedefleyin. Bir hedefe nişan alırsanız onu vurma olasılığınız, nişan almazsanız vurma olasılığınızdan daha yüksektir. Eğer hakikati istiyorsanız, hakikati arayın.

Belki de hakikati aramanın hakikate ulaşmanın ilk adımı olduğundan bahsetmek çok bariz olacaktır. Yine de içimde başka şeyleri hedeflemeye yönelik bir dürtü olduğunu fark ettim. Örneğin, zaman zaman önceki inançlarımı muhafaza etmeyi hedeflediğimi hissettim. Hakikatin değerinin fazlasıyla vurgulandığı lisansüstü okulda bile, bazen zekâ ve bağımsız düşünme arayışı konusunda üzerimde baskı hissettim.

Acı verici olsa da derinlerde yaşadığım keskin çatışma hakikatin hazinesini görmeme yardımcı oldu. Nihai amaca inanmak istedim. Aslında, gaye hakkında yanlış inançlara sahip olduğum için kendimi büyük bir sıkıntı içinde hissettiğimi hatırlıyorum. Ancak, bu inanç gerekçelerinin hakikati hedeflemediği benim için çok açıktı: Rahatlatıcı inançları hedeflemek, doğru inançları hedeflemek değildir.

Bunları düşünürken bir karara vardım. Bir anda benliğimin ortasına "hakikat arayıcısı olacağım" diye haykırdım. Akıl ve kanıt beni nereye götürürse götürsün onları takip etmeye

karar verdim. Beni ilgilendiren her konuda hakikatleri araştırmak için elimden gelenin en iyisini yapmaya karar verdim.

Hakikatin değerine dair yeni keşfettiğim farkındalık bana özgürlük ve sorumluluk duygusu vermişti. Her şeyi sorgulamakta özgür hissettim. Her şeyi sorgulamaktan sorumlu hissettim. Aklın ışığının beni rahatsız edici bir gerçeklik tasavvuruna sürükleyebileceğini fark ettim. Öyle olsun. Benim ödülüm hakikatin kendisi olacaktı.

O sıralarda, teknedeki bir kişi hakkında kısa bir öykü yazmıştım. Onun maceralarını anlattım. Bu kâşif bilinmeyen toprakları keşfetmek için gidebildiği kadar uzağa gitmeye karar vermişti. Rapor sunmak için geri gelecekti. Ama uzun süre kalmayacaktı. Tekrar yola çıktığında, insanlar onu belli bir mesafeye kadar arkasından takip ediyordu. Çoğu alışık olduklarından daha çok uzağa gidemezdi. Arkadaşlarının çoğu yerel limanlarda beklerken, kâşif yoğun sisin içine doğru ilerledi. Gayesini gerçekleştirmek için yola devam etmek zorundaydı: Sahip olduğundan daha fazlasını görmek. O tam bir kâşifti.

KÂŞİFLER İÇİN

Bu kitap kâşifler için. Eğer benim şüphe ve merak dolu hikâyemle bir bağ kurabiliyorsanız, bu yolculuğu özellikle takdir edeceğinizi düşünüyorum.

Kesin görüşünüz ne olursa olsun, gerçeğe olduğu gibi yüzleşmeye kararlısınız. Olaylara ilişkin kavrayışınızı geliştirmeye kararlısınız. İnançlarınızı gerçek dünyaya karşı test etmeyi önemiyeyorsunuz. Başkalarını uçurumdan aşağı takip etmektense kalabalığın arasından sıyrılmayı tercih ediyorsunuz. Başkalarının inanmanız gerektiğini söylediği şeyleri savunmak değil, gerçeklikle uyuşmak istiyorsunuz.

Bilinmeyen yerlere doğru kanıtları takip etmek cesaret ister. Belki de hakikate sahip olduğunu iddia eden insanlar sizi

yanlış yargılamış olabilir. Niyetinizi yanlış anlamış olabilirler. Belki de hakikate sahip olduğunu iddia edenlerin, arayışınızı yönlendiren sorulara cevap verememesi gibi bir çelişki hissettiniz. Sizi “güvensiz” olarak etiketlediler ve ıssız diyarlara sürdüler. Bu muamele ekseriyetle bir kâşif olmanın bedelidir.

Benim arzum, size gerçek anlamda değer katacak bir şey sunmaktır. Kitaptaki amacım, entelektüel bir satranç oyunu oynamak yerine, varoluşun temelini daha iyi anlamaya yönelik kendi arayışında attığım bir dizi adımı dikkatinize sunmaktır.

HAZİNENİN PEŞİNDE

Hakikate olan ilgim beni kitaplara yöneltti. İlk olarak babamın kütüphanesindeki kitapları keşfettim. Bazıları *dünya görüşleri* -her şeyin teorileri hakkındaydı. Sorularıma sistematik yaklaşımlar keşfetmek merak uyandırmıştı. Özellikle bir kitapta, *nedenler* ve *etkileri* hakkında bir argüman keşfettim.⁶ Benzer argümanları daha önce de duymuştum, ancak daha önce hiç bu kadar titiz bir şekilde ifade edildiğini görmemiştim.

Çalışmalarım beni ipuçlarına götürdü. Her ipucu daha fazla araştırmaya sevk etti. Hakikate olan bağlılığım ise hep merkezde kaldı.

Araştırmalarım sırasında, daha önce görmenin imkânsız olduğunu düşündüğüm bazı şeyleri görmeye başladım. Dünyaya ilişkin aslî tasavvurum çok sınırlıydı. Araştırmam, dünyanın hayal ettiğimden çok daha büyük ve karmaşık olduğunu görmeme yardımcı oldu. Çocukluktaki gerçeklik tasavvurumun çok basit olması sebebiyle artık paramparça olmuş olmasına şükretmeye başladım.

6 Beni daha derine götüren kitaplardan ilki Norman Geisler'in *Philosophy of Religion*, 1. baskı (Grand Rapids: Baker Book House, 1974) kitabıydı. Bir başka yararlı kaynak da William Rowe'un *The Cosmological Argument* (Princeton: Princeton University Press, 1975) adlı kitabıydı.

Çok sonraları, sadece soğuk hakikatlerle yüzleşmenin değil, aynı zamanda bir hazinenin gerçek olup olmadığını bile bilmeden önce onu aramanın da cesaret istediğini fark ettim. Risk hayal kırıklığıdır.

Bu kitap hazine arayışı hakkında. Birçok define aşikâr değildir, ancak onları karanlığa gömülmeden de bulabiliriz. Bu kitapta, hakikati arayanların değerli bir keşfe giden yolu bulabilmelerine yardımcı olabilecek bir akıl köprüsü inşa etmeye çalışacağım.

Son söz sizin olacaktır. Amacım, aklın değiştirilemez kuralları aracılığıyla hayatınızın büyük resmi hakkında size cesaret vermektir. Sizi köprüyü test etmeye davet ediyorum. Adımlarımız için rasyonel bir temel olmazsa, körcesine yürürüz.

Akıl bize ışık verecektir.

BÖLÜM 2

AKIL KÖPRÜSÜ

Adım adım özel hazineye götüren bir akıl köprüsü inşa etmeye gayret edeceğim. Yapı malzemelerim rasyonel düşüncenin yapıtaşlarıdır. Bu malzemelerin birçoğunu şüphe ve keşif dönemimde (ve sonrasında) okuduğum kitap ve makalelerden topladım.⁷ Onları arındırarak kendime ait hâle getirdim. Bu köprü, zaman içinde test edilen malzemelerle inşa edilmiş modern bir tasarımıdır.

Kimseyi istemeyerek de olsa köprümden geçmeye zorlamak niyetinde değilim. Bunun yerine, bu köprüyü kaşiflerin keşfetmesi için bir olanak sağlaması adına inşa ediyorum. O hâlde

7 Materyaller Aristoteles'ten günümüz filozoflarına kadar uzanan bir felsefi yelpazeyi kapsamaktadır. Öne çıkan bazı eserler şunlardır: Aristoteles, *Metaphysics*, çev. Joe Sachs (New Mexico City: Green Lion Press, 2002); D. Scotus, *Duns Scotus: Philosophical Writings* (Indianapolis: Hackett, 1987); Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, çev. Fathers of the English Dominican Province (New York: Benzinger, 1948); G. Leibniz, "On the Ultimate Origin of Things" *Discourse on Metaphysics and Other Essays* içinde (Indianapolis: Hackett, 1991); I. Kant, *Critique of Pure Reason*, ed. ve çev. Paul Guyer ve Allen Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1998); B. Spinoza, *Ethics*, ed. Matthew J. Kisner, çev. Michael Silverthorne (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), pt. 1; W. Rowe, *The Cosmological Argument* (Princeton: Princeton University Press, 1975); R. Koons, "A New Look at the Cosmological Argument" *American Philosophical Quarterly* 34 (1997): 193-212; A. Pruss, *The Principle of Sufficient Reason* (New York: Cambridge University Press, 2006); ve R. Byerly, "From a Necessary Being to a Perfect Being" *Analysis* 79 (2019): 10-17.

sizi her adımı dikkatle incelemeye davet ediyorum. Köprüde açıklar bulmaya çalışın. Bertaraf etmeye çalışın. Köprünün sağlamlığını kendiniz test edin. Bu yolculuğun sahibi sizsiniz.

PLAN

Köprü üzerindeki ilk adımı dikkatinize sunmadan önce, temel tasarıma ait bir resme sahip olmak yardımcı olacaktır. Plan ile başlıyorum. İnşâ araçlarım mantığın kurallarıdır. Örneğin, çelişmezlik yasasını kullanacağım: Hiçbir şey hem doğru hem de doğru olmayan değildir. Mantık kuralları aklın özünü ve tüm matematik ve bilimin temelini oluşturmaktadır. O hâlde, köprünün temel yapısını oluşturmak için mantığı kullanacağım.

Mantık kurallarını kullanarak öncelikle köprünün zeminini oluşturan adımları yerli yerine koyacağım. Bu adımlar gerçeklik hakkında belirli önermelerdir. Bir bütün olarak gerçeklikle ilgili birkaç önermeyi tespit ederek başlayacağım. Özellikle, hiçbir şeyin bir bütün olarak gerçekliğin dışsal bir nedeni ya da dışsal bir açıklaması olamayacağını göstereceğim. Bu anlamda, gerçeklik -bir bütün olarak ele alındığında- *kendine yeterlidir*. Daha sonra kendine yeterliliğin sonuçlarını sistematik olarak ortaya koyacağım. Her bir çıkarım, gerçekliğin nihai temelinin daha iyi anlaşılmasına yönelik köprü boyunca atılmış bir adım olacaktır. İnşâ çalışmamın sonuna doğru, bu temelin en temel ve özel unsurunu aydınlatmak üzere bir ışık kemeri yerleştireceğim. Tamamlanan köprü, nihai gerçeklik hakkında büyük bir teoriye, belki de akla gelebilecek en büyük teoriye götürecektir.

Köprü tamamlandıktan sonra, büyük teoremin önündeki engelleri gözden geçirerek bütünlüğünü/sağlamlığını test edeceğim. Bu engeller dünya içindeki olumsuz unsurlardır. Olumsuz unsurlar, temelin gördüğümüz etkilerle nasıl uyumlu olabileceği konusunda gizli sorulara ilham vermektedir. Benim görevim, açık olanı açık olmayandan ayırmamıza yardımcı olacak

bazı araçlar sağlamak olacaktır. Eğer başarılı olursak, aklın ortaya çıkardığı büyük bir hazineye giden yolu aralamış olacağız.

İLK ADIM

Köprüyü inşa etmeye başlayalım. Başlamak için *bir şeye* ihtiyacımız var. Daha spesifik olarak, bir şeylerin var olduğuna dair bir önermeye ihtiyacımız var.

Bunun yerine hiçbir şey olmadığını varsayalım. Bu durumda, bu kitabı okuyor olmazdınız. Çünkü hiçbir şey olmasaydı, siz de olmazdınız. Dahası, hakikati arama girişiminin tamamı anlamsız olurdu çünkü hakikat diye bir şey olmazdı. Kitaplar bile olmazdı.

Yine de bu kitabı okuyorsunuz. Dolayısıyla, ortada salt bir yokluk yok.

Her şeyin yalnızca bir rüya ya da bir yanılsama olup olmayacağını merak edebilirsiniz. Yine de her şey bir rüya olsa bile, rüyanın kendisi vardır. Eğer her şey bir yanılsama ise dahi, yanılsama deneyiminiz vardır. Bunun yanı sıra, -her şeyin belli bir biçimde görüldüğü kişi olarak- siz varsınız. Eğer aldatılacak *hiç kimse* yoksa, aldanamazsınız. Herhangi bir şeyin varlığından şüphe ediyorsanız, *şüphe* var demektir. Şüphe bir şeydir. Dolayısıyla, bir şey vardır.

Bir şeyin var olduğunu söylediğimde, teknik bir şeyi kastetmiyorum. Sıradan örnekler bu anlamı açıklar. Taşlar vardır. İnsanlar vardır. Atomlar vardır. Düşünceleriniz vardır. Bu kitap vardır gibi.

Eğer bir tanım için ısrar ederseniz, şunu söyleyebilirim: “X vardır” = “X gibi bir şey vardır.”⁸ Örneğin, yanımdaki bu kahve fincanı gibi bir şey vardır. O hâlde, o vardır.

8 Bu tanım var olanlar hakkında konuşmak üzerine şuradaki metodu takip etmektedir W. V. O. Quine, “On What There Is,” The Review of Metaphysics 2, no. 5 (1948): 21-38; “Quantifiers and Propositional Attitudes,” The Journal of

Yukarıdaki tanım, “*vardır*” terimini “gibi bir şey var” ifadesi ile değiştirmektedir. Bu ifadenin ne anlama geldiğini merak edebilirsiniz. Daha ileri bir tanım için ısrar ederseniz, şunu söylerim: “X gibi bir şey vardır” = “X en az bir kümenin bir üyesidir.” Örneğin, benim kahve kupam diğer kümelerin yanı sıra “kupa” kümesinin de bir üyesidir. Genel olarak, bir şey en azından bir kümenin üyesi ise vardır.

Hangi kümelerin üyeye sahip olup olmadığı konusunda bir iddiam yok. Belki de hiç kupa yoktur. Belki de onun yerine bir kupa hologramı görüyorumdur. O zaman “hologram” kümesi vardır ve bu kupa benzeri görüntü de onun bir üyesidir.

Başka tanımlarla da devam edebiliriz. Şimdi “bir kümenin üyesi” derken neyi kastettiğimi sorabilirsiniz. İş tanımlar hakkında yazmaya gelirse, bunun sonu gelmez. Yine de tanım bir yerde durmalıdır.

Ana fikri aktarmak için yeterince şey söylediğime inanıyorum. Bu fikir, var olan şeylerin doğası ne olursa olsun her şeyi kapsadığıdır. Özellikle *hangi* şeylerin var olduğu konusunda hiçbir iddiada bulunmuyorum. İhtiyacımız olan tek şey, her ne olursa olsun, *bir şeydir*.

Bir şeylerin var olduğunun gözlemlenmesi önemsiz görünebilir. Ancak, göreceğimiz gibi bunun ciddi sonuçları vardır.

HER ŞEYİN KÜRESİ⁹

Varlığın tümünü göz önünde bulundurmak için uzaklaştığımızda, varlığın şaşırtıcı bir anlamını görmeye başlayacağız. Bizi bulmacaya hazırlamak için, bir bütün olarak gerçeklik hakkında üç temel ilkeyi ortaya koyacağım. Bu ilkeler bir

Philosophy 53, no. 5 (1956): 177-87; Cf. P. Van Inwagen, “*Meta-Ontology*,” Erkenntnis 48, no. 2-3 (1998): 233-50.

9 “Her Şeyin Küresi” kavramı burada varlığı bir bütün olarak kuşatan, ihtivâ eden bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. (Çevirmen Notu)

sonraki adımımızı oluşturuyor. Nitekim burada alet olarak akli kullanacağım. Bu adım atıldığında, varlığa dair şaşırtıcı bir bulmacayı görmeye hazır olacağız.

Gerçekliği bir bütün olarak düşünmemize yardımcı olması için, var olan her şeyi büyük bir *küre* olarak düşünebiliriz. Bu küre tüm parçacıkları, tüm insanları, tüm gezegenleri ve diğer her şeyi içerir. Hatta eğer varsa, sayılar gibi soyut kavramları da içerir. Bir şeyler var olduğu sürece (birinci adım), o hâlde söz konusu şeylerin hepsi vardır. O hâlde “her şeyin küresi”ni var olan her şeye atıfta bulunarak tanımlayabiliriz.

Başlangıçta her şeyin küresinin hangi tür şeyleri içerdiği konusunda hiçbir varsayımda bulunmuyorum. Eğer sayılar, tek boynuzlu atlar ya da görünmez uçan spagetti canavarları varsa (bu son örnek hakkında daha fazla bilgi için bkz. venganza.org), o zaman her şeyin küresi bunları da içerir. Ne kadar büyük olduğunu, kaç yaşında olduğunu, nelerden oluştuğunu ve benzerlerini ucu açık bırakıyorum. Burada sadece her şeyin küresinin, tanım gereği, var olan her şeyi içerdiğini söylüyorum.

Daha Derine İnersek

Bazı filozoflar hiçbir tek şeyin her şeyi içermediğini öne sürmüşlerdir. Bunun yerine, evren birçok küçük şeyden meydana gelen bir çokluktur.¹⁰ Küçük şeyler tek bir Büyük Şey oluşturmazlar. Aksine, evrenimiz belirli bir şekilde düzenlenmiş birçok şeyden ibarettir. Nasıl ki bir kuş sürüsü tek bir şey değilse, evrenimiz de tek bir şey değildir. Bu bakımdan *evren* terimi şeylere atıfta bulunur.

10 T. Merricks, *Objects and Persons* (Oxford: Oxford University Press, 2001), örneğin ilgili çalışma sadece organizmaların parçaları olduğunu savunmaktadır. Ayrıca bakınız P. van Inwagen, *Material Beings* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990).

Neyse ki bu filozoflar arasında tartışma çıkarmamıza gerek yok. Belki de haklıdırlar. O zaman “bütünlüğün” birçok münferit şeyden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda, “her şeyin küresi” tek bir Büyük Şey’den ziyade tüm şeylerin çoğulluğunu ifade eder. Birçok şey ile tek bir Büyük Şey arasındaki bu ayrım ilgi çekici olsa da benim köprümün inşası açısından hiçbir fark yaratmamaktadır. Her şeyin küresi ister tekil ister çoğul olsun tüm gerçekliği içerir.

Bir bütün olarak gerçeklik hakkındaki ilk ilkemizi ortaya koymaya hazırız:

Birinci İlke. Var olan hiçbir şey, her şeyin küresinin dışında değildir.

Bu ilke tanımımızdan çıkarılabilir. Her şeyin küresi, tanım gereği, var olan tüm şeyleri içerir. Dolayısıyla, her şeyin küresine dâhil olmayan bir şey yoktur.

Bu ilk ilkedен ikinci ilkeyi dedüksiyon ile çıkarabiliriz:¹¹

11 Burada ve “deduce” epistemik-filinin geçtiği her yerde “olasılıksal bir çıkarım” (*probabilistic inference*) değil “dedüksiyon ile çıkarım” (*inference by deduction/ deductive inference*) kastedilmektedir. “Dedüksiyon” ve “dedüksiyon ile çıkarım” kavramlarının mahiyetine ilişkin geniş bilgi için bkz. John Corcoran, “Argümantasyonlar ve Mantık”, çev. Mehmet Dalli, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2022), 59-89. “Dedüksiyon” ibaresi her ne kadar yanlış bir kullanım olsa da “tümdengelim” terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ne var ki her iki terim de farklı anlamlara gelmekte olup eş anlamlı olarak kullanılmaları mümkün değildir. Nitekim her dedüksiyon bir tümdengelim değildir. Tümdengelim denilen çıkarım türünde bir “tümden gelme” varken her dedüksiyonda bir “tümden gelme” yoktur. Örnek vermek gerekirse:

Tüm P’ler Q’dur.

Tüm Q’lar S’dur.

O hâlde tüm P’ler S’dur.

Görülebileceği gibi söz konusu bu çıkarım da herhangi bir tümden gelme mevcut değildir. Bilakis bu çıkarımda bir “tümden tüme geçme” mevcuttur. Bu bakımdan denilebilir ki, tümdengelim kavramı dedüksiyon ile eş anlamlı değildir ancak kısmen karşılamaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Doğan Özlem, *Mantık* (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2004), 38-40. (Çevirmen Notu)

İkinci İlke. Her şeyin küresinin dışındaki hiçbir şey, her şeyin küresinin var olmasına *neden* olmamıştır.

Bu ilke ilkinden çıkarılabilir. Bu çıkarımı aşağıdaki gibi göstermemiz mümkündür:

1. Her şeyin küresi var olan her şeyi içerir (tanım gereği).
2. O hâlde, var olan hiçbir şey her şeyin küresinin dışında değildir (Birinci ilke).
3. O hâlde, var olan hiçbir *neden* her şeyin küresinin dışında değildir.
4. O hâlde, her şeyin küresinin dışında var olan hiçbir neden her şeyin küresinin var olmasına neden olmamıştır (İkinci ilke).

Kısacası, hiçbir şey her şeyin küresinin dışında değildir ve bu nedenle de kürenin dışındaki hiçbir şey kürenin nedeni değildir.

Bu sonuç, en azından bir tane “her şeyin teorisi”ni ortadan kaldırma gücüne sahiptir. Bir Şey’in -ya da *Birisi’nin*- her şeyin aşkın (*transcendent*) nedeni olduğunun öne sürüldüğünü duymuştum. Ancak bu doğru olamaz. İlke 2, yapılan bu önerinin sıkı bir yorumlamasıyla çelişir. Çünkü Bir Şey eğer her şeye aşkınsa, o zaman bu Bir Şey var olan şeyler arasında değildir. Bu durumda, bir şey olmayan Bir Şey vardır -ve böylece bir çelişkiye ortaya çıkmış olur.

Çelişkidten kaçınmak için, *her şeyi aşan* şey ile *diğer* her şeyi aşan şey arasında ayrım yapmalıyız. Hiçbir şey her şeyi aşamaz. Hiçbir şey her şeyin ötesinde değildir. Dolayısıyla varlığın dışında hiçbir şey varlığa neden olmamıştır. Bu sonuç önemlidir ve ben de bunun sonuçlarını açığa çıkarmaya çalışacağım.

Daha Derine İnersek

Zaman burada nasıl bir etkiye sahip? Evrenin daha önceki bir durumu her şeyin küresinin şu anki hâline neden olabilir mi? Eğer öyleyse, o zaman İlke 2 yanlıştır: Her şeyin mevcut küresinin “dışında” bir şey onun nedenidir. O hâlde, her şeyin küresinin salt mevcut gerçekliğinin tamamını içermediğini açıklığa kavuşturmalıyım. Ancak her şeyin küresi her zaman her şeyi içerir. Örneğin, uzay-zamansal bir evrenin var olduğunu varsayalım. O zaman her şeyin küresi uzay-zamansal evrendeki her zamansal dili mi içermek durumundadır. Her şeyin küresinin dışarıdan bir nedeni olmadığını söylediğimde, her şeyin küresinin ötesinde (zaman dâhil) asla bir şey ya da şeyler olmadığını kastediyorum.

Bu sonuç zaman teorilerinden bağımsızdır. Bazı teorilere göre geçmiş gerçek değildir, bazılarına göre ise geçmiş de şimdiki zaman kadar gerçektir. Eğer geçmiş gerçek değilse, o zaman geçmiş tüm gerçekliğin gerçek bir nedeni olamaz. Öte yandan, geçmiş gerçekse, o zaman tüm gerçeklik geçmiş de içerir. Her iki durumda da gerçek olan hiçbir şey tüm gerçekliğin dışında değildir.

Üçüncü ve son ilke de ikincisi gibidir:

Üçüncü ilke. Her şeyin küresinin dışındaki hiçbir şey, her şeyin küresinin neden ya da nasıl var olduğunu *açıklayamaz*.

Nasıl ki her şeyin küresinin dışında hiçbir şey her şeyin küresinin varlığının nedeni değilse, aynı şekilde her şeyin küresinin dışında hiçbir şey de onun nihai açıklaması olarak işlev göremez. Toprak üzerinde duran bir ev gibi varlık toplamda bir şey üzerinde durmaz. Her şeyin küresinin “altında” ya da “ötesinde” hiçbir şey her şeyin küresinin varlığı için bir temel ya da açıklama sağlayamaz.

Yeniden, çok açık olmak gerekirse, hiçbir şey her şeyin küresinin ötesinde değildir. Dolayısıyla, her şeyin küresinin

ötesindeki hiçbir şey onun varlığına bir açıklama getiremez. Varlığın dışındaki hiçbir şey varlığı açıklayamaz.

Şu anda son derece tuhaf bir şeye çok yaklaştığımız durumdayız. Varlığın tuhafılığına daha yakından bakmadan önce, kullandığımız akıl vasıtası hakkında birkaç şey eklemek istiyorum.

AKLIN GÜCÜ

Nihai gerçekliğe ilişkin muazzam soruların kimsenin yanıtlayamayacağı kadar *heybetli* olduğundan endişe edebilirsiniz. Tıpkı bir çekirgenin bir ağacın doğasını kavrayamaması gibi, biz de nihai gerçekliğin doğasını kavramayı bekleyemeyiz. Bu endişe bizi entelektüel tevazuya davet eder.

Tevazu bize faydalı olacak olsa da aklın bazı özel ve nadiren fark edilen güçlerine dikkat çekmek istiyorum. Her şeyin küresine ilişkin ilk ilkeler, aklın en azından bazı ulaşması zor şeyleri açığa çıkarma gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Akıl, kendi yerel dünyamızın çok ötesine doğru parlayan bir ışıktır. Muhtemelen Andromeda galaksisinin ötesinde ne olduğu hakkında hiçbir fikriniz yoktur. Yine de akıl bir şeyi *açığa çıkarır*: Elinizdeki akıl sayesinde, uzayın derinliklerinde yüzen kare daireler olmadığını “görebilirsiniz.”

Mantık, her yerde *her şey* hakkında bir şeyler görmenizi sağlayan bir teleskop gibidir. Örneğin, hiçbir çelişkinin var olmadığını görebilirsiniz. Ne kadar uzağa giderseniz gidin, bir şeyin hem *doğru* hem de *doğru olmadığı* bir yer asla bulamayacaksınız. Yeşil bir uzaylı bulabilirsiniz. Ancak aynı anda yeşil olmayan yeşil bir uzaylı asla bulamazsınız. O hâlde dünyadan bakıldığında uzayın tüm bölgelerinin kare dairelerden, kuvvetsiz kuvvetlerden ve renksiz yeşil uzaylılardan arınmış olduğunu görebilirsiniz.

Aklın bir başka özel gücü daha vardır. Akıl yalnızca her şey hakkında bir şeyler ortaya çıkarma gücüne sahip olmakla

kalmaz, aynı zamanda bazı şeyleri *apaçık* ortaya koyma gücüne de sahiptir. Örneğin, Jüpiter'de kare dairelerin bulunmadığı hipotezini düşünün. Bu hipotezin doğruluğunu aklın ışığıyla açıkça görebilirsiniz. Jüpiter'deki toprağı kontrol etmenize ya da herhangi birinin vereceğı habere güvenmenize gerek yoktur. Aksine, aklın ışığı size Jüpiter'in toprağının altında kare daireler olmadığını apaçık görmemiz için bir olanak sağlar. Böylesine bir *ihtimal* yoktur.

Akl yürütmede hata yapamayacağımızı söylemiyorum. Elbette yapabiliriz. Hatalar sıkça görülür. Pekâlâ akılyanlışı kullanabiliriz. Akly kullanırken yanlışları "rasyonalize etme" riskini alırız.

Deneyimlerime göre, hatayı en aza indirmenin yolu entelektüel tevazudur. Akly yanlış kullandığımızda, bir yanımız bazı şeylerin *tam olarak* açık olmadığını bilir. İşte burada sorun bizzat akılla değil, onu nasıl kullandığımızla ilgilidir. Akly, bir dünya görüşünü «rasyonalize etmek» için kullanmak yerine, hakikati hedeflemek için kullanabiliriz.

Akly diğer kanıtlarla birleştirerek de hatayı asgariye indirebiliriz. Örneğin, akıl yoluyla bir teorinin mantıksal tutarlılığını test edebilir ve ardından çıkarımlarda bulunabiliriz. Daha ileri gözlemler yaparak çıkarımları test etmeye devam edebiliriz. Bu şekilde, hakikate giden yolumuzu daha güvenli hâle getirmek için akly tecrübeyle birleştirmiş oluruz.

Yolculuğumuza devam ederken, *açık olanı açık olmayan-dan* ayırmak için akly kullanmaya çalışacağım. Bazı şeyler açık değildir. Örneğin, empirik bilim bazen paradoksları ortaya çıkarır; ışığın hem dalga hem de parçacık olarak davranması ya da kuantum parçacıklarının kesin bir konumdan yoksun görünmesi gibi. Bu gözlemlerin nasıl anlamlı kılınacağı belirsiz olabilir. Ancak bazı şeyler açık olmasa bile, diğer şeyler aklın ışığında açık hâle gelebilir.

Açık olmayan bazen açık olanın önüne geçer. Örneğin, bilimsel deneyler uzayın *büküldüğünü* veya ışığın hem dalga hem de parçacık gibi davrandığını gösterdiğinde, bu sonuçlar aklın güvenilirliği konusunda şüphe uyandırabilir. O hâlde gözlemlerimizle çelişiyorsa aklımıza nasıl güveneceğiz?

Bununla birlikte, paradoksal olan gözlemleri akılla çelişen gözlemlerden ayırt edebiliriz. Uzayın *nasıl* bükülebileceği paradoksal olabilir ama çelişkili değildir. Paradoks, nasıl bir araya getirebileceğimizi göremediğimiz bir şeydir; çelişki ise bir araya gelemeyeceğini gördüğümüz bir şeydir.

Bilimin sonuçları sezgilerimize gerçekten de meydan okuyabilirken, doğru bilim doğru mantıkla çelişemez. Mantık bilimin temelidir. Mantık olmadan, bir T teorisini T *olmayan* teoriden asla ayırt edemezsiniz. Benzer şekilde, T teorisi için kanıtları, T *olmayan* teori için olan kanıtlardan asla ayırt edemezsiniz. Mantık olmadan, herhangi *doğru* bir teorinin aynı zamanda *yanlış* olmadığından asla emin olamazsınız. Doğru ve yanlış arasındaki ayrım mantık olmadan ortadan kalkar. Mantık olmadan bilimin hiçbir gücü yoktur. Mantık sayesinde pek çok şeyi görmek için bir temele sahip oluruz.

Genel olarak, bir aleti ne kadar çok kullanırsanız, onu kullanmakta o kadar ustalaşırsınız. Sözelimi bir müzik enstrümanını ne kadar çok kullanırsanız, o enstrümanı çalmakta o kadar iyi olursunuz. Kulaklarınızı ne kadar dikkatli kullanırsanız, o kadar çok ses fark edersiniz. Akıl vasıtasını ne kadar çok kullanırsanız, onunla o kadar çok şey görebilirsiniz.

Mantık bazı şeyleri açıkça görmemize yardımcı olabilir. Örneğin bir karenin daire olmadığını görebiliriz. Başlangıçta aklın nihai gerçeklik hakkında hiçbir şey ortaya *koyamayacağını* söylersek, o zaman zaten nihai gerçeklik hakkında bir şey söylemiş oluruz -yani akıl tarafından bilinemez olduğunu. Bunu nasıl bilebiliriz? Mütevazı olmak doğru olsa da

aklın büyük hakikatlere ışık tutamayacağı hipotezinin *kendisi* de büyük bir hipotezdir.

Akılla uğraşmaya ilk başladığımda, onun gücünü fazlasıyla hafife almıştım. Bu kadar çok şeye ışık tutabileceğini fark edememiştim. Aklın doğasını anlayamamıştım. “Akıl Temeli” başlıklı onuncu bölümde paylaşacağım gibi, bu anlayış daha sonraları geldi.

Köprüyü inşa etmeye devam ederken, net çizgiler aramak için mantığı kullanacağım. Tutarlılığı test edip tahminleri araştıracağım. Tahminlerin gerçeğe örtüşüp örtüşmediğini test etmeye yardımcı olacak konuyla ilgili gözlemleri dikkate alacağım. Amacım, hakikate giden yolu güvence altına almak için aklı kullanmaktır.

VARLIĞA DAİR TUHAF BİR BULMACA

Yolculuğumuza gerçeklikle ilgili bazı temel ilkeleri ortaya koyarak başladık. Bir bakıma bu ilkeler önemsiz görünebilir. Sonuçta, bir şeyin var olduğunu ya da her şeyin dışında hiçbir şeyin olmadığını kim inkâr edebilir?

Ancak, *açık olanı önemsiz olanla karıştırmayalım*. Akıl, var olan her şeyin ötesinde hiçbir şeyin var olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ne var ki bu sonuç önemsiz olmaktan çok uzaktır. Bu her şeyin küresinin şu garip özelliğe sahip olduğu anlamına gelir: *Her şeyin küresi kendi varlığı için harici bir açıklamaya ya da harici bir nedene muhtaç değildir*.

Bu özellik tuhaftır çünkü olağan deneyimlerde gözlemlediğimiz şeylerin dışarıdan açıklamaları ve nedenleri vardır. Örneğin, üzerinde oturduğum sandalye bir anda yoktan var olmadı. Onu bir şey üretti.

Bilgisayarlar, güneş sistemleri ve galaksiler gibi karmaşık sistemler bile gerçekliğin öncel durumlarından ortaya çıkar. Aslında, gerçekliğin her ögesi -büyük ya da küçük olsun- başka

şeylere bağlı gibi görünmektedir. Eğer istisnalar düşünebiliyorsanız, bunlar kesinlikle günlük deneyimlerimizin bir parçası değildir. İstisnalar tuhaf, olağandışı ve gariptir.

Yine de her şeyin küresi bir istisnadır.

Burada derin bir kafa karışıklığı var. Harici bir neden ya da açıklama olmaksızın bir şey nasıl var olabilir? Yaşamın normal akışında deneyimlediğimiz şeylerin kendilerinin ötesinde bir açıklaması vardır. Tekrar ediyorum, sandalyem var. Öncel nedensel faktörler onun varlığını açıklamaktadır. Sandalyemin açıklaması tamamen sandalyemin *dâhilinde* değildir. Sandalyeyi üreten failler sandalyenin bir parçası değildir. Bu failler sandalyeye aşkındır. Deneyimlediğimiz tüm nesneler böyledir: Varoluşları için bir açıklamaları vardır ve bu açıklama varoluşlarına aşkındır. O hâlde nasıl olur da gerçeklik *bütünüyle* dışsal bir açıklamadan yoksun olabilir?

Şimdi ilk başta cevabın basitçe şu olduğu düşünülebilir: Bütünlük tam da *bütünlük* olduğu için dışarıdan bir açıklamadan yoksundur. Sonuçta, bir bütünlüğün harici bir açıklaması olması mümkün değildir. Kendi dışında bir açıklaması yoktur çünkü kendi dışında bir açıklaması *olamaz*.

Ancak bu cevap, herhangi bir bütünlüğün dışarıdan bir açıklama olmaksızın *nasıl* var olabileceğine dair daha temel bir soruyu açıkta bırakmaktadır. Herhangi bir boyut ya da şekle sahip bir gerçekliğin dışarıdan bir açıklama olmaksızın var olması nasıl mümkün olabilir?

Şöyle düşünün. Her şeyin küresinin, dışarıdan bir neden veya açıklama olmaksızın var olan parçacıklar gibi bazı *temel* unsurlar içerdiğini varsayalım. O hâlde bu unsurlar deneyimlediğimiz diğer tüm şeylerden farklı olarak özel şeylerdir. Böyle şeyler nasıl olabilir? Onları diğer her şeyden farklı kılan nedir?

Ya da bunun yerine her şeyin küresinin yalnızca sandalyeler, gezegenler ve galaksiler gibi dışarıdan açıklaması olan

şeyleri içerdiğini varsayalım. Ama o zaman da harici açıklaması olan şeylerin nasıl olup da harici açıklaması olmayan bir şeyin toplamı olabileceği şaşırtıcıdır. Bu nasıl mümkün olabilir ki?

Bulmacayı başka bir açıdan görmek için küçük bir oyun hamuru topağını düşünün. Bu kürenin *bağımlı bir doğası* vardır: Varlığı, onu üreten bir fabrika gibi öncel nedenlere bağlıdır. Şimdi bu oyun hamurundan başka her şeyi var olmaktan çekip çıkardığınızı hayal edin. O zaman oyun hamuru tek başına var olur. Artık tüm gerçekliği kaplamaktadır. Ama bu oyun hamurunun doğasıyla çelişir. Oyun hamurunun bağımlı bir doğası vardır ve biz onun doğasında herhangi bir değişiklik hayal etmemiştik. Sorun şu ki, oyun hamuru gerçekliğin tamamını kaplaması için *yanlış türde bir şeydir*. Dışarıdan bir açıklama olmadan var olabilmek için yanlış türde bir şeydir. Ama o zaman ne olabilir ki?

Tüm gerçekliği kaplayan bir oyun hamuru küresini tahayyül edebilirsek de bu tahayyül söz konusu kürenin *nasıl* var olabildiğini ortaya koymaz. Herhangi bir boyuttaki (sonlu ya da sonsuz) bir küre, dışarıdan bir açıklama olmaksızın nasıl var olabilir? Bu soruyu yanıtlamak için daha derine bakmamız gerekecek.

ÖZET

Bu bölüm akıl köprüsünü tanıtmaktadır. Köprüye ilk adımı atmak için, *bir şeyin var olduğunu* görün. Bu herhangi bir şey olabilir: Siz, düşünceleriniz ya da şüpheleriniz. Bir şeyin var olduğunu kabul ederseniz, köprüye ilk adımı atmış olursunuz.

Bir sonraki adım bulmacayı görmektir. Bu bulmaca varlığın bütünüyle ilgilidir. Akıl yoluyla, varlığın dışında hiçbir şeyin var olmadığını görebiliriz. Yine akıl yoluyla, toplam gerçekliğimizin kendi dışında bir nedeni ya da açıklaması olmadığı sonucuna varırız. Bu sonuç şaşırtıcıdır: Herhangi bir gerçeklik -hangi boyutta olursa olsun- nasıl olur da dışsal bir nedenden ya da dışsal bir açıklamadan yoksun olabilir?

BÖLÜM 3

TEMEL TEORİ

Bir önceki bölümde garip bir bulmacayla karşılaşmış-tık. Bu bölümün amacı işte o bulmacaya bir çözüm sunmaktır.

Bulmacayı tekrar düşünün. Akıl yoluyla, bir bütün olarak gerçeğin *-her şeyin küresi-* her şeyi içerdiğini gözlemliyoruz. Dolayısıyla, toplam kürenin *ötesinde* hiçbir şey mevcut değildir ve her şeyin küresinin ötesinde hiçbir şey onun varlığına neden olamaz ya da varlığını açıklayamaz. Bu anlamda gerçeğimiz “kendine yeterlidir” (yani dışarıdan bir nedeni ya da açıklaması yoktur). Bu çok garip. *Herhangi bir* boyut, şekil ya da sayıdaki herhangi bir şey nasıl kendine yeterli olabilir?

Bu noktada, akıl köprümüz için destekler inşa etmeye başlamamız gerekmektedir. Varoluş bulmacasını çözmek için bir temel sağlayacak olan üç destek kirişi yerleştireceğim. Bu kirişler aynı zamanda gelecekteki tüm yolumuz için de bir temel oluşturacaktır.

İşte geliştireceğim çözümün şeması kısaca şöyledir: Dünya bir *temel*, bir zemin katmanı içerir. Varoluşun temeli bir köprünün temeli gibidir. Nasıl ki bir köprü temelsiz ayakta duramazsa, benzer şekilde, bir bütün olarak gerçeklik de kendi başına duran bir temel olmadan varlık içerisinde “ayakta duramaz.”

Başka bir deyişle, temel katman diğer her şeyin varoluşu için nihai temeli sağlar. Şeylerin temeli, hiçbir şey olmamasının aksine bir şeylerin *var* olmasına olanak sağlar. Bu varoluş açıklamasına “Temel Teorisi” diyebiliriz.

Temel Teorisi geliştirilmeyi beklemektedir. Bir temelin *kendisi* nasıl var olur? Eğer gerçekliğin kendi kendine yeten bir temele sahip olması anlamında “kendi kendine yettiğini” söylersek, işin gizemini biraz daha ötelemiş oluruz. Bir *temel* kendine yeterli olmayı nasıl başarır? Temeli ne açıklamaktadır? Eğer cevap hiçbir şey ise, bu nasıl mümkün olabilir?

Bu sorular bir kimsenin sorabileceği en temel ve kuvvetli sorular arasındadır. Bu sorular üzerinde etraflıca düşünerek yolculuğumuz için gerekli kaynakları elde edebiliriz. Her şeyin temeline ışık tutarak, *diğer her şeye* de ışık tutmuş oluruz. Harvard’lı filozof Robert Nozick’in de belirttiği gibi, “bütün bir gerçekliğin temelde nasıl açıklanabileceğini görmek, o gerçekliğe ilişkin anlayışımızı büyük ölçüde artırır.”¹² Her şeyin temeline ilişkin anlayışımızı arttırarak, her şeye ilişkin anlayışımızı da arttırabiliriz.

O hâlde temele daha yakından bakalım. Bir bakalım ne görebiliyoruz.

BİRİNCİ KİRİŞ: BAĞIMSIZLIK

Gerçekliğin bütünü kendine yeterlidir (varlığına neden olacak ya da varlığını açıklayacak dışarıdan hiçbir şey yoktur). Peki *nasıl*? Eğer kendine yeterlik kilitli bir kapı ise, kilidi açacak anahtar şudur: *Bağımsızlık*. Demek istediğim aslında şu: Herhangi bir büyüklükteki gerçekliğin kendine yeterli olabilmesi için, o gerçekliğin bağımsız bir katman ya da bileşen içermesi gerekir. Bu ilkenin nasıl işlediğini ve neden doğru olduğunu düşündüğümü şu üç düşünce katmanı ile açıklayacağım.

12 R. Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), 8.

Birinci katman: Kendine yeterliğin kökeni. İlk husus, *kendine yeterli* bir alan ile *bağımlı* bir alan arasındaki dikkate değer farkla ilgilidir. Her şeyin küresinin dışarıdan bir nedeni ya da açıklaması yoktur, çünkü her şeyi içermektedir. Buna karşın çorap çekmeceniz böyle değildir: Çekmecenin ötesinde bir şey çekmeceyi ve içindeki çoraplarınızı meydana getirmiştir.

Kendine yeten gerçeklikler ile kendine yetmeyen gerçeklikler arasındaki bu farkı açıklayan şey nedir? Açıklanan ile açıklanamayan, sebep olan ile sebebi olmayan, bağımlı olan ile bağımsız olan arasındaki farkı meydana getiren şey nedir? Kendine yeterlik *nereden* gelmektedir?

Cevabın başlangıcı işte şudur: Çoraplarınız (dışsal açıklaması olan bir şey) ile her şeyin küresi (dışsal açıklaması olmayan bir şey) arasındaki farkı *bağımsızlık* açısından açıklayabiliriz. Her şeyin küresi *bağımsız bir doğaya* sahip olan bir şeyi içerir. Bu bağımsız doğa, bütünün var olmasını sağlayan varlık mekanizmasıdır.

Buna karşın çoraplarınız sadece bir şey onları ürettiği için vardır. Bu bakımdan *bağımlı bir doğaya* sahiplerdir. Bu nedenle çoraplarınız tüm varoluşun temeli olamaz.

Bağımlılık ve bağımsızlık arasındaki farka daha yakından bakalım. Mantık, tasavvur edilebilir tüm gerçeklikleri iki kategoriye ayırır: (1) Bir başkasına bağımlı olanlar ve (2) bir başkasına bağımlı *olmayanlar*. Birincisi -*başkasına bağımlı olanlar*- kendi ötesindeki bir gerçekliğe bağlı olan her şeyi (çorap gibi) içerir. İkinci kategoride ise bağımsız şeyler vardır: *Kendilerinin ötesinde hiçbir şeye bağlı olmayan şeyler*.

Daha Derine İnersek

Peki ya *öz-bağımlılık*? Öz-bağımlılığı bağımsızlık kapsamına dâhil etmeyi uygun buluyorum. Bizim amaçlarımız açısından önemli olan, temelin kendi ötesinde bir şeye bağlı olmamasıdır. Temelin kendisine bağlı olup olmadığı ya da

herhangi bir şeye bağlı olup olmadığı tartışılabilir bir konu olmakla birlikte bu konuyla ilgili değildir. O hâlde, odaklanabilmek adına, öz-bağımlılık ve bağımlı olmama durumlarını *bağımsızlık* olarak adlandıracam tek bir şemsiye altında ele alacağım. Bağımsız bir şey kendi ötesinde hiçbir şeye bağlı değildir.

Artık kendine yeterliğin kaynağına inmek durumundayız. Bu kaynak, *bağımsızlıktır*. Bağımsızlıktan iki tür kendine yeterli şey ortaya çıkmaktadır. Kendine yeterli olmanın bir yolu bağımsız bir şey (ya da kolektif) *olmaktır*. Kendine yeterli olmanın diğer yolu ise bağımsız bir doğaya sahip olan bir şeyi *içermektir*.

Örnek vermek gerekirse, bazı basit, bağımsız unsurların kendi kendilerine yeterli olduğunu düşünün. Bu unsurlar bağımsız bir doğaya sahiptir, ki bu da dışarıdan herhangi bir neden ya da açıklama olmaksızın var oldukları anlamına gelir. Kendi kendilerine yeterliliklerini başka bir şeyden devralmazlar. Sadece *kendi içlerinde* kendi kendilerine yeterlidirler. O hâlde bu kendine yeterli unsurlar diğer her şey için nihai *temeli* sağlamaktadır.

O hâlde her şeyin küresi kendine yeterliliğini bu temel unsurlardan devralır. Söz konusu bu unsurlar aynı zamanda her şeyin küresinin neden dışsal bir açıklaması olmadığını da açıklamaktadır. Her şeyin küresinin dışsal bir açıklaması yoktur çünkü doğası gereği dışsal bir açıklaması olmayan bağımsız bir temeli vardır.

Artık bulmacamız için daha derinlikli bir çözümümüz var. Bulmaca kendi kendine yeten bir dünyanın -dışsal bir nedeni ya da dışsal bir açıklaması olmayan bir dünyanın- nasıl var olabileceğiyle ilgiliydi. Artık elimizde bir anahtar var: *Bağımsızlık*.

Ortaya çıkan tablo şudur. Bağımsız temel basit bir şekilde kendine yeterlidir; *bağımsız bir doğası* vardır. Temel

yerinde olduğunda, tüm dünya, içindeki her şeyle birlikte, kendine yeterliliğini temelden tevarüs eder. Başka bir deyişle, dünyanın kendine yeterliliği temelin bağımsızlığından kaynaklanmaktadır.

Bu resmi, gerçekliğin bağımsız bir katmanının -yani bir *temelinin*- varlığına dair bir argümana dönüştürebiliriz:

1. Bir alan, bağımsız bir katman olmaksızın kendine yeterli olamaz (çünkü bağımsızlık kendine yeterliliğin kaynağıdır).
2. Her şeyin küresi kendi kendine yeten bir alandır (çünkü her şeyin ötesinde hiçbir şey yoktur).
3. Dolayısıyla, her şeyin küresinin bağımsız bir temeli vardır.

Parçaları ancak yerine oturtmaya başlayabildim. Bundan sonra neden tamamen bağımlı katmanların *kendi başlarına* bağımsız bir gerçeklik oluşturamayacağını ele alacağız.

İkinci katman: İnşa. Bir inşa ilkesi kullanarak her şeyin küresini nasıl inşa edeceğimize (etmeyeceğimize) dair daha derin bir kavrayış kazanabiliriz. İlke şudur: Tamamen bağımlı şeyler kendi başlarına kendine yeterli bir bütünlük inşa edemezler. Bunun nedeni, tamamen bağımlı (kendine yeterli olmayan) malzemelerden kendine yeterli bir bütünlük inşa etmek *hataya düşmek* demektir. İzninizle bunu açıklayayım.

Daha genel bir gözlemle başlıyorum: Bazı inşalar *mümkünken*, diğerleri imkânsızdır. Mümkün bir inşayı resmetmek için, elinizde beyaz mermer bloklar olduğunu düşünün. Bu blokları bir araya getirerek bir zemin inşa ediyorsunuz. O zaman tamamen beyaz mermer bloklardan oluşan bu zeminin kendisi de beyaz ve mermer olacaktır. Buradan beyaz fayanslardan beyaz bir zemin inşa etmenin mümkün olduğunu görebiliriz. Şimdi de imkânsız bir inşayı ele alalım: Tamamen *beyaz fayanslardan beyaz olmayan* bir zemin inşa edemezsiniz. Beyaz fayanslardan beyaz olmayan bir zemin inşa etmek yapısal bir hatadır. Yani bu mümkün değildir.

İnşa hatasını, söz konusu bütünlerin, parçalarının belirli durumlara veya özelliklere sahip olması nedeniyle var olduğu *parçadan bütüne devralma* açısından anlayabiliriz. Mermer zemin örneğinde, zemin bazı özelliklerini parçalarından devralmaktadır. Beyaz fayanslardan beyaz bir zemin elde edersiniz. Bunun gibi başka özellikler de vardır. Örneğin, zeminin her bir fayansının kütlesi varsa, tüm zemin de kütleye sahip demektir. Benzer şekilde, parçalar cam gibi parlaksa, bütün de parlaktır. Tüm bu durumlarda bütün, ilgili özelliği¹³ parçalarından devralır. Bu tür özelliklere “*bütünün devraldığı*” özellikler diyelim.

Bütünün devraldığı özelliklerin inşa üzerinde kısıtlamalar getirdiğini görebiliriz. Örneğin, beyazlık bütünün devraldığı bir özellik olduğundan, tamamen beyaz fayanslardan inşa edilen bir zemin mor olamaz. Tamamen beyaz fayanslardan mor bir zemin inşa etmek, beyazlığın bütünsel kalıtımıyla çelişir. Dolayısıyla beyazlığın doğası, beyaz fayanslarla ne inşa edebileceğinize ilişkin imkânları kısıtlamaktadır.

Fayans sayısının bütünsel kalıtımla ilgili olmadığına dikkat etmelisiniz. Zeminin bir fayans ya da sonsuz sayıda fayanstaki oluşması fark etmez. Sonsuz sayıda beyaz fayans içeren bir zemin dahi hâlâ beyazdır. İnşa üzerindeki kısıtlama fayansların doğasından gelir, sayılarından değil.

İnşa üzerindeki kısıtlamalar bizi tekrar bir temel ihtiyacına yöneltmektedir. Bir temel olmadan, gerçekliğin her katmanı bağımlıdır. Bununla birlikte, hangi boyutta ve sayıda olursa olsun bağımlı katmanlar, bağımsız bir her şeyin küresini inşa etmek

13 Burada “özellik” olarak çevirdiğimiz “*property*” kelimesi bazı durumlarda “*attribute*” ile eş anlamlı olarak kullanılabilirdiği gibi farklı anlamlarda da kullanılabilir. Her ne kadar yazarın her iki terim arasında bir anlam farklılığı görmediğini düşünmeye meyilli olsak da “*attributes of God*” yani “Tanrı’nın Sıfatları” kavramından yola çıkarak “*attribute*” için sıfat derken, “*property*” için özellik diyeceğiz. (Çevirmen Notu)

için yetersizdir. Tıpkı beyaz fayansların beyaz bir zemin oluşturmaması gibi, bağımlı parçalar da bağımlı bir bütün oluşturur.

Örnekler ilkeyi tasvir etmektedir. İki fayansınız olduğunu varsayalım. Her bir fayans bağımlı bir doğaya sahiptir: Bu fayanslar kendi başlarına var olmazlar. Şimdi bu fayansları küçük bir zemin oluşturmak üzere bir araya getirdiğinizi varsayalım. O zaman bu zemin de bağımlıdır. Bağımlı parçalardan bağımlı bir zemin oluşturabilirsiniz. Bilhassa, sizin fayansları bir araya getirme faaliyetinizle birlikte fayansların ortaya çıkma sebepleri, ortaya çıkan zeminin temelini oluşturur. O hâlde zemin de tıpkı onu oluşturan fayanslar gibi bağımlıdır.

Umumiyetle, bağımlı şeyleri birbirine eklemek bağımlı bir toplam elde etmekle sonuçlanır. Şeylerin sayısını artırmak hiçbir fark oluşturmaz. Bir zemini, sadece daha fazla bağımlı fayans ekleyerek bağımlı olmayan, kendine yeterli bir bütünlüğe dönüştüremeyiz.

Süreyi artırmak da hiçbir fark yaratmaz. Bir zeminin bir yıldır var olduğunu düşünün. Bu kat bir yıldır var olması sebebiyle *bağımsız* değildir. Bağımlı karolardan oluşan bir zemin *var olduğu sürece* bağımlı bir zemindir. Bir zemin ebediyen var olsa bile, var olduğu sürece fayanslarına bağlıdır. Ne kadar eski olursa olsun, tamamen bağımlı fayanslardan bağımlı olmayan (kendine yeterli) bir zemin oluşturmak bir inşa hatasıdır.

Bağımlılık hakkındaki bu ilkeye bir isim verelim:

Bağımlılık İlkesi: Tamamen bağımlı şeyler bağımlı bütünler oluşturur.

Bu ilke -tamamen bağımlı şeylerin bağımlı bütünler oluşturmaması- yalnızca tecrübeyle değil, aynı zamanda akılla da örtüşmektedir. Bu, tamamen beyaz fayanslardan oluşan bir zeminin beyaz bir zemin olduğu ilkesi gibidir. Bu ilkedeki kavramları anlayarak, akıl yoluyla, tamamen beyaz fayanslar ile toplam zeminin beyazlığı arasında bir bağlantı olduğunu

hissedebilirsiniz. Aynı doğrultuda, tamamen *bağımlı* fayanslar ile toplam zeminin *bağımlılığı* arasında bir bağlantı hissedebileceğinizi dikkatinize sunuyorum. Nasıl beyaz fayanslar beyaz bir zemini oluşturuyorsa, *bağımlı* fayanslar da *bağımlı* bir zemini oluşturur.

Nerede olduğumuzu görmek için şöyle bir geri adım atalım. İşte size resim. Her şeyin küresi vardır. Yine de dışarıdan bir nedeni ya da açıklaması yoktur. Bu nasıl olmaktadır? Temel bunun nasıl olduğunu açıklamaktadır. Temel, gerçekliğin zemininde yer alarak *bağımsız bir doğa* sağlamaktadır. Aksine, *bağımsız bir doğa* olmaksızın inşâ sorunuyla karşı karşıya kalırız. Çünkü o zaman her şey tamamen *bağımlı* bir doğaya sahip olur, fakat *bağımlılık* *bağımlı* olmayan bir küre için yetersiz bir temeldir. O hâlde inşâ hatasından kaçınmak için *bağımlı* olmayan bir temele ihtiyacımız vardır.¹⁴

Üçüncü katman: Kalıtım (ilave). Mümkünse daha derine inmek istiyorum. Size bu konuda hiçbir kitap ya da makalede görmediğim bir şey sunma niyetindeyim. Bu üçüncü katman, (açıklayacağım gibi) bütünsel kalıtım hakkında sahip olduğum bir fikri içermektedir. Eğer bu fikir doğruysa, *bağımlı* şeylerin neden dünyamızın nihai yapı taşları olamayacağını daha da derin bir nedenini görmemize yardımcı olabilir.

(*Bağımsız bir temelin doğasını incelemeye hazırsanız, bu bölümü atlamaktan çekinmeyin*).

Başlamak adına, “bütünüyle kalıtsal” özelliklerin bazı örneklerini tekrar ele alalım: Beyazlık, kütle ve camslık. Bu özelliklerin her biri “yayılabılır” özelliktedir. Demek istediğim şu. Yayımlı bir özellik değişken alt kısımlara yayılır. Örneğin,

14 Bu resim, filozofların “priority monism” olarak adlandırdığı, gerçekliğin bir bütün olarak *bağımsız* temel olduğu durumu açıkta bırakmaktadır. Bkz: J. Schaffer, “Monism,” Stanford Encyclopedia of Philosophy (2018), <https://plato.stanford.edu/entries/monism/>.

bir mermer blok alt kısımları boyunca mermerdir. Bu nedenle bir mermer fayansı parçalara ayırırsanız, her bir parçanın da mermer olmasının nedeni budur. Mermer, mermer fayans boyunca “yayılır”. Beyazlık da aynı şekildedir. Beyaz bir yüzeye yayılır: Beyaz bir kâğıt parçasının her bölümü de beyazdır. Aynı şey kütle için de geçerlidir: Kütleli bir fayansın değişken kısımları da kütleyle sahiptir. Camı bir zeminin bölümleri de camsıdır. Ve bu böyle devam eder.

Bunun tersine, yayılımsal olmayan özellikleri göz önünde bulundurun. Üçgenliği ele alalım. Üçgen bir karo değişken alt kısımlarında üçgen değildir. Üçgen bir fayansı paramparça ederseniz, parçaların hiçbirinin tam olarak üçgen olmama ihtimali yüksektir. Bunun nedeni üçgenliğin değişken alt kısımlarına yayılmamasıdır. Yayılımsal olmayan özellikler değişken alt kısımları kapsamazken, yayılımsal özellikler kapsar.

Öncelikle iki konuya açıklık getirmek gerekir. Birincisi, yayılım özelliği herhangi bir boyut veya şekildeki nesnelerde yayılabilir. Örneğin, mermer büyük bir kalede ya da küçük bir satranç taşında yayılabilir. Buna karşın, Dünya'dan daha küçük olmaklık Dünya'dan daha büyük hiçbir şeye yayılmaz. Bu yüzden yayılımsal olarak sayılmaz. Kesin olmak gerekirse, bir yayılım özelliği, bir miktar veya karşılaştırma gibi sınırlandırıcı hiçbir bilgi içermez. Mermer, beyazlık, cam vb. gibi yayılım özelliklerinin *niceliksel* değil, tamamen *niteliksel* olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci olarak, değişken olarak küçük parçalara yayılma hususunda dikkatli olmamız gerekmez. Örneğin, cam nihai olarak atomlara kadar bölünebilir, ancak hiçbir atom camsı değildir. Bu anlamda, camsılık tamamen yayılımsal değildir. Ne var ki, bazı minimal ölçeklerin ötesinde, «camsılık» değişken alt bölümleri kapsar: Üst yarı, alt çeyrek, sağ köşe, vs. hepsi camsıdır.

Bir özelliği *bütünüyle kalıtımsal* yapan şeyin ne olduğunu merak ediyor olabilirsiniz. Örneğin, beyazlığı tam kalıtımsal yapan ama üçgenliği yapmayan şey nedir? Size bir teklifim var:

Kalıtım İlkesi: Yayılımsal olan her şey bütünüyle kalıtımsaldır.

Örnek vermek gerekirse, beyaz mermer fayansları tekrar ele alalım. Fayansların hem beyazlığı hem de mermer kalitesi her bir fayansın değişken alt bölümlerini kapsamaktadır. Başka bir deyişle hem beyazlık hem de mermer yayılımsaldır. O hâlde, Kalıtım İlkesine göre, beyazlık ve mermer de bütünüyle kalıtımsaldır. Buna göre beyaz mermer fayanslardan oluşan bir zemin -tam da beklediğimiz gibi- hem beyaz hem de mermerdir.

Kalıtım İlkesini hipotezinin çalıştığını ileri sürüyorum. Bu hipotezin bize yol gösterebileceğini düşünmemin nedeni, doğru öngörülerde bulunmasıdır. Mermer, beyazlık, kütle, camsılık yayılımsaldır ve tıpkı tahmin edildiği gibi, hepsi bütünüyle kalıtımsaldır. İşte daha uzun bir yayılım özelliği kataloğu: Renkler, dokular, yoğunluklar ve homojen olma. Kalıtım İlkesi bunların her biri için doğru sonuçları öngörmektedir. İyi haberlerim var. Sizi, ilkeyi daha ayrıntılı bir şekilde araştırmak için başka örnekleri test etmeye davet ediyorum. Benim önerim, ilkenin en azından iyi bir rehber olduğudur.¹⁵

Aklın kendisi Kalıtım İlkesine ikinci bir tanıklık sağlar. Bilhassa, akıl yoluyla yayılım ve bütünsel kalıtım arasında bir bağlantı görülebilir. Yayılım özelliği değişken alt bölümleri kapsar: Örneğin, bir cam fayans değişken bölümlerde de

15 Graham Oppy kişisel bir yazışmada bana ışığı yansıtma özelliği hakkında sorular sordu. Bu özelliğin yayılımsal olduğunu, ancak tümüyle kalıtımsal olmadığını, çünkü maddenin bir kara deliğe çökmeye yetecek kadar kütlesi varsa ışığı yansıtmadığını öne sürdü. Bu örnek kalıtım kavramını açıklığa kavuşturmaya hizmet etmektedir. Kalıtımsal özelliklerin her koşulda bütünlük için geçerli olduğunu iddia etmiyorum. Bunlar sadece parçaları için de geçerli olduklarında bütünlük için de geçerlidir. Kara delikler söz konusu olduğunda, parçaların hiçbirisi zaten ışığı yansıtmaz. Yani bu durum bir karşı örnek değildir.

camsıdır. Bu nedenle, mermer fayansı kırarsanız, tüm parçaları da mermer olacaktır. Şimdi fayansı kırdıktan sonra bu rastgele parçaları tekrar bir araya getirdiğinizi varsayalım. Onları dilediğiniz şekilde bir araya getirebilirsiniz. Mermer parçaları rastgele parçalar olduğu için, onları rastgele şekilde bir araya getirebilirsiniz ve sonuç yine mermer olur. Rastgele yeniden birleştirme işin anahtarıdır. Rastgele yeniden birleştirme ile, parçalarına doğru yayılan özellikler (yani, yayılımsaldırlar) böylece bütüne doğru yayılırlar (yani, bütünden devralınırlar). Dolayısıyla, yayılım özelliği bütünüyle kalıtımsaldır.

Kalıtım İlkesinin gerçekten de iyi bir rehber olduğunu varsayalım. O zaman gerçekliği bir bütün olarak incelemek için Kalıtım İlkesini kullanabiliriz. Özel olarak, Kalıtım İlkesi bize bağımlı olmayan bir katmanı, yani bir temeli görmenin başka bir yolunu verir. Nasıl mı? Bağımlılık ya yayılımsaldır ya da değildir. İlk olarak bağımlılığın yayılımsal olduğu seçeneği göz önünde bulundurun. O hâlde, Kalıtım İlkesi uyarınca, bağımlılık tümüyle kalıtımsaldır. Başka bir deyişle, bağımlı şeylerden oluşan her şeyin kendisi bir dış gerçekliğe bağımlıdır. Ancak, elbette, her şeyin küresi herhangi bir dış gerçekliğe bağımlı değildir. O hâlde, her şeyin küresinin salt bağımlı şeylerden oluşmadığı sonucu çıkar. Bağımlı olmayan bir katman içermelidir.

Bir sonraki seçenek olarak bağımlılığın yayılımsal olmadığını (ya da tamamen yayılımsal olmadığını) düşünün. O zaman bağımlı şeyler tamamen bağımlı alt bölümlerden oluşmaz. Başka bir deyişle, en azından bazı bağımlı şeyler temel (bağımlı olmayan) bir şey içerir -dolayısıyla Temel Teori işte buradan çıkmaktadır. Yani her iki durumda da (bağımlılık ister yayılımsal olsun ister olmasın), gerçekliğin bağımlı olmayan bir katmanı vardır.

Artık kendine yeterli konusunda daha derin bir anlayış için gerekli malzemelere sahibiz. Köprümüzün bu ilk girişindeki üç katmanın her biri şu sonucu desteklemektedir:

Bağımsız, kendine yeterli bir temel mevcuttur. Bu bilgiden yola çıkarak, bir kürenin -örneğin her şeyin küresinin- nasıl kendine yeterli olabileceğini anlayabiliriz. Kendine yeterlidir çünkü doğası gereği kendine yeterli olan bir temele sahiptir. Bir temele sahip olarak ayakta duran bir köprü gibi, her şeyin küresi de nihai bir temele sahip olarak var olur.

İKİNCİ KİRİŞ: ZORUNLULUK¹⁶

Varlık bilmecesine henüz tam bir çözüm bulabilmiş değiliz. Dünyanın bir temeli olduğu için var olduğunu söylersek, hâlâ temelinin nasıl var olduğunu sorabiliriz. Herhangi bir şey nasıl temel olabilir?

Söz konusu soru, temel bir şey ile temel olmayan veya bağımlı şeyler arasındaki farkla ilgilidir. Bu farkı ne açıklayabiliriz? İki ayrı şey olduğunu varsayalım: Anıl ve Bora. Diyelim ki Anıl varoluşu için bir şeye bağımlıysa, Bora hiçbir şeye bağımlı olmasın. Anıl ve Bora arasındaki farkı ne açıklayabiliriz? Bora bağımlı değilken Anıl'ı bağımlı yapan şey nedir?

Pek işe yaramıyor gibi görünen bazı cevaplar verilebilir. Birincisi, sadece şekilsel farklılıklar farkı açıklayamaz. Anıl'ın bir üçgen, Bora'nın ise bir kare şeklinde olduğunu düşünün. Bu farklılıklar, Bora bağımlı değilken Anıl'ın nasıl bağımlı olduğunu açıklayamaz. Şeklin bağımlılıkla ne ilgisi olabilir? Hiçbir ilgisi olamaz.

Boyut da aynı şekilde önemsizdir. Bora'nın Anıl'dan bin kat daha büyük olduğunu varsayalım. Bora'nın büyüklüğü, bir kaynağı olmadan nasıl var olabileceğini açıklayabilir mi? Açıkça hayır.

16 Zorunluluğun mahiyetine ilişkin Alvin Plantinga üzerinden yapılmış bir değerlendirme ve zorunluluğun özellikle geniş/dar anlamda zorunluluk ve doğal/nedensel zorunluluk olarak taksimi için bkz. Mehmet Dalli, *Zorunluluğun Doğası: Alvin Plantinga ve Gelenbevi Merkezli Bir İnceleme* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 43-46.

O hâlde Bora bir kaynak olmadan nasıl var olabilir? Nasıl bağımsız olabilir? Bora'nın bağımlı olmayan bazı aslî parçalar içererek bağımsız olduğu cevabını verirsek, Bora'nın aslî parçalarının nasıl olup da bağımsız olduğunu hâlâ açıklamamış oluruz. Soru baki kalır: *Herhangi bir şey* nasıl bağımsız olabilir?

Bu soru derin olsa da cevaplanabilir olduğuna inanıyorum. Aristoteles'ten bu yana filozoflar, bağımsız bir doğanın nasıl açıklanacağına ilişkin gerekli malzemeleri ortaya çıkarmışlardır. Şimdi onların cevaplarına bir göz atalım.¹⁷

Açıklama şu şekildedir: Bağımlı bir Anıl ile bağımsız, kendine yeten bir Bora arasındaki fark, nihayetinde Anıl ve Bora'yı oluşturan parçaların doğasındaki bir farktan kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Bora *zorunlu doğaya* sahip bazı temel parçalar içerir.

“Zorunlu doğa” kavramını açmak için, elinizde bir miktar kil olduğunu varsayalım. Diyelim ki bu kil birçok farklı şekle sokulabilir. Örneğin, kili bir kupa şekline sokabilirsiniz. Tam da bunu yaptığınızı varsayalım: Kilden bir kupa oluşturunuz. O zaman şekillendirdiğiniz kupa var olur. Ancak hiçbir şey bu kupanın var olmasını *gerektirmez*. Onu şekillendirdiğiniz gibi kolayca parçalayabilirsiniz. Dolayısıyla kupanın zorunlu bir doğası yoktur.

Zorunlu bir doğadan yoksun olmanın ne anlama geldiğini bir düşünün. Kupanın gerekli bir doğaya sahip olmadığını söylemek, onun *yok olabileceğini* söylemektir. Yok olabileceğini söylediğimde, kupanın herhangi bir zamanda var olmayabileceğini kastediyorum. Başka bir deyişle, o kupanın gerçekte var olmadığı bir zaman olabilir.

17 Bkz: Aristoteles, *Metaphysics*, çev. Joe Sachs (New Mexico: Green Lion Press, 2002), tohum formu için 7. kitap. Ayrıca bakınız R. Koons, “A New Look at the Cosmological Argument,” *American Philosophical Quarterly* 34 (1997): 193-212.

Zorunlu bir doğası olan bir şey farklıdır. Kilin (ama kupanın değil) var olmama potansiyeline sahip olmadığını varsayalım. O hâlde doğası zorunludur. Dolayısıyla bu kil çok özel bir kildir zira herhangi bir zamanda var olmaması basitçe imkânsızdır. Eğer böyle bir kil olsaydı, herhangi bir şeyin onu var etmesi ya da varlıktan çekip çıkarması mümkün olmazdı. *Zorunlu bir varoluşa* sahip olacağı için böyle bir çamur kalıcı bir varoluşa sahip olurdu.

Zorunlu varlık ile zorunlu olmayan varlık arasındaki farkı açıklamaya çalışmaktaydım. Antik Yunan filozofu Aristoteles bu farkı *kuvve* (potansiyel) bağlamında açıklamaktadır. Siz kupayı oluşturmadan önce, o yalnızca *bilkuvve* bir gerçeklikti. Bu *bilkuvve* gerçekliğin bilfiil hâle gelebilmesi için bir şeyin onu *bilfiil* hâle getirmesi gerekmektedir. Buna karşın varsaydığımız kil zorunlu olarak gerçektir (öyle varsayıyoruz). Bu nedenle, asla yalnızca *bilkuvve* bir gerçeklikten bilfiil bir gerçekliğe geçemez. Hiçbir şey onu bilfiil hâle getiremez, çünkü o “zaten” zorunlu olarak bilfiildir.

Bu fikirleri daha da netleştirmek için, modern bir bakış açısıyla ifade edeceğim. Bugünlerde filozoflar “mümkün dünyalar” hakkında konuşmaktadırlar.¹⁸ Mümkün bir dünyanın doğası hakkında farklı teoriler olsa da mümkün bir dünyanın ana fikri şudur: Mümkün bir dünya, gerçekliğin *muhtemelen* olabileceği tam bir biçimdir. Örneğin, eğer daha az sayıda kuark olabilir idiyse, o zaman daha az sayıda kuarkın var olduğu mümkün bir dünya var demektir.

Zorunlu olmayan şey ile zorunlu şey arasındaki farkı mümkün dünyaların dilini kullanarak ortaya koyabiliriz. Zorunlu olmayan bir şey, örneğin bir kupa, bazı mümkün dünyalarda varken mümkün dünyaların *hepsinde* yoktur. Buna karşın,

18 Bkz: A. Plantinga, *Nature of Necessity* (New York: Oxford University Press, 1974), 44.

zorunlu bir şey tüm mümkün dünyalarda mevcuttur. Açık olmak gerekirse, eğer dünyada *zaman* varsa, zorunlu şey zamandan bağımsız olarak basitçe vardır. (Zorunlu şey ve zaman arasındaki ilişki hakkında beşinci bölüm olan “Ebedi Güç”te daha fazla şey söyleyeceğim.)

Bu açıklamaları akılda tutarak sorumuza dönmeye hazırız: Temel nasıl bağımsız bir doğaya sahip olabilir? İşte cevabım: Temel, *zorunlu* bir doğaya sahip olarak bağımsız bir doğaya sahip olabilir. Temel, varlığının zorunluluğu sayesinde temel olabilmektedir. Zorunluluktan bağımsızlık doğmaktadır.

Zorunluluk bağımsızlığı mümkün kılmaktadır. Temeli bir platform olarak düşünebiliriz. Bu platformun zorunlu varlığa sahip olduğunu varsayalım. O hâlde platformdan önce hiçbir şey mevcut değildir. Platform diğer her şeye öncel olarak zaten vardır. Dolayısıyla, platformdan önce gelen hiçbir şey onun varlığına dışarıdan bir sebep ya da açıklama getiremez. Başka bir deyişle, platform herhangi bir ön sebebe ya da açıklamaya bağlı olamaz. Zorunlu bir platform, herhangi bir ön neden ya da açıklama olmaksızın *kendiliğinden bilfiildir*.

Daha Derine İnersek

Bazı zorunlu şeylerin başka zorunlu şeylere bağlı olup olmadığını hâlâ merak ediyor olabilirsiniz. Örneğin, 1 sayısını ve $\{1\}$ kümesini düşünün. Hiçbiri diğeri olmadan var olamayacağı hâlde, 1 sayısının $\{1\}$ ’den “önce” var olduğunu düşünebilirsiniz. Bu şekilde, zorunlu gerçekliklerin çoklu katmanlara sahip olduğunu ve bazı katmanların diğerlerinden önce geldiğini hayal edebilirsiniz. Bu öncelik anlayışına bir şeyin tabiatı sebebiyle önceliği diyebiliriz.

Açık olmak gerekirse, benim üzerinde çalıştığım “öncel” kavramı farklıdır. “Öncel koşul” dediğimde, varoluştaki daha önce olan bir koşulu kastediyorum. Örneğin, kilin kupa

olmadan da var olabileceği anlamında kil, kupanın varlığından öncedir. Bu önceliği salt bir tabiat önceliğinden ziyade bir töz/cevher önceliği olarak düşünebiliriz.

Her hâlükârda, sonuç şudur: Gerçekliğin temelini kendi doğası içinde birden fazla bağımlı katmana sahip olduğunu kuramlaştırsak bile, yine de hiçbir şey bir bütün olarak tüm temelden töz olmaklık bakımından önce değildir. O hâlde temelin zorunluluğu, herhangi bir öncel tözden bağımsız olarak var olma kapasitesini gerektirmektedir.

O hâlde, zorunlu varlık ile zorunlu olmayan varlık arasındaki bu fark, bağımlı bir varlık ile bağımsız (ve kendine yeterli) bir varlık arasındaki farkı açıklamaktadır. Bu sonucu bir çift ilke ile kavrayabiliriz:

Kendine Yeterlik İlkesi: Kendine yeterli bir tabiata sahip olan her şey zorunlu bir tabiata sahiptir.

Yetersizlik İlkesi: Bağımlı bir tabiata sahip olan her şey zorunlu bir tabiattan yoksundur.

Bu ilkeler bize her şeyin küresine dair daha derin bir açıklama sunar.

Bunlar bize şu soruyu yanıtlamamızda yardımcı olmaktadır: Bir blok nasıl olur da kendine yeterli olabilir? Bunu şöyle açıklayabiliriz: *Doğası gereği* kendine yeterli olan bir zemin katmanı, bir temel vardır. Temel nasıl olur da doğası gereği kendine yeterli olabilir? İşte şu şekilde: Temel zorunlu bir doğaya sahiptir; öyle ki, onun var olmama potansiyeli yoktur. O hâlde bu temel, hiçbir şeye *bağlı* olmadan nasıl var olabildiğini açıklayan özel bir doğaya sahiptir.

Artık basamaklarımızı destekleyen iki girişimiz mevcut. Her iki giriş de bağımsız olarak aynı sonucu desteklemektedir: Bir dünyanın ya da *herhangi bir* dünyanın var olabilmesi için, diğer her şeyin altında yatan bağımsız bir temel olmalıdır.

ÜÇÜNCÜ KİRİŞ: NİHÂİLİK

Bir insanın sorabileceği en derin sorulardan biri şudur: Neden bir şeyler var? Bir şeylerin *neden* ve *nasıl* var olduğunu sorma gücüne sahibiz. Örneğin, herhangi bir şekil veya boyuttaki bir nesneyle karşılaştığımızda, o nesnenin oraya nasıl geldiğini merak ederiz. Bu tür soruları nesne kümelerine de genişletebiliriz. Kanepemin altında neden bu yavru kediler var? Neden gezegenler var? Neden güneş sistemleri var? Neden galaksiler var? Tüm bu olup biten hakkında insanların merak etmesi kaçınılmazdır: *Neden bir şeyler var?*

Bu gibi zor sorular karşısında bazı insanlar ellerini havaya kaldırıp cevap olmadığını söyleyebilir. Ancak hiçbir cevabın olmadığını söylersek, o zaman *keyfi olarak açıklanamayan varoluş* sorunuyla karşı karşıya kalırız.

Büyük ya da küçük herhangi bir nesneyi düşünün. En azından varlığının bir açıklamasını düşünebiliriz: Örneğin, onu oluşturan nedenleri düşünebiliriz veya Kendine Yeterlik İlkesi açısından bir açıklama düşünebiliriz (yani, var olmaması mümkün olmadığı için vardır). Ancak rastgele bir kaplumbağanın hiçbir açıklaması olmadan ortaya çıktığını varsayalım. Böyle bir şey garip olurdu. Garip olurdu çünkü açıklanamayan bir kaplumbağa bildiğimiz diğer hiçbir şeye benzemiyor olurdu. *Açıklaması olmaması* keyfi olacaktır.

Keyfi, açıklanamayan varoluşun ne anlama geldiğini bir düşünün. Bir O nesnesinin hiçbir açıklama olmaksızın var olduğunu varsayalım. Hiçbir sebep onu açıklamaz. Hiçbir zorunlu doğa onu açıklamaz. Bunun yerine, O sadece var olur, hepsi bu kadardır. O zaman O şu özelliklere sahiptir: (1) Bilfiildir, (2) zorunlu bir doğası olmaksızın bilkuvve olarak bilfiil olmayandır, bununla birlikte (3) bir şey tarafından bilfiil kılınmamıştır.

İlginç bir şekilde, Kendine Yeterlik İlkesi'nin bu özellik bileşimini imkânsız kıldığı ortaya çıkmaktadır. Size nedenini

göstereceğim. İlkeyi hatırlayın: Kendine yeterli bir doğaya sahip olan her şey zorunlu bir doğaya da sahiptir. Buradan (karşıtlık yoluyla), zorunlu bir doğaya sahip olmayan herhangi bir şeyin kendine yeterli bir doğaya sahip olmadığı sonucu çıkar. Başka bir deyişle, zorunlu bir doğaya sahip olmayan her şey bir şeye bağlıdır. Ancak zorunlu bir doğadan yoksun olmak, bilfiil olmamak için gerçek potansiyele/kuvveye sahip olmaktır. Dolayısıyla buradan şu ilkeyi çıkarabiliriz:

Bilfillik İlkesi: Hem bilfiil olup hem de bilkuvve olarak bilfiil olmayan her şey bir bilfiilleştiriciye bağlıdır.

Daha başka bir deyişle, hiçbir şey (1) bilfiil, (2) bilkuvve olarak bilfiil olmayan, bununla birlikte (3) bilfiilleştirilmemiş olamaz.¹⁹

Bilfillik İlkesini bir sonraki bölümde çok yakından inceleyeceğim. Şimdilik, bu ilkenin etkili bir sonucunu vurgulamak yeterli olacaktır. Bu ilke, keyfi olarak açıklanamayan varoluş sorununa bir çözüm sunmaktadır. Çözüm basittir: Hiçbir şey keyfi olarak açıklanamayan bir varlığa sahip değildir.

Temel, kendine yeterli, zorunlu bir doğaya sahip olarak var olmaktadır. Temelin “üzerindeki” her şeyin ise, onu bilfiilleştiren şey açısından bir açıklaması vardır. Dolayısıyla, hiçbir şey keyfi olarak açıklanamaz değildir.

Buna karşın, nihai bir temel olmaksızın, *herhangi bir şeyin* neden var olduğu açıklanamaz. İşte o zaman her şeyin küresi, yoktan bir anda var olan bir tavuk gibi olurdu. Ya da her an yok olabilecek ama rastlantısal olarak asla yok olmayan sonsuz bir tavuğa benzerdi. Her iki durumda da herhangi bir şeyin neden ve nasıl (hâlâ) var olduğu açıklanamaz.

19 Başka bir ifadeyle, *var olup olmaması mümkün* olan bir şeyin mevcut şartlarda *var oluyor* olması ancak onu mevcut şartlarda *var eden* bir şeye dayanabilir. (Çevirmen Notu)

Bir temel olduğunda, bunun aksine, keyfi olarak açıklanamayan hiçbir şey yoktur. Var olan her şey bir açıklamaya sahip olabilecektir. Örneğin bağımlı şeyler, bağımlı oldukları şeyler nedeniyle var olurlar. Dahası, bağımsız temel kendi zorunlu doğası nedeniyle vardır.

Bunun yerine bazı şeylerin bir açıklaması olduğunu, diğerlerinin ise bir açıklaması olmadığını söylediğimizi varsayalım. O zaman şeyler arasında ayrım yapabilmek için ilkeli bir yola ihtiyacımız var. Aksi takdirde, bazı kaplumbağaların herhangi bir açıklama olmaksızın bir anda var olmuş olabileceğini iddia eden biri gibi oluruz. “Sebepsiz kaplumbağa” iddiası bildiğimiz her şeyle çelişir ve bunu kabul etmek için de hiçbir nedenimiz bulunmamaktadır.

Benzer şekilde, ister kaplumbağalar isterse büyük küreler olsun, bazı şeylerin herhangi bir açıklama olmaksızın var olduğunu düşünmek için bir nedenimiz olmadan, var olan şeylerin varlıklarının bir açıklaması olduğu genel ilkesini yıkmak için hiçbir nedenimiz yoktur.

O hâlde varoluşla ilgili nihai soruya bir yanıtımız var demektir: Neden bir şeyler var? Kendimizi beğenmişlik etmeden cevaba ulaşabiliriz. Evet, tevazu bir erdemdir. Ancak tevazu, *eğer bir cevap mevcutsa*, bizi bunu keşfetmekten alıkoymamalıdır. Bu soruya hazırda bir çözümümüz var.

Neticede temel, varoluşu anlamlı kılmaktadır. Bir temele sahip olduğunda, keyfi olarak açıklanamayan hiçbir şey kalmaz. *Bağımlı* şeyler, bağlı oldukları şeyler sayesinde var olurlar. Diğer yandan, *bağımsız temel* de kendi zorunlu doğası nedeniyle vardır. Böylece her şey birbiriyle uyumlu olmaktadır.

Yüksek yoğunluklu bir malzeme ile çalışıyoruz. Bu nedenle, malzemeyi irdelemek için daha fazla zaman harcamak istiyorum. Bir sonraki bölümün tamamını bu bölümdeki

kavramların daha ayrıntılı incelenmesine ve açıklığa kavuşturulmasına ayıracağım. Burada ele aldıklarımıza benzer fikirlerle yönelik bir dizi klasik ve çağdaş itirazları değerlendireceğim. Ayrıca köprünün temelini daha da sağlamlaştıracak ek bir parça daha yerleştireceğim.

ÖZET

Köprümüzün temel bileşenleri Temel Teorisini kurmaktadır. Temel Teorisi tam da kulağa geldiği gibidir: Her şeyin bir temeli vardır. Zemin üzerinde duran bir tuğla yığının olduğu gibi, bağımlı şeyler yığını da nihayetinde bağımsız bir temel üzerinde durur.

Temel Teorisi üç şeyi açıklamaktadır. İlk olarak, her şeyin bütünlüğünün nasıl olup da dışarıdan bir nedene ya da açıklamaya sahip olmadığını anlamlandırır. Akıl ve tecrübe birlikte, bağımlı şeylerin toplamalarının kendilerinin de bağımlı olduğuna tanıklık eder; bağımlılıktan yalnızca bağımlılık çıkar. Salt *bağımlı* şeyler, o hâlde, şeylerin bütünlüğünün *kendine yeterliliğinin* temeli olamaz. Aksine, kendine yeterliliğin kaynağı bağımsız bir tabiattır.

İkinci olarak, Temel Teori *bilkuvve* gerçeklikler ile *bilfiil* gerçeklikler arasındaki farkı açıklamaktadır. Bilkuvve gerçeklik ancak bir şey onu *bilfiileştirirse* *bilfiil*dir. Buna karşılık, bağımlı gerçekliklerin bütünü bir bilfiilleştirenden yoksunsa, o zaman hiçbir şey onun bilfiil oluşunu açıklayamaz. O zaman *tüm bütünlük* yalnızca bir *kuvve* olurdu. O zaman da hiçbir şey bilfiil olamazdı. Ne var ki bir şeyler bilfiildir. Dolayısıyla, bağımlı gerçeklikleri bilfiilleştiren bir şey vardır. Bu bilfiilleştirici şey *doğası gereği* bilfiildir öyle ki bilfiil olmama kuvvesi yoktur. Başka bir deyişle, zorunlu bir doğaya sahiptir. Bu zorunlu doğa, temelın nasıl olup da bağımsız bir temel olabildiğini açıklamaktadır.

Son olarak, Temel Teorisi herhangi bir şeyin nasıl olup da var olabileceğini açıklamaktadır. Bir temel varsa şayet, temel zorunlu bir varoluşa sahip olacağı için hiçbir şey yerine bir şeyler var olacaktır. O hâlde bu temel, diğer her şey için nihai bir temel sağlamaktadır.

BÖLÜM 4

ZEMİNİ TEST ETMEK

Şu ana kadar köprümüz için bir temel attık. Bu bölümde, bu temeldeki yapıyı daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Buradaki temel materyalleri inceleyip zorlayan dokuz test uygulayacağım. Bu testler son yirmi yılda dergi makalelerinde, kitaplarda, akademik toplantılarda ve internette karşılaştığım sorulardan, yorumlardan ve itirazlardan gelmektedir. Daha sonra, bu bölümün sonuna doğru, köprümüzün tüm yapısına ek ve bağımsız bir takviye sağlayacak yirmi birinci yüzyıl icadı olan bir yapı kuracağım.

Hedefim, köprünün doğası ve bütünlüğü hakkında daha iyi bir kavrayış sağlamaktır. İlginizi en çok çeken itirazlara atlamaktan çekinmeyin. Köprünün sonraki adımlarını keşfetmeye hazırsanız, bir sonraki bölüme geçin.

BİRİNCİ İTİRAZ:

SONSUZ GERİLEME/GERİYE GİDİŞ

İtiraz. Temel Teori argümanı, gerekçelendirmeksizin, sebepler ve sonuçlar (etkiler) zincirinin sonlu olması gerektiğini varsayar. Fakat bunun yerine zincirin sonsuz olduğunu varsayalım: Evrenin her bir durumu, bir önceki durum tarafından varlığa getirilen bir domino taşı gibi olsun. O zaman her bir durum başka bir durum tarafından bilfiilleştirilir (fiilî hâle getirilir) ki bu durumda da *nihai* bir temel olamaz.

Cevap. Aslında sebepler zincirinin sonlu olması gerektiğini varsaymıyorum. “Sonsuz gerileme” itirazı yaygın olsa da aslında inşa etmekte olduğum akıl köprüsüne zarar vermemektedir. İnşa ettiğim ilkelerin gerçekliğin büyüklüğü ya da uzunluğuyla hiçbir ilgisi yok. Belki de gerçeklik sonsuz yaşıdır. Belki de sonludur. Belki tek bir evren vardır. Belki de çoklu evrenler vardır. Boyutu ya da yaşı ne olursa olsun, herhangi bir gerçekliğin -herhangi bir uzunlukta ya da boyutta- nasıl var olabileceğini sorabiliriz. Benim iddiam, bir temel olmadan hiçbir şeyin var olamayacağıdır. Temel, sebepler zincirinden önce gelen bir şey değildir. Aksine temel, tüm zamanlar boyunca her şeyin nihai dayanağıdır.

Temelin nasıl işlediğini daha net görmek için aşağıdaki domino hikâyesini düşünün.

Garip bir yerde uyanıyorsunuz. İlk fark ettiğiniz şey bir domino taşının devrilmiş olması. Bunun nasıl olduğunu merak ediyorsunuz. Sonra bu düz domino taşının diğer düz domino taşlarından oluşan bir zincirin sonunda yer aldığını görüyorsunuz. Görünüşe göre, bu zincirin bir başlangıcı yok. Sonsuz bir zemin boyunca uzanan sonsuz sayıda domino taşı var. Her domino taşı bir sonraki domino taşı tarafından devrilmiştir. İşte böyle.

Bu hikâyede, her bir domino taşının neden devrildiğini açıklayabiliriz: Başka bir domino taşı onu devirmiştir. Yine de bu domino taşlarının neden *bir yerlerde* durduğuna dair daha derin bir soru hâlâ durmaktadır. Onları ayakta tutan nedir? Hikâyenin bir cevabı var: Zemin. Zemin, domino taşlarının bulundukları konum için bir *temel* görevi görmektedir.

Domino taşları birbirlerini devirirken zeminin onları desteklediğine dikkat edin. Zemin, diğer domino taşlarını tetikleyen “ilk” domino taşı değildir. Bilakis, zemin her an domino taşlarını desteklemektedir.

Aynı şekilde, kendine yeterli bir temel, her an bağımlı şeylerin varlığı için bir temel görevi görebilir. Açıklamak adına, temelin basit parçacıklardan oluştuğunu varsayalım. O zaman bu parçacıklar her an diğer her şeyin temelinde yer alır. Buna karşın, herhangi bir temel olmaksızın, masa ve sandalye gibi *bağımlı* şeyler hiçbir zaman var olamazlar.

Can alıcı nokta işte şu: Sebeplerin *sayısı* ister sonlu ister sonsuz olsun, köprümüzdeki herhangi bir adımla alakasızdır. İlk adım varoluşla ilgiliydi. *Kaç tane* şeyin var olduğunun konuyla bir ilgisi yoktur. Dünya ister sonsuz sayıda ister sonlu sayıda şeye sahip olsun, yine de *bir şeyler* vardır. Köprüye adım atmak için ihtiyacımız olan tek şey budur.

Bir sonraki adım ise bir bilmeceyle ilgiliydi. Akli kullanarak bütün olarak varoluş hakkında tuhaf bir şey çıkarsadık: Bir bütün olarak gerçekliğin dış kaynağı (yani dış nedeni ya da dış açıklaması) yoktur. Yine, bu çıkarımın (dedüksiyon) şeylerin *sayısıyla* da hiçbir ilgisi yoktur. İster sonsuz sayıda ister sonlu sayıda şey olsun, yine de tüm şeylerin toplamının dışarıdan bir kaynağı yoktur.

Sayının da inşa meselesiyle hiçbir ilgisi yoktur. Ne kadar çok parça kullanırsanız kullanın bazı yapıların imkânsız olduğunu gördük. Örneğin, su hiçbir zaman ateşe eşit olmayacaktır. Benzer şekilde, bağımlı şeyler asla *bağımlı olmayan* (kendine yeterli) bir bütünlüğe ulaşamaz. Bağımlılığın doğası bağımlı olmamayı imkânsız kılar. Bağımlı şeylerin sayısı ya da miktarı hiçbir fark oluşturmaz.

Bunun yanı sıra, Bilfiillik İlkesi de sayıya bağlı değildir. İlkeyi hatırlayın: Bilfiil olan ancak *bilkuvve olarak bilfiil olmayan* herhangi bir gerçeklik bir bilfiilleştirene bağlıdır. Bu ilke her boyut ve uzunluktaki gerçeklikler için geçerlidir, hatta sonsuz gerçeklikler için bile, şayet bu kadar büyük gerçeklikler olabilirse. Sonsuz bir domino taşı zinciri düşünün.

Hayal gücünüz bu zinciri gerçek yapmaz: Eğer sonsuz sayıda domino taşı bilfiil olacaksa, bir şeyin bu potansiyeli (kuvveyi) bilfiilleştirmesi gerekir. Tekrar belirtmek gerekirse, domino taşlarının sayısı önemsizdir. Sayının domino taşlarının bir kaynağa bağımlı olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur; sonsuz sayıda domino taşı zinciri bile herhangi bir kaynak olmaksızın bilfiil olmayacaktır.

Aslında, sonsuz bir zincir sadece bir temele olan ihtiyacı *pekiştirecektir*. Şunu bir düşünün: Bir temel, şeylerin bu kadar uzun süre var olmayı nasıl başardığını açıklar. Eğer bir şeyler hep var olduysa, nasıl *bu kadar uzun süre* var olabildiler? Neden temel bileşenler uzun zaman önce buhar gibi yok olup gitmedi? Temel sayesinde bir çözüm elde etmiş oluruz: Gerçekliğin temelinin var olmaması mümkün olmadığı için şeyler var olmaya devam eder. Dünyanın yaşını sonsuza kadar uzatmak bu sonucu baltalamaz. Aksine ona işaret eder.

Buradaki düşüncelerimi, pek çok kişinin neden “sonsuz gerileme” itirazını dile getirdiğine dair bir gözlemle bitireceğim. Benim gözlemim, insanların bu itirazı bazen evrenin başlangıcı gibi sonlu bir tarihi açıkça gerektiren argümanlara yanıt olarak dile getirdikleri yönündedir. Bu argümanların benim argümanım ile ortak bir noktası da gerçekliğin nihai kaynağı ile ilgili olmalarıdır. Bu nedenle benim argümanımı sonlu bir tarihe ilişkin bu argümanlarla bağdaştırmak cezbedici gelebilir.

Yine de aklın ışığında, köprümüzdeki kırımlarla (direklerle), sonlu bir tarih gerektiren argümanlar arasındaki farkı görebiliriz. Fark şudur: Kırımlarımız (direklerimiz) tarih süresinin uzunluğundan bağımsız olarak durmaktadır. Aksine, sonsuz bir tarih, her şeyin nasıl bu kadar uzun sürdüğünü açıklamak için bir temele olan ihtiyacı *daha da vurgular*.

İKİNCİ İTİRAZ: TERKİP HATASI

İtiraz. Akademik çevrelerde ve internetin bazı köşelerinde *kozmojik* argümanlar (yani nihai bir nedene yönelik argümanlar) hakkında şu şikâyeti duyabilirsiniz. Bu argümanlar “terkip” (bileşim) hatasına²⁰ (safsatasına) düşmektedir. Bu hatayı gösterebilmek için aşağıdaki argümanı ele alalım:

1. Evrenin her bölümünün bir nedeni vardır.
2. Dolayısıyla tüm evrenin bir nedeni vardır.

Sorun şu ki, argümanın sonucu olan (2), (1)’den çıkmadığı için argüman geçerli değildir. Bunun altında yatan sorun, argümanın üstü kapalı bir şekilde parçalardan bütüne doğru şu yanlış çıkarıma dayanmasıdır: Parçalar için doğru olan her şey bütün için de doğrudur. Bu çıkarım insanları, evrenin her bir *parçasının* bir nedeni varsa, o zaman *tüm* evrenin de bir nedeni olduğunu düşünmeye cezbetmektedir.

Ne var ki, Parçalardan Bütünlere doğru olan ilke yanlıştır. Parçalar için doğru olan her şeyin kendiliğinden bütün için de doğru olacağı yanlıştır. Örneğin, elinizdeki atomların atom olduğu doğrudur, ancak elinizin bütünüünün bir atom olduğu doğru değildir. Benzer şekilde, bir sandviğin parçaları kendi başlarına sandviç değildir. Genel itibariyle, parçalar oluşturdukları/terkip ettikleri bütünden farklı olabilirler.

Bu nedenle, Parçalardan Bütünlere ilkesine dayanan argümanlar hatalıdır. Terkip hatasına düşerler: Bütünün parçalarının sahip olduğu tüm özelliklere sahip olduğunu varsayarlar. Bu nedenle, evrenin parçalarının bir nedeni olduğu

20 D. Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007 [orijinali 1779]), 58-59; F. C. Copleston ve B. Russell, “A Debate on the Existence of God,” BBC (1948), www.scandalon.co.uk/philosophy/cosmological_radio.htm; P. Edwards, “The Cosmological Argument,” *The Rationalist Annual for the Year içinde*, ed. C. Watts, (Londra: Pember-ton, 1959), 63-77.

gözleminden hareketle evrenin bütününün bir nedeni olduğunu varsaymak bir hatadır.

Cevap. Bu itiraz, öğretici olmakla birlikte, aslında köprümüzün herhangi bir kısmına zarar vermemektedir. Kolonları inşa ederken Parçalardan Bütünlere ilkesini göz önünde bulundurmamıştım.

Bunun yerine başka ilkeler kullandım. Örneğin, bağımlılığın parçalardan bütüne doğru geçtiği bir bağımlılık ilkesi kullandım. Bütünlerin parçalarının tüm özelliklerine sahip olduğunu varsaymak yanlış olsa da belirli bütünlerin parçalarının belirli özelliklerine sahip olduğu sonucunu çıkarmak yanlış değildir. Bazı özellikler gerçekten de bütün tarafından devralınır: Parçalardan bütüne doğru akarlar. Örneğin, beyazlık, mermer ve camlık parçalardan bütüne doğru akar. Dolayısıyla, beyaz fayanslardan oluşan bir zeminin kendisinin de beyaz olduğu ya da bir mermer istifinin kendisinin de mermer olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmasa gerek. Benzer şekilde, bağımlı şeylerin bağımlı bir bütünlük oluşturduğu çıkarımını yapmak da yanlış değildir. Bu çıkarımlar tecrübeyle bildiğimiz her şeyi kapsamaktadır.

Dahası, terkip hatası aslında köprümüzdeki kolonların sağlamlığını vurgulamaktadır. Terkip hatası, yapı üzerindeki kısıtlamaları vurgular. Aşağıdaki argümana bir göz atın:

1. Gerçekliğin her bölümünün bir dış nedeni vardır.
2. Dolayısıyla, gerçekliğin bütününün bir dış nedeni vardır.

Bu argüman yanlış olmaktan da öte çelişkilidir. Çünkü ikinci bölümde gördüğümüz gibi, hiçbir neden tüm nedenlerin dışında olamaz. O hâlde gerçekliği inşa etmek için inşa edilmemiş bir *temele* ihtiyacımız var. Aksi takdirde bir inşa hatası işlemiş oluruz.

ÜÇÜNCÜ İTİRAZ: SANAL PARÇACIKLAR

İtiraz. Bilfillik İlkesi güncel bilimle uyuşmamaktadır. Şeylerin, herhangi bir neden ya da açıklama olmaksızın ortaya çıkabileceğine dair kanıtlarımız vardır. Örneğin, fizikçiler bize “*sanal*” parçacıkların herhangi bir neden olmaksızın rastgele ortaya çıkabileceğini söylemektedir.

Cevap. Söz konusu itiraz, önemli bir açıklamayı gündeme getirmesi bakımından değerlidir. Sebepler ve sonuçları hakkında konuştuğumuzda, iki tür sonuçtan bahsedebiliriz: *Talep edilen* sonuçlar ve *bağımlı* sonuçlar. Tüm etkiler bağımlıyken, tüm etkiler talep edilen değildir. Örneğin, *sanal* parçacıklar önceki durumlar tarafından *talep edilmeyebilir*, ancak bu, parçacıkların önceki durumlara bağlı olmadığı anlamına gelmez. Talep bağımlılıktan farklıdır.

Farkı açıklamak için iki sakız makinesi düşünün. Birinde sadece kırmızı sakızlar varken, diğesinde hem kırmızı hem de mavi sakızlar var. Önce sadece kırmızı sakızların olduğu makineye bir bozukluk atarsanız, makine tahmin edilebileceği gibi kırmızı sakız verir. Böyle bir sonuç makinenin muhtevası tarafından talep edilmektedir. Mekanizma tam olarak tek bir olası sonuç sağlar. Daha sonra hem kırmızı hem de mavi sakızların bulunduğu diğer makineye bir bozukluk atarsınız. Artık alacağınız sakızın rengini tahmin edemezsiniz. Kırmızı ya da mavi olabilir. Makinenin muhtevası belirli bir rengi talep etmemektedir. Birden fazla sonuç mümkündür. Eğer makine kırmızı verirse, bu sonuç makine tarafından *talep edilmemiştir*. Bunun yerine mavi de verebilirdi. Başka bir deyişle, makineler talep ettikleri sonuçlar bakımından farklılık göstermektedir. Yine de makinelerin ortak bir noktası vardır: Sonuçları ister mavi sakız ister kırmızı olsun, makinenin işleyişine *bağlıdır*. Sonuçta, eğer makine bozulursa, size asla sakız vermeyecektir.

Aynı şekilde, bir parçacık “kendiliğinden” ortaya çıktığında veya bir atom “kendiliğinden” bozunduğunda, belki de hiçbir şey bu belirli olayların gerçekleşmesini talep etmemiştir. Yine de olayların *yoktan* var olduğu sonucunu çıkarmak hata olur. Bu sonuca varılamaz. Bunun yerine, parçacık, tıpkı bazı fizikçilerin önerdiği gibi, önceki bir enerji durumundan kendiliğinden ortaya çıkmış olabilir. Bu takdirde, parçacık hâlâ *bir şeye* bağlı demektir.

Kaldı ki, spontane -*talep edilmeyen*- parçacıkların varlığı, köprümüzün inşası göz önüne alındığında tam da beklediğimiz şeydir. Bunu neden söylediğimi anlamak için, destek kolonlarımızdan birinin temelin zorunluluğu olduğunu hatırlayın. Şimdi ya temel tüm sonuçlarını *talep eder* ya da sanal parçacıklar gibi spontane sonuçlara sahip olabilir. İlk seçenek -yani bir temelin tüm sonuçlarını talep etmesi- tüm sonuçlarının derhâl ve zorunlu olarak var olacağını ima eder. Ebediyen ışık üreten ebedi bir yıldız düşünün: Yıldız da onun ışığı da ebedidir. Eğer temel, tüm sonuçlarını talep eden ebedi bir yıldız gibi olsaydı, o zaman tüm sonuçları da aynı şekilde zorunlu ve ebedi olurdu. Ancak her şey zorunlu ve ebedi değildir. O hâlde sonuç, temelin tüm sonuçlarını talep etmediğidir (gerektirmediği ya da zorunlu kılmadığıdır). Geriye bir seçenek kalıyor: Temel bazı etkileri *spontane olarak* üretebilir.

Bu sonuç, Bilfiillik İlkesi ile de uyumludur. Bilfiillik İlkesi, salt kuvvelerin onları bilfiilleştirecek *bir şey* olmadan bilfiil hâle gelemeyeceğini söyler. Bu ilke, bir bilfiilleştiricinin sonucunu *nasıl* bilfiilleştirdiğini yoruma açık bırakmaktadır: Belki sonucu talep eder, bunun yerine belki de sonucun spontane olarak ortaya çıkması için gerekli koşulları sağlamaktadır. Her iki durumda da sebep-sonuç (etki) ilkesi bilimle çelişmez. Aksine, neden-sonuç ilkesi bilimsel araştırmanın temelini oluşturur.

DÖRDÜNCÜ İTİRAZ: SEBEBİ OLMAYAN OLAYLAR

İtiraz. Bilfillik İlkesi çok acelecidir: Hiçbir zaman bilkuvve bir gerçekliğin kendi kendine yoktan fiile geldiğini görmedik diye, sebebi olmayan olayların hiçbir zaman gerçekleşemeyeceği sonucunu çıkarmamız aceleciliktir. Nitekim, eğer bir *ilk* olay varsa, o zaman bu olaydan “önce” hiçbir olay onu fiile getiremez. Belki de varlık bütünü ilk olayda hiçbir neden ya da temel olmaksızın yoktan var olmuştur.

Cevap. Öncelikle, bir adım geri atalım ve neyin risk altında olduğunu düşünelim. Üçüncü bölümde, adımlarımızı desteklemek için üç kolon oluşturdum. Her bir kolon temelin bir yönüne karşılık gelmektedir: Birincisi, temel bağımsız bir doğaya sahiptir (bütünlüğün kendine yeterliliğini açıklamak için); ikincisi, temel zorunlu bir varlığa sahiptir (bağımsızlığını açıklamak için); üçüncüsü, temel nihaidir (herhangi bir şeyin varlığını açıklamak için). Buradaki itiraz ise, temelin zorunlu varlığına karşı çıkarak yalnızca ikinci kolonu hedef almaktadır. İtiraz şudur: Eğer şeylerin temeli *varlığa gelmişse*, o zaman temel zorunlu bir doğadan yoksundur.

O hâlde ikinci kolona daha yakından bakalım. Bu kolon, kuvvelerin fiile geçirilmesiyle ilgili bir ilkeyi -Bilfillik İlkesi- içermektedir. İlke basittir: Bir kuvve ancak ve ancak bir şey onu bilfiilleştirirse bilfiildir. Başka bir ifadeyle, hiçbir kuvve kendi başına bilfiil olmaz.

Bu ilkenin neden doğru olduğunu düşündüğümü açıklamak istiyorum. Başlangıç olarak bir kuvve örneği düşünün, mesela yeni bir iPhone. Bu iPhone nasıl fiilî hâle gelebilir? Üç seçeneğimiz var: (1) Kuvve kendini fiile getirir; (2) kuvve dışında bir şey onu fiile getirir; (3) hiçbir şey kuvve’yi fiile getiremez.

Her bir seçeneği sırayla ele alalım. Seçenek (1) kuvvenin *kendisini* bilfiil kılmasıdır. Somutlaştırmak için, iPhone

2000'in bilkuvve bir teknoloji olduğunu varsayalım. Bu kuvve bilfiil değil, ama olabilir. Şimdi bu kuvvenin *kendini* fiile getirmesinin ne anlama geldiğini düşünün. iPhone 2000'in kendini fiile getirdiğini varsayalım. O zaman iPhone 2000 ya zaten bilfiildir ya da değildir. Eğer iPhone 2000 *zaten bilfiil* ise, o zaman iPhone 2000'in kendisini fiili hâle getirmesi için "çok geçtir". Sonuçta zaten bilfiildir. Öte yandan, eğer iPhone 2000 bilfiil değilse, o zaman iPhone 2000 hiçbir şeyi bilfiil yapamaz -çünkü bilfiil *olmayan* herhangi bir şeyin bilfiil kapasitesi de yoktur. Yalnızca bilfiil bir şey bilfiil bir şey yapma yetisine sahiptir.

Bu iddiayı bir uçurumdan atlayarak test edebilirsiniz. Hiçbir kurgusal karakter sizi kurtarmaya gelmeyecektir. Örümcek Adam hayal dünyasından çıkıp bilfiil gerçekliğe sıçrayarak düşmenize engel olmayacaktır. Tam olarak da aynı şekilde, eğer elinizde bir iPhone 2000 olmasını istiyorsanız, hiçbir bilkuvve iPhone 2000 kendini hayal dünyasından çıkarıp elinize gelmeyecektir. Zira bunu yapabilecek gücü yoktur.

O hâlde salt bilkuvve bir gerçekliğin hiçbir bilfiil gücü yoktur. Bilfiil güçler bilfiil şeylere aittir. Eğer salt bilkuvve (bilfiil olmayan) bir iPhone 2000 kendisini bilfiil kılacak bilfiil güce sahip olsaydı, o zaman bu iPhone 2000 bilfiil olmadan önce bilfiil olurdu. Başka bir deyişle, iPhone 2000 hem bilfiil hem de bilfiil olmayan bir şey olurdu ki bu bir çelişkidir. Akıl bu sonucu reddetmektedir. Dolayısıyla, (1) numaralı seçenek imkânsızdır.

Seçenek (2) daha iyidir. Çelişkiden kaçınmaktadır. Bu seçeneğe göre, iPhone 2000'i bilfiil kılan iPhone 2000 dışında bir şeydir. Örneğin, bir fabrika iPhone 2000'i monte edebilir. İşte burada fabrika salt *bilkuvve* bir iPhone 2000'in *bilfiil* bir iPhone 2000 olmasına neden olur. O hâlde bilfiillik *bilfiil* şeylerden kaynaklanır. Burada herhangi bir çelişki yoktur.

Peki ya (3) numaralı seçenek? Hiçbir şey iPhone 2000'i bilfiil hâle getiremez mi? Bu seçeneği açıklamak için, iPhone 2000'in elinizde hiçlikten rastgele belirmediğini düşünün. Mesele, *kendisini bilfiil hâle getirmesi* değildir. Daha ziyade buradaki fikir iPhone 2000'in *herhangi bir* neden olmaksızın varoluşa gelmesidir. Böyle bir şey olabilir mi?

Şu testi bir düşünün. Bir uçurumdan atlayın. Neler olabilir? Kurgusal karakterlerin *kendilerini* kurgudan çıkarma gücünden yoksun olduğunu zaten gördük. Ama başka bir şey daha görebiliyoruz. Bu karakterler sadece kendilerini kurgudan çıkaramamakla kalmaz, aynı zamanda kurgudan kendiliğinden ve nedensiz olarak da çıkmazlar. Eğer bir uçurumdan atlarsanız, Örümcek Adam sizi kurtarmak için gerçekliğe gelmeyecektir. Başka süper kahramanlar da öyle. Sonsuz sayıda akla gelebilecek kurgusal süper kahraman vardır, ancak bunlardan hiçbirisi kurgudan çıkıp yoktan var olmaz. Tüm tecrübeler bu öngörüü doğrulamaktadır.

Sorun, süper kahramanların kare bir daire gibi kavramsal olarak imkânsız olması değildir. Süper kahramanlar kavramsal olarak *mümkündür*. Dolayısıyla, kurgudan çıkamamalarının nedeni *var olamamaları* değildir. Daha ziyade kurgudan *nedensiz* bir şekilde çıkamamalarıdır.

Var olma engeli sadece süper kahramanlar için geçerli değil elbette. Kurbağa Kermit de kurgudan asla çıkmaz. Süper Mario ya da Bugs Bunny de öyle. Şekillerindeki ve boyutlarındaki farklılıklar hiçbir fark yaratmaz. Büyük bir süper kahramanın kurgudan çıkması küçük bir süper kahramanunkinden daha kolay değildir. Benzer şekilde, bir Disney hikâyesinden bir kadehin elinize geçmesi, hayal edilen herhangi bir iPhone'un hiçbir kaynak olmadan elinize geçmesinden daha kolay değildir. Şekil ve boyut farklılıkları, bir anda ortaya çıkma konusunda tamamen alakasızdır.

İlk olayı tekrar düşünün. Maddenin ilk hâli, bazı yasalarla birlikte, basitçe yoktan var olabilir miydi? Belki de hiçbir şey *olmasaydı*, rastgele bir evrenin ortaya çıkması da dâhil olmak üzere herhangi bir şey mümkün olabilirdi. Böyle bir şey mümkün mü?

Bir ilk olayın -eğer bir ilk olay varsa- kendi varlığı için herhangi bir ön koşul gerektirip gerektirmeyeceği konusunda emin değildim. İlk olayın hiçlikten gelmesini, asgari bir olasılık da olsa, açık bir olasılık olarak görüyordum. Nihayetinde, böyle bir olay günlük deneyimlerden çok uzak olurdu. Öyleyse ilk olayın diğer olaylara benzer bir şey olacağından nasıl emin olunabilirdi?

Ancak daha sonra herhangi bir olayın nedensiz olabileceği konusunda şüpheli olmak için bir neden gördüm. Akıl bazen sıradan deneyimlerden oldukça uzak şeyleri ortaya çıkarabilir. Örneğin, akıl renksiz uzaylıların *herhangi bir* zamanda ya da yerde yeşil olamayacağını açığa çıkarır. Mantık, görüş alanımızı uzak zamanlara ve yerlere kadar genişletebilen bir teleskop gibi davranır.

Sonunda, bazı farklılıkların yoktan var olma becerisiyle açıkça alakasız olduğunu fark ettim. Örneğin, bir Disney prensesi bir dakika içinde önünüzde yoktan var olamıyorsa, iki Disney prensesi de olamaz. Aradaki sayı farkının yoktan var olma becerisiyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu ilgisizliği görmek, asal sayılardan hiçbirinin başbakan olamayacağını görmek gibidir. Büyük sayıların küçük sayılardan daha fazla başbakan olma kapasitesine sahip olmadığını açıkça görebilirsiniz. Çünkü sayı farklılıklarının başbakan olma becerisi açısından alakasız olduğunu açıkça görebilirsiniz. Tam olarak aynı şekilde, yoktan var olma yeteneği açısından sayı farklılıklarının önemsiz olduğunu görmek de mümkündür: Eğer bir prenses yoktan var olabiliyorsa, iki prenses de olabilir.

Aynı şekilde, boyut, şekil ve uzay-zamansal konum farklılıkları da ilgisiz farklılıklardır. Örneğin, gerçek bir tavuğun bugün kucağınızın üstünde birdenbire ortaya çıkması mümkün değilse, yarın da kucağınızın üstünde birdenbire bir tavuk ortaya çıkamaz.

Aynı şey kendi özel yasaları olan özel bir nesne için de geçerlidir. Eğer bir nesne -kendi yasalarıyla- bir yer ve zamanda birdenbire ortaya çıkamıyorsa, başka bir yer ve zamanda da birdenbire ortaya çıkamaz.

Yine, boyut da önemli değildir: Bir nesne bir bezelye büyüklüğünde olabileceği gibi, bir galaksi büyüklüğünde ya da daha büyük de olabilir. Nasıl ki daha büyük asal sayılar daha az ya da daha çok başbakan olamıyorsa, aynı şekilde daha büyük nesneler de birdenbire ortaya çıkamaz. Eğer bir uçurumdan atlarsanız, büyük bir Süpermen'in hayal dünyasından çıkıp sizi kurtarması, mikro bir Süpermen'in bunu yapmasından daha kolay olmayacaktır. Boyut farklılıklarının, bir kuvvenin nedensiz olarak bilfiil olma kapasitesiyle hiçbir ilgisi yoktur.

Bir nesnenin ne *içerdiği* önemli midir? Açıkça hayır. Kalbinin içinde küçük bir evren barındıran bir Disney prensesi, bu öğleden sonra önünüze birdenbire ortaya çıkması diğer Disney prenseslerinden daha kolay olmayacaktır. Benzer şekilde, tüm insanları içeren bir kürenin birdenbire ortaya çıkması, tüm parçacıkları içeren bir küresinin ortaya çıkmasından daha kolay değildir. İçerik önemsizdir.

İlk olayı tekrar düşünün. Bu olay -eğer bir ilk olay varsa- *kuvveden fiile* bir geçiştir. Bir kuvve kendini fiili hâle getiremez. O hâlde, bilfiilliğini nereden almaktadır?

Bilfiil olayları gözlemledikçe cevap bana daha net göründüğünü itiraf ediyorum. Bu alternatif bana batıl bir inançtan daha beter gözüküyor. Bir olayın *büyülü* ya da *bilinmeyen*

bir nedeni olduğunu varsaymak başka bir şeydir. Ama hiçbir nedeni ya da koşulu olmadığını varsaymak zihnime karmaşayı davet eder. O zaman düşüncelerim ve inançlarım da rastgele ve nedensiz sapmalardan ibaret olabilir. Yine de düşüncelerimin bir temeli olduğunu iddia etmeye çalışıyorsam, o zaman benim argümanım kendi düşüncemde nedenler ve sonuçlar gerektiriyor demektir. Sebep ve sonuç ilkesi olmadan, herhangi bir rasyonel düşünce için rasyonel bir temel göremiyorum.

Şimdi açık olmak gerekirse, herkesin psikolojik kanunlar gereği söylediklerimin doğru olduğunu anlaması gerektiğini iddia etmiyorum. Ben üniversitedeyken bunların hiçbirini anlamıyordum. «İlgisiz farklılıkların» bir neden-sonuç ilkesiyle nasıl ilgili olabileceğini hiç düşünmemiştim bile. Dahası, bu fikri düşündükten sonra bile, belli bir itiraz (aşağıda sekiz numara) net bir şekilde görmemi engelledi. Umumiyetle görülebilen bir şeyin görülmesi de engellenebilir.

Diğer taraftan, kalabalıkların bir şeyi görmemesi, sizin de göremeyeceğiniz anlamına gelmez.

Gözden geçirecek olursak, salt bir kuvvenin bilfiil olabilmesinin üç yolu vardır. İlk olarak, kendisini fiili hâle getirebilir. İkinci olarak, bilfiil bir şey onu bilfiilleştirebilir. Üçüncü olarak, herhangi bir şey onu fiili hâle getirmeden bilfiil olabilir. İlk seçenek akılla çelişir: Salt kuvve o zaman hem bilfiil (kendini bilfiil kılmak için) hem de bilfiil olmayan (bilfiil kılınmak için) olacaktır. Üçüncü seçenek ise tecrübeyle ve ilgisiz farklılıklar ilkesiyle çelişir: Disney prenseslerinden oluşan bir karmaşa ve diğer kuvveler hiçbir zaman birdenbire ortaya çıkmaz. Geriye hem akla hem de tecrübeye uyan ikinci seçenek kalıyor: Ancak bilfiil bir şey bir kuvveyi fiili hâle getirebilir.

İTİRAZ 5: NEDENSİZ YASALAR

İtiraz. Bazı insanlar bana, biz asla görmesek de şeylerin yoktan var olabileceğini öne sürdüler. Rastgele kürelerin yoktan var olduğunu hiç görmememizin nedeni basitçe, bilfiil fizik yasalarının buna izin vermemesidir. Bu yasalar ortadayken, belki de yeni hiçbir şey kendiliğinden yoktan var olamaz. O hâlde temel yasalar Örümcek Adam ve diğer karakterlerin neden hiçbir zaman yoktan var olmadıklarını açıklar. Temel yasalar kapsamlı bir kaosu engellemektedir. Başka bir deyişle, bir şey bir kez var olduğunda -örneğin temel yasalar -o zaman hiçbir şey yoktan var olamaz. Buna karşılık, herhangi bir şey var olmadan önce, *herhangi bir şey* olabilir.

Cevap. Akıl bazı şeylerin olamayacağını ortaya koyar. Örneğin, bu kelimeleri okumadan bu kelimeleri okuyamazsınız. Böyle bir şey olamaz. Dolayısıyla, itirazcı hiçbir şey olmasaydı herhangi bir şeyin olabileceğini düşünmekte haklıysa, bundan hiçbir şeyin olamayacağı/olmayabileceği sonucu çıkar.

Sırf itirazcının argümanı uğruna bu meseleyi biraz daha rahat bir şekilde detaylandırmak adına temel yasaların gerekli olmadığını varsayalım. Bunun yerine temel yasaların var olmadığını varsayalım. Bu durumda, yasaların sebepsiz yere meydana gelecek karmaşayı önleme noktasında başarısız olması mümkündür.

Yasalar, kurgusal karakterlerin (ve diğer lâlettâyin kürelerin) dünyamıza rastgele sıçramasını önlemek için tasarlanmış bir kafes gibidir. Ancak yasaların kendileri rastgele var olamıyorsa, o zaman kafes güvenli değil demektir. Kurgu ile gerçeklik arasındaki bariyerin kilidi açılmış olur. Kilidi açılmış bir kafes, kafesin olmamasıyla aynı şeydir: Her iki durumda da rastgele karakterlerden oluşan bir kaos her an kurgudan çıkabilir. Peki neden çıkmıyorlar?

Evren, kurgusal karakterlerden (ve diğer rastgele bloklardan) oluşan bir kaosu rastgele varoluşa girip çıkmasından

nasıl korunabilir? Bir yol var gibi: Evren, *varlığı güvenli* olan yasalara sahip olduğu için güvenlidir. Bu yasalar -en azından bazıları- güvenlidir çünkü yokluklarını imkânsız kılan bir doğaya sahiptirler. Başka bir deyişle, temel yasalar zorunlu bir doğaya sahiptir: Var olmamaları mümkün değildir -bu da neden asla var olmayı bırakmadıklarını açıklar.

Bu şekilde, temel yasalar kurgusal alan (salt bilkuvv) ile gerçeklik alanı (bilfiil olan) arasında sağlam bir bariyer oluşturur. Kurgudan çıkmanın tek yolu serbest kalmaktır ve serbest kalmanın tek yolu da bir şeyin onu serbest bırakmasıdır.

Bu sonuç tam da Bilfiillik İlkesinin öngördüğü şeydir. Bilfiillik İlkesine göre, hiçbir kuvve kendi başına bilfiil olamaz. Bizzat bu ilkeden, gerçekliğin temel, nedeni olmayan kurallarının asla salt bilkuvv olmadıkları sonucu çıkar. Bilakis, kendiliğinden bilfiildirler ve her zaman da öyle olmuşlardır.

O hâlde Bilfiillik İlkesi, kurgu ile gerçeklik arasındaki bariyeri güvence altına alır. Bu şekilde, Bilfiillik İlkesi temel yasaların kendilerinin en ayrıntılı açıklamasını sunar. Herhangi bir ilkenin nasıl varlığını sürdürebildiğini açıklar. İlke, en derin şekilde, salt kuvvelerin (ister bilkuvv ilkeler ister bilkuvv parçacıklar olsun) neden hiçbir zaman kendiliğinden bilfiil hâle gelmediğini ya da bilfiil olmaktan çıkmadığını açıklar. Bu ilke hiçbir şeyin -ne Disney prenseslerinin ne lâlettâ-yin kürelerin ne de yasaların- kendi başına yoktan var olmayacağını öngörür. Bu sonuç tüm tecrübelerle örtüşmektedir.

Daha Derine İnersek

İşte size bazı gerçeklik yasalarının geçerli olmasının bir başka nedeni. Her kuralın geçersizliğe teşne olabileceğini varsayalım. O zaman hiçbir yasa zorunlu değil demektir. Yine de “hiçbir yasa zorunlu değildir” önermesinin de yasalardan biri olduğuna dikkat edin. Bu “zorunluluk yoktur” yasasının kendisi zorunlu mudur? Eğer öyleyse, o zaman kendisiyle

çelişir: Çünkü o zaman hiçbir yasanın zorunlu olmadığını öngören zorunlu bir yasa olacaktır. O hâlde, akıl bize “zorunluluk yoktur” yasasının zorunlu olamayacağını gösterir. Ancak o zaman “zorunluluk yoktur” önermesinin zorunlu olmaması zorunludur. Yani her iki durumda da bir yasa zorunludur.

ALTINCI İTİRAZ: KARMAŞIKLIĞIN MALİYETİ

İtiraz. Ockham'ın usturasına (Ockhamlı William tarafından önerilen bir ilke) göre, en sade hipotez, diğer tüm diğer koşullar eşit olduğunda, en olası olandır. Örneğin, burada okuduğunuz kelimeleri tek bir yazarın yazdığı hipotezi, bu kelimeleri birçok bağımsız yazarın yazdığı hipotezinden daha sadedir. Daha sade olan hipotez gereksiz karmaşıklığı tıraşlar ve bu nedenle akla daha yatkındır. Ancak Temel Teori karmaşıklığı gereksiz yere artırmaktadır. Temel Teori'ye göre gerçeklik bağımlı ve bağımlı olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Bu çok fazla çeşit demektir. Ockham'ın usturasına göre, bağımlı olmayan temeli tıraşlamalıyız.

Cevap. Bazen en sade hipotez bildiğimiz diğer şeylerle çelişebilir. Örneğin, karımın var olduğunu biliyorum. Ancak, evrenin eşim gibi bir varlığı içerdiği hipotezi, daha az sayıda varlığı içeren bir hipotez kadar sade değildir. Bu durumda, evrenin karımı içerecek kadar karmaşık olduğunu düşünmek için iyi bir nedenim bulunmaktadır.

Benzer bir şekilde, gerçekliğin hem bağımlı hem de bağımlı olmayanı içerecek kadar karmaşık olduğunu düşünmek için iyi nedenlerimiz var. Her şeyin küresini hatırlayın. Herhangi bir dış nedene ya da açıklamaya bağlı değildir. Dolaşısıyla, yalnızca akıl yoluyla, kendine yeterli, bağımlı olmayan bir gerçeklik türü vardır. Aksi takdirde, hiçbir şey var olmazdı. Hiçbir şeyin olmadığı hipotezi doğru olamayacak kadar sadedir.

YEDİNCİ İTİRAZ: YOKLUĞUN TASAVVUR EDİLEBİLİRLİĞİ (HUME)

İtiraz. Filozof David Hume, zorunlu bir temele ilişkin tüm argümanları çürütmüştür. Hume bize var olan herhangi bir şeyin tasavvur edilebilir bir var olmayan olduğunu göstermiştir.²¹ Örneğin, sandalyelerin, ağaçların bulunmadığı bir dünyaya tasavvur edebilirim hatta evrenin olmadığını da tasavvur edebilirim. O hâlde tasavvur edilebilirlik imkân anlamına geldiğinden, her bir şey gerçek anlamda var olmama imkânına sahiptir. Ancak zorunlu bir temelin var olmama ihtimalinin olmadığı varsayılır. Dolayısıyla zorunlu bir temel, Hume'un tasavvur edilebilirlik anlayışıyla çelişir.

Cevap. Hume'un zamanından bu yana mantık alanında gelişmeler olmuştur ve bu gelişmelerden bazıları Hume'un kaygılarıyla ilgilidir. Özellikle, imkân mantığındaki gelişmeler, imkân ile salt tasavvur edilebilirlik arasındaki ayrımı netleştirmiştir. Tasavvur edilebilirlik her zaman imkân anlamına gelmez. Örneğin, bir asal sayının bir başbakan üretebileceğini (bir anlamda) tasavvur edebilirim. Ancak bu tasavvur, bir asal sayının başbakanlar üretme konusundaki gerçek gücünü ortaya koymaz. Dolayısıyla, tasavvur edilebilirlikten imkâna doğru yapılan çıkarım yanlıştır.

Daha kesin olmak gerekirse, salt “kavramsal” imkânlar ile “ontolojik” imkânlar arasında ayrım yapabiliriz. Demek istediğim şu. Eğer gerçek kavramlarınız göz önüne alındığında bir şey sizin için tutarlı ise, o şeyin sizin için kavramsal olarak mümkün olduğunu söyleyelim. Buna karşılık ontolojik imkânlar sizinle ilgili değildir; dünyanın doğasıyla ilgilidir. Hiçbir şeyin olmadığı bir dünya tasavvur edebiliyor olsanız da (temel yok, matematik yok, mantık yok, imkânlar yok,

21 D. Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007 [orijinali 1779]), 58-59.

akıl ilkeleri yok), bu salt tasavvur dünyanın gerçekten boş olabileceğini kesinlikle ortaya koymamaktadır. Dünyanın temel ilkeleri sizin için nefesini tutmaz. Başka bir deyişle, temel, sizin ya da benim ne tasavvur ettiğimizden bağımsız olarak zorunlu bir doğaya sahip olabilir.

Bir başka hususu daha belirtiyim: Hume'un tasavvur edilebilirlikle ilgili varsayımı aslında vardığı sonuca ters düşmektedir. İşte nedeni. Bir şeyin zorunlu olarak var olan bir parçacık ya da mantıksal bir ilke gibi zorunlu bir doğaya sahip olduğu tasavvur edilebilir. Hume, tasavvur edilebilirliğin imkân anlamına geldiğini varsayıyordu. Eğer haklı olsaydı, o zaman bir şey zorunlu olabilirdi (tasavvur edilebilir olduğu için). Ancak Hume'un zamanından bu yana mantıkçılar titiz bir imkân mantığı geliştirmişlerdir.²² Bu mantıkta, bir şey fiilen zorunlu olmadığı sürece mümkün olarak zorunlu bile olamaz. Bunun temel nedeni (teknik ayrıntılara girmeden) şudur: Eğer zorunlu bir şey var değilse ama olabilirse, o zaman zorunlu şey yalnızca bilkuvve bir şey olur ki bu da zorunlu bir şeyin doğasıyla çelişir. Dolayısıyla, aslında Hume'un kendi varsayımı zorunlu bir şeyin var olmasını gerektirir.

SEKİZİNCİ İTİRAZ: ÖNYÜKLEME (ÇAĞDAŞ)

İtiraz. Bir temel nasıl bir şey üretebilir ki? Temel zorunlu bir doğaya sahipken, sonuçları sahip değildir. Öyleyse, zorunlu bir doğa, zorunlu bir doğası olmayan şeyleri nasıl meydana getirebilir?

Sorun, bir temel ve onun sonuçları arasındaki bağlantı ile ilgilidir. Bir temelin bir E etkisi ürettiğini varsayalım. E'yi

22 Bakınız J. Garson, *Modal Logic for Philosophers*, 2. baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2016). Bu imkân mantığı, araştırmamız bağlamında "mümkün" ile kastettiğim şeyin bir parçasıdır. Bu mantığın gerekçeleri için bakınız A. Pruss ve J. Rasmussen, *Necessary Existence* (New York: Oxford University Press, 2018), bölüm 2.

üretme hadisesi, temel ile E arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantıya “Yaratılış” diyelim. Şimdi bir ikilemle karşı karşıyayız: Yaratım ya zorunlu varlığa sahiptir ya da değildir. Her iki seçenek de sorun yaratır. Eğer Yaratılış zorunlu varlığa sahipse, o zaman her şey zorunlu varlığa sahiptir. Elbette her şey zorunlu varlığa sahip değildir. Bu nedenle, Yaratılış zorunlu varlığa sahip değildir.

Ancak eğer Yaratılış zorunlu varoluşa sahip değilse, başka bir sorunumuz var demektir. O zaman Bilfillik İlkesi uyarınca, bir şeyin Yaratılışı bilfiilleştirmiş olması gerekir. Bunu ne yapabilir? E'deki şeyler Yaratılışı fiili hâle getiremez çünkü E zaten Yaratılışa bağlıdır. Geriye temel kalıyor. Temel Yaratılışı yaratabilir mi? Hayır. Yaratılış bağlantıdır, sonuç değil. Eğer temel Yaratılışı yaratırsa, o zaman Yaratılış bağlantı değil sonuçtur. Dolayısıyla Yaratılış var olamaz.

Cevap. Bu itiraz, bir neden ile onun sonuçları arasındaki bağlantıyı açıklığa kavuşturmaya yardımcı olmaktadır.

Daha temel bir düzeyde, bir şey bir kuvveyi fiili hâle getirerek bir sonucu gerçekleştirir. Ancak bu temel fikir, herhangi bir şeyin herhangi bir şeyi nasıl bilfiil kılabilceği konusunda bir bulmacaya yol açmaktadır. İşte bulmaca şu. Diyelim ki c, e'yi bilfiil hâle getiriyor. Şimdi üç gerçekliğimiz var: c, e ve c'nin e'yi bilfiil hâle getirmesi olayı. C'nin e'yi bilfiil hâle getirmesi olayına “e2” diyelim. Bulmaca, e2'yi neyin bilfiil hâle getirdiğini düşündüğümüzde ortaya çıkar. E2'ye ne sebep oldu? Diyelim ki c'nin e2'yi bilfiil hâle getirdiğini söylüyoruz. O zaman sonsuz bir gerilemeye başlarız. Şimdi elimizde “e3” olayı var, bu da c'nin e2'yi fiili hâle getirmesi olayıdır. Aynı mantıkla, c'nin e3'ü bilfiil hâle getirmesi olayı olan “e4” olayına sahibiz. Ve böyle devam eder. Genel olarak, serideki her en olayı için, c'nin en olayını bilfiil hâle getirmesi olayı olan bir başka en+1 olayı vardır. O hâlde her olayın oluşumunda sonsuz sayıda olay vardır! Bu nasıl olabilir?

İşte doğru cevap olduğunu düşündüğüm olası cevaplardan biri. C, e'yi bilfiilleştirdiğinde, c temel bir bilfiilleştirme eylemi gerçekleştirmiş olur. Bu temel eylemin sonucu olarak, mantıksal bakımdan birkaç şey ortaya çıkar: (1) e bilfiildir ve (2) c'nin e'yi bilfiilleştirmesi bilfiildir. Bu ortaya çıkan şeylerin kendileri herhangi bir temel bilfiilleştirme eylemi tarafından bilfiilleştirilmez. Bu, c'nin e'yi bilfiilleştirmesi için, "e bilfiildir" durumunu bilfiilleştirmesi gerektiği gibi bir şey değildir. Daha ziyade, "e bilfiildir" ifadesi türetilmiş bir şekilde "bilfiilleştirilir". Spesifik olarak, "e bilfiildir", c'nin e'yi bilfiilleştirmeye yönelik temel eyleminin mantıksal gerektirme ile bir araya getirilmesiyle bilfiilleştirilir. Burada yalnızca bir tane temel bilfiilleştirme eylemi söz konusudur: C'nin e'yi bilfiilleştirmesi. Gerisini mantık halleder.

Yukarıdaki açıklama Yaratılış için geçerlidir. Bu olay n temelini e olayını gerçekleştirmesinden ibarettir. Burada tek bir temel gerçekleştirme eylemi vardır. N basitçe e'yi bilfiilleştirir ve mantıken Yaratılış bunu takip etmektedir. O hâlde, Yaratılışın türevsel bir şekilde fiile geldiğini söyleyebiliriz: Yaratılış, n'nin e'yi gerçekleştirme temel eyleminin mantıksal gerektirme ile birleşimi sayesinde "gerçekleştirilir". Bu noktada herhangi bir döngüsellığe gerek yoktur.

Böylece, Bilfiillik İlkesini yok etmek yerine onu daha da keskinleştirdik. Bilfiillik İlkesi her bilfiilin ya (1) temel olduğunu -var olmama imkânının bulunmadığını- ya da (2) daha önceki bir şey tarafından fiile getirildiğini öngörür. Yaratılış söz konusu olduğunda, daha önce olabilecek tek şey zorunlu temelin kendisidir. Bu temel Yaratılışı "bilfiilleştirir", ancak onu doğrudan bilfiilleştirerek değil. Aksine, temel Yaratılışı e olayını doğrudan gerçekleştirerek gerçekleştirir ve bu temel gerçekleştirme eylemi daha sonra Yaratılışın var olmasını gerektirir. Yine, herhangi bir döngüsellığe gerek yoktur.

Cevabımın bu endişenin *kaynağına* inmesini istiyorum. Bu nedenle, cevabımı bu “önyükleme” (bootstrapping) itirazının temel kaynağı hakkında bir gözlemle sonlandıracağım. Bu itiraz, çeşitli biçimleriyle, zorunlu bir temel ile onun zorunlu olmayan etkileri arasındaki bağlantıyla ilgilidir. Yirminci yüzyılda, birkaç filozof (özellikle William Rowe ve Peter van Inwagen) bağımsız olarak böyle bir bağlantının nasıl olabileceğine dair endişelerini dile getirmişlerdi.²³ Endişeleri, zorunlu bir temele ilişkin bazı argümanlara yanıt olarak ortaya çıkmıştı. Bu argümanlar, zorunlu olan temel ile onun zorunlu olmayan (şans eseri ya da serbestçe seçilmiş) etkileri arasındaki bağlantının kendisinin de zorunlu ya da açıklanamaz olacağını ileri sürüyor gibi görünmektedir. Her iki seçenek de sorunludur.

Köprümüzün temeli tam bir çözüm için gerekli malzemelere sahip. Bağımlılığın şeklini ve yöntemini açık bırakan Bilfillik İlkesine sahibiz. Bu ilke bilhassa hem seçim yapmaya hem de şansa izin verir: Bir bilfiilleştirici çeşitli seçenekler arasından seçim yapabilir. Yukarıda gördüğümüz gibi, e'nin bilfiilleştiricisinin e'nin bilfiilleştirilmesini bilfiilleştirmek için başka bir fiil gerçekleştirmesi gerekmez. Bunun yerine, sadece e'yi bilfiilleştirebilir, işte o kadar. Bu sonuç oldukça olumludur: Neden ve sonuç gözlemlerimizi güvence altına alırken, *bootstrapping* sorununu da çözmektedir.

Bu yanıtı, *bootstrapping* sorununun ilginç bir sonucuna dikkat çekerek kapatmak istiyorum. Zorunlu bir temelle ilgili sorunu ortaya çıkarmak yerine, zorunlu temelin bir özelliğine işaret etmektedir. Şunu düşünün: Eğer her şey zorunlu temelin zorunlu bir sonucuysa, o zaman her şey zorunludur -ve dolayısıyla zorunlu bütünlüğün bir parçasıdır. Ne var ki,

23 W. Rowe, *The Cosmological Argument* (Princeton: Princeton University Press, 1975), 103-11; P. van Inwagen, *An Essay on Free Will* (Oxford: Clarendon, 1983), 202-4.

görünüşe göre, her şey zorunlu değildir; örneğin, şu anki düşüncelerim var olmayabilir. Eğer bu doğruysa, o zaman zorunlu temel, alternatif mümkünler arasından belirli sonuçları seçme yeteneğine sahip demektir. Bu bakımdan temel, bir tür «seçime» sahiptir.²⁴

DOKUZUNCU İTİRAZ: BOŞLUK

İtiraz. Neden evrenin ötesinde bir şeylerin var olduğunu düşünelim ki? Belki de evrenin kendisi tüm bağımlı gerçekliklerin temelidir.

Cevap. Evrenin “ötesinde” neyin var olabileceği konusunda spekülasyon yapabilirsek de bu noktaya kadar akıl köprüsündeki hiçbir şey bu spekülasyonu çözmez. Şu ana kadar kurduğumuz köprü bizi bir temele götürüyor. Temelin bazı yönlerini tespit ettik: Temel (1) doğası gereği bağımsızdır, (2) doğası gereği zorunludur ve (3) herhangi bir şeyin nasıl olup da var olabileceğine dair bir açıklama sağlar. Temelin doğası hakkında başka neler bulabileceğimizi görmek için akıl aracını kullanmaya devam edeceğiz. Köprü hâlen tamamlanmamıştır.

BİR KİRİŞ DAHA: İMKÂN MANTIĞI (İLAVE)

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, mantıkçılar köprümüzle ilgili bazı keşifler yaptılar. Özellikle, bilindik imkân kavramına nüfuz eden mantık sistemleri geliştirdiler. Bu sistemler imkânın temel ilkelerini muhafaza eder. Mantıkçılar bu ilkelerden dedüksiyon ile teoremler çıkarır ve yeni anlayışlar keşfeder.

Bu yeni mantığın gelişimi sırasında, zorunlu temele olan ilginin de buna paralel olarak yeniden canlandığını gördük. Felsefeciler (aralarında ben de varım) söz konusu bu yeni

24 Bu “seçimin” şansla açıklanamayacağını düşünmek adına bir neden için bkz: A. R. Rasmussen, “From a Necessary Being to God,” Religious Studies 66, no. 1 (2009): 1-13.

mantığın dilinde yeni argümanlar içeren akademik makaleler kaleme aldılar.²⁵

Burada, Temel Teoriyi güçlendirmek için imkân mantığını nasıl kullanabileceğimizi göstermek üzere bir örnek sunacağım. Size aşağıdaki imkân argümanını sunuyorum:

1. Bilfiil olabilen bir şeyin bilfiil kılınması mümkündür.
2. Hiçbir şey bilfiilliği -bir şeyin bilfiil olma durumunu- bilfiil yapamaz.
3. Bu nedenle, bilfiillik bilfiil olamaz.
4. Bilfiillik bilfiildir (yani bilfiil şeyler vardır).
5. Dolayısıyla, bilfiillik bilfiildir ancak bilfiil olamaz.
6. Eğer bilfiillik bilfiil ise ama bilfiil olamıyorsa, o hâlde bir şey kendi başına (temel bir biçimde) bilfiildir.
7. Dolayısıyla, bir şey kendi başına bilfiildir.

Argümandaki her bir adımı inceleyelim. İlk öncül imkânla ilgilidir: Bilfiil olabilen bir şeyin bilfiil kılınması mümkündür. Bu önermenin ne anlama geldiğini düşünelim. Somutlaştırmak için mavi bir top hayal edin. Mavi bir topun bilfiil kılınmasının mümkün olduğunu söylediğimde şunu kast ediyorum: Bir şeyin mavi bir topu bilfiil kılması aklın ilkeleriyle tutarlıdır. Örneğin, mavi bir topun üretilmesi mümkündür çünkü böyle bir üretim aklın hiçbir ilkesiyle çelişmemektedir.

Bu ilk öncül çok mütevazıdır. Argümanın lehine olacak şekilde nedeni olmayan olaylara izin verir. Örneğin, belki de mavi bir top yoktan var olabilir. Daha önce hiçbir kuvvenin (bilkuvve bir olay gibi) bir kaynak olmadan bilfiil olamayacağını savunmuş olsam da başka ve bağımsız bir yola dikkat çekmek istiyorum. Mavi topun bir kaynağı olmasını *gerektirmek* yerine, buradaki öncül sadece herhangi bir kuvvenin

25 Bu tür argümanların bir dökümü için bkz. Pruss ve Rasmussen, *Necessary Existence*.

bir şeyden gelebileceğini söylemektedir. Başka bir deyişle, bir kuvvenin kaynağı en nihayetinde akılla *uyumludur*.

Aklın kendisi (1)'e tanıklık etmektedir. Akıl yoluyla, bil-kuvve şeylerin bir nedeni olabileceğini anlayabiliriz. Örneğin, akıl yoluyla bir şeyin bilkuvve bir topun bilfiil olmasına neden olmasının akılla tutarlı olduğunu görebiliriz. Aynı şey herhangi bir bilkuvve şey için de geçerlidir: Eğer bir şey gerçek bir bilkuvveyse, o zaman bir şey -akılla tutarlı olarak-bilkuvvenin bilfiil olmasına neden olabilir. Şekil veya boyut farklılıkları hiçbir fark yaratmaz. Akıl bilkuvve şeydeki farklılıklar arasında ayrım yapmaz. Bir şey gerçek bir bilkuvve olduğu sürece, bir şeyin bilkuvvenin bilfiil olmasına neden olması akılla tutarlıdır. İşte akılla olan bu tutarlılığın kendisi aklın bir ilkesidir.

Şimdi öncül (2) için hazırız: Hiçbir şey mümkün olarak bil-fiilliği bilfiil kılamaz. Bunun nedeni, bir şeyi fiilî hâle getirmenin o şeyin bilfiil olduğunu varsaymasıdır. Örnek olarak, Bora adında bir nesnenin bilfiilliği bilfiil yapmak istediğini varsayalım. Bu artık çok geç olacaktır. Bora zaten gerçek. Başka bir deyişle, bilfiillik -bilfiil bir şey olma durumu- zaten bilfiildir. Genel olarak, hiçbir bilfiil şey bilfiilliği bilfiil hâle getiremez.

Aslında, (2) numaralı öncülü çelişmezlik yasasından çıkarabiliriz. İşte şu şekilde. Bilfiilliği bilfiil hâle getirmek için bir şeyin kendisini fiilî hâle getirmesi gerekir. Ancak dördüncü itiraza verdiğim yanıtta söylediğimiz gibi, bir şey ancak hem bilfiil hem de bilfiil olmayan olabiliyorsa kendisini bilfiil kılabilir. Yine, eğer bir şey kendini bilfiil kılsa, o zaman bu şey henüz bilfiil olmadan zaten bilfiil olacaktır -ki bu bir çelişkidir. Neyse ki bu çelişkiden kurtulmanın bir yolu var: Öncül (2)'yi kabul etmek.

Bu adımlar bizi (3)'e götürür: *O hâlde*, bilfiillik bilfiil hâle gelemaz. Yine, eğer bilfiillik bilfiil hâle gelebilseydi, o zaman

bilfillik öncül (1) aracılığıyla bilfiil hâle getirilebilirdi. Bilfiil olan hiçbir şeyin bilfiilliğinin kendisini bilfiil yapamayacağını gördük (aksi takdirde bir çelişkimiz olur). O hâlde bilfiillik bilfiil hâle gelemez. Kafanız karışmadı değil mi?

Daha sonrasında, bilfiilliğin *bilfiil* olduğunu gözlemliyoruz. Bilfiilliğin bilfiil olduğunu söylemek, bir şeyin ya da başka bir şeyin bilfiil olduğunu söylemek demektir. Örneğin, siz bilfiilsiniz. O hâlde bilfillik -bir şeyin var olma durumu- bilfiildir.

Sonuç şudur: Bilfillik bilfiildir, ancak bilfillik fiilî hâle gelmemiştir. Bilfiilliğin fiilî hâle gelmeden bilfiil olabilmesinin tek bir yolu vardır. O yol da şu: Bir şey fiilî hâle gelmeden kendi başına bilfiillığe sahiptir.

Sonucu ortaya çıkarmak için, bilfiilliğin nasıl var olabileceğini düşünün. Üç seçenek vardır: (1) Bilfillik (bir şeyin bilfiil olma durumu) kendisini bilfiil yapar; (2) bilfillikten başka bir şey bilfiilliği bilfiil yapar ve (3) hiçbir şey bilfiilliği bilfiil yapmaz. (1) ve (2) seçeneklerinin her ikisi de bilfiil bir şeyin tüm bilfiil şeylerden önce var olmasını gerektirir ki bu bir çelişkidir. O hâlde geriye (3) kalıyor: Hiçbir şey bilfiilliği bilfiil kılma. Başka bir deyişle, bir kaynak olmaksızın bilfillik kendi başına bilfiildir.

Bu sonuç bizi bir kez daha dünyanın kuruluşuna götürüyor. Temelin kendi başına bilfiil olduğunu hatırlayın. O hâlde bir temele sahip olduğumuzda, bilfillik için bir dayanağımız olur. Bilfillik bir kaynak olmaksızın bilfiildir, dolayısıyla temel de bir kaynak olmaksızın bilfiildir.

Bu sonuç, imkân mantığını kullanarak bilfiillığe ışık tutmaktadır. Başlangıçta imkân mantığının bize bilfiil şeyler hakkında nasıl bir şey söyleyebileceğini merak edebilirsiniz. Bir mümkünü görmek bilfiil bir şeyi görmemize nasıl yardımcı olur? Cevabın bir kısmı, salt imkân ile işe başlamıyor

olduğumuzdur. Sizin gibi ya da mantığın kendisi gibi gerçek bir şeyle işe başlarız. Daha sonra çıkarım (dedüksiyon) yapmak için mantığı kullanırız. Birbiriyle alakasız farklılıklardan, salt kuvvelerin -herhangi bir mantık kuralıyla çelişmek-sizin- fiili hâle getirilebileceği sonucunu çıkarırız (öncül [1]'i hatırlayın). Daha sonra, çelişmezlik yasasından, hiçbir şeyin bilfiilliği bilfiil yapamayacağı sonucunu çıkarırız -çünkü bilfiillik o zaman zaten bilfiil olacaktır (öncül [2]'yi hatırlayın). Bu sonuçlardan, bilfiilliğin asla salt bir kuvve olmamış olduğu sonucunu çıkarıyoruz.

Daha da heyecan verici bir sonuç çıkarabiliriz. Temel sadece bilfiil şeylerin temeli değildir. Aynı zamanda tüm mümkün şeylerin de temelidir. Bunun nedeni temelin yalnızca bir kuvve olamamasıdır. Bilkuvve şeyler ancak bir kaynağa bağlıysa gerçektir, ancak temelin kaynağı yoktur. Dolayısıyla, temel salt bilkuvve bir şey değildir ve olamaz. Tersine, temel bilfiildir ve bilfiil olmak zorundadır. Bu nedenle her şeyin temeli hem bilfiil hem de mümkün olan için bir temeldir.²⁶

ÖZET

Köprümüzün temelini itirazlar aracılığıyla araştırdık. İtirazlar kavramları daha açık hâle getirmemize aracı olmaktadır. İtirazlar köprümüzün çökmesine neden olmaz. Aksine, destek kirişlerimizin her birinin sağlamlığını soruşturmamıza yardımcı olurlar.

26 Bu kavramları daha fazla keşfetmek isterseniz, necessarybeing.com adresine bakabilirsiniz. Bu web sitesini, insanların zorunlu doğaya sahip bir temele giden çeşitli yolları test etmelerine yardımcı olmak için oluşturdum. Web sitesi, ankete katılanlara neyin doğru görüldüğü hakkında bilgi toplayan bir anket içeriyor. İlginç bir şekilde, başlangıçta zorunlu bir temele şüpheyle yaklaşanların büyük çoğunluğunun -felsefe profesörlerinin çoğunluğu da dâhil olmak üzere- sadece mantıken bile zorunlu bir temelin var olduğu yönünde görüş bildirdiği ortaya çıktı (Pruss ve Rasmussen, *Necessary Existence*, bölüm 1).

Hâlâ sorularınız olabilir. Bu beklenen bir şeydir. Köprüyü test etmeye devam edin. Her şeyi test edin. Şüphecî, temkinli ve dikkatli olun. Daha fazlasını görmenin yolu işte budur.

BÖLÜM 5

EBEDÎ GÜÇ/KUDRET

Güç/kudret, bir etki/sonuç üretme kapasitesidir. Örneğin, bir arabanın bir binaya çarpma gücü vardır. Sonuç veya etki, parçalanmış bir arabadır. Bir portakal ağacının portakal üretme gücü vardır. Bir polis memurunun size ceza kesme gücü vardır. Bu böyle devam eder.

Bu kısa bölümde, köprümüzün bir sonraki adımını inşa etmek için güçlerimi kullanacağım. Köprümüzün temelinin özel bir güç türüne giden bir adımı nasıl desteklediğini göstereceğim: Bu güç ebedidir.

KÖPRÜYÜ GENİŞLETMEK

Önceki bölümlerde, aşağıdaki sonuca giden adımları destekleyen bir akıl köprüsü inşa ettim: Şeylerin bir temeli vardır. Bu temel, herhangi bir dış neden ya da dış açıklama olmaksızın vardır. Kendi içinde kendi başına var olma kapasitesine sahiptir.

Şimdi köprünün bir sonraki parçasını yerleştireceğim. Bu parça bize temelin gücü hakkında bir şeyler görme yetkisi verecek.

Sırada bir soru var: Güç nasıl var oldu? Herhangi bir güç neden var olur?

Mantık tam olarak iki seçenek ortaya koymaktadır:

Seçenek 1: Güç en nihayetinde yoktan var olmuştur.

Seçenek 2: Güç hiçbir zaman var olmamıştır.

Bu seçenekler hakkında düşünmemize yardımcı olması için, öncelikle gücün olmadığı bir zaman olduğunu hayal edelim. Örneğin, boş, bomboş bir alan hayal edin. Bu boş alanda hiçbir şey herhangi bir etki yaratma kapasitesine sahip değildir. Dahası, hiçbir şey güç üretme kapasitesine sahip değildir.

Boş uzay senaryosu kafa karıştırıcıdır: Eğer hiçbir şey güç üretme kapasitesine sahip değilse, güç nasıl olur da dünyaya gelebilir? Belki de gücün herhangi bir ön güç olmaksızın varoluşa geldiğini tasavvur edebiliriz. Ancak tasavvur edilebilirlik imkânla aynı şey değildir. Bir asal sayının bir başbakanı doğurmasını (bir anlamda) tasavvur edebiliriz, ancak böyle bir doğum imkânsızdır. Benzer şekilde, “hiçbir yerden gelen güç” (bir anlamda) tasavvur edilebilir olsa da bu onun mümkün olduğu anlamına gelmez.

Ancak, tartışma adına, gücün yoktan var olduğunu, gücü bilfiilleştiren herhangi bir şey olmadığını varsayalım. O zaman bir bilmeceyle karşı karşıya kalırız: Neden herhangi bir büyüklükteki güç herhangi bir zamanda herhangi bir yerde gerçekliğe girmez ya da gerçeklikten çıkmaz? Bunu ne durdurur? Belki de şudur: Büyük Güç yeni güçlerin rastgele bir şekilde gerçekliğe girmesini ya da çıkmasını engellemektedir. Belki de bu Büyük Güç evrenimizin dokusunun bir parçasıdır. Ancak bu öneri hiçbir şeyi çözmemektedir. Bu Büyük Güç varlığını sürdürmeyi nasıl başarmaktadır? Neden rastgele yok olmuyor? Büyük Gücün dünyamızı terk etmesini engelleyen bir Süper Büyük Güç mü var? Eğer bir Süper Büyük Güç varsa, Süper Büyük Gücü yok olmaktan alıkoyan nedir? Tüm güçlerin bir arada -her ne iseler- bir anda kendiliğinden gerçeklikten çıkmalarını engelleyen nedir?

Yalnızca tek bir tür güç rastgele güçlerden oluşan bir ka-
osun varoluşa girip çıkmasını engelleyebilir. Bu güç, kendi-
si varoluşa girip çıkamayan bir güçtür. Kendi başına, kendi
doğası gereği var olan bir güçtür. Buna karşın, hiçlikten ge-
len güç, önceki bölümlerde (özellikle dördüncü bölüm, dör-
düncü itiraza bakınız) ortaya konan akıl raylarından düşer.

Ne tür bir güç kendi başına var olabilir? Köprümüzün ön-
ceki bölümleri bir cevap için gerekli malzemeleri içermekte-
dir. Kendi başına var olan bir gücün bağımsız bir doğası var-
dır ve bağımsız doğası da zorunlu varlığından kaynaklanır. O
hâlde tüm güçlerin temeli zorunlu olarak var olan bir güçtür.²⁷

Zorunlu olarak var olan bir güç sonradan var olamaz ya da
var olmaktan çıkamaz. Gücün var olmaya başladığını varsay-
alım. O zaman başlangıcından önce var değildir. Benzer şe-
kilde, eğer güç var olmaktan çıkarsa, o zaman mevcudiyetini
yitirmesini müteakiben sonra var olamaz. Her iki durumda
da dünyanın bazı durumları gücün varlığı olmaksızın gerçek-
leşir. Oysa zorunlu bir güç, dünyanın hangi hâli olursa olsun
vardır. Dolayısıyla, zorunlu bir güç asla var olmaya başlamaz
ya da var olmaktan çıkmaz. Bu anlamda güç ebedidir.²⁸

O hâlde temel güç, varlığın temelinin bir başka özelliği-
dir. Şimdiye kadar temelin aşağıdaki özelliklere sahip oldu-
ğunu gördük: (1) Bağımsızlık, (2) zorunlu varlık ve (3) ni-
hailik. Şimdi listeye bir özellik daha ekleyebiliriz: Temel (4)
ebedi güce sahiptir.

27 Temel gücün *à se* ("kendiliğinden") var olduğunu söyleyebiliriz. Bakınız M. Davidson, "God and Other Necessary Beings," Stanford Encyclopedia of Philosophy (2013), <https://plato.stanford.edu/entries/god-necessary-being/>.

28 Bu kitabın amaçları doğrultusunda, zamanın doğası konusunu açık bırakıyorum. Bazı filozoflar, herhangi bir zamanda var olan bir şeyin her durumda var olduğunu savunan ebediyetçiliği benimsemektedir. Örneğin, var olmuş olan dinozorlar her durumda da vardır. Eğer ebediyetçilik doğruysa, o zaman temelin gücü en azından şu anlamda ebedidir: temelin gücünün is-tisnasız başladığı ya da sona erdiği bir zaman yoktur.

Bunun yerine, temelin ebedi güçten yoksun olduğunu varsayalım. O zaman ya temelin hiçbir zaman gücü olmayacaktır ya da güce sahip olduğu bir zaman dilimi vardır. Her iki durumda da güç gerçekliğe hiçlikten gelir. Ancak akıl ve evrensel deneyim (ve köprümüzün temelini oluşturan ilkeler) gereği, güç gerçekliğe hiçlikten giremez (ya da çıkamaz). Aksine, temelin gücü asla başlamaz (veya sona ermez). Onun gücü ebedidir.

YAPIYI NETLEŞTİRMEK

Bu fikirleri tartıştığım bir arkadaşım bana birkaç soru yöneltti. Bu sorular, köprümün amaçlanan yapısını netleştirmeye hizmet ettikleri için değerlidir. Bu nedenle onları burada ele alacağım.

Soru 1. Eğer temel ebedi bir güce sahipse, bu güç nereden gelmektedir?

Cevap. Kısa cevap, temelin gücünü herhangi bir yerden almadığıdır. Bunun nedenini ortaya çıkarmak için, iki tür şey olduğunu düşünün: (1) Var olmada başarısız olabilecek şeyler ve (2) var olmada başarısız olamayacak şeyler. Üçüncü bölümde, temelin neden başarısız olamayacak bir şey olduğunu düşündüğümü açıkladım. Zorunlu bir doğası vardır. Şimdi, zorunlu bir doğaya sahip olan herhangi bir şey var olmamaktan var olmaya getirilemez. Başka bir deyişle, temelin kendisi var olmamaktan var olmaya gelemeyiz.

Aynı mantık temelin gücü için de geçerlidir. Temel gücün kendisi var olmamaktan var olmaya gelemeyiz. Yine temel güç herhangi bir güç kaynağına da bağlı olamaz, çünkü bu döngüsel olurdu. Bu nedenle, temel güç kendi kendine var olan bir güç olmalıdır. Bu güç basitçe öyledir. Herhangi bir kaynak olmaksızın kendi başına var olur.

Soru 2. Herhangi bir şey nasıl ebedi/ezeli olabilir? Örneğin, varoluşun temeli ezeliyse, temel evrenimizi yaratmadan

önce ne kadar beklemiş olabilir? Sonsuza dek mi? O hâlde ne yapıyordu?

Cevap. Ezeli ve ebedi olmanın tam olarak iki yolu olduğunun farkındayım. Bunlardan biri ilk ya da son an olmaksızın sonsuz sayıda an boyunca var olmaktır (yani sonsuzluk). Diğer yol ise zamansız olmaktır (yani zamansız ebedilik). Her iki yolun da ortak bir noktası vardır: Ebedi bir varlık fiili hâlde gelmez ya da bilfiil olmaktan çıkmaz. Ebedi ve ezeli olmanın bu iki yolu, bir temelin ebedi ve ezeli olabilmesinin iki yoluna yol açar. Bunlardan biri şudur: Temelin zaman içinde bir başlangıcı ya da sonu yoktur. Diğerisi ise şudur: Temel zamansızdır.

Daha Derine İnersek

İşte üçüncü bir seçenek: Zamanın varlığı olmaksızın temel zamansızdır. Öte yandan, zaman var olduğunda, temel zamansaldır. Dolayısıyla zaman temele bağlıdır: Temelin yaratımı olmadan zaman yoktur -ve temel zamansızdır.

Neyse ki, amaçlarımız için zamanın gerçek uzunluğunu hesaplamamıza gerek yoktur. Bunun yerine, herhangi bir zaman teorisinde temelin nasıl ebedi ve ezeli olacağını görebiliriz. Dikkate alınması gereken üç seçenek vardır: (1) Zamanın bir başlangıcı vardır, (2) zamanın bir başlangıcı yoktur ya da (3) zaman yalnızca zihninizin bir kurgusudur.

Her bir seçeneği sırayla değerlendirin. (1) numaralı seçenekte, temel ilk andan itibaren fiili hâlde gelmez; zaten öyledir. Suyun dalgalanmaya başlamasına neden olan bir parmak gibi, temel de zamanın akmaya başlamasına neden olur. (2) numaralı seçenekte, temel ezelden beri vardır olmuş olmaktadır, belki de süreç içinde sonsuz sayıda evren yaratmıştır ya da temel tamamen zamansızdır. (3) numaralı seçenekte, zaman gerçek olmadığı için her şey zamansızdır.

Şahsen ben (1) numaralı seçeneği en makul seçenek olarak görüyorum. Her hâlükârda, bunun bir önemi yoktur: Temelin akla gelebilecek seçeneklerden herhangi biri üzerinde nasıl ebedi ve ezeli olacağını görmek için hangi seçeneğin doğru olduğunu bulmamız gerekmiyor.

ÖZET

Temel güç ebedidir: Hiçbir zaman fiilî hâle gelmemiştir ve bilfiil olmaktan da asla çıkmayacaktır. Bunun yerine temel güç fiilî hâle gelseydi, o zaman bir şeyin temel gücü fiilî hâle getirme gücüne sahip olması gerekirdi. Bu durumda, bir güç olmadan önce bir güç olurdu -ki bu bir *çelişkidir*. O hâlde temel olabilecek tek güç türü, gerçekliğe girmesi ya da çıkması mümkün olmayan güçtür, yani ebedi ve ezeli bir güçtür.

BÖLÜM 6

SAF BİLFİİL

Bir sonraki adımın zamanı geldi. Önceki bölümlerde, şeylerin nihai temeline giden adımları inşa etmek için akıl aracını kullandık. Temeli irdeleyerek birkaç özelliği ortaya çıkardık: Bağımsızlık, zorunluluk, nihailik ve ebedi güç. Bir sonraki adım ise başka bir özellik ile ilgilidir. Üstelik bu daha da derinde.

İşte gelecek olan şeye ilişkin bir ön izleme. Temelin derinliklerine ineceğiz. Keşfetmemize yardımcı olması için üç adet akla dayalı araç kullanacağım. Bunların isimleri şöyle: (1) Sadelik, (2) açıklayıcı derinlik ve (3) tek biçimlilik. Her bir araç bağımsız olarak aynı şeyi farklı bir açıdan ortaya koyacaktır. Her aracın bir sonraki adımı inşa etmek için kullanacağımız kendi gücü vardır.

Birazdan atacağım adımı dünya üzerinde çok az insan gördü. Bu kadarını görmenin mümkün olduğunu ben de bilmiyordum. Aklın bu kadar çok şeyi açığa çıkarma gücüne sahip olduğunu bilmiyordum. Aklın yaptıklarını görmeye başladıktan sonra bile aklın gerçek doğasını ya da gücünün kaynağını anlamamıştım. Bu anlayış daha sonraları geldi.

Temelin derinliklerine baktıkça, belirli bir dolulukla karşılaşırız. Bu doluluk temelin her özelliğine dokunur. Her özellik, keyfi kesintiler olmaksızın tamamen bilfiilleştirilmiştir.

Her şeyin nihai katmanında boşluklar, delikler, lekeler, pürüzler, sınırlar, kırıksıklıklar veya herhangi bir türden keyfi sınırlar yoktur. Bunun yerine, söz konusu üç araç sayesinde tam, eksiksiz ve tamamen bilfiil bir temel göreceğiz.²⁹

Açıklamama izin verin.

TEMELİ SORUŞTURMAK İÇİN ÜÇ ARAÇ

Araç 1: Sadelik. İlk olarak, diğer şeyler eşit olduğunda daha sade teoriler daha olasıdır. Örnek vermek gerekirse, dışarıda yürüdüğünüzü ve gördüğünüz her şeyin ıslak olduğunu varsayalım. Ağaçlar. Çimenler. Yollar. Hepsi ıslak. Islaklık gözleminizi ne açıklar? Size tanıdık bir hipotez daha: Dün gece yağmur yağdı. Makul görünüyor. Ancak başka hipotezler de gözlemleri açıklayabilir. Örneğin şu hipotezi düşünün: Çocukların biri kaldırımlara kovalarla su koydu, fıskiyeleler çimlere su tuttu ve binlerce kuş yaprakların üzerine su püskürttü. Bu hipotezler de gözlemlerinizi açıklamaktadır. Bu açıklama da yağmur hipotezi kadar eksiksizdir. *Tüm verileri açıklamaktadır.* Peki hangi hipotez daha olası?

Diğer değişkenler sabit olduğunda, *daha sade* olan hipotez daha olasıdır. Daha sade olan hipotez *içsel olarak* daha olasıdır. Yağmur hipotezi, çocuk-fıskiyeleler-kuşlar hipotezinden daha sadedir. Bu nedenle, yağmur hipotezi daha olasıdır (diğer değişkenler sabitken).

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki, daha az olası bir hipotez yine de doğru olabilir. Sonuçta, bir çocuğun kaldırımlara kovalarla su koyduğu ortaya çıkabilir. Yine de daha sade olan hipotez, diğer değişkenler sabitken içsel olarak daha olasıdır.

29 Aşağıda Aquinas'ın ilk varlığın (yani temelin) hiçbir kuvveye sahip olmadığı yönündeki önerisi açıklığa kavuşturulmaktadır. Thomas Aquinas, *Summa theologiae*, çev. Fathers of the English Dominican Province (New York: Benzinger, 1948), I.3.1.

Neden daha sade bir hipotez daha olası olsun? Bu soru derin ve cevaplanamaz bir felsefi soru gibi görünebilir. Ancak insanların bir soru üzerinde kafa patlatması, o sorunun yanıtı olmadığı anlamına gelmez. Aklın ışığında görülebileceğini düşündüğüm bir cevap sunacağım.

Cevap -daha sade hipotezin içsel olarak daha olası olmasının nedeni- daha sade hipotezin toplamda daha az bilgi içermesi ve dolayısıyla yanlış düşmek için daha az yola sahip olmasıdır. Örnek vermek gerekirse, A ve B olmak üzere iki hipoteziniz olduğunu varsayalım. A'nın a1, a2 ve a3 gibi temel parçalardan oluştuğunu, B'nin ise sadece b1 ve b2'den oluştuğunu varsayalım. O zaman A'nın yanlış olmak için üç "fırsatı" varken, B'nin sadece iki fırsatı vardır. Şimdi A ya da B'nin bileşenlerinden herhangi birinin doğru olup olmadığı hakkında hiçbir fikriniz olmadığını ve bir bileşenin doğruluğunun diğerinin doğruluğuna bağlı olup olmadığı hakkında da hiçbir fikriniz olmadığını varsayalım. Her bir bileşen sizin zihninizde eşit derecede akla yatkındır. O zaman, bulunduğunuz yerden B, B'nin daha az bileşeni ve dolayısıyla yanlış olma şansının daha az olması nedeniyle A'dan daha olasıdır.

Daha Derine İnersek

Bir hipotezin karmaşıklığı, onu ifade etmek için kullanılan kelimelerin niceliğinden değil, içindeki temel bileşenlerin niceliğinden kaynaklanır. Örneğin şu hipotezleri ele alalım: (1) "Âdem bekârdır" ve (2) "Âdem erkektir". Her iki hipotezde de dört kelime vardır. Yine de *bekâr* kelimesi *erkek* kelimesinden daha fazla bilgi içerir. Aslında, bekâr kavramı erkek kavramına ek olarak evli olmama kavramını da içerir. Bu nedenle hipotez (1), hipotez (2)'den daha karmaşıktır. O hâlde sadelik, kaç kelime kullandığınızla ilgili değildir. Daha ziyade, kaç tane temel kavramın söz konusu olduğuyla ilgilidir. Temel kavramlar ne kadar azsa önerme de o kadar sadedir.

Bu sadelik tercihi bilimsel araştırma yapmaya yardımcı olmaktadır. Bilimsel bağlamda, bazıları sadelik tercihini (Ockhamlı William'dan sonra) "Ockham'ın usturası" olarak adlandırır. Buradaki fikir, nesneleri gereğinden fazla çoğaltmamamız gerektiğidir ki bunu yapmak hipotezimizin olasılığını azaltacaktır. Örneğin, yerçekimi kanunu neden elmaların yere düştüğünü gördüğümüzü açıklar. Oysa burada farklı bir açıklama da yapılabilir: Görünmez bir uçan spagetti canavarı, elmalar her düştüğünde onları yeryüzüne taşımayı seçer. Yerçekimi önerisi daha sadedir: Daha az varsayım içerir. Bu nedenle, içsel olarak daha olasıdır.

Sadelığın soruşturmamızla ilgili olmasının nedeni şudur: Ockham'ın usturasını kullanarak temele ilişkin daha az olası teorileri kesip atabiliriz. İnsanlar nihai gerçekliğin doğası hakkında pek çok teori öne sürmüşlerdir. Ockham'ın usturasına göre, diğer değişkenler sabitken, en sade olanı en olası olanıdır. Buna karşın, gereksiz karmaşıklık içeren bir teori, yanlış olmak için daha fazla "fırsata" sahiptir. Dolayısıyla, gerçeğe ulaşma şansınızı artırmak istiyorsanız, verileri açıklayan en sade teoriyi arayın.

Olasılıksız bir teorinin bariz bir örneğini ele alalım. Disney prensesi hipotezini ele alalım: Gerçekliğin nihai temeli tam olarak bir Disney prensesi şeklindedir. Evrenimizin doğuşundan hemen önce var olan tek şeyin tam olarak Disney prensesine benzeyen bir nesne olduğunu hayal edin. Aniden, bu nesne geriliyor. Şak! Bir Büyük Patlama meydana geliyor ve prenses şeklindeki nesne evrenimizi ortaya çıkarıyor.

Bu hipotez (bir anlamda) tasavvur edilebilir. Doğru mudur? Pek olası değil. Yalnızca Ockham'ın usturasına göre, Disney prensesi hipotezi içsel olarak olanaksızdır. Olasılıksızdır çünkü gereksiz bir karmaşıklık içermektedir. Özellikle, Disney prensesi hipotezi bir Disney prensesi şekli ortaya koymaktadır. Prensес şekli, kulak şekli ve burun şekli gibi birçok başka

şekli de içerir. Bu şekillerin her biri hipotezin karmaşıklığına katkıda bulunur ve bu da olasılıksızlığına katkıda bulunur. Sade olmadığı için Disney prensesi hipotezi olası değildir. Bu sonuç doğruluk payı taşımaktadır.

Bir örnek daha. Doğaüstü bir varlığın evreni yarattığının söylendiğini duymuş olabilirsiniz. Bu öneri olası mıdır? Ockham'ın usturasına göre, diğer değişkenler sabitken, fazladan karmaşıklık içeren herhangi bir teorinin doğru olma olasılığının daha düşük olduğunu düşünün. Doğaüstü bir varlık başka tür bir varlıktır: Bu da doğaüstüdür. Tüm varlıklar aynı tek tip doğaya -doğal- sahip olsaydı daha basit olurdu, değil mi? Eğer öyleyse, diğer değişkenler sabitken "doğaüstü" hipotezinin doğru olma olasılığı daha düşüktür.

Bu kitabın başlığı göz önüne alındığında, "doğaüstü" hipotezinin (diğer değişkenler sabitken) daha az olası olduğunu söylememe şaşırabilirsiniz. Ama beni dinleyin: Ben aklın götürdüğü yere gidiyorum. Akıl beni bu sonuca götürüyor. Dolayısıyla, mantığı bu sonuca kadar takip ediyorum. (Bu, en olası teorinin kendiliğinden doğru teori olduğu anlamına gelmez. Her şey göz önünde bulundurulduğunda hangi teorinin en iyi açıklamayı sunabileceğini görmek için daha derine bakacağız).

Açık olmak gerekirse, köprü bizi özel bir temele götürecek olsa da (göreceğimiz gibi), temeli "doğal" mı yoksa "doğaüstü" mü olarak adlandıracağımız konusunda bocalamamıza gerek yoktur. Doğaüstü terimi anlam bakımından değişkendir ve hedefimize giden yolda gereksiz bir engel teşkil eder. Aslında sona ulaştığımızda, temelin bir anlamda mümkün olan her şeyin en doğal olduğunu göreceğiz. Temel, bildiğimiz her şeyin ötesinde değildir. Aksine, temel bildiğimiz her şeyi sabitler. Kelimelere takılmadan bu sonuca nasıl ulaşabileceğimizi göstermek istiyorum.

Bildiğiniz gibi benim projem, mümkün olan en fazla sayıda insana hitap edebilecek bir köprü inşa etmek. Bu nedenle en kapsayıcı malzemeleri kullanmaya çalışıyorum. Sadelik ilkesi gibi ilkeleri kullandığımda, bunları yalnızca farklı bakış açılarına sahip filozoflar arasında kabul görmüşlerse kullanıyorum. Ucuz plastik kullanmak yerine, bu köprüyü en iyi altınla inşa etmeye çalışıyorum.

Özetle, temeli araştırmak için sadelik ilkesini kullanabiliriz. Elimizdeki bu araçla teorileri karşılaştırabiliriz: Gereksiz karmaşıklık içeren bir teori, daha sade bir teoriye göre içsel olarak daha az olasıdır. Daha sade olan daha olasıdır.

Araç 2: Açıklayıcı derinlik. Bunun ardından, *açıklayıcı derinliğe* sahip teorileri tercih etmek için nedenlerimiz de vardır. Yağmur hipotezini hatırlayın: Yağmur ağaçların neden ıslak olduğunu açıklayabilir. Burada ise farklı bir hipotez söz konusudur: *Hiçbir şey*, şeylerin neden ıslak olduğunu açıklamaz. Bunun yerine, ıslaklık herhangi bir neden ya da açıklama olmaksızın birdenbire ortaya çıkmıştır. Sizce hangi hipotez daha olasıdır: Yağmurun yağması mı, yoksa ıslaklığın yoktan var olması mı? Elbette, yağmur hipotezi daha olasıdır.

Fakat yağmurun karmaşıklık kattığına dikkat edin. Hiç yoktan ıslaklık hipotezi daha sadedir. Peki neden daha sade olan hipotez daha olası değil?

Dikkate alınması gereken tek şey sadelik değildir. Islaklığın yoktan var olduğunu varsayalım. O hâlde ıslak olan bütünüyle bir *açıklamadan* yoksundur. Ama ıslaklığın mutlaka bir açıklaması vardır. O hâlde yağmur hipotezinin şöyle bir avantajı vardır: Islaklığın bir açıklamasını sunmaktadır. Başka bir deyişle, yağmur hipotezi daha fazla açıklayıcı derinlik sağlar.

Açıklayıcı derinlik güçlü bir araçtır. Gücünü yerinde görmek için, tüm bilimsel araştırmaları tehdit eden klasik bir sorunu nasıl çözebileceğini göstermek istiyorum. İlk olarak

David Hume tarafından ortaya atılan bu sorun, geçmiş gözlemlere dayanan herhangi bir şeyi nasıl bilebileceğimizle ilgilidir.³⁰ Bugünün yeni bir gün olduğunu düşünün. Dünya tarihinde bugünden önce hiçbir zaman bugün yaşanmamıştır. Dolayısıyla, dünya tarihinde hiçbir zaman yağmur *bugünün* ıslaklığını açıklamamıştır. Geçmişin deneyimi bugünün deneyimini içermez. O hâlde geçmiş deneyimler bize *şimdi* ki gerçeklik hakkında nasıl bir şey söyleyebilir?

Bu soru yanıtlanamayacak kadar derin görünebilir. Yine de bir cevabın mümkün olduğunu düşünüyorum. Aksini iddia edersem dürüst davranmamış olurum. Dürüst olmam gerekirse, aklın bir çözüm ortaya koyduğunu düşünüyorum.

İşte benim çözümüm. Akıl yoluyla, mevcut durumda yağmur hipotezi hakkında üç şey görebiliyoruz: Birincisi, yağmur hipotezinin nispeten basit (ve dolayısıyla nispeten olası) olduğunu görebiliyoruz; ikincisi, yağmur hipotezinin önceki deneyimlerimizi (veya bunlara ilişkin mevcut anılarımızı) açıklayabildiğini görebiliyoruz; üçüncüsü, yağmur hipotezinin bugünkü ıslaklığı öngördüğünü görebiliyoruz. Bu üç şey sayesinde geçmiş ile bugün arasında olasılıksal bir bağlantı kurabiliyoruz. İşte bu şekilde, bugünün muhtemelen geçmişe benzediği sonucunu çıkarabiliyoruz.

Aynı akıl yürütme, açıklayıcı derinliğin değerini de göstermektedir. Şu hipotezi düşünün: Var olan her şeyin bir açıklaması vardır (yani, yoktan var olmamıştır). Akıl bu hipotez hakkında üç şey ortaya çıkarır: Birincisi, nispeten sadedir (ve bu nedenle nispeten olasıdır); ikincisi, önceki deneyimlerimizi (veya bunlara ilişkin anılarımızı) açıklayabilir ve üçüncüsü, hangi zamanda olursa olsun var olan her şeyin bir açıklaması olduğunu öngörür. Bu üç şey sayesinde, var olan şeyler

30 Bkz, L. Henderson, "The Problem of Induction," Stanford Encyclopedia of Philosophy (2018), <https://plato.stanford.edu/entries/induction-problem>.

ile bunların varlığına dair bazı açıklamalar arasında olasılıksal bir bağlantı kurabiliriz.

Daha güvenli olmak için, diğer şeylerin eşit olduğu durumda var olan şeylerin muhtemelen bir açıklaması olduğu şeklindeki mütevazı hipotezle çalışabiliriz. Bir başka deyişle, bir açıklamanın olduğu lehine bir varsayım vardır. Örneğin, mavi bir küreyle karşılaşırsanız, ne olduğu hakkında hiçbir fikriniz olmasa bile, varlığının bir açıklaması olduğunu bekleyebilirsiniz.

Bu açıklama ilkesini temeli araştırmak için kullanabiliriz. Bunu açıklamak için bir örnek vereceğim. Temelin bir elektrik direği şeklinde olduğu teorisini ele alalım. Bu elektrik direği teorisinin en iyi teori olmadığı açıktır. Sorun sadece bir elektrik direğinin keyfi olarak karmaşık olması değildir. Karmaşıklık bir sorundur. Bir başka sorun da şudur: Elektrik direği hipotezi açıklayıcı derinlikten yoksundur. Temelin neden tam olarak bir elektrik direği şekline sahip olduğunu açıklamasız bırakmaktadır. Temelin tüm biçimli nesneler için nihai bir açıklama sağladığı bir teori, bazı biçimli nesnelerin varlığını açıklamasız bırakan bir teoriden daha fazla açıklayıcı derinliğe sahiptir.

Dahası, bir de şunu düşünün. Tüm gerçeklik teorileri iki kategoriye ayrılır. Ya teori temelde sadeliğe sahiptir ya da temelde keyfi bir ölçüde karmaşıklığa sahiptir. Temelinde sadeliğe sahip olan bir teori, karmaşıklık için bir temel sağlar. Var olan tüm keyfi sınırların karmaşıklığı nihayetinde basit temelden kaynaklanır. Bunun yerine şeylerin temelinde keyfi karmaşıklık varsa, o zaman temelde herhangi bir açıklama olmaksızın keyfi sınırlar var demektir.

Özetle, açıklayıcı derinlik bizi en iyi açıklamaya doğru yönlendirir. Teorileri karşılaştırırken hangi teorinin daha fazla açıklama yaptığını sorabiliriz. Hangi teorinin daha sade

olduğunu da sorabiliriz. Hem sadelik hem de derinlik sergileyen bir teoriyle karşılaşmak zordur, ancak bir teori ne kadar çok şey açıklarsa, teori için o kadar çok destek var demektir.

Araç 3: Tek Biçimlilik. Önceki araçlar -sadelik ve açıklayıcı derinlik- olasılık sağlar. Şimdi açıklayacağım aracın doğrudan görüş sağlama gücüne sahip olduğuna inanıyorum.

Bu araç tek biçimlilikle ilgilidir. Bazı nesne kategorileri/kümeleri belirli bir açıdan tek biçimlidir. Örneğin, tüm asal sayılar sayı olma bakımından tek biçimlidir. Aynı zamanda (tüm asal sayılar) bir insan üretememe konusunda da tek biçimlidirler. Asal sayının büyüklüğü hiçbir fark yaratmaz. Tüm asal sayıların, büyüklükleri ne olursa olsun, tek biçimli olarak bir insan üretemediğini açıkça *-kesinlikle-* görebiliriz. Bu tek biçimliliği sayıların doğasına bakarak da görebiliriz.

Tek biçimliliği daha iyi açıklamak için başka bir örnek düşünün. Oyun hamurundan cam bir kule inşa etmek istediğinizi varsayalım. Başaramazsınız. Oyun hamuru yanlış malzemedir. Elinizde ne kadar oyun hamuru olduğu önemli değildir. Miktar hiç fark etmez. Dünyadaki tüm oyun hamurlarının bir cam kule üretemeyeceğinden emin olabilirsiniz. Oyun hamuru tek biçimli bir şekilde cam üretmeye uygun değildir.

Temeli araştırmak için tek biçimlilik ilkesini kullanabiliriz. Temelin bir elektrik direği şeklinde olduğu teorisini hatırlayın. Bu teoriyle ilgili iki sorun görmüştük: (1) Gereksiz şekilde karmaşık ve (2) açıklayıcı derinlikten yoksun. Bir başka sorun daha var. Şekiller belli bir tek biçimliliğe sahiptir. Tüm şekiller oluşmaları için önceki nedenlere bağlıdır. Eğer bir kil kübikse, kübik şekli bir şeyden, örneğin ellerin kili küp hâline getirmesinden kaynaklanmıştır. Tüm şekiller böyledir. Hepsi bir nedenden kaynaklanır. Şekiller açı ve köşe sayısı bakımından farklılık gösterse de bu farklılıkların yoktan var olma

kabiliyetiyle bir ilgisi yoktur. Şeylerin şekilleri tek biçimli bir şekilde önceki nedenlere ya da durumlara bağlıdır.

Tek biçimli bağımlılığın önemini ortaya koymak için, her şeyin temel katmanının bir elektrik direği şeklinde olduğunu varsayalım. Bu şekil, diğer tüm şekiller gibi, bağımlı olmalıdır. Ne var ki nihai temel katman, tanımı gereği bağımsızdır. Dolayısıyla temel özellikleri bağımlı olmamalıdır. O hâlde akıl yoluyla, elektrik direği şeklinin temelin temel bir özelliği olamayacağı sonucunu çıkarabiliriz.

Aynı sonucu başka bir açıdan görmek için, köprümüzün temelindeki belirli ilkelerin, temelin zorunlu bir doğaya sahip olmasını gerektirdiğini hatırlayın. Söz konusu doğa, herhangi bir akıl ilkesi de dâhil olmak üzere herhangi bir şey var olduğu sürece temel de var olacağından, akıl ilkelerinin kendileri kadar zorunludur. (Temelin doğası ile akıl arasındaki ilişki hakkında onuncu bölüm olan "Aklın Temelinde" daha fazla şey söyleyeceğim.)

Buna karşın, şeylerin belirli şekilleri zorunlu bir doğaya sahip değildir. Temelin belirli bir elektrik direği şekline sahip olduğunu varsayalım. Neden *bu* şekle sahip olsun ki? Neden ayakkabı şekli gibi başka bir şekil olmasın? Buradaki sorun, elektrik direği şeklinin diğer tüm şekillerden anlamlı bir şekilde farklı olmamasıdır. Aklın ilkeleri herhangi bir telefonun var olmasını gerektirmez; mantık bu kadar spesifik değildir. Aklın ilkeleri bazı gerekli temellerin var olmasını gerektirebilir, ancak herhangi bir özel şeklin bu temeli nitelemesini gerektirmez. Hiçbir özel şeklin aklın bir gereği olmaması aklın bir gereğidir. Eğer bu doğruysa, o zaman temel zorunlu iken, şekiller tek biçimli olarak zorunlu değildir.

O hâlde her üç araç da temeli araştırmamıza yardımcı olmaktadır. Sadelik aracı sayesinde, temelle ilgili daha sade hipotezlerin daha olası olduğunu düşünmek için nedenimiz vardır.

Açıklayıcı derinlik aracı sayesinde, temelin şeylere ilişkin mümkün olan en derin açıklamayı sağladığını düşünmek için nedenimiz vardır. Tek biçimlilik aracı sayesinde, temelin temel olmayandan tek biçimli olarak farklı olduğunu düşünmek için nedenimiz vardır.

KEYFÎ SINIRLAR SORUNU

Bu üç araçla -basitlik, açıklayıcı derinlik ve tek biçimlilik- daha da esaslı bir şeyi görebiliriz. Temelin keyfi sınırları hakkında bir şeyler diyebiliriz. Temelimizin böyle sınırları yoktur.

Keyfi bir sınır, açıklaması olmayan bir kısıtlamadır. Örneğin, temel 2^{88} parçacık üretme kapasitesine sahipse ve daha fazlasını üretemiyorsa, o zaman parçacık üretme kapasitesinin bir kısıtlaması vardır ve dolayısıyla sınırlıdır. Bu sınır ise keyfidir.

Herhangi bir temelin, belirli bir enerji veya kütle miktarı gibi bazı keyfi sınırlara sahip olacağı düşünülebilir. Ancak, keyfi sınırları olan bir temel üç yönlü bir soruna yol açar. Üç aracımız bu sorunu üç açıdan ortaya koymaktadır. Birincisi, açıklanamayan her bir sınır temel içindeki karmaşıklık artırır (bu da temelin doğası hakkındaki hipotezin olasılığını azaltır). İkincisi, her bir sınır, temele açıklanamayan bir parça daha ekleyerek açıklayıcı derinliği engeller. Üçüncüsü, temel içindeki her bir sınır, daha genel anlamdaki sınırların tek biçimliliğini bozar.

Şimdi bu sorunun her bir yönüne daha yakından bakalım. Karmaşıklık sorunu ile başlayalım. Temelin şu temel özelliklere sahip olduğunu düşünün: (1) 2^{41} gramlık bir kütle, (2) bir küre şekli ve (3) tam olarak 2^{88} parçacık üretme kapasitesi. Bu özellikler kütle, şekil ve kapasite açısından sınırlardır -kısıtlamalar-. Her bir kısıtlama, bu kısıtlamaların doğasını tanımlamak için ek bilgi gerektirdiğinden, temelin esas doğasına ilişkin bir teoriye karmaşıklık katar. Bu ilave karmaşıklık, temelin söz konusu teorisinin olasılığını azaltır.

Daha sade bir teori, herhangi bir kısıtlama belirtmeyen bir teori olurdu. Örneğin, şu özelliklere sahip bir temel düşünün: (1) Kütlesi yok, (2) şekli yok ve (3) herhangi bir sayıda parçacık üretme kapasitesi var. Bu teori daha az temel nitelik gerektirir ve tanımlanması daha basittir: Temelin esas doğası bu bakımdan söz konusu sınırların hiçbirini listelenmeden tanımlanabilir. O hâlde, sadelik aracı sayesinde, sınır içermeyen bir temel teorisi, yukarıdaki daha karmaşık teoriye kıyasla içsel olarak daha olasıdır. Başka bir deyişle, sadelik kuramı, temelin keyfi sınırlardan yoksun olduğunu düşünmek için bir neden sağlamaktadır. (Eğer herhangi bir karmaşıklığı varsa, bu keyfi ya da açıklanamaz olmayacaktır).

Keyfi olarak sınırlandırılmış bir temel için bir başka sorun olan açıklayıcı derinlik sorununu ele alalım. Buradaki sorun, eğer temelin keyfi sınırları varsa, o zaman temelin (ya da temele ilişkin bir teorinin) kendisine bağlı olan şeyleri açıklamak için daha az güce sahip olmasıdır. Az önce verilen teoriyi hatırlayın: Temelin (1) 2^{41} gramlık bir kütlesi, (2) bir küre şekli ve (3) tam olarak 2^{88} parçacık üretme kapasitesi vardır. Kütlesine odaklanın. Temelin tam olarak 2^{41} gramlık bir kütleyle sahip olmasını ne açıklayabilir?

Hiçbir şey temel kütleyle prensipte açıklayamaz. Dolayısıyla, eğer kütle hem temel hem de açıklanamaz ise, o zaman kütleli nesnelerin varlığı da açıklanamaz. Bu durumda kütleli nihai bir açıklaması yoktur. Öte yandan, eğer kütleli nihai bir açıklaması varsa, o zaman temelin kendisi de tüm kütleli nesneleri açıklama kapasitesine sahip olmalıdır.

Sonuç geneldir: Şeylerin sınırlarının (kütle ve şekil gibi) en derin açıklaması, tüm sınırları açıklama kapasitesine sahip bir temel açısından olacaktır. Bunun yerine temelin kendisi açıklanmamış sınırlara sahipse, o zaman temelin tüm sınırları açıklayamayacağı aşîkârdır. Buradan da mantîken,

sınırların en derin açıklamasının açıklanmamış sınırlardan yoksun olacağı sonucu çıkar.³¹

Bu derinlik seviyesinde kendinizi biraz tedirgin hissedebilirsiniz. Temel hakkında bu kadar geniş kapsamlı bir şey görmek gerçekten mümkün mü? Adımlarınızın güvenli olduğundan nasıl emin olabiliriz?

Her üç aracın da birbirinden bağımsız olarak bizi nasıl aynı sonuca götürdüğünü göstererek size biraz güvence vermeyi arzuluyorum. Şimdi üçüncü aracımızı ele almaya hazırız: Tek biçimlilik. Bu aracın üç araç arasında en güçlüsü olduğuna inanıyorum. Keyfi sınırların olanaksızlıktan daha kötü olduğunu gösterme gücüne sahiptir. Tek biçimlilik sayesinde, keyfi sınırlar imkânsızdır.

Tek biçimliliğin ortaya çıkardığı sorunu örneklemek için bir dağ sırası hayal edin. Bu sıradağlar, dağ tepeleri boyunca belirli bir şekle sahiptir. Şekli ne olursa olsun, bir açıklaması vardır: Örneğin, belirli maddelerin erozyon, rüzgâr ve su etkisiyle bir araya gelmesinden dolayı bu şekle sahiptir. Sıradağ ister iki zirveli isterse iki bin zirveli olsun, şekli yoktan var olamaz.

Sıradağlara ilişkin bu anlayış, genel bir tek biçimlilik ilkesini resmetmektedir. Dağlar arasındaki salt şekil farklılıklarının, bunların dışarıdan bir açıklamaya bağlı olmasıyla ilgisiz olduğunu açıkça görebiliriz. Örneğin iki tepeli bir dağın sınırlı şeklinin bağımsız ve nedensiz olması, iki bin tepeli bir dağın sınırlı şeklinin bağımsız ve nedensiz olmasından daha

31 Bu sonuç, temelin belirli açıklanmış sınırlara sahip olmasıyla uyumludur. Örneğin, teslis teolojisine göre, temel tam olarak üç şuur merkezi veya kişilik içerir. Üç sayısı bir sınır olsa da Swinburne en yüksek sevgi açısından bir açıklama önermektedir. Önerisi işe yarasın ya da yaramasın, burada önemli olan nokta, herhangi bir sınırın daha derin bir açıklaması olması gerektiğidir. R. Swinburne, *The Christian God* (Oxford: Oxford University Press, 1994), 343-45.

kolay değildir. Tepelerin sayısı önemsizdir. Bu alakasızlığı akıl yoluyla net bir şekilde görebiliriz.

Sıradağlar hakkındaki düşüncelerimizin altında yatan ilkeyi fark edip edemeyeceğimizi görmek için kuş bakışı bir perspektiften bakalım. Gördüğümü düşündüğüm şey şudur: Şekillerle ilgili ilke, sınırlarla ilgili daha temel bir ilkedен çıkarılabilir: Sınırlardaki salt farklılıklar kategorik olarak tek düzedir, oysa bağımlılıkla ilgili bir farklılık kategorik olarak tekdüze değildir. Örnek vermek gerekirse, dört gramlık bir şeker yığınını düşünün. Bu şeker miktarı bağımlıdır; dört gram şeker yoktan var olamaz. Aynı şey kırk gram için de geçerlidir. Sadece miktardaki bir değişiklik tamamen önemsizdir. Dört gramlık bir şeker yığınının yoktan var olması, kırk gramlık bir şeker yığınının var olmasından daha kolay değildir. Sınırların tek biçimliliği şunu anlamamızı sağlar: Sınırlar, tüm sınırlar, dış açıklamalara bağımlılıkları bakımından tek biçimlidir.

Bağımlılığın tek biçimliliği kategorinin tek biçimliliğinden kaynaklanır. Sınırlar kategorik olarak birbirine benzemektedir. Buna karşın, bağımlılık bağımsızlıktan kategorik olarak farklıdır. Bu nedenle, tüm sınırlar aynı şekilde bağımlıdır.

Bu noktada, sınırlı olsun ya da olmasın herhangi bir şeyin nasıl bağımsız bir doğaya sahip olabileceğini merak edebilirsiniz. Bu soruyu aklınızda tutun. Akıl köprüsünün son basamağına ulaştığımızda, bağımsızlığı anlamlandıran esas bir özellik tanımlayacağım. Bu esas özelliğin kendisinin bir sınır olmadığını, aslında tüm keyfi sınırları bertaraf ettiğini ve dolayısıyla şu anda ulaştığımız aynı sonucu öngördüğünü göreceğiz.

Her hâlükârda, buradaki ana noktayı kavramak için aceleci davranmamıza gerek yok. Buradaki nokta şudur: Sınırlar kategorik olarak birbirine benzer. Hepsi bir şeylere bağımlıdır. Sınırlardaki salt farklılıklar bağımsız olma yeteneği açısından

bir fark yaratmaz. Aklın ve tümel deneyimin ortak tanıklığıyla, sınırlar tek biçimli olarak bağımlıdır.³²

Daha Derine İnersek

Peki ya matematiksel sınırlar, örneğin bir üçgendeki sınırlı kenar sayısı? Bu sınırları ne açıklayabilir? Herhangi bir şey mi? Değilse, matematiksel sınırlar bir dağ sırasının sınırlarından farklı olarak bağımsız mıdır? Benim cevabım, matematiksel sınırların daha temel matematiksel ilkeler ve tanımlar açısından bir açıklaması olabileceğidir. Örneğin, bir üçgenin tanımı (“üç kenarı olan kapalı bir şekil”) kenar sayısının neden sıfır ya da sonsuz olmadığını açıklar. Bir tanım tarafından ifade edilen sınırlar, kavramlarımız tarafından ifade edilen sınırlardır, temelin kendisinin sınırları değildir. Eğer üçgenler, kareler ve diğer şekiller soyut, matematiksel bir âlemde mevcutsa, bu matematiksel âlem toplamda sonsuz ve sınırsızdır. Matematiğin temeli hakkında onuncu bölümde daha fazla şey söyleyeceğim.

İşte, şimdiye kadarki netice. Tüm sınırların dayandıkları bir dış açıklama vardır. Buna karşın, temelin temel özelliklerinin dışarıdan bir açıklaması yoktur. Bu nedenle, temelin temel özelliklerinin sınırları yoktur.

32 Graham Oppy bana, temele ait bir sınırın zorunlu varlığa sahip olması bakımından bağımsız olabileceği hipotezini ifade etti. Bu hipotez, mevcut tek biçimlilik ilkesini açıklığa kavuşturmaya hizmet etmektedir. Bana göre, belirli sınırların zorunlu varlığa sahip olduğu hipotezi sorunun yerini değiştirmektedir. Bir sınırı diğerinden anlamlı bir şekilde farklı kılan nedir? Genel olarak, salt sınırların bir potansiyel gerçeklik (büyük bir dağ gibi) ile daha büyük bir potansiyel gerçeklik (daha büyük bir dağ gibi) arasındaki sınıra işaret ettiğini düşünebilirsiniz. Mütevazılık adına, buradaki önerim daha açık: ya temele atfedilebilecek sınırlar tek biçimli olarak zorunlu değildir ya da böyle bir sınır bir şekilde zorunlu olsaydı, o zaman temelin kendi doğası dâhilinde daha derin bir açıklaması olurdu. Karşılaştırm: ya mor bir tek boynuzlu at zorunlu değildir ya da bir şekilde zorunlu olsaydı, mor rengi ve tek boynuzlu at şeklinin -diğer tüm renk ve şekiller gibi- daha derin bir açıklaması olurdu.

Hâlâ emin değilseniz, bu anlaşılabilir bir durumdur. Biz derinlere bakıyoruz. Bu nedenle size bir değerlendirme daha öneriyorum. Bu değerlendirme büyük resimle ilgilidir. Kapsamımızı genişletelim ve gerçekliği bir bütün olarak ele alalım.

Tüm gerçeklik teorilerini iki kategoriye ayırabiliriz: Ya teori akılla tutarlı en basit temeli gerektirir ya da bazı ilave karmaşıklıklar gerektirir. En basit temeli gerektiren teorileri “gövde teorileri” olarak adlandıracam. Gövde teorisine göre gerçeklik tek gövdeli bir ağaç gibidir. Bu resimde, tüm keyfi sınırlar ve karmaşıklıklar, gövde gibi daha derin ve daha bütünleşik bir şey açısından nihai açıklamaları olan yapraklar ve dallar gibidir.

Gövde teorilerini diğer tüm teorilerle karşılaştırın. Diğer teorileri örneklendirmek için, sonsuza kadar veya keyfi olarak dağılan birçok bükülmüş dalı olan bir yuvarlanan çalı hayal edin. Bu resimde, bir bütün olarak gerçekliğin yekpare bir nihai açıklaması yoktur. Bunun yerine, her şey karmakarışık dallar gibi birbirinden farklı, açıklanamayan şeylerin keyfi bir çoğulluğunda dibe vurur.

Gövde teorisini çalı teorisine tercih etmek için üç nedene dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu nedenler, tahmin edebileceğiniz gibi, üç aracımıza karşılık gelmektedir: Sadelik, açıklayıcı derinlik ve tek biçimlilik.

İlk olarak, basitlik aracı sayesinde, gövde teorileri temelin esas doğasına ilişkin daha olası bir teoriyi mümkün kılar. (Tüm adımlar yerine oturduktan sonra, on birinci bölümde çok özel bir teoriyi açıklayacağım).

İkincisi, gövde teorileri daha fazla açıklayıcı derinlik sağlar: Tüm karmaşıklık sade bir temel ile açıklandığından, en sade temel en karmaşık olanı açıklar.

Üçüncüsü, sade bir temel bağımlılığın tek biçimliliğini korur: Akıl ve tecrübe gereği ister büyük ister küçük olsun tüm

karmaşık sınır dizileri dışarıdan bir açıklamaya dayanır, hâl-buki temelin esas doğası böyle değildir.

Özetle, sade bir («gövde») temel, temelin «üstünde» gördüğümüz tüm karmaşıklıklar ve tikelliklerin en sade, en derin ve en bütünleşik açıklamasını sağlar.

Önümüzdeki üç bölüm boyunca, bir temelin çeşitli karmaşıklıkları (maddi ve ahlaki karmaşıklıklar dâhil) nasıl açıklayabileceği hakkında daha fazla şey söyleyeceğim. Bu açıklamalar eksiksiz ("salt gerçek") bir doğanın içerdiği anlamları ortaya çıkaracaktır. Sade, keyfi olmayan, sınırlı olmayan bir temelin nasıl maddi karmaşıklıklar ve bunların sınırları da dâhil olmak üzere diğer her şeyin nihai temeli olabileceğini göstereceğim. Umarım ilerledikçe, her şeyin yegâne, bütünleşik bir temelden nasıl kaynaklanabileceğini daha açık bir şekilde göreceksiniz.

ÖZET

Araştırmamızda bize yardımcı olması için üç araç önerdim: (1) Sadelik, (2) açıklayıcı derinlik ve (3) tek biçimlilik. Her bir araç bize temeli benzersiz bir açıdan görme gücü sağlamaktadır. Sadelik, diğer değişkenler sabitken, temelin daha sade teorilerinin daha olası olduğunu görmemize yardımcı olur. Açıklayıcı derinlik, mümkün olan en derin açıklamayı sağlayan bir temele sahip olmanın değerini görmemize yardımcı olur. Son olarak, tek biçimlilik ise, temelin hangi açıklamasının temeli, küpler ve kil gibi tek biçimli şekilde dışarıdan bir açıklamaya bağlı olarak temel olmayan şeylerden ayırdığını görmemize yardımcı olur.

Her üç araç da bağımsız olarak aynı yöne işaret etmektedir: Sade -"salt bilfil"- bir temele işaret etmektedir. Sadelik, keyfi şekiller, boşluklar, köşeler ve benzerleri de dâhil olmak üzere gereksiz karmaşıklığı ortadan kaldırır. Açıklayıcı derinlik, sade bir temelin en çok şeyi nasıl açıklayabileceğini

ortaya koyar. Son olarak, tek biçimlilik ilkesi, kendine yeterli bir temelin, tek biçimli olarak kendine yeterli olmayan keyfi sınırların karmaşasından farklı olması gerektiğini ortaya koyar. O hâlde, bu üç araç birlikte ortak bir esas özelliğe işaret etmektedir: Birlik (*Unity*). Temel, sade ve birleşik/bütünleşik bir doğaya sahiptir: Boşlukları, delikleri, noktaları, pürüzleri, sınırları, kırıksıklıkları veya herhangi bir türden keyfi sınırları yoktur.

BÖLÜM 7

ZİHİN TEMELİ

Bu bölüm yolculuğumuzda önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Akıl köprüsünde dolaşan kaşifler, dünyanın doğası hakkında farklı fikirlerle yola çıkabilir ve şimdiye kadar attığım adımların anlamları hakkında spekülasyonlar yapabilirler. Ancak artık varış noktasının görünmeye başladığı bir noktaya ulaştık.

Bu noktaya kadar olan adımları düşünün. İlk adım varoluşla ilgiliydi. Bir şeyler vardır. Daha sonra, hiçbir şeyin tüm varoluşun dışında olmadığını gördük. Dolayısıyla, varoluşun dışındaki hiçbir şey varoluşa neden olmadı ya da varoluşu açıklamadı. Bunun yerine, varlığın dışarıdan bir nedeni ya da açıklaması yoktur. Bir sonraki adım varlığın temeli hakkındaydı. Varoluşun, bağımlı şeylerin varoluşu için nihai bir temel sağlayan bir temeli vardır. Köprüdeki çeşitli adımlar temelin çeşitli niteliklerinin alt yapısını oluşturur: Temel (1) bağımsızdır (üçüncü bölüm); (2) zorunludur (üçüncü ve dördüncü bölümler), (3) ebedi ve ezeli olarak güçlüdür (beşinci bölüm) ve (4) keyfi boşluklar veya sınırlar olmaksızın salt bilfiildir (altıncı bölüm).

İşte gelecek adımların bir ön izlemesi. Önümüzdeki dört bölüm boyunca, temelin dünyanın bir yönüyle olan bağlantısı hakkında dört adım atacağım. İlki temelin zihinlerle

olan bağlantısı hakkında. İkincisi, madde ile olan bağlantısıdır. Üçüncüsü ahlakla olan bağlantısı hakkında. Dördüncüsü ise temelin aklın kendisiyle olan bağlantısıdır. Dört adımın her biri bizi, kendi açısından, temelin belirli bir zihin benzeri yönüne götürür.

Ardından, on birinci bölümde, köprüünün en sevdiğim ve son parçası olan bir kemerli geçidi iç ışıklarıyla birlikte yerleştireceğim. Her bir ışık, temelin *en derin* yönünü gösterir. Bu ışıklar temelin doğasının en temel özelliği üzerinde parlamaktadır.

Her zamanki gibi, sizi yol boyunca her adımı test etmeye davet ediyorum. Gerekli malzemeleri temin edip yapıyı kuracağım ama nihayetinde bu araştırmanın sahibi sizsiniz. İnşa sürecine katılırsanız her adımdan en iyi şekilde yararlanacaksınız. Parçaların sizin özgün düşüncenize nasıl uyduğunu görün.

ZİHİNLERLE DOLU BİR DÜNYA

Ne tür bir varlıksınız siz? İşte size bir ipucu: Düşünme, hissetme ve karar verme yetisine sahipsiniz. Başka bir deyişle, *bilinçli bir zihniniz* var.

Zihinler tuhaftır. Neden zihin diye bir şey var? Zihinlerin olmadığı bir dünyayı kolayca hayal edebiliriz. Örneğin, evrenimizin tüm şekil ve yapılarına sahip, ancak duyguları, düşünceleri, umutları ve hisleri olmayan bir dünya hayal edin. Ya da neredeyse bizim gibi şekillenmiş, ancak herhangi bir bilinci olmayan bir makine ordusunu oluşturan evrimsel bir süreç hayal edin.

Yine de dünyamız açıkça bilinçli zihinleri içermektedir. Nasıl? Neden?

Yazılı tarih boyunca, insanlar zihinlerin kökenine ilişkin iki temelden farklı açıklama getirmişlerdir. Birincisi, "temel

zihin” hipotezidir. Bu hipoteze göre zihinsel gerçeklik, gerçekliğin geri kalanı için temeldir.³³

Zihinlere ilişkin diğer açıklama ise “materyalizm”dir. Bu hipoteze göre, temel zihinsel değildir. Materyalizme göre insanlar -var olduklarını varsayarsak- karmaşık bir parçacık örüntüsünün ürünüdür, başka bir şey değil. Eğer materyalizm doğruysa, o zaman gerçeklik şekillerden duyumlara, hareketlerden zihne ve parçacıklardan insanlara doğru ilerler.

Tahmin edebileceğiniz gibi, materyalist açıklamanın doğru olmadığını düşünüyorum. Bu bölümdeki amacım bunun sebebini açıklamaya girişmektir. Açık olmak gerekirse, amacım farklı bir bakış açısına sahip olanların makuliyetini sorgulamak değildir. Bunun yerine, beni kişisel olarak ikna eden bazı hususların altını çizmek istiyorum. Birazdan paylaşacağım hususlar düşüncelerimi çarpıcı bir şekilde değiştirdi.

Her şey bir yapılandırma sorunuyla başlıyor. Önceki bölümlerde bazı yapıların imkânsız olduğunu görmüştük. Örneğin, tamamen beyaz fayanslardan mor bir zemin inşa etmek imkânsızdır. Asal sayılardan başbakanlar inşa etmek imkânsızdır. Tamamen bağımlı şeylerden kendine yeterli bir bütünlük inşa etmek imkânsızdır. Ve böyle devam eder. Bu yapıların hepsi aynı sorunu paylaşır: Bir yapı hatası işlerler.

Bir yapılandırma hatası, bir şeyin yanlış malzemelerle inşa edilmesinden kaynaklanır. Örneğin beyaz fayanslar, mor bir zemin inşa etmek için yanlış malzemelerdir. Sayılar bir insan inşa etmek için yanlış malzemelerdir. Benzer şekilde, açıklayacağım gibi, moleküllerin de bir zihin inşa etmek için yanlış malzemeler olduğunu düşünüyorum.

Sorunun mahiyetini daha net anlayabilmek için zihinlerin bazı özelliklerine daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

33 Zihin teorilerine iyi bir giriş için bakınız: J. Searle, *Mind: A Brief Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

Bu üçüne odaklanacağım: (1) Qualia, (2) özel erişim (*private access*) ve (3) seçme gücü (*the power to choose*). Bu özelliklerin hiçbirinin neden tamamen maddi özelliklerden kaynaklanamayacağını düşündüğümü paylaşacağım. Her biri bir yapı sorunu ortaya koymaktadır. Sorun tam olarak zuhûr ettikten sonra bir çözüm önereceğim.

Qualia. *Qualia* ile başlayalım. Qualia, duyumların “hissedilen” yönleridir. Örneğin kaşıntı duyumu *belli* bir şekilde hissedilir. Bu belirli his, filozofların *quale* (qualia'nın tekili) olarak adlandırdığı şeydir.

Qualia, bir duyguyu salt hareketten farklı kılan şeydir. Talaş rüzgârda hareket ettiğinde, tozun hareketinin hiçbir hissi yoktur. Hiçbir quale yoktur.

Qualia'yı toz gibi bilinçsiz madde parçacıklarının anlam-dışı özellikleriyle karşılaştırmak. Tozun şunlar gibi “üçüncü şahıs” nitelikleri vardır: Şekil, hareket, kütle, vb. Üçüncü şahıs özellikleri, hissedilen tecrübeleri niteleyen/karakterize eden birinci şahıs özelliklerini dışarıda bırakır. Örneğin, bir kahve bardağının şekli vardır, ancak şekli sizin onun şekline ilişkin birinci şahıs *deneyiminizle* aynı değildir. Benzer şekilde, bazı moleküllerin hareketi, bu molekülleri hareket hâlinde görme deneyiminizle aynı değildir. Genel olarak, kütle, hareket ve şekil *deneyimi* kütle, hareket veya şekil ile aynı değildir.

Duyum ve duyumsuzluk arasındaki bu fark bir soruya esin kaynağı olmaktadır: Eğer duyumsuzluk özellikleri birinci şahıs duyum özelliklerinden farklıysa, birinci şahıs özellikleri nasıl ortaya çıkmaktadır? Şekillerdeki değişimler daha fazla şekle yol açar. O hâlde duyumlar nasıl meydana gelir? Duyumsuzluktan duyum inşa etmek mümkün müdür? Peki nasıl?

Bu soru hakkında düşünmemize yardımcı olması için, gerçekten birinci şahıs deneyimi olan bir robot yapmak istediğimizi varsayalım. Bunu nasıl yapardık? Açık olmak gerekirse,

sadece bir robotun duyguları varmış gibi davranmasını sağlamaktan bahsetmiyorum. Bir kaşıntı deneyimi varmış gibi işlev gören bir robot yapabiliriz: Örneğin, kaşınan bir kişinin hareketlerini canlandırabilir. Ancak bir duyuya sahipmiş gibi işlev görmek, gerçekten duyulara sahip olmakla aynı şey değildir. Bir robot aslında hiçbir şey hissetmeden bacağına kaşıyabilir. Robotta bir şeyler eksiktir: O da duyu eksikliğidir.

Buradaki zor sorun, ilke olarak, tamamen duyusal olmayan malzemelerden birinci şahıs duyumlarının nasıl oluşturulacağını bulmaktır.

Tamamen duyusal olmayan parçacıklardan bir kişi inşa etmenin zorluğu, bir sabah uyanıp bir toz şekli gördüğümde aklıma geldi. Pencereden içeri güneş vururken ışıktaki parlayan toz parçaları gördüm. Tozun hareketlerine baktım. Sonra, ani bir düşünceyle, toz parçacıklarının hareketlerinin toza hiçbir şey hissettirmedeği berrak bir şekilde aklıma geldi. Tozun konumunu düşündüm. Konum önemsizdi: Toz hiçbir şey hissetmeden dünya üzerinde herhangi bir konumda olabilir. Toz miktarı da hiçbir fark yaratmıyor. Sonra zihnim bariz bir çıkarım yaptı: Beynimin parçacıklarıyla aynı düzende hareket eden toz bile hiçbir şey hissetmiyor. İnşa sorununu açıkça gördüm: Salt üçüncü şahıs yönleri -şekiller, boyutlar, hareketler, kütleler vesaire- bir zihnin birinci şahıs “duyu” yönlerini inşa etmek için yetersiz malzemelerdir.

Peki duyum nasıl var olmuştur? Daha sonra (1) duyumun var olmadığı ya da (2) duyumun aslında (başka bir perspektiften) duyumsuzlukla aynı olduğu önerilerini ele alacağım. Şimdilik, duyumun var olduğunu ve duyumun, kendi duyumlarınıza odaklandığınızda sahipmiş gibi görüldüğü duyum yönlerine sahip olduğunu varsayalım. Bu duyu nasıl ortaya çıkıyor?

Bu noktada, qualia'nın bir şekilde tamamen duyumsal olmayan niteliklerden ortaya çıkıp çıkamayacağı merak edilebilir.

Karşılaştırma yapmak gerekirse, suyun akışkanlık ve ıslaklık gibi bazı özelliklerinin moleküler yapısından nasıl ortaya çıktığını düşünün. Suyu oluşturan atomların kendileri sıvı veya ıslak olmamakla birlikte, belirli bir geometrik düzenlemeyle H₂O yapısı bir bütün olarak sıvı ve ıslaktır. O hâlde buradan çıkan fikir, akışkanlık ve ıslaklık her ne kadar indirgenemez özellikler olsalar da doğru koşullar sağlandığında zuhur etmektedirler. Belki bilinç de böyledir: Sadece belirli koşullar altında ortaya çıkar. Bu öneriyi “zuhûrculuk” (*emergentism*) olarak adlandıralım.

Zuhûrcu öneri başlı başına bir kitabı hak etmektedir.³⁴ Burada zuhûrculuğun neden sorunu çözmediğini düşündüğümü kısa ve öz bir şekilde açıklamaya çalışacağım. İki noktaya değinmek istiyorum. Birincisi, iddia edilen “zuhur ediş” vakaları qualia'ya benzememekte ya da qualia'yı nedenlerin içine gizlemektedir. Örneğin akışkanlığı ele alalım. Bu özelliğin daha temel fiziksel yasalarla birlikte suyun moleküler yapısı açısından işlevsel bir analizi vardır. Bu işlevsel analiz, akışkanlığı diğer daha temel özelliklere indirgemek için bir yol sağlar. Buna karşın, bilincin hissedilen yönü karakteristik olarak hissedilmeyen niteliklere indirgenemez. Dolayısıyla akışkanlık gibi değildir.

Ya da ıslaklığı ele alalım. Her ne kadar bu özellik tamamen ıslak olmayan nitelikler açısından analiz edilebilir gibi görünmese de ıslaklık nitel bir his içerir, ki bu da tam açıklamaya çalıştığımız bilincin yönüdür. Genel olarak, zuhûr etmeye aday her özellik için, bana öyle geliyor ki ya indirgemeci bir analiz mümkün ya da söz konusu özellik hedef olguyu, yani hissedilen bilinci gizlice içeriyor. Dolayısıyla, sorun çözülmemiş olarak kalmaktadır.

34 Örneğin bkz. W. Hasker, *The Emergent Self* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999).

İkincisi ve daha da önemlisi, zuhûrculuk terimi yalnızca bu gizemi etiketlemekten ibarettir. Bu bir çözüm değildir. Örnek vermek gerekirse, bir kayadan su çıktığını gördüğünüzü varsayalım. Şunu merak edebilirsiniz: Bu kayadan nasıl su çıkıyor olabilir? İşte size basit bir yanıt: Su kayadan zuhûr etmektedir. Ancak bu cevap tatmin edici değildir. Suyun doğası üzerine düşünmek, suyun sadece kayadan kendi kendine çıkamayacağını ortaya koyar. Bir kayadan su çıkarmak bir inşa hatası yapmak demektir: Kaya, kendisinden su çıkarmak için yanlış türde bir malzemedir.

Elbette, suyun kayadan “zuhûr ettiğini” söyleyebiliriz. Ancak bunu söylemek hiçbir şeyi çözmez. Suyun ilk etapta o kayada nasıl ortaya çıktığını hâlâ merak edebiliriz. Su nereden gelmiştir? Şu kadarı kesin ki: Kaya hikâyenin tamamı değildir.

Özel erişim. İşte bilincinizin bir başka özelliği: Bilinciniz sizin tarafınızdan doğrudan/dolaysız bilebilir. Ne hissettiğinize *doğrudan erişiminiz* vardır.

Diyelim ki bir kaşıntınız var. Bu kaşıntı size belli bir şekilde hissettirir. Nasıl hissettirdiğini nereden biliyorsunuz? Farkındalıkla: Bir kaşıntıya odaklandığınızda, onun size nasıl hissettirdiğinin farkına varırsınız. Bu farkındalık, kaşıntı hissinize doğrudan erişiminizdir.

Buna karşın bir sinirbilimcinin kaşıntı hissinize doğrudan bilinçli erişimi yoktur. Bir bilim insanı bir beyni incelediğinde, sadece gri madde katmanlarına erişebilir (ve bu erişim bile bilim insanının kendi deneyimleri aracılığıyla gerçekleşir). Bilim insanı gri maddenin yönlerini inceleyerek kütle, hareket ve moleküler yapılar gibi üçüncü şahıslara ait yönlerle tanıklık eder. Bilim insanı kaşıntı hissinizin birinci şahıs duyu yönlerine tanıklık etmez.

Açık olmak gerekirse, beyninizdeki nöron örüntüsüne bakan biri kaşıntı hissettiğinize *inanabilir*. Ancak bu inanç

doğrudan erişimle değil, bir *çıkarımla* ortaya çıkmaktadır. Bir bilim insanı moleküllerin hareket ettiğini gördüğünde, siz olmanın nasıl bir his olduğunu görmemektedir.

Size erişmenin iki yolu, iki yönünüzü ortaya çıkarır: Herkese açık yönünüz ve özel yönünüz. Herkese açık yön, moleküllerin şekilleri ve hareketleri gibi herkesin görebileceği yönleri içerir. Buna karşılık özel yön ise, şu anda nasıl hissettiğiniz gibi, yalnızca sizin doğrudan erişebildiğiniz yönlerinizi içerir.

Daha Derine İnersek

Sadece tek bir tarafınız olduğu teorisini ortaya atabiliriz: Özel tarafınız aslında herkese açık tarafınızdır. Örneğin, özel kaşınıtı hissinize eriştiğinizde, aslında beyninizdeki moleküllere erişiyorsunuz -ancak bu sadece birinci şahıs perspektifinden olmaktadır.

Bu teklifte doğru olan bir şeyler var. Gerçekten de tek bir şeye farklı perspektiflerden bakabilirsiniz. Örneğin, bir madeni parayı yakından görebilirsiniz ve bir madeni parayı uzaktan görebilirsiniz. Gördüğünüz madeni para, sizin madeni parayı görme şeklinizle aynı değildir.

Ancak, görme biçimlerimizi gördüğümüz hususlarla karıştırma hatasına düşmeyelim. Diyelim ki siz ve ben bir madeni paraya farklı perspektiflerden bakıyoruz. Ben tura görüyorum, siz yazı görüyorsunuz. O zaman aynı madeni para üzerinde farklı bakış açılarımız var demektir. Fakat madeni paranın tam olarak aynı yönlerini görmediğimize dikkat edin. Sonuçta bir madeni paranın iki yüzü vardır. Bu nedenle tura tarafının yazı tarafıyla aynı olduğunu söylemek hata olurdu. Madeni para üzerindeki farklı bakış açılarımız, tek madeni paranın farklı yönlerini ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde, size ilişkin farklı bakış açıları da sizin farklı yönlerinizi ortaya çıkarır. Duygularınıza ilişkin birinci şahıs bakış açınız, hislerinizin belirli özel, duyuşal yönlerini ortaya çıkarır. Bu özel yönlerin, sahip olabileceğiniz herkese

açık yönlerle aynı kişiye ait olduğu doğrudur. Sonuçta siz tek bir varlıksınız. Yine de bir madeni paranın iki yüzü olduğu gibi, sizin de iki yüzünüz vardır -herkese açık ve özel. Özel ve herkese açık yönler arasındaki farkları görme gücünüz hakkında yakında daha fazla şey söyleyeceğim. Şimdilik sadece perspektifler ve özellikler arasındaki bir bağlantıyı vurgulamak istiyorum: Farklı perspektifler farklı özellikleri ortaya çıkarabilir.

O hâlde, inşa sorununun bir kısmı, tamamen herkese açık yönlerden özel yönler inşa etmekle ilgilidir. Sorunu daha net görebilmek için kilden bilinçli bir heykel inşa etmek istediğimizi varsayalım. Malzemelerimiz herkese açıktır: Herkes kullandığımız kilin yönlerini inceleyebilir. Yaptığımız heykel de herkese açıktır. Bir grup insan heykelimizi inceleyebilir ve boyutunu, şeklini, yapısını vb. gözden geçirebilir. Kilin herkese açık yönlerinden heykelin herkese açık yönlerini elde ederiz. O hâlde bilince ait *özel* yönleri nasıl inşa edebiliriz?

Diyelim ki *sadece* heykelin fark edebileceği bir kaşıntı hissi yerleştirmek istiyoruz. Sorun şu ki bunu yapacak malzemeye sahip değiliz: Herkese açık yönlerden (şekiller gibi) sadece herkese açık yönler (daha fazla şekil) elde ederiz. Heykelin özel duyum tarafını nasıl inşa edebiliriz?

Bu noktada birisi, sinirbilimin bu heykele bazı şekilleri hareket ettirerek kaşıntı hissi verebileceğimizi gösterip göstermediğini merak edebilir. Ne de olsa bilim, kaşıntı ile sinir ağları arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koyuyor. O hâlde belki de belli bir sinir ağları kurarak heykele kaşıntı hissi verebiliriz.

Sorunun mahiyeti hakkında çok net olmak istiyorum. Sorunu aşına olduğumuz bir deneyim örtüsünün altına saklamanın bir yolu vardır. Fiziksel olayların bilinci etkilemesi tanıdık bir deneyimin parçasıdır: Birinin kafasına vurmak nasıl hissettiğini etkileyecektir. O hâlde asıl problemin ne olması

gerektiği merak edilebilir. Buradaki problem beyin aktivitesinin bilince neden olamayacağı mı olmalıdır? Ancak beyin faaliyetinin bilince neden olduğu açıktır. O hâlde sorun nedir?

İşaret etmeye çalıştığım asıl sorun, bağlantının doğasıyla ilgili. Bir sinir ağı bir kaşıntı ile nasıl bağlantı kurar? Bir bağlantıyı görmek, bağlantıyı mümkün kılan şeyin ne olduğuna dair henüz bir kavrayışa sahip olmak demek değildir. Bir X durumu Y durumundan geliyor olsa bile (suyun bir kayadan fışkırması gibi), bu bağlantıyı görmek, bu bağlantının kaynağını görmekle aynı şey değildir.

Daha iyi açıklamak için, bir düğmeyi çevirdikten sonra yanan bir lamba gördüğünüzü varsayalım. Bu gözlem, elektrik düğmesinin lambayı nasıl yaktığını henüz ortaya koymaz. Aynı şekilde, bazı kimyasallar etkileşime girdikten sonra mutlulukla ışıldayabilirsiniz. Ancak soru hâlâ ortada duruyor: Kimyasallar mutluluk duygusunu nasıl meydana getiriyor? Hareketteki bir değişiklik duygularda nasıl bir değişikliğe neden oluyor? Bağlantıyı görmek, bağlantıyı açıklamaz.

Neden daha derin bir açıklama ihtiyacının gözden kaçmasının kolay olduğunu düşündüğümü paylaşmak istiyorum. Bazılarınız için bu paragraf örtüyü kaldıracak. Örtü aşına olunan şeylerden ortaya çıkar. Ne demek istediğimi izah etmek için bir çizgi film düşünün. Bu programda karakterlerin ağız hareketleri belirli seslerle senkronize olur. Bu senkronizasyon aşınadır. Hatta o kadar aşınadır ki, kendinizi diziye kaptırmışken, ekrandaki karakterlerin sesleri gerçekten çıkardığını düşünmeye meyledebilirsiniz. Aslında benzer bağlantı daha derin bir açıklamayı gizlemektedir. Ancak biraz düşününce, pikseli karakterlerin sesleri çıkaramayacağından emin olabilirsiniz. Pikseller yetersiz malzemelerdir.

Aynı şekilde, bilincin derin sorunu da bilinç için yeterli malzemeye sahip olmakla ilgilidir. Biz de akıl yoluyla, belirli

malzemelerin yetersiz olduğunu görebiliriz. Örneğin, asal sayıların bir başbakan yapmak için yetersiz malzemeler olduğunu görebiliriz. Benzer şekilde, mantık yoluyla, tamamen üçüncü şahıs yönlerinin birinci şahıs deneyimi oluşturmak için yetersiz olduğunu görebileceğimizi düşünüyorum. Eğer öyleyse, o zaman yapılması gereken hangi malzemelerin yeterli olabileceğini bulmaktır. Bu konuya daha sonra değineceğiz.

Özgür irade. Bu kitabı okumayı bırakın. Yapabilir misiniz? Okumaya devam edip etmemek sizin elinizde mi? Eğer öyleyse, o zaman bir ölçüde “özgür iradeye” sahipsiniz demektir. Başka bir deyişle, seçenekler arasından seçim yapma gücüne sahipsiniz demektir.

Gerçekten özgür iradeye sahip olup olmadığınızdan emin olmayabilirsiniz. Belki de fiziksel yasaların özgür iradenizi elinizden aldığı fikrine açıksınızdır. Bu anlaşılabilir bir durumdur ki: Beyninizdeki parçacıklar fizik yasalarını takip eder ve fizik yasaları da size bağlı değildir. Başka bir deyişle, eğer parçacıklar tüm ipleri elinde tutuyorsa, siz de onların güçlerinin bir kuklasısınız demektir.

Burada amacım sizi özgür iradeye (ya da başka bir şeye) inanmaya zorlamak değil. Amacım, daha ziyade, sahip olduğunuzu düşündüğünüz ek bir özelliği vurgulamaktır: seçim gücü.

İşte kısaca, seçim gücüne sahip olduğunuzu düşünmenizin bir nedeni. Kendinizi seçim yaparken duyumsarsınız. Şunu düşünün: Duyular sizin gerçekliğe açılan pencerenizdir. Örneğin masa ve sandalyelere ilişkin görsel duyunuz, masa ve sandalyelerin bulunduğu fiilî bir dünyaya açılan pencerenizdir. Kendi düşüncelerinize dair duyunuz, zihninizdeki bilfiil düşüncelere açılan pencerenizdir. Benzer şekilde, seçim yapma gücünüze dair duyunuz, seçim yapma konusundaki bilfiil gücünüze açılan bir pencere olabilir.

Duyular yanıltabilir ama yanıltmak zorunda da değildir. Bir sayfada kelimeler gördüğünüzü duyumsamanız bir yanılsama olabilir. Ama muhtemelen değildir. Duyularınızdan (muhtemelen bir duyu aracılığıyla) şüphe etmek için bir nedeniniz olmadığı sürece, bizzat duyularınız size bazı kanıtlar sağlar. Dolayısıyla, eğer kendinize ait seçim yapma duyunuz varsa, tıpkı bu sözcüklere ilişkin duyunuzun bu sözcüklerin gerçekliğine ilişkin bir kanıt olmasa gibi, seçim duyunuz da seçimin gerçekliğine ilişkin bir kanıttır.

Şimdi, eğer seçim yapmak için en azından bir miktar gücünüz olduğunu düşünüyorsanız, o zaman zihinsiz moleküllerden zihin inşa etmekle ilgili ek olarak gelen bir problem olduğunu takdir edebilirsiniz. Sorun, seçim yapma gücünüzü inşa etmekle ilgilidir. Herhangi bir seçim yapmak için kendi güçleri olmayan parçacıklardan nasıl bir seçim gücü inşa edebilirsiniz? Parçacıklar fiziksel yasalara uyarlar ve bu yasalara uyup uymamak *onlara* bağlı değildir. Her yerdeki tüm parçacıklar herhangi bir seçim yapmaksızın yasalara uyarlar. Parçacıklar ya tek bir sabit yol boyunca deterministik olarak hareket ederler ya da rastgele hareket ederler. Her iki durumda da hiçbir seçim yapmazlar. O hâlde, *siz* nasıl seçim yapma gücüne sahip olabilirsiniz? Seçim, seçimsizlikten nasıl doğuyor? Bu sorulara verilecek yanıtlar ne olursa olsun, zihinlerin doğasına daha derinlemesine bir bakışa davet etmektedirler.³⁵

35 Materyalistlerin bu sorular hakkında söyleyecek hiçbir şeyleri olmadığı izlenimini vermek istemem. Fikirlerden biri, seçimlerimizin bir şekilde “aşağıdan yukarıya” (parçacıklardan kişiye) bir determinizmle uyumlu olduğudur. Amacım, seçimlerin doğasına ilişkin belirli teorilere girmek yerine, daha sonra açıklayacağım gibi, daha temel bir zorluğa işaret eden sorulara dikkat çekmektir.

ZOR PROBLEM

Bir adım geri atalım ve az önce ele aldığımız bu üç problemin kaynağını düşünelim. Sorunun kaynağı, salt moleküllerin bir zihin inşa etmek için yanlış malzemeler olmasıdır. Moleküller şekil, hareket ve kütle gibi herkese açık üçüncü şahıs özelliklerine sahiptir. Ancak herkese açık üçüncü şahıs özellikleri, kaşıntı hissi gibi birinci şahsa ait özel özellikleri açıklamak için yetersizdir. Yalnızca hareketlerden bir duygu, yalnızca şekillerden bir duyum ya da yalnızca parçacıkların herkese açık yönlerinden bir kişinin özel duygularını nasıl inşa edebilirsiniz? Filozoflar saf duyumsuzluktan birinci şahıs duyumu inşa etme sorununa *Zor Problem* adını vermektedir.

Zor Problem için önerilen bazı çözümleri ele alalım. Tüm çözümleri üç seçeneğe ayırabiliriz. Birinci seçenek: Herhangi bir zihnin var olduğunu inkâr etmek. İkinci seçenek: Zihinleri madde biçimlerine indirgemek. Üçüncü seçenek: Madde formlarının ötesinde ilave kaynaklar kullanmak. Her birini sırayla ele alalım.

Seçenek 1: Zihin diye bir şey yok. Eğer zihinler yoksa, düşünceler, duygular ya da inançlar da yoktur. *Zor Problem* ortadan böylece kalkmış olur.³⁶ Zihinlerin kökenini açıklamamıza gerek yoktur çünkü zihin diye bir şey yoktur.

Bu çözüm, bilincin Zor Probleminin ciddiyetine işaret etmektedir. Duyumsuzluktan duyum inşa etme sorunu o kadar zordur ki, bazı filozoflar en iyi çözümün herhangi bir bilinçli zihnin var olduğunu inkâr etmek olduğunu öne sürmüşlerdir. Bir keresinde kendi varlığını inkâr eden bir filozofla tanışmıştım. Nedenini sorduğumda, parçacıkların ilkece nasıl insan üretebileceğini anlayamadığını söyledi. “Yalnızca parçacıklar var,” diye açıkladı, “dolayısıyla insanlar yok.”

36 Bakınız W. Ramsey, “*Eliminative Materialism*,” Stanford Encyclopedia of Philosophy (2013), <https://plato.stanford.edu/entries/materialism-eliminative/>.

Bu çözüm gerçekten de bilincin Zor Problemini ortadan kaldırırsa da bunu tavsiye etmiyorum. Eğer bilinç gerçek olmasaydı, düşünceler, hisler ya da duygular da olmazdı. Hâlbuki düşünceler, hisler ve duygular vardır. Sizde de var. Eğer hiçbir düşünceniz olmadığını düşünüyorsanız, o zaman hiçbir düşünceniz olmadığı düşüncesine sahipsiniz demektir. Eğer hiçbir inancınız olmadığına inanıyorsanız, o zaman hiçbir inancınız olmadığı inancına sahipsiniz demektir. Eğer bazı inançlarımda yanlış olduğumu hissediyorsanız, o zaman bir hissiniz var demektir. Bazı filozoflar düşüncelerin, hislerin ve inançların varlığını inkâr edecek kadar ileri gitmiş olsalar da bu inkârları yalnızca Zor Problemin vahametini yansıtmaktadır.

Bazı düşünceleriniz, inançlarınız ve hisleriniz olduğunu kabul edeceğinizi zannediyorum. O yüzden devam edeceğim.

Seçenek 2: Zihin “üçüncü şahıs” maddesidir. İkinci bir öneri, birinci şahıs duyum yönlerini maddenin tamamen üçüncü şahıs, duyum dışı yönlerine indirgemektir. Örneğin, mutluluk duyumu sadece beyninizdeki parçacıklardan oluşan bir örüntüdür.³⁷ Peki bu doğru olabilir mi?

Ünlü zihin filozofu John Searle, bir zihnin «duyu» yönlerini maddenin duyu dışı yönlerine indirgemenin aslında bilincin gerçekliğini inkâr etmenin başka bir yolu olduğunu düşünmektedir. Searle'e göre “duyu”, duyu dışı maddelerden başka bir şey değildir demek, “araba” karbüratörden başka bir şey değildir, “zürafa” elektrik direğinden başka bir şey değildir ya da “Çince anlamak” Çince gramer kitabından başka bir şey değildir demek gibidir. Bu indirgemeler aslında birer elemadır.³⁸ Başka bir deyişle, zihnin madde olduğunu söylemek, zihin yoktur demenin başka bir yoludur.

37 Bakınız S. Gozzano ve C. Hill, *New Perspectives on Type Identity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

38 Searle, *Mind*, 83-132.

Searle'ün bunu neden söylediğini anlamak için zihin ve maddenin sırasıyla şu yönlerini düşünün: (1) Kaşıntı duyma ve (2) üçgen olma. Bu yönler birbirinden farklıdır. Bunu şu şekilde anlayabilirsiniz: Farkındalık gücünüzle. Bir kaşıntıya odaklanır ve ardından bir üçgene odaklanırsanız, bazı farklılıklar görebilirsiniz. Örneğin, kaşıntı hissinin üç kenarı olmadığını görebilirsiniz. Kaşıntı cildinizin üçgen şeklini alan bir bölgesini kaplasa bile, kaşıntının hissedilen yönü üçgen şekliyle aynı değildir. Duygu bir üçgen değildir. Aslında herhangi bir şekil de değildir.

Farklılıkları görebilme gücü, bir üçgenin bir kareden farklı olduğunu görebilmenizle aynı güçtür. Bir karenin dört kenarı varken, üçgenin ise sadece üç kenarı vardır. Görüyorsunuz ki dört, üç değildir. Nasıl? *Doğrudan farkındalık* ile.

Bir şeylerin doğrudan farkında olduğunuzda doğrudan farkındalığa sahip olursunuz. Örneğin, düşüncelerinizin doğrudan farkındasınızdır. Bir zebra düşünün. Düşündünüz mü? Az önce sahip olduğunuz düşüncenin farkında olarak soruma cevap verebilirsiniz. Beyninizin moleküler yapısını kontrol etmenize gerek kalmaz. Sadece düşüncelerinize odaklanın. Eğer bunu yaparsanız, onların doğrudan farkındasınız demektir.

Düşüncelerinize odaklanarak, aralarındaki farklılıkların farkına varabilirsiniz. Şu prosedürü izleyin: Önce düşüncelerinize odaklanın; sonra onları karşılaştırın, son olarak da farklılıklarına dikkat edin. Farklılıklarına doğrudan farkındalık ile “dikkat edersiniz”. İşte bu kadar kolay.

Doğrudan farkındalık size *bazı* şeyleri açıkça görme gücü verir. Örneğin, üzgün bir duygunun mutlu bir duyguyla aynı olmadığını açıkça görebilirsiniz. Bunu doğrudan içinizdeki duygulara odaklanarak görebilirsiniz. Daha sonra bazı farklılıklarını da görebilirsiniz. Aynı şekilde, farklılıklarını doğrudan farkındalıkla görürsünüz.

Doğrudan farkındalık güçlü bir araçtır. Doğrudan farkındalık olmadan hiçbir şey bilemezsiniz. Doğrunun yanıltan farklı olduğunu bilemezsiniz. *Bir şeyin hiçbir şeyden farklı olduğunu bilemezsiniz. Kendi varlığınıza bile bilemezsiniz.*

Daha Derine İnersek

Doğrudan farkındalık, şeylerin doğrudan farkındalığına sahip olduğunuzda işe yarar. Örneğin, düşünceleriniz ve duygularınız hakkında doğrudan farkındalığa sahipsiniz. Söz konusu doğrudan farkındalık, bunlar arasındaki farkları -doğrudan- görmenizi sağlar.

Buna karşın, pek çok durumda yalnızca dolaylı farkındalığınız vardır. Örneğin, bir madeni para gördüğünüzde, madeni paranın bir yüzünün (ya da o yüzle ilgili deneyiminizin) farkında olarak o paranın farkına varırsınız. Dolaylı farkındalık doğrudan farkındalık kadar güvenilir değildir. Lois Lane, Süpermen'i gördüğünde, Süpermen'in doğrudan farkında değildir. Onun yüzünün, pelerininin ve konuşma şeklinin bir görüntüsünü deneyimler. Bu deneyim onun içindedir ve doğrudan farkındadır. Buna karşın Süpermen onun zihninin tamamen içinde değildir. Bu nedenle, Süpermen'in görünüşüne ilişkin farkındalığı doğrudan iken, Süpermen'e ilişkin farkındalığı dolaylıdır. Süpermen'e dair doğrudan farkındalığının olmaması, Süpermen'in Clark Kent ile aynı olduğunu neden fark edemediğini açıklar. Süpermen'in doğrudan farkında değildir. Kadın sadece Süpermen'in niteliklerine ilişkin kendi deneyiminin doğrudan farkındadır. Bunun aksine, kendi düşüncelerinizin ve duygularınızın bazı yönlerinin doğrudan farkındalığına sahipsiniz. İşte bu nedenle üzgün bir hissin mutlu bir hissten farklı olduğundan emin olabilirsiniz. Bazı farklılıkların doğrudan farkındalığına sahipsiniz.

Olağanüstü bir şekilde, elimizdeki hipotezi test etmek için doğrudan farkındalığın gücünü uygulayabiliriz. Hipotezi

hatırlayın: Zihinsel durumlar maddenin üçüncü şahıs durumlarından başka bir şey değildir. Açıklamak gerekirse, bir duyumun her yönünün, nöronlar belirli bir şekilde ateşlendiğinde maddenin aldığı formdan başka bir şey olmadığını varsayalım. “Maddenin formu” nedir? Formları üçüncü şahıs geometrik özellikler bakımından analiz edebiliriz. Nöronlar belirli bir şekilde ateşlendiğinde, “örüntüleri” hareket hâlinde gösterişli bir şekildir. Peki, duyu durumları hareket hâlindeki kompleks şekiller olabilir mi?

Bu soruyu yanıtlamak için doğrudan farkındalık gücünüzü kullanın: Nasıl ki kaşınıtı hissinizin bir üçgenden farklı olduğunu anlayabiliyorsanız, aynı gücü kaşınıtı hissinizi herhangi bir karmaşık şekil, hareket, ağ veya işlev örüntüsüyle karşılaştırmak için de kullanabilirsiniz. Aşağıdaki prosedürü kullanın: Bir duyuma odaklanın, onun durumlarını herhangi bir geometrik yapıyla karşılaştırın ve farklılıklara dikkat edin.

Açık olmak gerekirse, duyumlarınızın madde formlarıyla bağlantılı olmadığını söylemiyorum. Aksine, şekillerin ve duyumların bağlantılı olduğunu düşünüyorum: Beyinler şekli değiştirdiğinde, belirli duyumlar da değişir. Bu bağlantı bir ışık düğmesi ile yanan bir lamba arasındaki bağlantıya benzer: Işık düğmesi konum değiştirdiğinde lamba yanar. Anlatmak istediğim şu: Tıpkı düğmenin çevrilmesinin lambanın yanmasından farklı olması gibi, maddenin hareketleri de hissettiğim duyumlardan farklıdır. Bana öyle geliyor ki bu farkı doğrudan farkındalıkla açıkça görebiliyorum. Sizin de görebileceğinizi tahmin ediyorum.

Dahası, doğrudan farkındalıkla, Zor Problemin şekillerin sayısı veya karmaşıklığıyla hiçbir ilgisi olmadığını görebileceğimizi düşünüyorum. Mutluluk bir ya da iki üçgen değildir. Şeklin karmaşıklığını arttırmak hiçbir fark yaratmaz. Sorun, şekillerin bu konuda yanlış kategori olmasıdır. Tıpkı asal sayıların bir başbakan inşa etmek için yanlış malzeme olması gibi,

şekiller de bir hissin duyusal yönlerini inşa etmek için yanlış malzemelerdir. Şekillerin doğasına dair doğrudan bir farkındalık bunu ortaya koyar.

Özetle, zihnin bazı durumları maddenin üçüncü şahıs durumlarından daha fazlasıdır. Örneğin, zihinler özel olarak erişilen birinci şahıs «duyu» durumlarını içerir. Bu duyusal durumlar maddenin duyusal olmayan durumlarından farklıdır. Bu farklılıkları tıpkı bir üçgenin kare olmadığını görebildiğiniz gibi -doğrudan farkındalıkla- görebilirsiniz.

Daha Derine İnersek

Matematiksel eğilimi olanlar için, bilincin doğasını görmenin başka, bağımsız bir yolunun tohumlarını vermek istiyorum. Bu yol saymaktan geçer. Akıl yürütmeyi üç adımda açıklayacağım. Birinci adım: Kavramlarla başlayın. Özgün kavramları maddi durumlar bakımından tanımlayabiliriz. Nasıl yapacağımızı anlatayım. Bir kar tanesi veya yaprak yığını gibi akla gelebilecek herhangi bir maddi yapılanmayı ele alalım. O zaman bu belirli yapılanmanın zihinsel bir imgesi düşünülebilir (yani, aklın gerekli ilkeleriyle tutarlı). Bu zihinsel imgeyle, söz konusu yapılanmaya ilişkin bir kavram tanımlayabiliriz. Örneğin, yaprak yığını kavramı diye bir şey vardır. Bir kavram tanımlayabileceğimizi söylediğimde, kavramın düşünülebilir olduğunu, yani çelişkiye düşmeden tanımlanabileceğini kastediyorum.

İkinci adım: Kavramlar arasındaki mantıksal bağlantılardan ortaya çıkan düşünceleri tanımlayın. Düşünceleri meydana getirmek için kavramları ilişkilendirebiliriz. Örneğin, bir kar tanesinin var olduğu ya da bir yaprak yığınının var olduğu tasavvur edilebilir. Her tasavvur edilebilir maddi yapılanma için tasavvur edilebilir bir kavrama sahip olduğumuza göre, artık her tasavvur edilebilir maddi yapılanma grubu için de bir düşünce tanımlayabiliriz.

Son adım: Cantor teoremini uygulayın. Georg Cantor bize grupların fertlerden sayıca fazla olduğunu gösterdi. Daha doğrusu, herhangi bir küme (veya çoğul) için, üyelerinin oluşturduğu gruplar ile tanımlanan daha büyük bir küme olduğunu gösterdi. Bu sonsuz kümeler için bile geçerlidir: Sonsuz bir kümenin üyelerinden oluşan gruplar, o sonsuz kümenin tek tek üyelerinden daha fazladır. Bu sonuca göre (ki bu Cantor teoremidir), önceki iki adımdan, düşünmenin, maddeyi yapılandırmanın tasavvur edilebilir yollarından daha fazla tasavvur edilebilir yolu olduğu sonucu çıkar.³⁹ Buradan, düşünmenin doğasının maddenin doğasıyla aynı olamayacağı sonucu çıkar. Eğer aynı olsalardı, düşünmenin tasavvur edilebilir yollarının sayısı, maddeyi yapılandırmanın tasavvur edilebilir yollarının sayısından daha fazla olamazdı. Ama durum farklıdır.

Bu tanıtım sadece bir başlangıçtır.⁴⁰ İşinize yarayanı alın; yaramayanı bırakın. Eğer analizim doğruysa, kişinin zihinlerin maddi formlara indirgenemezliğini görebileceği iki gözü -doğrudan farkındalık gözü ve sayma gözü- vardır.

Seçenek 3: Daha fazla kaynak. Şimdi Zor Problemi daha fazla kaynakla nasıl çözebileceğimizi göstereceğim. Özellikle, temel zihinselliğin Zor Problemin her yönünü çözecek kaynakları sağladığını neden düşündüğümü açıklayacağım.

39 Argümanı tersine çevirip çeviremeyeceğimizi merak edebilirsiniz: örneğin, maddenin rastgele yapılanmaları birleşerek daha büyük maddi durumlar oluşturabilir mi? Benim cevabım, argümanı tersine çevirmenin, bir yaprağı maksimum yoğunluğa sahip ve mümkün olan tüm alanı kaplayan bir nesneyle birleştirmenin tutarsızlığı gibi tutarsızlıklar yaratacağıdır. Buna karşın, keyfi materyaller hakkındaki düşüncelerin birleştirilmesinden hiçbir tutarsızlık ortaya çıkmaz.

40 Bu argümanı Rasmussen, "Building Thoughts from Dust: A Cantorian Puzzle," *Synthese* 192 (2015): 393-404; ve "Against Non-Reductive Physicalism," *The Blackwell Companion to Substance Dualism* içinde, ed. Jonathan J. Loose, Angus J. L. Menzies ve J. P. Moreland, (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2018), 328-39.

Temel zihinsellik inşa sorununun üç unsurunu çözmektedir: (1) Qualia, (2) özel erişim ve (3) özgür irade.

İlk olarak, eğer zihinsellik gerçekliğin temel katmanında mevcutsa, o zaman bu temel zihinlerin sahip olduğu birinci şahıs «duyusunun» nihai nedeni olabilir. Temelin kendisi birinci şahıs duyusunu içerecektir. Saf duyusuzluktan duyuya geçiş yapmak yerine, duyu şeylerin/varlığın temelinde mevcuttur. Böylece, temel zihin birinci şahıs duyu özelliklerinden birinci şahıs özellikleri inşa edebilir. O hâlde duyu malzemeleri tüm duyumlar için nihai yapı malzemeleridir.

İkinci olarak, temel zihinsel katman, özel erişim gücüne sahip zihinleri üretecek kaynakları içerecektir. Temel zihin de aynı güce sahip olacaktır. Bu zihin (veya zihinler) kendi düşüncelerine ve niyetlerine doğrudan erişme gücüne sahip olacaktır. Böylece, temel zihinsel gerçeklik kendi düşüncelerine ve niyetlerine doğrudan erişim gücüne sahip başka zihinler yaratabilir.

Üçüncü olarak, temel zihinsellik, seçim yapma gücüne sahip varlıklar inşa etmek için gerekli kaynakları içerecektir. İşte şu şekilde. Temelin, diğer zihinler için bazı seçenekleri mümkün kılan hareket yasaları oluşturduğunu varsayalım. Fizikçilerin bize söylediği gibi, tüm fiziksel yasalar tamamen deterministik değildir: Bir parçacık bir yöne ya da başka bir yöne gidebilir. Parçacıklar seçenekleri açık bırakır. Bazı seçeneklerin açık bırakılmasıyla, temel, açık seçeneklerden bazıları dâhilinde seçim yapma gücüne sahip varlıkları kasıtlı olarak oluşturabilir. Bu durumda, parçacıklar insanları tamamen yönlendiremezler. Güç başka bir şekilde de işleyebilir: İnsanlar açık seçenekler dâhilinde parçacıkları yönlendirme gücüne sahip olabilir.

Örnek vermek gerekirse, bu kelimelere odaklanmayı ya da odaklanmamayı seçme gücüne sahipsiniz. Bu güç, en azından

parçacıklar için mümkün olan seçenekler dâhilindeyse, sizin için de mümkün olan seçenekler dâhilindedir. Odağınızı belirleyin ve buna bağlı olarak beyninizdeki parçacıklar bir yol izleyecektir. (Zihin-beyin bağlantısı üzerine yapılan son bilimsel çalışmalar bu sonucu desteklemektedir.⁴¹)

O hâlde temel zihinsellik, ele aldığımız bilinçli zihinlerin üç yönünü inşa etmek için gerekli kaynakları sağlayarak bilinç sorununu çözebilir. Bu çözüm zihni ve maddeyi tersine çevirir. Zihin önceliklidir. Madde ise zihinden kaynaklanmaktadır. (Maddenin zihinden nasıl gelebileceğini bir sonraki bölümde tartışacağım).

Buna karşın, herhangi bir temel zihin olmaksızın, yapı malzemeleri temelden farklı olacaktır. O hâlde duyumları inşa edecek duyumlar, sizin özel erişim gücünüzü üretecek özel erişim gücü ve okumayı bırakma gücünüzü üretecek seçim gücü yoktur.

Size aktarmaya çalıştığım düşünceler sadece bir başlangıç. Bilincin her bir yönü materyalist çerçevedeki bir çatlak gibidir. Benim deneyimime göre, bu çatlakları incelemek onları ortadan kaldırmaz. Tam tersine: Kendi bilincinizin yönlerini ne kadar yakından incellerseniz, materyalizmin yapısal bütünlüğündeki çatlakları görmek için o kadar fazla güce sahip olursunuz.

Zor Problemin kökeni hakkında son bir not ekliyorum. Zor Problem şüpheçileri alt etmek için tasarlanmış bir Pazar okulu⁴² icadı değildir. Problemi bir din adamı keşfetmemiştir. Materyalist felsefeciler keşfetmiştir. Sorunun tartışılmasına bu şekilde öncülük ettiler. Aslında bu terimi ortaya atan kişi seküler

41 Bkz. M. Beauregard ve D. O'Leary, Manevî Beyin: Bir Nörobilimcinin Ruhun Varlığına İlişkin Savı (San Francisco: HarperOne, 2008).

42 Bir başka deyişle, Zor Problem olarak adlandırılan felsefi soruşturma salt dîni sâiklerle ileri sürülmemiştir. (Çevirmen Notu)

bir filozof olan David Chalmers'tır.⁴³ Chalmers bu problemi bilincin birinci şahıs “duyu” durumları üzerine düşündükten sonra keşfetmiştir. Bilincin yalnızca belirli bir maddi karmaşıklığı yansıtamayacağına dikkat çekmiştir. İncelendiğinde, karmaşıklık yeterli değildir; bilinç için doğru kategori gereklidir. O hâlde Zor Problem felsefenin akademik ortamlarında, felsefeciler insanların duysal yanını tamamen duyu dışı malzemelerden nasıl inşa edeceklerini düşünürken ortaya çıkmıştır.

Yüksek lisanstayken, Zor Problem'e zihinlerin “duyu” yönlerini tamamen ortadan kaldırarak yanıt veren birçok profesyonel, materyalist felsefeci keşfetmek ilgimi çekmişti. Onlara göre düşüncelerimiz, inançlarımız ya da duyularımız yoktur.⁴⁴

Neyse ki, düşünce diye bir şeyin olmadığını düşünmemize gerek yok. Bunun yerine Chalmers'ı takip edebiliriz. Chalmers'ın çözümü, varlığın temelinin *proto-bilinç* olarak adlandırdığı şeyi içerdiğidir. Proto-bilinç, deneyimlediğimiz bilinçle aynı mahiyete sahiptir. Temel zihni ister “proto-bilinç” ister sadece “bilinç” olarak adlandıralım, mesele aynıdır: Zihin benzeri bir temel, sizinki de dâhil olmak üzere gerçekliğin diğer tüm zihinsel yönlerini inşa etmek için gerekli malzemeleri sağlar.

ÖZET

Varlığın temeli bilinçli zihinlerin temelidir. Ama *nasıl*?

Doğru malzemelere ihtiyacımız var. Temelin kütle, şekil veya hareket gibi yalnızca “herkese açık” özelliklere sahip olduğunu varsayalım. O zaman bir inşa sorununuz var demektir. Sorun, özel, duysal özelliklerin tamamen herkese açık,

43 D. Chalmers, “Facing Up to the Problem of Consciousness,” *Journal of Consciousness Studies* 2, no. 3 (1995): 200-219.

44 Örnekler arasında Patricia Churchland, *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind/Brain* (Cambridge, MA: MIT Press, 1986); Paul Churchland, *A Neurocomputational Perspective* (Cambridge, MA: MIT Press, 1989); ve S. Stich, *Deconstructing the Mind* (New York: Oxford University Press, 1996).

duyusal olmayan özelliklerden inşa edilmesiyle ilgilidir. Bu nasıl mümkün olabilir? Moleküllerin üçüncü şahıs yönleri yalnızca daha karmaşık üçüncü şahıs yönleri -şekil üzerine şekiller- oluşturmak üzere birleşebilir.

Hem akıl hem de tecrübe, karmaşık şekillerin hâlâ birer şekil olduğuna tanıklık etmektedir. Herkese açık özellikler ne kadar karmaşık olurlarsa olsunlar herkese açık özelliklerdir. Herkese açık özellikler hiçbir zaman özel özelliklere eşit olamaz. Duyusal olmayan özellikler asla duyusal özelliklere eşit olamaz. O hâlde nasıl olur da herhangi bir özel duyusal özellik bir şeye ait olabilir?

İnşa sorununu duyumlar, düşünceler ve niyetler gibi «zi-hinsel» malzemelerle çözebiliriz. Nihai temelde bulunan bu malzemelerle, bir zihne ait birinci şahıs, özel özellikleri inşa etmek mümkündür.

BÖLÜM 8

MADDE TEMELİ

BİR EVREN NASIL YAPILIR

Birkaç yıl önce, bir evreni simüle edecek bir bilgisayar programı yapmak istedim. Amacım iddialıydı: Evreni karmaşık yapıların rastgele evrimine uygun hâle getirmek istiyordum. Bu proje Templeton'ın 2013-2015 yılları arasında yürüttüğü Rastgelelik ve İlahi Takdir Projesi'nin bir parçasıydı. Benim görevim rastgele süreçler kullanarak dijital canlılar üretebilecek bir program geliştirmekti.

Proje zordu. Karmaşık canlılar üreten bir evreni nasıl simüle edebilirsiniz? Başlamak için birçok soruyu yanıtlamam gerekiyordu. Evrenimin yapı taşları nelerdir? Kaç tane yapı taşı var? Özellikleri neler? Nasıl hareket ediyorlar? Nasıl birbirleriyle etkileşime giriyorlar? Karmaşık canlılar yaratmak istediğimden dolayı, yapı taşlarının birleşerek nasıl karmaşık birimler oluşturabileceğini de bulmam gerekiyordu. Canlıların nasıl yaşayıp, ölüp, çoğalabileceklerini çözmem gerekiyordu. Açıkça belli oldu ki canlılarla dolu bir evreni simüle etmek için birçok şeyi ayarlamam gerekiyordu.

Projemin zorluklarından biri de hangi başlangıç noktalarının ilginç bir şeye yol açabileceğini bulmaktı. İçinde canlılar olan bir evren elde etmek için, canlılara dönüşebilecek bazı “malzemelere” ihtiyacım vardı. Yapı taşlarına ihtiyacım vardı.

Ayrıca yapı taşlarının boyutları, var olma süreleri, hareket biçimleri gibi özelliklerini tanımlayacak kurallara da ihtiyacım vardı. Ayrıca, blokların birbiriyle etkileşime girmesini sağlayacak kurallara da ihtiyacım vardı. Basit bir çekim kuralı statik bir yapıdan başka bir şey üretmezken, basit bir itme kuralı da sonsuza kadar dağılan noktalardan başka bir şey üretmiyordu. Canlılar için -sonsuza dek- istikrarlı yapı taşları elde etmek çok fazla öngörü gerektiriyordu.

Gerekli ince ayarı göstermek için, oyuncak evrenimin temel parametrelerinin kadranlar olduğunu hayal edin. Kadranlardaki farklı ayarlar farklı evrenleri tanımlamaktadır. Örneğin, kadranlardan birinin temel (bölünemez) blokların -"atomların"- sayısını yönettiğini varsayalım. Bu sayı 0, 1, 2, 3, 4, vb. olarak ayarlanabilir. Eğer atom sayısı 0 olarak ayarlanırsa, evren boş olur. Eğer 1 olarak ayarlanırsa, evrende tek ve yalnız bir atom var demektir. Farklı bir kadran ise atomların nasıl etkileşime gireceğini yönetir. Örneğin, kadranı belirli bir ayara getirdiğimizde, tüm atomlar mükemmel simetrik bir şekilde birbirini iter. Kadrandaki ayar, atomların birbirlerini ne kadar güçlü ittiklerini gösterir. Yani, kadran 0 ise, her şey durağan demektir. Kadran eğer 1 ise, bu belki de her şeyin saniyede bir atom uzunluğunda birbirinden uzaklaştığı anlamına gelecektir. Kadran eğer -1 ise, birlikte hareket edeceklerdir.

Sadece akıl yoluyla ister dijital ister maddi olsun, karmaşık yaşam formları içeren tasavvur edilebilir herhangi bir evrende yaşamın var olabilmesi için belirli koşulların gerekli olduğunu görebiliriz. Örneğin, akıl yoluyla, içinde hiçbir şey olmayan bir evrenin sonsuza kadar boş bir tuval olacağını görebiliriz. Yine akıl yoluyla, yalnızca birbirini iten şeylerin bulunduğu bir evrenin, hiçbir yerde hiçbir zaman karmaşık bütünlükler olmaksızın sonsuz bir dağınıklık üreteceğini görebiliriz. Akıl yoluyla, yalnızca birbirini çeken şeylerin bulunduğu bir evrenin sonsuza kadar yalnızca bir yığın oluşturacağını görebiliriz.

Ve böyle devam eder. Düzenli karmaşıklığa sahip herhangi bir evren belirli parametrelere bağlıdır. Rastgele ayarlı rastgele kadranslar yaşama elverişli bir evreni otomatik olarak üretmez. Bilgisayar simülasyonum bu noktayı açıkça ortaya koymuştu.

Güncel bilim, ince ayar gerekliliğine ikinci bir tanıktır. Son birkaç on yılda fizikçiler, bizimki gibi bir evrenin bir şekilde istikrarlı olabilmesi için nelerin gerekli olduğunu artan bir doğrulukla ölçebilmişlerdir. Örneğin, evrenin bir özelliği de (sözde “kozmozolojik sabit” tarafından belirlenen) genişleme hızıdır. Bu oran, herhangi istikrarlı bir düzen için çok hassas bir değer gerektiren kadrans gibidir. Fizikçiler bize bu kadransı biraz sağa çevirirseniz, madde ve anti-maddenin birbirini tamamen yok edeceğini ve evrenin hiçliğe çökeceğini söyler. Eğer kadransı biraz sola çevirirseniz, evren saçılan hidrojen ve helyum atomlarından başka bir şey oluşturamayacak kadar hızlı genişler.

Fizikçi Alan Lightman bu gözlemleri şu şekilde özetlemektedir: “Eğer bu temel parametreler olduklarından çok daha farklı olsalardı, var olmayacak olanlar sadece insanlar olmazdı. Hiçbir tür yaşam var olmazdı.”⁴⁵

O hâlde bilim, istikrarlı bir evrenin kadranslarının hassas ayarlara sahip olması gerektiğine tanıklık etmek için akılla birleşmektedir. İnce ayar uzmanı Robin Collins, hassasiyetin derecesini göstermek için bir örnek sunmaktadır. Collins’e göre, içinde yaşam olan bir evren elde etmek, Samanyolu boyunca bir ok fırlatarak 3 santimlik bir hedefi vurmaya benzer.⁴⁶ Böyle bir fırlatmanın hedefe isabet edebilmesi için son derece hesaplı ve hassas bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Collins, evrenimizin temel özelliklerini tanımlayan kadransların, herhangi

45 A. Lightman, “*The Accidental Universe*,” Harper’s, December 2011, <https://harpers.org/archive/2011/12/the-accidental-universe/>.

46 R. Collins, “*God, Design, and Fine-Tuning*,” in *God Matters: Readings in the Philosophy of Religion*, ed. R. M. Bernard, 54-65 (London: Longman, 2003).

bir yaşam formunun herhangi bir yerde sahneye çıkması için en az bu kadar hassas olması gerektiğini hesaplamaktadır.

İnce ayar koşulları göz önüne alındığında, evrenimizin neden yaşam formları ürettiği merak edilebilir. Yaşam formlarının varlığı aşına olunan bir şey olsa da varlıkları önemsiz değildir. Bir evrenin yaşam formlarına sahip olması için gereken hassasiyet derecesi bir soruyu beraberinde getirir: Bir evren neden yaşam formları için uygundur?

Bu soru bizi her şeyin temeline geri götürür. Tüm varoluşun temeli, zihin ve madde de dâhil olmak üzere var olan her şeyin temelidir. Bir temelin maddenin düzenlenmesi açısından nasıl temel olabileceğini görmek için, sunulan ana önerileri değerlendireceğim. Ardından, bir önceki bölümde verilen temele ilişkin açıklamanın, yaşam formlarına uygun bir evrenin varlığını açıklamak için tam olarak doğru kaynakları nasıl öngördüğünü göstereceğim.

DÜZENLİ MADDE NASIL AÇIKLANABİLİR

Birinci öneri: Şans. Olasılıksız şeyler de olur. Örneğin, insanlar piyangoyu kazanır. Bunun açıklaması şanstır. Benzer şekilde, belki de ince ayarlı bir evrenin açıklaması da sadece şanstır. Daha derin bir açıklama yoktur.

Analiz. Şans *en iyi* açıklama mıdır? Bu sayfadaki kelimelerin var olduğunu düşünün. Varlıklarının bir açıklaması şanstır: Harfleri rastgele yazdım ya da rastgele bir anda ortaya çıktılar. Bu şans izahına göre, harfler *sadece şans eseri* anlamlı cümleler oluşturmuştur. Bu açıklama düşünülebilir, ancak son derece olasılık dışıdır.

Ya da Merve'nin babasının bir piyangodan sorumlu olduğunu varsayalım ve Merve piyangoyu on kez üst üste kazanmış olsun. Bu durumda, şans hipotezi şüpheli olacaktır.

Merve'nin şans eseri kazanması olanaksızdır. Merve'nin babasının seçime hile karıştırdığı hipotezi ise çok daha olasıdır.

Bu durumlarda neden en iyi açıklama şans değildir? Çünkü daha iyi bir açıklama mevcuttur. Merve'nin piyangoyu şans eseri on kez kazanmış olması mümkün olsa da babasının bu işte bir parmağı olması daha olasıdır. Benzer şekilde, bu kelimelerin tesadüfen ortaya çıkması mümkün olsa da bir zihinden çıkmış olmaları daha olasıdır.

Evreni açıklamak için şansa başvurduğumuzu varsayalım. O zaman bir olasılıksızlık uçurumuna düşeriz. Yaşamın ortaya çıkması için evrenin kadrانlarının dar aralıklara denk gelmesi gerekir. Collins'in okunun Samanyolu boyunca ilerleyerek 3 santimlik bir hedefi vurması mümkün olsa da bunun şans eseri olması *olası değildir*.

Olasılıksızlığın uçurumuna düşmemiz gerekiyorsa, o zaman öyle olsun. Yine de başka bir açıklama mevcuttur. Zihinsel bir temelin başka zihinler inşa edebilecek kaynaklara sahip olduğunu daha önce görmüştük. *Öneri 7*'de daha ayrıntılı olarak açıklayacağım gibi, zihinsel bir temel aynı zamanda evrenimizin kadrانlarını ayarlayacak kaynaklara da sahip olacaktır. Eğer bu doğruysa, o zaman olasılıksızlık uçurumuna düşmemiz gerekmezdi.

Özetle, şans bir olasılık sorunu yaratmaktadır. Gördüğünüz bu sözcüklerin şans eseri olması nasıl olanaksızsa, yaşam için gerekli koşulların da şans eseri olması o kadar olanaksızdır. Dahası, bu sözcüklerin arkasında bir zihin varsa var olması daha olası olduğu gibi, maddenin arkasında da bir zihin varsa maddenin yaşam formlarının varlığına izin vermesi daha olasıdır. (Bir zihnin maddenin ardında nasıl olabileceği konusunda 7. *Öneri* başlığı altında bir şeyler söyleyeceğim).

İkinci öneri: Çünkü siz varsınız. Evrenin sizin varlığınıza uygun olmasının nedeni basittir: Soruyu düşünebilmeniz

için öyle olması gerekiyordu zaten. Sonuçta, bir evrenin sizin varlığınız için uygun olmadığını keşfedemezsiniz. Eğer evren sizin varlığınıza uygun olmasaydı, zaten herhangi bir şey gözlemleyemezsiniz. Siz var olmazdınız. Dolayısıyla, sizin varlığınız evrenin neden sizin varlığınıza uygun olduğunu açıklamaktadır.

Analiz. İtiraz bir şeyleri doğru anlamakla birlikte mesele-
nin kaynağına inmemektedir. Ne demek istediğimi açıklamak
için size bir hikâye anlatacağım. İdam edilmek üzeresiniz. Bir-
den odanıza zehirli gazlar dolmaya başlıyor. Uykuya dalıyorsunuz.
Ertesi sabah uyandığınızda *hayattasınız!* Bu hikâyede, ha-
yatta kalmanızı sağlayacak koşullar bir şekilde mevcuttu. Ama
nasıl? Cevaplardan biri şu: Hayatta kalmanız için gereken ko-
şullar mevcuttu *çünkü siz hayatta kaldınız.* Ancak bu “hayatta
kaldınız” yanıtında bir şeylerin eksik olduğu açıktır. Hayatta
kalmak neden ya da nasıl hayatta kaldığınızı açıklamaz. Eğer
koşullar hayatta kalmanız için uygun olmasaydı, hayatta ka-
lamayacağınız doğrudur. Ne var ki hayatta kalmanız, koşulla-
rın neden hayatta kalmanız için uygun olduğunu açıklamaz.

Aynı doğrultuda, “siz varsınız” açıklaması da eksiktir. Doğ-
ru, eğer evren yaşam için uygun olmasaydı, siz de var olmaz-
dınız. Bununla birlikte sizin varlığınız, ilk etapta var olmanız
için gereken koşulların neden mevcut olduğunu açıklayamaz.
Yaşama elverişli bir evren neden var?

Belki de bazı insanların “siz varsınız” açıklamasını yapma-
sının nedeni şudur. Bu konuda doğru olan şudur: Eğer var
olmasaydık ince ayarlı bir evreni keşfedemezdik. O hâlde bir
anlamda varlığımız, var olmamız için gereken koşulları bu-
labilmemizi açıklamaya yardımcı oluyor. Bu kadarı doğru.

“Siz varsınız açıklaması» hakkında neyin doğru oldu-
ğunu görmekle birlikte, bir şeylerin niçin hâlâ eksik oldu-
ğunu da görebiliriz. Bir şeyi neden bulduğunuza ilişkin bir

açıklama, bulduğunuz şeye ilişkin bir açıklamadan farklıdır. Diyelim ki sizi öldürmeye yönelik bir komplodan kurtulduğunuzu *öğrendiniz*. Hayatta kalmanız nasıl ya da neden hayatta kaldığınızı açıklamaz. Benzer şekilde, ince ayara ilişkin “siz varsınız” açıklaması, evrenin herhangi bir yaşam formuna nasıl ya da neden uygun olduğunu hiçbir şekilde açıklamaz. Gelişmiş yaşam formları varsa, bu yaşam formlarının evrenin kendi varoluşları için uygun olduğunu keşfetmeleri kaçınılmaz olsa da yaşam formlarına sahip herhangi bir evrenin var olması şans eseri kaçınılmaz değildir. Açıklanması gereken şey, kadranların neden yaşama izin veren aralığa ayarlanmış olduğudur.

Öneri 3: Daha derin fizik. Kadranları daha derin fiziksel yasalarla açıklayabiliriz. Daha derin fiziğin ne olduğunu henüz bilmiyor olsak da bazı temel fiziksel unsurların kadranları yaşama izin veren aralıkta ayarladığını varsayabiliriz.

Analiz. Bu “daha derin fizik” cevabı, tıpkı “siz varsınız” açıklaması gibi, eksiktir. Gizemi bir adım geriye iter. Daha derin fiziği ne açıklayabilir? *En derin fizik* neden düzenli karmaşıklık için gerekli olan hassas kadran ayarlarına yol açmaktadır?

Unsurları “temel” olarak adlandırmak sadece gizemi yeniden tanımlar. Astronomların aşağıdaki kelimeleri oluşturan bir takım yıldızı keşfettiklerini varsayalım: “Evrenin temeli bu yıldızların var olmasına neden olmuştur.” Bu yıldızların neden ya da nasıl bu şekilde dizildiğini merak edebiliriz. Bu yıldızlar neden İngilizcede anlamlı bir cümle oluştursun ki? Şimdi birisinin şu hipotezi ortaya attığını varsayalım: Yıldızların dizilişi gerçekliğin en temel unsurlarının kaçınılmaz bir sonucudur. Ancak bu hipotez gizemi ortadan kaldırmamaktadır. Sadece yeniden tanımlamaktadır. Gerçeklik neden yıldızlarda bir *mesaja* sebebiyet verecek unsurlara sahip olsun ki? Onları “temel” olarak adlandırmak bu derin soruyu yanıtlamak için yeterli değildir.

Daha Derine İnersek

Bazı unsurların temel olma olasılığını beklenti derecesi açısından anlayabiliriz. Örnek olarak, tam da bu sayfadaki kelimeleri düşünün. Nereden çıktılar? Bir hipotez şudur: gerçekliğin bazı zorunlu ve temel kuralları bu kelimelerin herhangi bir kasıtlı, zihinsel faaliyet olmaksızın ortaya çıkışını belirler. Fakat her şeye rağmen bu “zihin yok” hipotezi olası değildir. Olasılıksızdır çünkü zihinsel faaliyetin yokluğunda bu gibi kelimelerin var olması beklenmedik bir durumdur. Gerçekliğin temel kurallarının herhangi bir zihinsel faaliyet olmaksızın bu kelimelere yol açtığı hipotezi olağan beklentilere aykırıdır. Tam tersine, bu gibi sözcükler tam da bir zihinden beklenebilecek şeylerdir. Bu nedenle, bu kelimelerin varlığı, arkalarında bir zihin olduğunun kanıtıdır. Böylece, bu sözcüklerden oluşan sayfanın varlığının tam açıklamasının, herhangi bir zihin olmaksızın yalnızca temel yasaların bir sonucu olmadığına dair kanıt elde etmiş olursunuz.

Öneri 4: Doğal olan herhangi bir şey. Temel zihin teorisi bilimsel bir teori değildir. Aslında, maddenin arkasında bir zihnin olduğunu öne sürmek bir bilim engelidir çünkü bu bizi doğalcı açıklamalar aramaktan alıkoyar. Doğalcı açıklamayı belki de hiçbir zaman tam olarak bilemeyecek olsak da *açıklamayı bilmediğimizi* kabul edecek kadar alçakgönüllü ve dürüst olmak daha iyidir.

Analiz. Tevazu ve dürüstlük bizi gerçekten de hatadan koruyacaktır. O hâlde, temel zihin teorisinin bilime engel olup olmadığı konusunda dikkatlice düşünelim.

İlk olarak, bir zihnin eserleri için kanıt elde etmek mümkündür. Örneğin, burada gördüğünüz şu kelimeleri düşünün. Bunlar arkalarında bir zihin olduğunun kanıtı değil midir?

İlkece, insan olmayan zihinlere dair kanıtlara bile sahip olabiliriz. Mars'ta bazı mağaralar keşfettiğimizi varsayalım.

Büyük bir şaşkınlıkla bu mağaraların içinde özel bir şey keşfediyoruz: Duvarlarda dağları ve ağaçları tasvir eden özenle oyulmuş semboller görüyoruz. Bilim bizi bu oymaların ardında bir zihnin olduğu varsayımından alıkoyar mı? Bir zihnin hipotezi bilimi durdurur mu?

Belki de asıl endişe zihinlerle ilgili değil de tüm maddi formların ötesinde «doğaüstü» bir zihnin fikriyle ilgilidir. Buradaki endişe, bilimin doğaüstü değil, doğal nedenleri ortaya koymasıdır.

Daha önceki bir bölümde de belirttiğim gibi, kelimelere takılmaktan kaçınmak istiyorum. *Doğal* ve *doğaüstü* kelimelerinin kişiden kişiye değişen kesin olmayan anlamları vardır. Benim projem herhangi bir zihnin *tüm bildiklerimizin* ötesinde olduğunu göstermek değil. Daha ziyade, bir zihnin bildiğimiz şeyleri nasıl birbirine bağlayabileceğini açıklamaya çalışmaktır. Kelimelere takılmak yerine, başka kelimelerle çalışmayı öneriyorum.

İşte temel bir zihnin şeyleri bilime elverişli bir şekilde nasıl düzenleyebileceğine dair bir öneri. Öncelikle, temel bir zihnin *rasyonel* bir doğaya sahip olabilir. Rasyonelliği, temelin düzenli ve yasa benzeri şekillerde “eylemde bulunduğu” bir özelliktir. O hâlde yasaların keşfi, temel zihnin düzeninin keşfi olacaktır. Temel bir zihin, rasyonel ve keşfedilebilir kalıplar uyarınca hareketlere ve maddi oluşumlara neden olabilir. Örneğin, temel bir zihin erken evrenin simetrilerinin yıldızların ve gezegenlerin oluşmasına izin verecek şekilde kesin biçimlerde kırılmasına neden olabilir. Nesneleri düzenli, öngörülebilir ve kanun benzeri yollarla belirli yerlere yönlendirebilir.

Bilimin başarısını açıklayabildiği için temel zihin hipotezini meta-bilimsel olarak adlandırabiliriz. Bu nihai zihin, rasyonel nedensel düzene temel teşkil etmektedir. Bu çerçevede, temel zihnin diğer zihinlerin araştırması ve katman katman

keşfetmesi için bir düzen yaratmasını bekleyebiliriz. Bazı kalıpları anlamak bizim için kolay olabilirken, diğer kalıplar devam eden bir keşif yolculuğunda en iyi zihinlerimizin iş birliğini gerektirebilir. Bilimi engellemek yerine, rasyonel ve temel bir zihin bilimi mümkün kılabilir.

Öneri 5: Basit olan herhangi bir şey. Richard Dawkins, temel zihin teorisine ilginç ve önemli bir itiraz getirmektedir. Kozmik bir tasarımcının karmaşıklığını neyin açıklayacağını merak etmektedir. Eğer karmaşıklık bir açıklama gerektiriyorsa, o zaman temel bir zihnin karmaşıklığı da bunu gerektirir. Ancak bu, *temel* bir zihnin bir tasarımcıya sahip olamayacağı gerçeğiyle çelişmektedir.⁴⁷

Dawkins'in ışığında, gerçekliğin altında tasarım olup olmadığı konusunda agnostik olmamıza gerek yoktur. Bir zihnin temel olmadığından makul ölçüde emin olabiliriz çünkü temelin bir zihnin olabileceği kadar karmaşık olmadığından makul ölçüde emin olabiliriz. Basit parçacıklar ve yasalar karmaşık bir zihinden daha olasıdır.

Analiz. Dawkins'in görüşünü takdir ediyorum. Aslında, bir bakıma bize yardımcı oluyor. Önceki adımlarımıza ışık tutuyor. Altıncı bölümde attığımız adımı hatırlayın. Orada, tüm karmaşık dalların, yaprakların ve meyvelerin çıktığı bir ağaç gövdesi gibi, temelin basit ("salt bilfiil") olduğunu görmek için üç bağımsız araç vermiştim. Bu araçlar Dawkins'in görüşünü desteklemektedir: Temelin esas doğası gereksiz karmaşıklıktan yoksundur. O hâlde Dawkins'in, temelin en olası açıklamasının en sade açıklama olduğu konusunda haklı olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, tüm karmaşıklığı daha büyük karmaşıklık bakımından açıklamaya çalışırsanız sorunla karşılaşacağınız konusunda da haklıdır. İyi noktalara değinmektedir.

47 R. Dawkins, *The God Delusion* (New York: Houghton Mifflin, 2006), 113.

O hâlde Dawkins'e katılıyorum: Temelin en olası teorisi en sade olanıdır. (Herhangi bir "ama" gelmiyor!) Aslında, antik çağlardan günümüze kadar insanların temelin basit bir tanımlaması olduğunu teorileştirmiş olması şaşırtıcı değildir. Bu "sadelik" teorisi gerçekten de en olası olanıdır.

İlave etmeyi dilediğim tek şey, Dawkins'in sadelik tercihinin neden bir önceki bölümde geliştirdiğimiz temel zihin hipoteziyle uyumlu olduğudur. Sadelik, temelin tamamen "üçüncü şahıs" bir *beyni* olduğu teorisine ters düşse de sadelik tamamen birinci şahıs bir cevher teorisine ters düşmez.

Aslında, Dawkins teorimizi keskinleştirmektedir. İşte şu şekilde. Başlarken, sizden *kendinizi* birinci şahıs bakış açınızdan değerlendirmenizi istiyorum. İçsel olarak kendinize odaklandığınızda, aşına olduğunuz bir şeye tanık olursunuz: *Siz. Kendinize* dair duyumunuzun kendi bedeninize dair duyumunuzla aynı olmadığına dikkat edin. Sonuçta, yataktaki bedeninize dair herhangi bir duyumunuz olmasa bile, rüya görürken kendinizi duyumsayabilirsiniz. *Kendinize* dair duyumunuz karmaşık bir dizi maddi form içermez. Bu nedenle *birinci şahıs benlik* kavramı maddi bir karmaşıklık içermez.

Şimdi bu birinci şahıs benlik kavramını temele uygulayabiliriz. Temelin salt birinci şahıs benliği olduğunu öne sürebiliriz. Maddi formlarla bağlantıları olan birinci şahıs benliğinizden farklı olarak, temel benlik tüm maddi formlardan önce var olabilmektedir.

O hâlde bu zihin en temel şekilde düşüncelere sahip olabilir. Temel zihin düşüncelerini nöron örüntüleriyle bağlantılandıran bir "yasa" yaratmaz. Daha ziyade, temel bir şekilde düşünür. Bu temel zihnin içsel doğası saf, sade ve eksiksiz (yani salt bilfiil) olacaktır.

Bu açıklama tam değildir. Örneğin, temel bir zihnin maddeden önce *nasıl* var olabileceğini hâlâ merak edebiliriz.

Önümüzdeki birkaç bölüm boyunca temel bir zihnin diğer her şey için nasıl temel olabileceği hakkında daha fazla şey söyleyeceğim. Yerleştirmemiz gereken daha çok parça var.

Şimdilik öncelikli amacım Dawkins'in kavrayışının avantajını vurgulamak. Onun kavrayışı bizi basit bir temel teorisine yönlendirmektedir. Temelin zihinsel kaynaklara sahip olduğu teorisi karmaşık ya da ad hoc⁴⁸ değildir. Bildiğimiz hiçbir şeyle çelişmemektedir. Bilakis, temel bir zihin, maddi formların ince ayarına dair derin bir açıklama sunmaktadır.⁴⁹ Dolayısıyla, Dawkins'in kavrayışı, temel zihin teorisi için aşılmaz bir sorun teşkil etmek yerine, temel hakkındaki anlayışımızı keskinleştirmektedir. Temel, keyfi sınırlar ya da gereksiz karmaşıklıklar olmaksızın tamamen birinci şahıs zihni olabilir.

Öneri 6: Bir sürü evren. Belki de çok ama çok sayıda evren vardır -belki de sonsuz sayıda. Bu durumda, yaşama izin veren bazı evrenler muhtemelen şans eseri var olabilecektir.⁵⁰

48 *Ad Hoc* mantık safsatasına göre haklı olmak istediğimizde ve aksi yönde sunulan tüm kanıtlara rağmen belirli inançlara tutunduğumuzda, uydurduğumuz şey için gerçek bir kanıtımız olmamasına rağmen, inancımızın neden hâla doğru olabileceğine ve hâla doğru olduğuna dair gerekçelendirilmemiş inançlar (*unjustified beliefs*) üretmeye başlarız. *Ad Hoc*'un mantıksal formu şöyledir:

İ iddiası K kanıtı nedeniyle doğrudur.

K kanıtının kabul edilebilir bir kanıt olmadığı ispatlanmıştır.

O hâlde, T tahmini için hiçbir kanıt olmamasına rağmen T tahmini doğru olmalıdır. (Çevirmen Notu)

49 Aslında, söyleyebileceğim kadarıyla, sinirbilimdeki gelişmeler, kendi birinci şahıs zihnimizin temel özelliklerine işaret etmektedir. J. M. Schwartz and S. Begley, *The Mind and the Brain: Neuroplasticity and the Power of Mental Force* (New York: Harper Collins, 2002). Dahası, benim Cantorcu argümanım (J. Rasmussen, "Against Non-Reductive Physicalism," in *The Blackwell Companion to Substance Dualism*, ed. Jonathan J. Loose, Angus J. L. Menuge ve J. P. Moreland, 328-39 [Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2018]) kişi-zihinsel bölümler ve maddi formlar arasındaki herhangi bir temel bağımlılığı bağımsız olarak sorgulamaktadır.

50 Bkz. örneğin, M. Tegmark, *Our Mathematical Universe: My Quest for the Ultimate Nature of Reality* (New York: Random House, 2014) çoklu evren hipotezinin ayrıntılı bir gelişimi için.

Analiz. Dikkat edilmesi gereken ilk husus, çoklu evren hipotezinin temel zihin hipoteziyle çelişmediğidir. Nihai bir zihin pek çok evren de üretebilir. Birçok evren ortaya çıksa bile, bunların *hepsi* temel bir zihnin tezahürü olabilir.

İkinci ve önemli olarak, evrenlerin çoğalması tek başına bir evrenin bile nasıl yaşam formlarına sahip olabileceğini açıklamaz. Sonsuz sayıda araba fabrikalarının asla bir kaplumbağa üretmeyeceğini düşünün. Benzer şekilde, sonsuz sayıda evren, herhangi bir evrenin yaşam için uygun olduğunu kendiliğinden güvence altına alamaz. Tüm evrenler yaşam formu içermeyen farklı büyüklüklerdeki küreler olabilir.

Hayatımın bir döneminde, belki de yaşamın varlığını şu hipotezle açıklayabileceğimizi hayal ettim: Tasavvur edilebilecek tüm evrenler vardır. Bu hipotez hem sade hem de güçlüdür. Tasavvur edilebilir olmamız itibariyle var olduğumuzu öngörmektedir.

Ancak biraz daha düşününce bir sorun keşfettim. Bazı tasavvur edilebilir evrenlerin diğer tasavvur edilebilir evrenlerle çeliştiğini fark ettim. Örneğin, her şeyi kaplayan bir kara deliğe sahip bir evren tasavvur edebilirim. Ayrıca bir kara deliğin içinde olmayan bir evren de tasavvur edebilirim. Ancak her iki evrenin de gerçek olduğunu tasavvur edemem: her şeyi kaplayan ve her şeyi kapsamayan bir kara delik olamaz. Bu durumda benim basit hipotezim çok basit kalıyordu. Çok kötü!⁵¹

51 Benzer bir sorun, tüm mümkün geometrilerin var olduğu hipotezini de etkilemektedir. Bazı geometriler birbirlerini dışlar: örneğin, tüm mümkün boyutları ve büyüklükleri kapsayan maksimum yoğunluktaki bir geometri diğer tüm geometrileri dışlar. Bir başka müstakil sorun ise belirli bölgelerdeki şeyleri açıklamakla ilgilidir. Örneğin, bu nottaki kelimeleri en iyi neyin açıkladığını sorabilirsiniz. Bir hipotez bu kelimelerin tamamen zihin dışı bir açıklaması olduğu yönündeyken, diğer bir hipotez bu kelimelerin arkasında bir zihnin olduğudur. Evrenlerin sayısından bağımsız olarak zihnin hipotezinin daha olası olduğunu düşünebilirsiniz. Bu düşünce genelleştirilebilir: gerçeğin herhangi bir bölgesi için (herhangi bir evren veya herhangi bir

Sonunda çoklu evrenlerin bile kadransları olduğunu fark ettim. Yaşamın olduğu bir evreni simüle etmek için bilgisayar programımı oluşturduğumda, birden fazla “evren” tanımlamak için kurallar koyabilirdim. Bununla birlikte bu tür kurallar koymak, yaşam formlarını simüle eden bir program yapmak için kestirme bir yol değildir. Hâlâ ince detaylarına kadar belirlenmiş bir kurallar dizisine ihtiyacım var. Rastgele kurallar işe yaramaz. Örneğin, evrenlerin atomlarını değişken güçlerde çekmesi kuralı yalnızca çöken bloklardan oluşan bir çoklu evren üretir. “Tasavvur edilebilecek tüm kurallar olsun” kuralı da sadece bir çelişki gerektirir.

Sorun hesaplama gücünün sınırlarında değil, aklın sınırlarındadır. Nihai bir zihin olmadan, herhangi bir evrenin neden yaşam için uygun olduğunu açıklayacak hiçbir mekanizma -hiçbir sebep- yoktur.

Öneri 7: Niyet. Temel zihin niyet oluşturma gücüne sahiptir. Tıpkı bir çalar saatin kadranslarını kasıtlı olarak ayarlamaya niyetlenebileceğiniz gibi, temel bir zihin de evrenimizin kadranslarını ayarlamayı hedefleyebilir.

Analiz. Bir adım geri atalım ve genel olarak hipotezler arasında nasıl karar vereceğimizi düşünelim. Akıl bize yardımcı olabilir. H1 ve H2 olmak üzere iki hipotezimiz ve D verimiz olduğunu varsayalım. Daha sonra, D'nin H2'ye kıyasla H1'e daha iyi uyduğunu varsayalım. Yani, D'nin H1'e uyması H2'ye uymasından daha olasıdır -daha fazla beklenir-. O hâlde, mantıken, D, H2 yerine H1 için bir kanıttır.

Konuyu örneklandırmek için bu sayfada yazılı olan kelimeleri düşünün. Varlıklarını ne açıklamaktadır? Şöyle bir hipotez

evrenin herhangi bir parçası için), o bölgedeki şeylerin arkasında bir zihnin olma olasılığı, var olan bölge sayısından bağımsızdır. Bu argümanın geliştirilmesi (ve “seçilim etkisi” itirazına bir yanıt) için bkz. M. Rota, *Taking Pascal's Wager: Faith, Evidence, and the Abundant Life* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2016), bölüm. 8.

olabilir: Rastgele yazılmıştır. Diğer hipotez ise şu olabilir: Sizin için anlamlı bir şeyler yazmayı amaçlayan bir zihin vardı. Rastgele yazmanın bir sayfada anlamlı cümleler üretme olasılığı bir zihne göre çok daha düşüktür. Bu kelimelerin arkasında bir zihin varsa, mantıken bu kelimelerin var olma olasılığı, onları rastgele yazmamdan daha yüksektir.

Aynı “olasılık” muhakemesini temel hakkındaki hipotezlere de uygulayabiliriz. Elimizdeki veri D şudur: Madde karmaşık canlılar hâlinde organize olmuştur. D’yi ne açıklayabilir? Masada iki hipotezimiz var. H1, temelin niyet/irade/kasıt oluşturma gücüne sahip olduğu hipotezidir. H2, temelin böyle bir güce sahip olmadığı hipotezidir.

Temel zihin hipotezinin avantajları vardır. Önceki bölümde gördüğümüz gibi duyumlar, özel erişim ve kişisel kontrol için yapı malzemeleri sağladığından zihinsel bir temel, bilinç ait Zor Problemi çözer. Şimdi temel bir zihnin ek bir kaynak sağladığını da görebiliriz: temel bir zihin, maddeyi bedenleşmiş zihinler için bir mekân hâline getirmeyi amaçlama gücüne sahip olacaktır.

Dahası, temel bir zihin, bildiğimiz diğer zihinler gibi, doğası gereği karmaşıklıklara, simetrilere ve çeşitli türlerdeki güzelliğe ilgi duyacaktır. Bedenleşmiş zihinler çeşitli türlerde karmaşıklıklar, simetrier ve güzellikler sergiler. Bu nedenle, temel bir zihnin bedenleşmiş zihinlere izin verebilecek bir evren oluşturmak için bir gereksesi olacaktır.

Bunun aksine, temel bir zihin olmadan, kadransları bir amaca yönelik olarak ayarlama gücü temelde eksik olacaktır. Bu durumda, hiçbir şey maddeyi bir küre ya da noktalar yığından başka bir şeye dönüştürmeyi amaçlayamaz. İnce ayarın birçok kadranı göz önüne alındığında, kadransların hepsinin yaşam için ayarlanmış olması beklenmedik bir durumdur. Maddenin herhangi bir yerde kompleks canlılar

oluşturmasını sağlamak, bu sayfadaki kelimelerin anlamlı bir cümle oluşturmasını sağlamak gibidir. Sadece şans yoluyla, bu beklenmedik bir şey olurdu.

Bu sonuçları mütevazı bir şekilde ifade etmeme izin verin. Farklı insanlar, göz önünde bulundurdıkları şeylere bağlı olarak olasılıkları farklı şekilde tahmin edebilirler. İşte benim kendi tahminim. Mantıken bana öyle geliyor ki, bu sayfadaki kelimelerin (herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde) ortaya çıkabileceği bir evrenin varlığı, eğer maddi formların organizasyonunun altında temel bir zihin yatıyorsa, temelin tamamen zihin dışı olmasından daha olasıdır –hatta hayal edilemeyecek kadar daha olasıdır.

Daha Derine İnersek

Temel bir zihnin maddenin geometrik formlarını nasıl oluşturabileceğini merak edebilirsiniz. İşte size bir fikir: Temel zihin, kendi zihninizde imgeler oluşturmak için sahip olduğunuz gücün aynısına sahiptir. Gözlerinizi kapattığınızda soluk görüntüler görebilirsiniz. Biraz çabayla bu görüntülerin belirli biçimler almasını sağlayabilirsiniz. Örneğin, zihninizde morumsu bir kutu imgesinin belirmesini sağlayabilirsiniz. Bu görüntü hayal gücünüzün tuvalinde ortaya çıkmaktadır.

Tuvaliniz size özel olsa da benim hipotezim temel zihnin tuvalinin herkese açık olduğudur. Bu zihin imgelem gücüyle maddi nesnelere form vermektedir. Bu şekilde nihai zihin, maddi nesnelerin “evren” dediğimiz herkese açık tuvali üzerinde -rasyonel ve düzenli bir şekilde- tezahür etmesine neden olur.

Maddi formları temelin imgelem gücü bağlamında açıklamamasından dolayı bu teoriyi “İmgelem Teorisi” olarak adlandırıyorum. İmgelem Teorisi sadece bir hipotezdir. İster kabul edin ister etmeyin.

EVİRİM NASIL İNCE AYARLANIR

Bir evreni simüle etmek için bilgisayar programını geliştirdiğimde, karmaşık canlıları simüle edebilecek bir evren oluşturmaktan daha fazlasını yapmak istedim. Bilgisayar ekranımda gerçek canlı şekillerin ortaya çıktığını görmek istedim.

Ben de beklediğiniz şeyi yaptım: Evrimin ilkelerini evrenime programladım. İlk olarak, temel bloklardan oluşan bazı ilk, basit yaşam formlarını kodladım. İkinci olarak, yaşam formlarının çoğalabileceği kurallar yarattım. Çoğalma yoluyla yaşam formları kendilerinin daha gelişmiş versiyonlarını üretebiliyorlardı. Ardından, doğal seçilimin devreye girebileceği bir ortam kurdum. Teorik olarak, daha basit canlılar ölerek daha gelişmiş versiyonlar çoğalmaya devam edecekti. Amaç, hayatta kalan canlılara zaman içinde ne olacağını gözlemlemektir.

Gördüğüm şey şuydu. Bilgisayar programımı hazırlayıp çalıştırdıktan sonra, evrenin farklı versiyonlarında neler olduğunu gözlemledim. Örneğin, evrenimin bir versiyonu daha uzun canlıları (yani, birbirine bağlı bloklardan oluşan daha uzun çizgileri) öne çıkarıyordu. Zamanla, canlılar giderek daha uzun yavrular üretecek şekilde evrimleşti. Farklı bir varyant ise daha kısa canlıları tercih ediyordu. Zamanla, tüm bu canlılar mümkün olan en kısa uzunluğa indi. Tüm versiyonlarımda, programın çok hızlı bir şekilde birçok nesil boyunca çalışmasına izin verdim.

Programım iki şeyi doğrulamama yardımcı oldu. Birincisi, doğal seçim belirli bir hedefe ulaşmak için güçlü bir yoldur. Örneğin, canlıların boylarının kısalmasını istediğimde, çevreyi daha uzun canlıları ölmeye daha yatkın hâle getirecek şekilde tasarladım. Sonra canlıların “doğal olarak” en kısa formlara doğru evrimleşmesini izledim.

Doğruladığım ikinci şey ise doğal seçilimin tek başına karmaşıklığı tercih etmediğidir. Doğal seçilimin gücünü test etmek için evrenimin, evrimin “hedefinin” bizzat rastgele

seçildiği bir versiyonunu yarattım. Hedefi, çevrenin hangi canlıların öleceği ve hangilerinin hayatta kalacağına dair kurallarını rastgele hâle getirerek rastgele hâle getirdim. Neyle karşılaşabileceğimi tahmin etmek için üç hipotez geliştirdim:

Birinci hipotez-Basitten Karmaşığa: Basit canlılar rastgele evrimleşerek zaman içinde daha karmaşık hâle gelirler.

İkinci hipotez-Nötr: Ortamdaki herhangi bir organizmanın maksimum karmaşıklığı zaman içinde yaklaşık olarak aynı kalır.

Üçüncü hipotez-Karmaşıktan Basite: Karmaşık canlılar rastgele evrimleşerek zaman içinde daha basit hâle gelirler.

Daha sonra canlılarımın evrimini gözlemleyerek hipotezleri test ettim. Şaşırtıcı ama tutarlı bir örüntü gördüm: başlangıçta en karmaşık yapıya sahip olan canlılar (parçalarının sayısı ve düzeni açısından ölçüldüğünde) evrimi sürdürmek için en basit versiyonlar kalacak şekilde zaman içinde yok oldular. Bu sonuç ilgimi çekti. Birçok insan “Basitten Karmaşığa” hipotezinin doğru olduğunu varsaymıştır. Benim deneylerim ise bu hipotezi doğrulamadı. Bunun yerine, rastgele belirlenmiş karmaşık bir evrimsel sistemde doğal seçim *daha basit* canlıları tercih etme eğilimindeydi. Kısacası, adaptasyon (çevreye uyum sağlama) karmaşıklığa değil basitliğe yol açıyordu.

Benimkine benzer sonuçları gözlemleyen tek kişi ben değilim. Santa Fe Araştırma Enstitüsü'ndeki karmaşıklık araştırması benim bulgularımla tutarlıdır.⁵² En “ince ayarlanmış” evrim simülasyonları bile, kendi kendini onarabilecek, çifteleşebilecek ve kendi bilgisayarlarını tasarlayabilecek teknolojik kapasiteye sahip varlıklar bir yana, hiçbir zaman bir DNA ipliği kadar karmaşık bir şey üretmemiştir. Evrim, doğru kurulum sağlandığında büyük bir karmaşıklık üretebilirken,

52 Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız, örneğin, A. Wagner, *Solving Evolution's Greatest Puzzle* (New York: Penguin, 2014).

üretilen karmaşıklık son derece hassas bir şekilde ayarlanmış kadrânların doğrudan bir sonucudur. Asla rastgele değildir.

O hâlde elimizdeki veriler şunlar: Büyüleyici evrim simülasyonları tasarlayabilsek de aynı simülasyonlar karmaşık canlıların evriminin son derece spesifik parametrelere bağlı olduğunu ortaya koyuyor. Popüler görüşün aksine, biyolojik evrimin varlığı tasarımı zayıflatmaz.

Tam tersi. Kaplumbağaların, zürafaların ve insanların ortaya çıkabildiği bir evrimin bizzat varlığı, maddenin kendi hassas ayarının kapsamını güçlendirmektedir. Maddenin canlılara evrilmesi ince ayarı açıklamaz; bilakis maddenin evrimi ince ayara bağlıdır. Hassas bir ayar olmadan, hiçbir istikrarlı madde var olamazdı ve dolayısıyla hiçbir madde herhangi bir şeye evrilmeye başlayamazdı bile.

Gezegelimizdeki karmaşık canlıların varlığıyla ilgili son bir not sunuyorum. Bilim insanları bu canlılar hakkında dikkat çekici bir şey keşfettiler. Her birinin DNA'sı var. Bu DNA, dünya üzerindeki her karmaşık canlıyı birleştiren ortak bir koddur. Ne yazık ki, “yaratılış” ve “evrim” hakkındaki popüler düzeydeki tartışmaların yarattığı fırtına, bu ortak kodun belli bir önemli anlamını genellikle gizlemektedir.

Ortak kodun ne anlama geldiğini düşünün. Bu, tüm karmaşık canlıların tek bir kökü olan tek bir ağacın “yaprakları” olduğu anlamına gelir. Başka bir deyişle, yeryüzünün tozu farklı zamanlarda farklı kıtalarda farklı kökler meydana getirmemiştir. Eğer bu toz farklı köklerden pek çok karmaşık canlı üretseydi, pek çok yaşam ağacı olurdu. Rastgele zaman ve yerlerde yeni, birbiriyle alakasız varlıklar ortaya çıkardı. Gözlemlediğimiz kadarıyla böyle bir şey asla gerçekleşmiyor. Eğer toprağa tekme atarsanız, sıfırdan yeni bir evrim yaratamazsınız. Yeni yaşam formları o kadar kolay ortaya çıkamaz.

O hâlde türlerin birliği, ince ayarı zayıflatacak hiçbir şey yapmaz. Bunun tam tersi geçerlidir: biyolojik anlamda birlik,

yaşamın yaşam olmayandan elde edilmesinin son derece ince ayarlanmış koşullara bağlı olduğunu teyit eder. Evrenin ince ayarından bilgisayar simülasyonlarına ve genetik çalışmalara kadar bilimdeki her şey bu evrensel gözleme işaret etmektedir. Türlerin birliği, maddi dünyanın inanılmaz düzeydeki ince ayarını daha da vurgulamaktadır.

ÖZET

İki yönünüzün kökenini araştırdık: Özel zihinsel yönünüz ve kamusal (herkese açık) maddi yönünüz. Bir önceki bölümde zihinsel bir temelin nasıl faydalı inşaat malzemeleri -duyumlar, düşünceler ve niyetler- sağlayabileceğini gördük. Temeldeki bu malzemelerle, diğer zihinler için birinci şahıs, özel, “duyu” özelliklerini inşa etmek mümkündür. Bu bölümde, sizin maddi, kamusal (herkese açık) yönünüzü nasıl inşa edeceğimizi ele aldık.

Maddenin herhangi bir yerde istikrarlı ve düzenli bir form alabilmesi için birçok kadranın hassas parametreler dâhilinde olması gerektiğine akıl ve bilim birlikte tanıklık etmektedir. O hâlde maddenin neden istikrarlı ve düzenli bir form aldığını merak edebiliriz. Önerilen birkaç açıklamayı ele aldık -örneğin, temel fiziksel yasalar, birçok evren vb. Ancak temel bir zihin olmaksızın, tüm bu açıklamalar engeli halının altına itmekten başka bir işe yaramaz. Bu açıklamalar olanaksız, ince ayarlanmış özellikler gerektirmektedir.

Buna karşılık, salt bilfiil, birinci şahıs temel, olanaksız ince ayarlı kısıtlamalara bağlı olmayan bir sadeliğe sahiptir. Sonuçta, temel bir zihin, gelişigüzel olmayan, teorik olarak sade bir şekilde tanımlanabilir. Üstelik temel bir zihnin, düzenli karmaşıklığa uygun bir evren (ya da evrenler) kadar ilginç bir şey üretmek için nedenleri olacaktır. O hâlde, temel dâhilindeki nihai bir zihin, sizin gibi bir şeyin neden var olabileceğine dair iyi bir açıklama getirmektedir.

BÖLÜM 9

AHLAK TEMELİ

Artık bir sonraki adımı atmaya hazırız. Bu adım doğru-ya karşı yanlışın tesis edilmesiyle ilgilidir. Bu adımı üç parça hâlinde kuracağım. İlk olarak, doğru ve yanlış kendisiyle algıladığımız bir aracı tarif edeceğim. İkinci olarak, Sam Harris’in “ahlaki manzara” olarak adlandırdığı şeyi araştırmak için bu aracı nasıl kullanabileceğimizi önereceğim.⁵³ Üçüncü olarak hem ahlaki manzaranın hem de söz konusu ahlaki aracınızın temeline ilişkin bir anlam arayacağım.

İYİLİĞİ DUYUMSAMAK

Ahlaki tecrübe. Bir kişi olarak, sadece düşünce ve duygulardan daha fazlasını tecrübe etme/deneyimleme kapasitesine sahipsiniz. *İyi* ve *kötüyü*, *doğruyu* ve *yanlış*, *daha iyi* ve *daha kötüyü*, *olumlu* ve *olumsuzu* da deneyimleyebilirsiniz. Örneğin, birine nazık davrandığınızda iyi bir his deneyimleyebilirsiniz.

İyi duygular, nasıl bir dünyada yaşadığımıza dair bir ipucudur. İyi hissini kanıksamak kolaydır. İyi duygusu aşına olunmakla birlikte önemsiz de değildir.

53 S. Harris, *The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values* (New York: Free Press, 2011).

Neden herhangi bir deneyim “iyi” hissettirir? İyi deneyimlerin olmadığı bir dünyayı kolayca hayal edebiliriz. Örneğin, soğuğu hissedebilen ama iyi hissedemeyen organizmalar hayal edebiliriz. Bizim dünyamız, yeterince inanılmaz bir şekilde, iyi hissini içerir. İyi hissi dünyamızın bir parçasıdır. Peki neden?

İyi hissi, «ahlaki deneyimler» olarak adlandırabileceğimiz daha geniş bir gerçeklik boyutunun parçasıdır. Ahlaki deneyimler iyi, kötü, doğru, yanlış, olumlu ya da olumsuz tüm deneyimleri içerir. Örneğin, rasyonelliğin iyi olduğunu, irrasyonelliğin ise iyi olmadığını duyumsayabilirsiniz. Benzer şekilde, yanlış aramanın doğruyu aramaktan daha kötü olduğunu ya da entelektüel sahtekârlığın doğruyu söylemek kadar asil olmadığını duyumsayabilirsiniz. Genel olarak, olumlu ve olumsuz, iyi ve kötü olarak sınıflandırabileceğiniz pek çok duyumunuz vardır. Bu hislere «ahlaki duyular» diyelim.

Ahlaki duyularınız size dünya hakkında bir şeyler söylüyor mu? Eğer öyleyse, nasıl?

İşte benim önerim şu: Ahlaki duyularınız ahlaki manzara açılan bir *penceredir*. Örneğin, iyi, kötü, doğru ve yanlış hakkındaki duyularınız neyin iyi, kötü, doğru ve yanlış olduğu hakkında bir şeyler görmenize yardımcı olur.

Net olmak gerekirse, her pencere gibi ahlaki pencerenizde de çatlaklar olabilir ve bu da yanlış algılamalara neden olabilir. Ahlaki pencerenizin size mükemmel bir görüş sağladığını iddia etmiyorum. Bunun yerine, benim önerim ahlaki pencerenizin bir dereceye kadar görüş sağladığıdır.

Öte yandan, farklı bir öneriyi ele alalım: Ahlaki duyular pencere değildir. Bu öneriye göre, çocukları eğlence için öldürmenin uygunsuz olduğu duyusu, uygunsuz olan bir şeye açılan bir pencere değildir. Aslında hiçbir şey uygunsuz değildir. Bunun yerine, yanlışlık duyumuz kendi duyumuzdan başka bir şeye işaret etmez. Bu açıdan bakıldığında, duyular

yalnızca hayatta kalmamıza yardımcı olmak üzere içimizde evrimleşmiş kişisel tercihlerdir.

Peki, hangi öneri doğru? Ahlaki duyularımızın bir pencere olduğunu düşünmek için herhangi bir nedenimiz var mı? Ahlaki duyunun, duyunun kendisinin de ötesinde herhangi bir şeyi açığa çıkardığını düşünmek için herhangi bir nedenimiz var mıdır?

Bu soruyu ele almaya başlamak için aşağıdaki şekilde ilerleyeceğim. İlk olarak, ahlaki duyuların doğasına ilişkin bir açıklama sunacağım. İkinci olarak, bu açıklamanın ahlaki dilimizi ve ahlaki eylemlerimizi nasıl iyi bir şekilde anlamlandırdığını göstereceğim. Üçüncü olarak, ahlaki duyuların güvenilirliğinin önünde yaygın engeller oluşturan beş itiraza yanıt vereceğim. Amacım, ahlaki pencerenizden dışarıyı görmenizi engelleyebilecek bariyerleri ortadan kaldırmaktır.

Sizin ahlaki pencereniz. Bir keresinde, ahlaki duyular ile bunların ötesindeki bir dünya arasındaki *bağlantı* hakkında basit ama kışkırtıcı bir fikrin tohumlarını içeren bir rüya görmüştüm. Bir gece rüyamda bir kızın bana gelip bir soru sorduğunu gördüm: “Bir arzunun temeli nedir?” Bu sorunun nereden geldiği hakkında hiçbir fikrim yoktu. Bu yüzden karmaşık ve kafa karıştırıcı bir cevap vermeye başladım. Sadece dinledi. Sonra uyandım.

Rüyam üzerine düşünürken birden aklıma bir düşünce geldi: Bir arzunun temeli iyi *bir şeye* dair görüldür. Buradaki düşünce, her arzuyla ilgili her şeyin iyi olduğu ya da arzunun kendisinin iyi olduğu değildir. Buradaki düşünce, daha doğrusu, bir şeyi arzuladığınızda, arzunuzun içinde, belirli bir deneyimin pozitifliği gibi, kendi başına pozitif bir şey hissinden kaynaklandığıdır.⁵⁴

54 Bu fikrin bir versiyonu G. Oddie tarafından ayrıntılı olarak geliştirilmiştir, *Value, Reality, and Desire* (New York: Oxford University Press, 2005).

Arzu hakkındaki bu düşünce, ahlaki manzaranın iki boyutunu bir araya getirmenin bir yolunu sağlar. Birinci boyutta, açları doyurmanın iyi olduğu duygusu gibi ahlaki duyularımız vardır. İkinci boyut ise salt duyunun ötesine geçer. Gerçek iyiliği de içerir. Örneğin, açları doyurmak iyidir. Tıpkı bir sandalyeye ilişkin görüşünüzün gerçek bir sandalyeye açılan pencereniz olması gibi, iyilik duyunuz da gerçek iyiliğe açılan pencerenizdir.

Tarafsızlık adına, önerimi bir hipotez olarak ifade edeceğim:

Ahlaki Pencere Hipotezi: Ahlaki duyular, iyi, kötü, olumlu, olumsuz, doğru ve yanlış gibi ahlaki yönlerle ilişkin duygulardır (pencerelerdir).

Hipotezi açıklamak için bazı örnekleri ele alalım. Cesareti düşünün. Cesaretin bir erdem olduğunu seziyor musunuz? Eğer öyleyse, erdem duyunuz sizin bir erdeme açılan pencerenizdir.

Ya da entelektüel sahtekârlığı ele alalım: entelektüel sahtekârlığın iyi olduğunu düşünüyor musunuz? Muhtemelen hayır. Sahtekârlıkla ilgili olumsuz bir şeyler sezdiğinizizi tahmin ediyorum. Belki de sahtekârlığın insanlara zarar verdiğini ve belki de insanlara zarar vermenin sorunlu bir şey olduğunu duyumsuyorsunuz. O hâlde, Ahlaki Pencere Hipotezine göre, bizzat sorunlu bir şey hissetmeniz, aslında sorunlu bir şey *gördüğünüz* -yani duyumsadığınız- için sizde ortaya çıkmaktadır.

Ahlaki pencereniz sayesinde *bazı* iyi şeyleri bazı kötü şeylerden ayırt edebilirsiniz. Örneğin şu listeyi düşünün: Sevgi, neşe, barış, sabır, nezaket ve zalimlik. Eğer siz de benim gibiyseniz, listedeki şeylerden birinin diğerlerine benzemediğini hissedersiniz. Ahlaki Pencere Hipotezi bunun nedenini açıklamaktadır: Maddelerden birinin diğerlerinin sahip olduğu belirli bir olumlu yönden yoksun olduğunu hissetmektesiniz.

Şimdi açık olmak gerekirse, Ahlaki Pencere Hipotezi insanların neyin iyi olduğu konusunda hata yapamayacağı anlamına gelmez. Bir şeyi belli belirsiz ya da kusurlu bir şekilde görebilirsiniz. Örneğin, zalimliğin sorunlu olduğunu duyumsayabilir ancak sorunun kökenini net olarak göremeyebilirsiniz. Görüşün net olmaması hatalara yol açabilir.

Bu açıdan bakıldığında, ahlaki pencere diğer “duyu” pencereleri gibidir. Duyularınızın her biri dünyaya açılan bir penceredir. Örneğin görsel duyunuz, tepeler, ağaçlar ve kayalar-
dan oluşan bir dünyaya açılan pencerenizdir. İşitme duyunuz titreşimlerle üretilen seslere açılan pencerenizdir. Akıl duyunuz mantıksal bağlantılara açılan pencerenizdir. Kendi düşüncelerinize dair duyunuz, içsel zihinsel yaşamınıza açılan bir penceredir. Ve bu böyle devam eder. Aynı şekilde, iyi ve kötü gibi ahlaki nitelikleri hissettiğinizde, bazı ahlaki niteliklerin farkında olduğunuzu düşünmenizi öneriyorum.

Burada kısaca Ahlaki Pencere Hipotezi’nin iki olumlu sonucundan bahsedebiliriz. İlk olarak, ahlaki dilimizi anlamlandırmaktadır. Sanki bazı eylemlerin gerçekten yanlış olduğunu düşünüyormuşuz gibi konuşuruz. Örneğin, insanların bunları isteyip istemediğinden bağımsız olarak tecavüz, cinayet ve köleliğin yanlış olduğunu söyleriz. Bunların hiçbirisi kendi başlarına arzu edilebilir şeyler değildir. Hiçbiri iyi değildir.

Buna karşın, özel tercihler hakkında nasıl konuştuğumuzu düşünün. Siz bir dondurma çeşidini tercih ederken ben başka bir çeşidi tercih edebilirim. Hangi dondurmayı tercih etmemiz *gerektiğini* -en azından ciddi bir şekilde tartışmayız. Bunun yerine, insanların farklı tatlılardan hoşlanabileceğini söylüyoruz. Öte yandan ahlak söz konusu olduğunda insanlar bunu ciddi bir şekilde tartışırlar. İnsanlar köleliği tercih etmek gibi bazı tercihlerin *yanlış* olduğu yönünde konuşmaktadır. Ahlaki Pencere Hipotezi işte bu konuşma biçimini anlamlandırmaktadır.

Öte yandan, eğer ahlak yalnızca bir tercih meselesiyse, bir kimsenin neden başkalarına yardım etmek için çalışması gerektiği açık değildir. Herhangi bir «sorunu» çözmek için kişinin yapması gereken tek şey bunun bir sorun olduğunu hissetmekten vazgeçmektir. Aslında, hiçbir sorunun var olmadığını kabul ederek ve mevcut sorunlara (hastalık, zulüm veya adam kaçırma gibi) karşı duyduğumuz hoşnutsuzluğu ortadan kaldırarak dünyanın tüm sorunlarını çözebiliriz. Yine de ahlaki sorunlar hakkında normal olarak bu şekilde düşünmeyiz.

Bunun yerine, sıradan düşünme, sorunların kişinin kendi kişisel hislerinin ötesine uzandığı düşüncesini içerir. Örneğin Bora köleliğin durdurulması gerektiğini düşündüğünde, yalnızca kendisini, yani kölelikten hoşlanmadığını ya da köleliği onaylamadığını düşünmemektedir. Bora, kendisi bu konuda şu anda düşünüyor olmasa bile köleliğin kendisinin bir sorun olduğunu düşünmektedir.⁵⁵

AHLAKİ PENCEREYİ TEST ETMEK

Elbette sıradan düşünme her zaman doğru düşünme değildir. Ahlaki Pencere Hipotezinin doğru olup olmadığı konusunda şüpheleriniz olabilir. Bu sorun değil elbette. Burada, ahlaki manzara tamamen öznel deneyimlere indirgenebilir olsa bile, yine de ahlaki deneyimlerin varlığının ahlaki manzaranın önemli bir boyutu olduğunu vurgulamak istiyorum. Göreceğimiz üzere bu tek boyut, ahlaki deneyimin temeline ilişkin araştırmamıza ilham vermek için yeterlidir.

Bu bölümde, Ahlaki Pencere Hipotezine yönelik bazı yaygın itirazları ele almak istiyorum. Bu itirazlar kişinin ahlaki penceresinden “görmesinin” önünde engeller oluşturmaktadır.

55 Ahlaki önermelere ilişkin sıradan düşünmenin açık fikirli bir savunusu için bkz. M. Huemer, *Ethical Intuitionism* (New York: Palgrave, 2005).

Temennim, ahlaki pencerenizi tıkayabilecek engelleri ortadan kaldırmaktır.

İtiraz 1. İnsanlar farklı ahlaki görüşlere sahiptir. Eğer ahlaki duyu ahlaki manzaraya açılan bir pencere ise, o zaman insanlar neden farklı şeyler “görürler”?

Cevap. Ahlaki manzara pek çok çatlağa sahiptir. Örnek vermek gerekirse, üç yaşındaki kızım Nilüfer kardeşinin saçını çektiğinde, Nilüfer histerik bir şekilde gülerdi. Histeri duygusunun bazı *olumlu* yönleri olduğuna şüphe yok. Gülmek iyi hissettirir. Yine de Nilüfer kardeşinin bakış açısını anlayamazdı. Dolayısıyla, eğer Nilüfer kardeşinin saçını çekmenin iyi bir şey olduğunu düşünüyorsa, nedenini anlayabiliriz: çünkü Nilüfer iyi yönlerin (örneğin kendi mutluluğunun) olumsuz yönlerden (kardeşinin acısı) daha fazla farkındadır.

Yetişkinlere daha uygun olan bir örnek verelim. Siyaset üzerine tartışırken, pek çok ahlaki yönü bir araya getiriyoruz -ve herkes aynı ahlaki yönleri aynı netlikte göremiyor. Herkes, siyasi kavram ve ilkeleri yorumlamak için biricik bir mercek sağlayan kendi yaşam öyküsüne sahiptir. İşte bu nedenle anlaşmazlıklar yaşanır.

Dahası, ahlaki manzaranın bazı yönlerini görmenin daha zor olduğunu düşünün. Örneğin, kendi haz deneyimimizin olumlu bir yönünü hissetmek bizim için kolay olabilirken, kendi kafamızın dışındaki karmaşık yönleri anlamak daha fazla çaba gerektirir. Örneğin, devlet otoritesi ile saldırmazlığın ihlali arasındaki ahlaki bağlantılar nelerdir? Bu soruyu cevaplamak denizin altına inmek gibidir. Çoğu insan ise denizin altına inmez.

Bunun aksine, hazzın pozitifliğini ve acının negatifliğini görmek çok daha kolaydır. Bunları görmek mavi gökyüzüne bakmak gibidir. Farklı zaman ve kültürlerdeki insanlar

hazzın, acının sahip olmadığı belli bir pozitifliğe sahip olduğunu kolayca görebilir.

Ahlaki Pencere Hipotezi tüm bu gözlemleri açıklamaktadır. Sonuçta, ahlaki bir manzaranın bazı yönlerini, hepsini eşit netlikte görmeden de görebiliriz. Bazı şeyleri kusurlu görmek için her şeyi mükemmel görmemize gerek yok.

İtiraz 2. Duyular görüş yanılsaması yaratabilir. Örneğin, bir rüyada şekillerden ve renklerden oluşan bir manzara hissedebilirsiniz. Açıkçası, rüya sadece bir yanılsamadır: duyumladığınız şekiller ve renkler orada değildir. Benzer şekilde, belki ahlaki duyumlar da bir yanılsama yaratır. İyi ve kötüyü duyumsarsınız ancak iyi ve kötü aslında orada değildir. Ahlaki duyuların yanıltıcı olmadığından kim nasıl emin olabilir?

Cevap. Benim yanıtlım kısaca, içinizdeki iyi şeylerin doğrudan farkındalığını içerdikleri için bazı ahlaki deneyimlerin bir yanılsama olamayacağıdır. Örneğin, bir huzur hâlini deneyimlediğinizde, içinizdeki bu huzurlu hisle ilgili olumlu bir şey hissedebilirsiniz. Bu olumlu yönü doğrudan duyumsarsınız. Hiçbir çıkarıma gerek yoktur.

Çıkarım yapmaya gerek olmamasının nedeni, kendi deneyimlerinizin doğrudan farkında olmanızdır. Halüsinasyon görüyor olsanız bile, halüsinasyonunuzun yönlerini tespit edebilirsiniz. Örneğin, pembe bir fare halüsinasyonunu mavi bir ayı halüsinasyonundan ayırt edebilirsiniz. Pembe bir fare var olmasa da pembe fare duyumu hâlâ içinizde mevcuttur. Duyumun *kendisinin* yönleri vardır. Kendi duyularınızı duyumsayarak, onların olumlu ve olumsuz yönleri de dâhil olmak üzere yönlerini duyumsarsınız.

Örneğin, huzur duygusunu düşünün. Huzurlu hissinize odaklanabilir ve onun bazı yönlerini duyumsayabilirsiniz. Örneğin, huzurun olumlu bir yönü olduğunu duyumsayabilirsiniz.

Açık olmak gerekirse, iki uyarıda bulunmak istiyorum. Birincisi, olumlu bir deneyimin her yönünün olumlu olduğunu söylemiyorum. Örneğin bir hazzın bazıları olumlu bazıları olumsuz olmak üzere pek çok yönü olabilir.

İkinci olarak, ahlaki manzaranın her parçasını *doğrudan* tespit edebileceğinizi söylemiyorum. Ahlaki manzaranın bazı kısımlarının anlık deneyimin ötesine geçen çıkarımlar gerektirdiğini düşünüyorum. Çok açık olmak istiyorum: Bazı yönleri çıkarım gerektirse de bu ahlaki dünyanın *hiçbir* yönünü doğrudan tespit edemeyeceğiniz anlamına gelmez.

Bunun aksine, kendi hislerinizin bazı olumlu yönlerini doğrudan tespit edebilirsiniz. Örneğin kendi huzurlu hislerinizi doğrudan tespit edebilir ve olumlu yönlerindeki farkı görmek için huzurlu hisleri acı veren hislerle karşılaştırabilirsiniz. Dünyada açık olan bir şey varsa, o da içindeki bazı iyi şeyleri duyumsayabiliyor olmanızdır.

Bir açıklama daha: Duyularınızın yönleri sizin bu yönleri algılamanızdan farklıdır. Örneğin, yalan söylemenin tehlikeli olduğunu hissedebilirsiniz. Yine de tehlike hissinizin kendisi tehlikeli değildir. Aslında, tehlike hissi tehlikenin tam tersidir; sizi korur. Genel olarak, bir yöne ilişkin duygunuz (tehlike, olumluluk, iyilik) o yöne sahip bir duygunuzla (örneğin tehlike duygunuzla) aynı değildir.

Kendi duyularınız içerisindeki ahlaki düzene dikkat çekiyorum zira kendi içindeki ahlaki düzene dair en net görüşe sahip olan sizsiniz. Örneğin huzurun olumlu olduğuna dair farkındalık, açlık hissine dair farkındalık gibidir. Her iki durumda da farkındalığınız doğrudan olur. Canlı bir rüyanın içinde olsanız bile, açlık hissinin veya olumlu bir duygunun farkında olabilirsiniz. İçinizdeki bu şeyleri net bir şekilde görebilirsiniz.

İtiraz 3. Ahlaki duyumlar evrim sonucu ortaya çıkar, gerçek ahlaki nitelikleri görmekten değil. Tehlike hissi olmayan

varlıklar, örneğin, yok olurlar. Dolayısıyla, ahlaki duyumlara sahip varlıkların hayatta kalma olasılığı daha yüksektir. Daha derin bir açıklamaya da hiç gerek yoktur.

Cevap. İtirazla ilgili doğru bir noktaya değinerek başlayacağım. Bence evrimsel bir tarihin ahlaki duyumların gelişimini bir düzeyde açıklayabileceği doğrudur (bilincin Zor Problemini bir kenara bırakırsak).

Yine de duyularınızın bu nedenle tamamen yanıltıcı olduğu sonucuna varmak hata olur. *Tüm* duyularınızın bir geçmiş olduğu düşünün. Örneğin görsel bir aslan duyusu, bir canlının tehlike karşısında hayatta kalmasına yardımcı olabilir. Ancak bu, aslanların var olmadığı anlamına gelmez.

Aklın ortaya çıkardığı kadarıyla, görsel duyunuz evrimsel bir geçmişe sahip olabilir ve gerçek dünyaya açılan bir pencere olabilir. Aynı şey iyi ve kötü duyularınız da dâhil olmak üzere her duyunuz için geçerlidir.

Bunun da ötesinde, bir şeyin *doğrudan farkında* olduğunuzda yanılısama riskinin ortadan kalktığını dikkate alın. Örneğin, mutlu bir deneyim yaşıyorsanız, içinizdeki mutluluğun doğrudan farkında olursunuz. Mutlu bir hisse sahip olduğunuzdan bu şekilde emin olabilirsiniz: Doğrudan bu hisse tanık olursunuz.

Daha da önemlisi, içinizdeki olumlu yönleri doğrudan tespit edebilirsiniz. Örneğin, mutluluğun olumlu bir yönü olduğunu tespit edebilirsiniz. Evrim bu tespiti engellemek için herhangi bir şey yapamaz. Aksine evrim bunun için hazırlık yapar.

Bilgi inşa etmenin yolu açık olanla başlamaktır. Sizin için açık olan nedir? Rasyonel düşüncenin irrasyonel düşünceden daha fazla erdeme sahip olmadığı açık mıdır? İyiliğin zalimlikten daha iyi olmadığı açık mı? Mutluluk, huzur ve sevginin depresyon kadar olumsuz olduğu açık mı?

Size benim için neyin açık olduğunu söyleyeceğim. Kendi deneyimlerimde en azından bazı olumlu ve olumsuz duygular hissettiğim açık. Doğrunun yanlıştan farklı olduğu kadar, iyinin kötüden farklı olduğu da benim için açıktır. Rasyonel düşünce ile irrasyonel düşüncenin aynı derecede erdemli olmadığı açıktır. Entelektüel sahtekârlığın bir onur nişanını hak etmediği de açıktır.

Buna karşın benim için açık olmayan şey, ahlaki duyularımdan şüphe duymam için iyi bir neden olduğudur. Tüm ahlaki unsurların -olumlu ve olumsuz, iyi ve kötü, doğru ve yanlış- her şeyden tamamen yoksun olduğunu düşünmek için herhangi bir “iyi” neden göremiyorum.

Gerçeğe giden en güvenli yol açık olandan geçer: bazı duygular, düşünceler ve eylemler açıkça olumlu, iyi veya doğru iken, diğerleri açıkça değildir.

İtiraz 4. Dünyanın dört bir yanındaki ilkokullar bize görüşlerle ilgili bilgileri öğretir. Hepimizin öğrendiği bilgilerden biri de iyi ve kötü hakkındaki ifadelerin sadece görüşlerden ibaret olduğudur. Dolayısıyla, hiçbir ahlaki gerçek mevcut değildir.

Cevap. Size iyi haberlerim var: İnsanların bize öğrettiklerini sorgulamakta özgürüz. Gerçeği kendiniz için test edin. Her şeyi sorgulayın ve daha fazlasını görün.

İronik bir şekilde, okullarda öğretilen ifadelerin kendileri de birer *varsayımdır* -yani sadece görüştür. Birçok öğretmen bu ifadeleri gerçekmiş gibi otoriter bir şekilde tekrarlar-ken, görüşler hakkındaki kendi “gerçekleri” gerçek değildir.

Bir gerçeğin ne olduğunu düşünün. Bir gerçek, insanların neye inanabileceğinden bağımsız olarak, bilfiil gerçeklikle ilgilidir. Buna karşın görüşler kişiden kişiye değişebilen *inançlardan* ibarettir. Örneğin, bazı insanlar ahlaki manzaranın gerçek olmadığına inanırken, ben gerçek olduğuna inanıyorum.

Gerçekler inançlarınızı aşar. Örneğin iki artı ikinin dört ettiğine dair *inancınız*, içindeki bir duyudan -bir pencereden- kaynaklanır. Ancak duyumsadığınız denklem inancınızı aşar: İki artı iki, *inancınız* olsun ya da olmasın dörde eşit olma özelliğine sahiptir. Benzer şekilde, gözlerinizle bir dünya görme duyusuna sahip olabilirsiniz. Dünya sizin görsel pencerenizi aşarken, görme duyusu sizin içindeki başka bir penceredir. Aynı şekilde, doğru ve yanlış duyumu sizin içindeyken, şeylerin doğruluğu ve yanlışlığı sizin ahlaki pencerenizi aşar.

Dünyanın yuvarlak olduğunun bir gerçek, bazı şeylerin iyi ya da kötü olduğunun ise sadece bir görüş olduğunun söylendiğini duymuş olabilirsiniz. Ancak ben size eğlence için bebek yemenin yanlış olduğunu -gerçekten yanlış- olduğunu söylüyorum. Bebekleri yemek dünyanın yuvarlak olması kadar yanlıştır.

Benim sözüme güvenmeyin.

İtiraz 5. Burada, diğer birçok itirazın kökeni olabilecek bir itiraz daha bulunmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında bazı filozoflar ahlaki ifadelerin beş duyu ile test edilemediği için “olgusal” sayılamayacağını öne sürmüşlerdir.⁵⁶

Örnek olarak, *karıncaların altı bacağı olduğu* ifadesini ele alalım. Bu ifade olgusal sayılır. Onlara göre olgusal ifadeler insanın beş duyu organı -gözler, kulaklar, burun, dil ve deri- tarafından doğrulanabilir. O hâlde altı bacaklı karıncaları görebildiğiniz için karıncaların altı bacaklı olduğu olgusaldır. Buna karşın, *zalimlik kötüdür* gibi ifadeler olgusal değildir. Bunları beş duyudan herhangi biriyle test edemezsiniz. Düşüncelerinizi sayılan dış organlar aracılığıyla değil, *içsel* bir duyu aracılığıyla algıladığınız için, kendi düşünceleriniz

56 Bu düşüncenin tarihi ve varyasyonları için bakınız T. Uebel, “Vienna Circle,” Stanford Encyclopedia of Philosophy (2014), <https://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/>.

hakkındaki ifadeler bile şüphe altındadır. Bu «olgusal» teo-ri -bazen «doğrulamacılık» olarak da adlandırılır- akademik ortamları ahlaki şüphecilikle doldurmuştur.

O hâlde itiraz şudur: Olgusal ifadelerin tümü beş duyu or-ganı tarafından doğrulanabilir. Ahlaki ifadeler beş duyu orga-nı tarafından doğrulanabilir değildir. Dolayısıyla ahlaki ifa-deler olgusal değildir.

Cevap. Doğrulamacılığın vahim bir kusuru olduğu or-taya çıkar: *Yanlıştır*. Öncelikle doğrulamacılığın *kendisinin* gözbebekleriniz, kulaklarınız, burnunuz, diliniz veya deri-niz aracılığıyla doğrulanabilir olmadığını düşünün. Olgu-sal ifadelerin ahlaki *olamayacağını* gözlerinizle göremezsi-niz. Koklamanın doğrulamacılığı doğrulamanıza yardımcı olmayacağı aşikârdır. Kulağınızı yalamak, dokunmak ya da bükmek de öyle. Başka bir deyişle, doğrulamacılık kendi ol-gusal olma şartını yerine getirememektedir. Dolayısıyla, doğ-rulamacılık olgusal olamaz.

Dahası, doğrulamacılık bildiğimiz diğer şeylerle de çeli-şir. Eğer doğrulamacılık doğruysa, mantık, olasılık teorisi ve matematiğin gelişen dallarını içeren bilimin temellerinin hiç-biri gerçek olamaz. Oysa matematik ve mantık ilkelerini sa-dece gözlerimiz, kulaklarımız, burnumuz, ağzımız ya da de-rimizle değil, aklımızla kavrarız. Dolayısıyla doğrulamacılık başarısız olmaktadır.

Neyse ki filozoflar biraz daha akıllandı. Doğrulamacılı-ğın en katı biçimlerini terk ettik ve yolumuza devam ettik.⁵⁷

Yine de doğrulamacılığın dumanları hâlâ toplumun birçok kesimine nüfuz etmektedir. Bu ortamlarda atmosferi ahlaki

57 Uebel, “Vienna Circle.” 2009’da yapılan bir ankete göre, ankete katılan filozof-ların çoğunluğu ahlaki gerçekçiliğin bir türünü, yani ahlaki niteliklerin fi-ilî dünyada gerçekliğini desteklemektedir (PhilPapers Surveys, <https://phil-papers.org/surveys>).

şüphecilik doldurmaktadır. Bu atmosfer de zihinleri bulanıklaştırmaktadır. İnsanların gerçek bir ahlaki manzara imkânını bile görmelerini engellemektedir.

Bu kısa girişle, ahlaki bir manzaranın önündeki bazı engellerin kaldırılmasına yardımcı olduğumu umuyorum. En azından, kendi deneyimlerinizdeki olumlu yönleri takdir etmek için ilham alacağınızı umuyorum.

Ahlaki manzaraya ilişkin bu girişi, ahlaki bir manzaranın varlığının inkâr edilmesindeki ironiye dikkat çekerek bitireceğim. İroni, herhangi bir şeyi inkâr etmenin motivasyonuyla ilgilidir. Herhangi bir şeyi inkâr etmek için bir motivasyon, bir arzu gerekir. Peki bir arzunun temeli nedir?

Bir rüyadan bir fikri yinelemek gerekirse, bir arzunun temeli iyi bir şey duyumsamaktır. Örneğin yemek yemeyi arzuladığınızda, yemek yemekle ilgili iyi bir şey duyumsarsınız. Arzu ettiğiniz yiyecek sizin için sağlıklı olmasa bile, arzu yine de -iyi bir tat deneyimi gibi- çekici bir şeyi hedefler.

Aynı şekilde, tüm iyiliğin gerçekliğini inkâr etme arzusu da doğru olduğunu düşündüğünüz bir şeyi söylemenin iyiliği gibi iyi bir şeyi hedefler. Eğer bu doğruysa, amacınızda bir miktar iyilik hissetmediğiniz sürece tüm iyiliği inkâr etmeyi arzulayamazsınız.

Bu bölümü sonlandırmak için, tevazu adına destekleyici bir fikir sunacağım. Destek fikrim, bazı şeyleri sadece kendileri için arzulayabileceğinizdir. Örneğin, vanilyalı dondurma yemeyi arzuladığınızı varsayalım. Bir düzeyde, bu arzunun temeli vanilyayı tercih etmenizdir. Ancak bu tercih tam bir temel değildir. Daha derin bir düzeyde, tercihinizin temeli belirli bir tadın olumlu olmasıdır. Olumlu bir tadın kendisi, kendisi için arzu edilebilir bir şeydir. Farklı şeyler farklı insanlara farklı tatlar verirken, bir tadın olumlu olması tüm insanlar için arzu edilendir -ya da öyle olduğunu öne sürüyorum.

Bu anlamda, iyi terimini sadece kendisi için arzu edilebilir olan yönleri nitелеmek için kullanabiliriz. Benim mütevazı önerim, o hâlde, gerçekliğin (en azından) bazı yönlerinin bu asgari anlamda iyi olduğudur.

AHLAKİ TEMEL

Çeşitli tepeleri, ağaçları ve kayaları olan maddi bir manzara gibi, «ahlaki» bir manzara da çeşitli ahlaki dokulara sahiptir. Ahlaki dokular, iyi ve kötü, doğru ve yanlış, daha iyi ve daha kötü, olumlu ve olumsuz deneyimler gibi ahlaki deneyimleri içerir. Bu dokular bazı deneyimlerimizi nitelendirir. Örneğin bir şeyin yanlış olduğuna dair bir duyumunuz olduğunda, bu duyumun kendisi gerçektir. O hâlde ahlaki deneyimler, ahlaki manzaranın bir boyutunu oluşturur. Ahlaki manzaranın diğer boyutu ise ahlaki pencereniz aracılığıyla duyumsadığınız ahlaki nitelikleri içerir. O hâlde ahlaki manzaranın iki boyutu vardır: (1) Ahlaki duyular ve (2) ahlaki nitelikler.

(Her iki boyutta da) ahlaki bir manzaranın varlığı bir soruya ilham verir: Neden ahlaki bir manzara var ki? Neden herhangi bir şey iyidir? Hatta neden iyi diye bir *duyum* vardır? Toprak ve ağaçlardan oluşan maddi bir manzarayı oluşturan parçacıklar iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın ölçütünü üretebilir mi? Bu nasıl mümkün olabilir?

Cevabın bir bakıma önemsiz olduğunu düşünebiliriz: Zira ahlak temeldir ve açıklanamaz. Örneğin nezaket iyidir ama nezaketi iyi yapan hiçbir şey yoktur. İyilik sadece iyidir ve hepsi budur. Daha derin bir açıklamaya ise gerek yoktur. Peki bulmaca nerede?

Ancak daha derin bulmaca, herhangi bir ahlaki çerçevenin nasıl var olabileceğiyle ilgilidir. Gerçekliğimiz neden ya da nasıl iyi veya kötü bir şeyi içermektedir? Ve dünya neden bizim gibi iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış kavramlarına sahip varlıkları barındırmaktadır?

Zihni olmayan parçacıkların ya da ahlaki olmayan makinelerin olduğu bir dünyayı kolayca hayal edebiliriz. Ama bu bizim dünyamız değildir. Bizim dünyamız, yaşamları korumayı hak eden varlıklar içerir. Dünyamız adalet ilkeleri içerir. Ama nasıl? Herhangi bir yerde, herhangi bir ahlaki manzara nasıl var olabilir?

Bu sorular bizi her şeyin temeline geri götürüyor. Dünyanın temelinin, ahlaki manzaranın her iki boyutunun da temeli olduğunu sizlerin dikkatine sunuyorum. Bu teoriye göre, varoluşun temeli, ahlaki manzara için temel malzemeleri sağlayan ahlaki bir doğaya sahiptir. Kısacası, ahlaki manzaranın ahlaki bir temeli vardır.

Bu öneriyi araştırmak için bir ön deyi testi kullanabiliriz. Bilimde, rakip hipotezleri test etmenin bir yolu, bu hipotezlerin gözlemleri ne kadar iyi önceden kestirdiğini değerlendirmektir. Örneğin, gerçek gözlemleri daha net tahmin eden iklim değişikliği modellerinin doğru olma olasılığı daha yüksektir. Tahminler ne kadar isabetliyse, hipotezler de o kadar olasıdır. Bu testi ahlaki temel hipotezine uygulayabiliriz.

Teste başlamak için, ahlaki bir temelin neyi önceden kestirdiğini düşünün. Ahlaki bir temel, ahlaki doğasından kaynaklanan belirli şeyleri önceden kestirir. Ahlaki doğa bilhassa iyilik, değer ve doğruyu yanlıştan ayırt etme gücü gibi temel ahlaki nitelikleri içermektedir.

Önceki bölümlerdeki adımlara dayanarak, ahlaki bir temelin aynı zamanda temel bir *zihnin* kaynaklarına sahip olduğunu görebiliriz. Böylelikle, belirli türde bir dünyayı hedefleme gücüne sahip olacaktır. Tıpkı bir ressamın bir resim çizebilmesi gibi, ahlaki bir zihin de diğer ahlaki varlıklarla birlikte ahlak bakımından dokunmuş bir evren çizebilir. Ahlakla dokunmuş bir evren, tam da ahlaki bir temelden yaratmasını bekleyeceğimiz türden bir şeydir.

Buna karşın, ahlaki bir temel olmadan, bir öngörü soru-numuz vardır. Ahlak dışı/gayri ahlaki materyaller herhangi bir ahlaki dokuyu öngörmez. Temelin hareket hâlindeki moleküllerden başka bir şey olmadığını varsayalım. O zaman elinizdeki tek şey hareket hâlindeki moleküllerdir. Moleküller çarpışarak yeni örüntüler oluşturur. İyi ya da kötü gibi ahlaki nitelikler, tamamen ahlak dışı/gayri ahlaki bileşenlerden nasıl ortaya çıkabilir?

Ahlak dışı parçacıklardan ahlaki bir nitelik oluşturabilirsek bile, buna rağmen parçacıklar neyi *önceden kestirecektir*? Parçacıklar ahlaki duyumları *önceden kestirir mi*? Bunun nasıl olacağını anlamıyorum. Ahlaki materyaller olmadan hiçbir şeyin değeri, değer duygusu ya da değerli bir şeyi hedefleme gücü yoktur. Dolayısıyla ahlaki materyaller olmaksızın temel tamamen ahlak dışı materyallerden oluşur ve ahlak dışı etkiler dışında herhangi bir şeyin varlığını beklemek ya da önceden kestirmek için hiçbir neden yoktur.

Bunun aksine, ahlaki doğaya sahip bir temel, ahlaki manzarayı sabit kılar. Ahlaki bir temel, ahlaki manzaranın her iki boyutunu da *önceden kestirir*. İlk olarak, ahlaki bir temel, ahlaki nitelikleri duyumsayabilen ahlaki varlıkların olduğunu önceden kestirir. İkincisi, ahlaki bir temel, doğası temel ahlaki nitelikleri içerdiğinden, ahlaki niteliklerin kendilerinin varlığını önceden kestirir. Temelin doğasındaki bu basit/temel niteliklerden dolayı temel, ahlaki bir dünya yaratmak için gerekli kaynaklara sahiptir.

Bu “ahlaki temel” adımını yerine oturtmak için dört kazığım var:

Birinci kazık: Ahlaki bir temel soyut ahlaki ilkeleri anlamlı kılabilir.

Soyut bir ahlaki ilkeyi örneklemek için, adaletin bir erdem olduğu ilkesini ele alalım. Adaletin erdemliliği size, bana ya da

herhangi bir özel parçacık örüntüsüne bağlı değildir. Aksi-ne, herhangi bir parçacık var olsa da olmasa da adalet bir erdemdir. *Ahlaki Platonculara* göre adalet ezeli ve ebedi, soyut bir formdur. Ezeli ve ebedi, soyut bir gerçeklik olarak vardır.⁵⁸

Amacım ahlaki Platonculukla savaşmak değil. Soyut bir ahlaki gerçeklik olduğunu varsayarak, ahlaki bir temelin soyut bir ahlaki gerçekliği nasıl sabitleyebileceğine işaret etmek istiyorum. Şöyle ki: Temelin ahlaki doğası soyut ahlaki gerçekliktir. Temel, kendi doğası içerisinde adalet, erdem ve refah ilkelerini barındırır. Bu ilkeler, her şeyin temelinin doğasında mündemiç bir ahlaki standart oluşturur. Kısacası, soyut iyi, ahlaki temelin doğasıdır.

Soyut ilkeleri bir temelin doğasına bağlayarak, tüm ahlaki düzeni açıklamak -ve öngörmek- için kaynaklara sahip oluruz. İlk olarak, ahlaki düzen içindeki ahlaki ilkeleri açıklayabiliriz: Bu ilkeler ahlaki bir temelin doğasında yer alan en temel unsurlardan kaynaklanır.

Dahası, ahlaki bir temel, bizim gibi ahlaki faillerin ahlaki ilkeleri nasıl anlayabileceğini açıklar. Ahlaki bir temel, ahlaki toplulukların olduğu bir dünya üretebilir. Temelin dokusundaki bu güç, değerli varlıkların çeşitliliğine sahip bir dünya yaratmayı amaçlaması için temeli kuvvetlendirir. O hâlde ahlaki doğaya sahip bir temel hem soyut ahlaki ilkeleri hem de bu ilkeleri keşfedebilecek varlıkların bulunduğu bir dünya yaratma gücünü önceden kestirir.

Ahlaki temel, temeli olmayan soyut ahlaki ilkeler teorisine göre bir avantaja sahiptir. Ahlaki temel daha fazlasını açıklar. Ahlaki ilkeleri bilebilen bizim gibi varlıkların neden var olduğunu açıklar. Ahlaki temel, bizim gibi varlıkların olduğu bir dünya yaratmak için gerekli kaynaklara sahiptir. Ahlaki temelin içindeki ahlaki ilkeler bizimki gibi bir dünya yaratmak

58 Bkz., P. E. More, *Platonism* (Londra: Princeton University Press, 1917), 217.

için gerekli nedenlerdir ve temel bu nedenlere göre hareket etme gücüne sahiptir. Bunun aksine, ahlaki bir temel olmadan, hiçbir şey bizim gibi varlıkları önceden kestiremez. Bizatihi ahlaki Platonculuk kendi başına bizim gibi hiçbir şeyi önceden kestiremez.

İkinci kazık: Ahlaki temel teorisi, sonuçsalcılık, sözleşmecilik, yapısalcılık, deontoloji, erdem etiği, evrensel olarak tercih edilebilir davranış ve diğer “seküler” ahlak teorileri dâhil olmak üzere tüm büyük ahlak teorileri için bir temeldir.⁵⁹ Bu teorilerin her biri, ahlaki manzarada yön bulmak için farklı bir pusula sağlar. Dilediğiniz pusulayı seçebilirsiniz.

Buradaki amacım herhangi bir ahlaki pusulanın güvenilirliğini tartışmak değildir. Daha ziyade, tüm bu ahlaki manzara kuramlarının altında yatan bir temeli vurgulamayı amaçlıyorum.

Ahlaki bir temel, herhangi bir ahlak kuramı için temel malzemeleri sağlar. Sıralanan tüm kuramlarda dünyanın ahlaki dokuları vardır: Başka bir deyişle, bazı şeyler doğru, iyi ve sağlıklıdır. Ahlaki bir temel, herhangi bir ahlaki dokunun herhangi bir yerde nasıl var olabileceğini açıklar. Bir dağ oluşturan toprak gibi, temelin ahlaki doğası da tam şekli ne olursa olsun, ahlaki bir manzaranın toprağıdır.

Üçüncü kazık: İnsanlar iyiliğin nihai kaynağını bilmeden de bir şeyin iyi olduğunu bilebilirler.

Örnek vermek gerekirse, bir dağ tırmandığınızda dağın içindeki tüm toprağı göremezsiniz. Sizi neyin tuttuğuna dair hiçbir fikriniz olmadan dağa adım atabilirsiniz. Aynı şekilde, temelini bilmeden ahlaki manzara boyunca yürüebilirsiniz. Örneğin, iyiliğin nihai temeli hakkında herhangi bir düşünceye sahip olmadan nezaketin iyi olduğunu bilebilirsiniz.

59 Ahlak teorileri üzerine bir anket için bakınız, M. Timmons, *Moral Theory: An Introduction* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2013).

Esas itibariyle, ahlaki bir manzarayı temelini görmeden de görebilirsiniz.

Bu noktayı, ahlaki bir temelin varlığına yönelik belirli bir itirazdan uzak durduğumuzu güvence altına almak için belirtiyorum. İnsanların, iyiliğin temeli hakkında hiçbir şey bilmeden de iyi olabileceklerini söyleyerek ahlaki bir temele itiraz ettiklerini duymuştum. Açıklamak adına benim buna cevabım, evet, iyiliğin temelini bilmeden de iyi olabileceğimizdir. Ne var ki iyiliğin bir temeli olmadığı sonucuna varmak hata olur.

Konuyla ilgili bir açıklama daha yapmak istiyorum. Bazı insanlar bazı şeylerin sadece temelle olan ilişkileri *nedeniyle* iyi olduğunu söylemişlerdir. Ben bunu *söylemiyorum*. İyiliğin temelin doğasında var olduğunu söylediğimde, bir şeyin temelin doğasında var olması *sayesinde* iyi olduğunu ima etmek istemiyorum. Bunun yerine, iyiliğin temelin asli bir unsuru olduğunu düşünüyorum.

İyilik ilkeleri bir kaledeki sütunlar gibidir. Sütunlar kalede bulunmaları *sayesinde* var olmazlar. Aksine, kalenin temel parçalarıdır; kaleyi olduğu şey hâline getirmeye yardımcı olurlar. Aynı şekilde, iyilik ilkeleri de temeli oluşturmaya yardımcı olur.

Son kazık: İyi ve kötü *asimetriktir*. Kötü, iyiye muhtaçtır. Kötü bir şeyi deneyimlemek için, yok edilecek ya da zarar verilecek iyi bir şeyin zaten olması gerekir. Örneğin, bir insana zarar vermek tam da bir insanın değerli oluşunun iyi olmasından dolayı kötüdür. Buna karşın iyi, mutlaka kötüye muhtaç değildir. Örneğin, bir kişi refah ve huzur gibi iyi nitelikleri deneyimleyebilir. Bu belirli iyi nitelikler herhangi bir kötü niteliği gerektirmez. İyilik tüm kötülüklerden önce gelir.

Dahası, adalet, erdem, refah ve benzeri temel ahlaki ilkelerin kendilerinin kötü değil iyi olduğuna dikkat edin. Açık

olmak gerekirse, söz konusu ilke iyi ile kötüyü birbirinden *ayırarak* bir standart sağlar, fakat bu standardın kendisi de iyidir. O hâlde ahlaki bir temel, kendi doğasında iyi bir şey içerecektir. Bu iyi şeyi içermesi dolayısıyla da ahlaki temel kötü bir şey içermez.

ÖZET

Dünyanın temeli, iyi, kötü, doğru, yanlış, olumsuz ve olumlu tüm ahlaki dokuların temelidir. Bu ahlaki dokular iki boyutlu bir ahlaki manzara oluşturur: (1) Ahlaki nitelikler durumu ve (2) ahlaki niteliklerin kendileri. Ahlaki bir temel, her iki boyutun da varlığını anlamlı kılar. Ahlaki bir temel, ahlaki dokulu bir dünya resmetmesine olanak tanıyan ahlaki malzemelere sahiptir. Ayrıca ahlaki bir temel, bizim gibi diğer ahlaki varlıkların ahlaki manzarayı keşfedebileceği bir dünya kurma gücüne de sahiptir.

BÖLÜM 10

AKIL TEMELİ

Bir sonraki adım tüm akıl yürütmelerin/muhakemelerin temeliyle ilgilidir. Bu adımı yerleştirmek için, matematiğin doğasını (akılın bir paradigma yeri olarak) soruşturarak başlayacağım. Ardından, her şeyin temelinin matematiğin doğası için nasıl bir temel sağlayabileceğini göstereceğim. Son olarak, akılın kendisi hakkında özel bir şeyi ortaya çıkarmak için akli kullanacağım.

MATEMATİKSEL MANZARA

Tıpkı ahlaki ilkelerin ahlaki bir manzara oluşturması gibi, matematiksel ilkeler de matematiksel bir manzara oluşturur. Bu manzarayı görmek için kendi zihninizin içine bakın. Zihninizin içinde matematiksel *ilkeleri* görebilirsiniz. Örneğin, *iki artı iki eşittir dört* ilkesini görebilirsiniz.

Matematiksel ilkeler nelerdir? Doğaları nedir?

Sorgulamamızda bize yardımcı olması için, matematiksel manzaranın iki özelliğine dikkat çekmek istiyorum. Bu özellikler matematiğin *sağlam doğasına* işaret eder ki bu da bizi matematiğin sağlamlığının temeline götürecektir.

İlk özellik matematiksel manzaranın *boyutuyla* ilgilidir: Matematik tümüyle kendi zihninize “sığmaz”. Matematiksel manzara sonsuz sayıda doğruluk içerir ve siz bunların

hepsini göremezsiniz. Siz doğmadan önce de iki artı iki dörde eşitti, üçgenler üç açı oluşturunuyordu ve dört çiftti. Zihninizin *içinde* bu ilkeleri müşahade etseniz de müşahade ettiğiniz ilkeler sizin onları görmenize bağlı değildir. Matematikğin ilkeleri sizin onları görmenizi beklemez.

Zihniniz bu açıdan biricik değildir. Matematiksel ilkeler *benim* zihnim var olmadan önce de doğruydı. Ben var olmadan önce de evrende mantık ve matematikğin düzeni de dâhil olmak üzere bir düzen vardı. Ben var olmadan önce de kare daireler var *olamazdı*. Herhangi bir insanın kare veya daire kavramına sahip olmasından önce bile kare daireler hep imkânsızdı. Matematiksel ilkeleri iletebilmek için semboller icat ettik, ancak matematiksel ilkelerin doğru olması için iletilmeleri gerekmez. Matematiksel manzara yeryüzünün manzarası gibidir: aklımızın ötesinde var olur.

Matematikğin aşkınlığını anlamanın bir başka yolu da matematiksel düşünceleriniz ile *doğru* matematiksel ilkeler arasındaki farkı anlamaktır. Bir matematik sınavına girdiğinizde, zihninizde birçok matematiksel düşünce olabilir. Örneğin, bazı sayıların toplamının 1,231,231 olduğunu *düşünebilirsiniz*. Ancak matematiksel bir düşüncenin *doğru* bir düşünceyle aynı şey olmadığına dikkat edin. Doğru düşünceler salt düşüncelerden daha fazlasıdır. Bir düşünce eğer bilfiil gerçeklikle örtüşüyorsa doğrudur. O hâlde matematiksel bir düşünce, matematiksel bir gerçeklikle eşleşiyorsa doğrudur. Dolayısıyla, matematiksel gerçekliği zihninizin içinden görebilseniz de matematikğin ilkeleri sizin özel düşüncelerinize bağlı değildir; matematik sizi aşar.

İşte matematiksel manzaranın bununla bağlantılı ikinci bir özelliği: matematikğin ilkeleri *sabittir/değişmezdir*. Matematiksel ilkeler günden güne değişmez. Dün, iki artı iki dörde eşitti. Bugün, iki artı iki yine dörde eşit. Yarın, iki artı iki yine dörde eşit olacaktır. Gün ve saatin önemi yoktur: iki artı

iki her zaman dört eder. Tüm matematiksel doğruluklar böyledir: biz uyurken bile bu ilkeler sürekli doğrudur. Bu nedenle, salı günü bir matematik sınavına girerseniz, cevaplar pazartesi günkü ile aynı olacaktır. Matematik sabittir.

İşte matematiksel bir manzaranın iki özelliği:

Birinci Özellik (boyut): Matematiksel manzara zihninizin ötesine uzanır.

İkinci Özellik (istikrar): Matematiksel manzara sabittir.

Bu özellikler birleşerek matematiğin sağlamlığına işaret eder. Matematiğin ilkeleri bir yapraktan, bir hücre öbeğinden ya da bir insan düşüncesinden daha sağlamdır. Geçici, bozulabilir şeylerin aksine, matematiksel manzara bozulamaz. Matematik yaratılamaz ya da yok edilemez.

Matematik neden bu kadar sağlamdır? İşte bu soru bizi matematiğin temeline götürüyor.

MATEMATİKSEL TEMEL

Peki, matematiksel bir manzaranın varlığını ne açıklayabilir? Tüm varoluşun temeli matematiksel bir manzaranın varoluşu için bir temel sağlayabilir mi? Eğer öyleyse, nasıl?

Nasıl olduğunu görmeye hazırız. Tüm varoluşun temelinin, varoluşun zihinsel ve ahlaki boyutları için bir temel olduğunu zaten görmüştük. Benim önerim, zihinsel ve ahlaki gerçekliklerin zihinsel ve ahlaki bir temele işaret ettiği yönünde olmuştur. İlginçtir ki, bu aynı temel matematiksel evreni açıklamak için tam olarak doğru kaynaklara sahiptir.

Açıklamama izin verin. Öncelikle nihai temelin doğru *doğaya* sahip olduğunu düşünün. Temelin doğası mükemmel derecede sağlamdır. Bir önceki bölümde ahlaki bir *doğaya* sahip bir temelin ahlaki ilkeleri içerebileceğini gördük. Burada, aynı şekilde, *matematiksel* doğaya sahip bir temelin de matematiksel ilkeleri içerebileceğini görmeyi istiyorum.

Matematiksel ilkeleri temelin doğasına demirleyerek, matematiksel gerçekliğin sağlamlığını açıklarız. Her şeyin temeli sabit, ezeli ve ebedi bir varoluşa sahiptir (bkz. üçüncü bölüm). Dolayısıyla doğası da sabit, ebedi ve ezeli bir varoluşa sahiptir. Bu da *onun doğasındaki* matematiksel ilkelerin sabit olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla bu sonuç doğrudur.

Bu itibarla, matematiksel doğrulukları görmeniz zihnini-
zi temelin doğasına doğru götürür. Bu matematiksel doğaya zihninizin içinden tanık olsanız da matematiksel duyularınız zihninizin ötesine uzanan bir doğaya açılan bir penceredir.

Dahası da var. Matematiksel bir temel, matematiksel ilkelerin neden *düşünce benzeri* olduğunu da açıklar. Küçük-lüğümünden beri matematik her zaman en sevdiğim ders olmasına rağmen, felsefe doktoramı bitirdikten pek sonraki bir vakte kadar matematiğin düşünceye benzer doğasını hiç fark etmemiştim. O zaman apaçık ortaya çıktı: *matematiksel ilkeler bir düşünceyle aynı yapıya sahiptir*. Örneğin, *iki artı iki eşittir dört* ilkesi, *iki artı iki eşittir dört* düşüncesiyle aynı yapıya sahiptir. Hem ilke hem de düşünce aşağıdaki iki ayırt edici özelliğe sahiptir: (1) Bir şey hakkındadırlar (örneğin sayılar) ve (2) doğru ya da yanlış olabilecek türdendirler. Her düşünce ve matematiksel ilke benzer şekilde aynı özelliklere sahiptir.

Neden aynı yapıya sahiptirler?

Buna karşılık ağaçları düşünün. Ağaçlar bir düşünce ile aynı yapıya sahip değildir. Ağaçlar hiçbir şey hakkında değildir. Ağaçlar doğru ya da yanlış da olamaz. Ağacın büyüklüğü hiçbir fark yaratmaz. Bir ağaç daha fazla yaprak açarak ya da büyük bir yüksekliğe ulaşarak bir düşünceye dönüşmez. Her boyut ve şekildeki tüm ağaçlar *doğru* olmaktan yoksundur. Yine her boyut ve şekildeki tüm ağaçlar herhangi bir şey *hakkında* olmaktan yoksundur.

Genel olarak, tüm şekil ve boyutlar düşünce benzeri bir doğa inşa etmek için eşit derecede yetersiz malzemelerdir. Dilediğiniz parçacıkları alın ve ister bir traktör ister bir nöron şeklinde olsun, herhangi bir şekle sokun. Şekilleri hiçbir şey hakkında olmayacaktır. Hiçbir şekil düşünce benzeri bir doğa değildir.

Peki, matematiksel ilkeler neden bir düşünce ile aynı yapıya sahiptir? İşte *en sade* açıklama: Düşünceler ve ilkeler *aynı doğaya sahip oldukları* için aynı yapıya sahiptirler.

Bunun yerine düşünce ve ilkelerin tamamen farklı kategorilerden oluştuğunu söylediğimizi varsayalım. O zaman kategorileri gereğinden fazla çoğaltmış oluruz. Daha sade -ve daha olası- teori, aynı doğaya sahip olmalarından dolayı düşünce ve ilkelerin aynı yapıya sahip olduklarıdır.

Daha mütevazı ve dikkatli olmak adına, ilkelerin düşünce olup olmadığını açık bırakacağım. Benim buradaki gözlemim şudur: İlkeler ve düşünceler son derece benzerdir. Aynı yapıya sahiptirler. Bu gözlem sayesinde akıl beni en azından şu kadarını düşünmeye sevk ediyor: Matematiksel ilkeler düşünce-benzeri -yani az önce bahsedilen düşüncelerin karakteristik özelliklerine sahipler.

Düşünce-benzeri *herhangi* bir doğa nasıl var olabilir? Zihinsel bir temel bunun nasıl olduğunu açıklamaktadır. Zihinsel bir temel, *temel* düşünce-benzeri unsurlara sahiptir. O hâlde matematiksel manzara zihin-benzeri bir temele dayandığından düşünce-benzeri bir yapıdır. Bu sayede, matematiksel manzaranın temeli matematiksel bir zihnin doğasında bulunabilir.

Düşüncelerin ve ilkelerin aynı yapıya sahip olduğunu bir kez daha düşünün. İki artı iki eşittir dört düşüncesi, iki artı iki eşittir dört ilkesiyle aynı yapıya sahiptir. O hâlde matematiksel, zihin-benzeri bir temel, matematiğin düşünce-benzeri

doğasını açıklamaktadır. Zihinsel bir temelin doğasında düşünce-benzeri unsurlar vardır. Bu düşünce-benzeri unsurlardan bazıları düşünce-benzeri matematiksel ilkelerdir.

Şimdi matematiksel bir temele doğru atılan bu adımın temel yapısını kurmuş bulunuyorum. Pek çok kitap matematiğin temellerine ilişkin pek çok kuramı ele almaktadır⁶⁰ ve burada tüm bu kuramları ele almak pek mümkün değil. Benim amacım sadece şu: Zihinsel bir temelin maharetini göstermek istiyorum. Zihinsel bir temel bilinç, madde, ahlaki duyular ve ahlaki nitelikler için yapı malzemeleri sağlar. Buna ilave olarak, zihinsel bir temel matematiksel manzaranın mümkün olan en derin açıklamasını sağlar.

Daha Derine İnersek

İşte matematiksel ilkelerin zihinsel bir temelden kaynaklandığını düşünmek için ilave, gelişmiş bir neden. Bertrand Russell tarafından ortaya atılan bir paradoksla başlıyoruz.⁶¹ Önermelerle ilgili olan söz konusu paradoks şöyledir. Aşağıdaki P önermesini düşünün: Diğer önermeleri betimleyen tüm önermeler diğer önermeler hakkındadır. P önermesi çok korkutucudur. Bizzat varlığı bir çelişkiyi dünyamıza davet etmektedir. İşte nedeni. P vardır -az önce ifade ettim. Fakat mantık gereği, P ya kendini betimler ya da betimlemez. Göreceğimiz gibi her iki seçenek de bir çelişkiye yol açacaktır. İlk olarak, P'nin kendisini betimlediğini varsayalım. O zaman P, betimlediği önermeler arasındadır. Oysa P yalnızca diğer önermeler hakkındaki önermeleri betimlemektedir. Dolayısıyla, P kendini betimlemez. Ama eğer P kendini betimlemiyorsa, bu P'nin betimlediği önermeler arasında olduğu anlamına gelir (çünkü P, tanımı gereği,

60 Matematik felsefesine giriş için bakınız, M. Colyvan, *An Introduction to the Philosophy of Math* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

61 B. Russell, *Principles of Mathematics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1903).

kendini betimlemeyen tüm önermeleri betimler). O hâlde P, eğer kendini betimlemiyorsa, kendini betimleyen bir önermedir. O hâlde her iki durumda da elimizde bir çelişki vardır -ve bu durumda evren infilâk eder (çünkü her şey bir çelişkiden kaynaklanacaktır).⁶²

Bu çelişkiden nasıl kaçınabiliriz?

Yıllar içerisinde bu paradoksa tek bir iyi çözüm buldum. Çözüm şudur: en azından bazı önermeler *bağımlı bir doğaya* sahiptir. Bağımlılığın neden konuyla ilgili olduğunu açıklayayım. Bağımsız önermelere ilişkin standart kuram, önermelerin ebedi, bağımsız, soyut nesneler olduğudur. Bu yaklaşıma göre, tüm önermeler ebediyen ve kendiliğinden bilfiildir. Artık paradokstan tek bir adım uzaktayız. İlave edilmesi gereken tek şey, paradoksal önerme olan P'nin şu nedenden ötürü paradoksal olduğudur: P ebedidir ve kendiliğinden bilfiildir. Dolayısıyla, P betimlediği önermelerin arasında zaten var olduğu için kendi kendini betimlemiş olur. Ancak P kendini tanımlayamaz. O hâlde çelişkiye düşmüş oluruz.

En azından bazı önermelerin bağımlı bir doğaya sahip olduğunu varsayarak (farkına vararak!) çelişkiden kaçınabiliriz. Bu çözüm şu şekilde çalışmaktadır. Bağımlı önermeler kendiliğinden var olamaz. Daha belirgin olarak, P bağımlı olduğu için betimlediği önermeler arasında kendiliğinden var olamaz. Bu nedenle, P kendini betimlemez. Betimleyemez. P yalnızca zaten var olan -P'den hemen önce var olan- önermeleri betimler. Dolayısıyla P kendini betimlemez ve bundan da bir çelişki çıkmaz. Artık paradokstan özgürüz.

Bu çözüm, önermelerin nihai kaynağına ilişkin ciddi sonuçlara sahiptir. Bir önermenin nasıl bağımlı olabileceğini düşünün. Bir önerme neye bağımlı olabilir? Bir önerme

62 *Kanıt.* Diyelim ki A ve A-değil. Dolayısıyla, A. Dolayısıyla, A veya Q (herhangi bir Q için). A-değil (varsayımımıza göre). Bu nedenle, Q.

ağaçlara, atomlara ya da maddenin diğer keyfi düzenlemelerine bağımlı olabilir mi?

Bir önermeyi oluşturabilecek tek bir “malzeme” biliyorum: kavramlar. Örneğin, bir artı iki eşittir üç önermesini aklınıza getirdiğinizde, bazı sayı kavramlarını toplama ve eşittir kavramlarıyla birlikte düzenlersiniz. Bu kavramları belli bir şekilde düzenleyerek, bir artı iki eşittir üç önermesini zihninizde kavriyorsunuz ya da oluşturuyorsunuz. Bir önerme oluşturmanın başka bir yolunu göremiyorum. O hâlde bağımlı önermelerin önceki kavramlara bağlı olduğu sonucunu çıkarıyorum.

Bunun yerine önermelerin kendinden önceki kavramlardan bağımsız olarak var olabileceğini söylersek, o zaman hiçbir şey önermelerin tüm kavramlardan önce “zaten” var olmasını engelleyemez. Daha da önemlisi, hiçbir şey P'nin betimlediği önermeler arasında zaten var olmasını engelleyemez -ve böylece çelişki geri gelir.

P'nin var olmadan önce “beklemesine” izin vererek çelişkiyi engellemeye çalışabiliriz. Örneğin, belki de P, betimlediği önermeler zaten var olduktan hemen sonra var olur. Ancak bu fikir gizemi daha da karmaşık hâle getirir: P var olacağını nasıl “bilir”? Önermeler, yeni önermeler üretme gücüne kendi başlarına sahip değildir. Önermeler var olan önermeleri gerektirir; yeni önermeler üretmezler. Dolayısıyla, eğer P diğer önermelerden sonra var oluyorsa, bunun nasıl olduğunu açıklamak için önermelerden başka bir şey gerekir.

Zihinsel bir temel, sıralı olarak var olan önermeleri açıklayacak kaynaklara sahiptir. Zihinsel bir temel, tıpkı bizim yapabildiğimiz gibi önermeleri kavramsallaştırabilir. En sade, en temel önermeler temelin doğası içerisinde basit bir şekilde var olabilir. Daha sonra temel, önermelerin temelden karmaşığa doğru belirli bir düzende tasavvur edilmesini sağlayarak bağımlı önermelerin belirli bir düzende var olmasını mümkün kılabilir.

O hâlde argüman şudur. Önermeler (paradoksu çözmek için) önceki kavramlara bağlıdır. Matematiksel önermeler, (matematiksel bir manzaranın özellikleri gereği) canlı zihinlerdeki kavramlardan önce mevcuttur. Dolayısıyla matematiksel önermeler, temel kavramlara sahip temel bir zihne bağlıdır.

AKLIN DOĞASI

Matematiksel ilkeler gibi, kendi zihnimizdeki *akıl ilkele-rini* de tanırız. Örneğin, akıl yoluyla hiçbir şeyin aynı anda hem doğru hem de yanlış olmadığını görürüz.

Her şeye rağmen, neden herhangi bir akıl ilkesi var olmuştur? Akıl ilkelerinin ne olduğunu düşünün. Akıl ilkele-ri, *insanların* nasıl doğru düşüneceğini belirleyen ilkelerdir. *İnsanlar!* Gerçeklik neden insanların hizmetine herhangi bir ilke sunmayı “önemsesin”?

Daha Derine İnersek

Aklın ilkeleri nelerdir? Akıl şu klasik yasaları içerir:

1. Çelişmezlik yasası: Tüm A'lar için A hem doğru hem de doğru değildir.
2. Üçüncü hâlin imkânsızlığı yasası: tüm A'lar için her şey ya A'dır ya da A değildir.
3. Özdeşlik yasası: tüm A'lar için A, A'dır.

Yine de bu yasalar aklın tek ilkeleri değildir. Aklın ilkeleri, sayıların, kümelerin, şekillerin, imkânın, zorunluluğun, parçaların, bütünlerin, bağımlılığın, zihinlerin ve aklın kendisinin doğası dâhil olmak üzere, birçok doğa hakkında doğru düşünmeyi sağlar. Aklın ortaya koyduğu kadarıyla, aklın ışığının sınırı yoktur.

Aklın kendisi ışığının kaynağını ortaya koyar. Akli kaynağına kadar takip edelim. Akıl sayesinde, tüm bağımlı şeylerin nihai kaynağının nasıl olup da zihin, madde, ahlak ve

matematiğe sahip bir evren üretebilecek kaynaklara sahip olduğunu gördük. Artık aklın kendisinin nasıl var olabileceğini görmeye hazırız.

İşte şöyle. Birincisi, temelin kaynakları zihinsel kaynakları içerir (yediden dokuza kadar olan bölümlere bakınız). İkinci olarak, temel keyfi sınırlardan yoksundur (altıncı bölüme bakınız). Akıl yoluyla, temelin keyfi sınırları olmayan zihinsel kaynaklara sahip olduğu sonucu çıkar. Keyfi sınırları olmayan zihinsel kaynaklara sahip tek doğa, mükemmel akıl yürütme kurallarını içeren bir doğadır. Mükemmelden daha az olan her şeyin akıl yürütme gücü bakımından bir sınırı vardır. Sınırları olmayan bir zihinsel temel, o hâlde, mükemmel bir şekilde akıl yürütme gücüne sahiptir.

Aklın kaynağı hakkında özel bir şey ortaya çıkmaktadır. Akıl ilkelerinin nerede var olduğunu düşünün. Uzaydaki konumlarından bahsetmiyorum. Ben onların bir doğa içindeki “konumlarından” bahsediyorum. Şunu düşünün: Mükemmel akıl yürütmek, aklın mükemmel ilkelerini takip etmektir. Mükemmel akıl yürütme gücü diğer her şeyin temelinde var olduğundan, akıl ilkelerinin var olabilecekleri tek bir yer vardır: Temelin doğasında. Başka bir ifadeyle, mükemmel akıl yürütmenin temeli, kendi doğası içinde mükemmel akıl ilkelerini içermelidir.

Aklı temelin doğasına demirleyerek, herhangi *birimizin* neden aklı takip edebileceğini de açıklayabiliriz. Çünkü o zaman gerçekliğin dokusunda, aklın ilkelerini keşfedebilecek başka akıllar yaratmak için kelimenin tam anlamıyla bir “neden” vardır. Zihinlerin olması önemsiz bir şey değildir. Yedinci bölümde gördüğümüz gibi, zihin olmayan şeylerden zihin üretmek bir inşa sorununa yol açar: Duyumsayamayan materyaller herhangi bir akıl kuralını nasıl *duyumsayabilir*? Ayrıca bir olasılık sorununuz da var: Zihinsiz materyaller akli duyumsayabilse bile, bu neden uzaktan olası olsun? Bir çözümümüz var:

Temelin hem zihinsel kaynakları hem de başka zihinler üretmek için bazı iyi nedenleri var.

Temel bir zihnin başka zihinler yaratmak için sahip olabileceği nedenlere daha yakından bakalım. Şunu düşünün. Aklın temeli aynı zamanda ahlakın da temelidir. Ahlakın temeli, ahlaki ilkeleri içeren ahlaki bir doğayı içerir. Örneğin, ahlaki temel, zihinleri olan ahlaki varlıkların değerli varlıklar olduğuna dair kendinden-açık ilkeyi içerir. Aynı zamanda akıl yoluyla hakikatin araştırılması ve keşfedilmesinin değeri olduğu ilkesini de içerir. Bu ilkeler, bir şeyleri keşfedip ortaya çıkarabilecek başka zihinlerin olduğu bir dünya yaratmak için başlı başına nedenlerdir. Temelin doğasında bu akıl ilkeleri varsa, o takdirde temelin başka *zihinlerin* olduğu bir dünya üretmek için nedenleri var demektir.

Akıl ilkelerinin bizzat varlığı da aynı sonucu bağımsız olarak teyit eder. Aklın ilkeleri, matematiğin önermeleri gibi, bizzat *düşünce-benzeri* varlıklardır. Aklın ilkeleri, tüm düşünceler gibi, şeyler hakkındadır. Şeyler hakkında olan şeylerin tek ve açık örnekleri kavramlar ve düşüncelerdir (ya da kavramlar ve düşünceler nedeniyle şeyler hakkında olan haritalar, grafikler ya da diğer temsillerdir). Üstelik, matematiksel ilkeler gibi akıl ilkeleri de sağlamdır (sabit ve ebedidir).

Aşağıdakileri göz önünde bulundurun. Aklın ilkeleri düşünce-benzeri ve sağlamdır. Bizzat aklın ışığında, aklın temelinin sağlam ve düşünce-benzeri olduğu sonucu çıkar.

Bunun aksine, arkasında hiçbir zihin olmadan yoktan var olan bir dizi maddi nesne düşünün. Eğer insanlar sadece zihinsiz parçacıklardan meydana geliyorsa, o zaman *akıl yürütme* de akıldışılıktan meydana gelir. O hâlde tüm düşünceler nihayetinde düşüncesizlikten doğar. Dahası, tüm düşüncelerinizin nihai temeli kelimenin tam anlamıyla anlamsızdır. Bu doğru olamaz. Bu parçacıkların insan üretmesi için hiçbir

neden yok. Bunun da ötesinde, parçacık yığınları akıl ilkele-
rinin “farkında” olma gücünden yoksundur.

İşte sorunun kaynağı. Nihai bir zihin olmadan, aşağıdaki
üç şey temelde eksik kalır:

1. İnsanı ortaya çıkarmak için bir neden
2. İnsanı ortaya çıkarmak için kaynaklar
3. Bizzat aklın ilkeleri

Bunlar olmaksızın, hiçbir yerde, hiçbir zaman aklın olma-
sı için bir neden yoktur.

Fakat aklın gerçek olduğunu yine aklın kendisinden an-
layabiliriz. Buradan, aklın akıl olmayandan kaynaklanmadı-
ğını -akıl yoluyla- görebiliriz. Geriye tek bir seçenek kalıyor:
Akıl her şeyin temelinde vardır.

Bu sonuç oldukça özeldir. Aklı takip eden herkesin özel bir
şey yaptığını ima eder: aklı takip ettiğinizde, temelin doku-
su içindeki mantıksal çizgileri takip ediyor olursunuz. Başka
bir deyişle, iyi akıl yürüttüğünüzde, zihninizi temelin doğa-
sına doğru çekersiniz. Akla yakın olmak, temele yakın ol-
mak demektir.

Bu sonucun, belli bir dinden uzakta aklın peşinden giden-
ler için daha da özel bir sonucu vardır. Belki de akıl sizi ön-
ceki sınırlı düşünce tarzınızdan özgür kılmıştır. Size rehberlik
eden bu “akıl” nedir? Size önerim, aklı yeterince uzun süre ta-
kip eden herkesin, doğru aklın her şeyin temelindeki özel bir
ışık olduğunu ortaya çıkarabileceğidir. Sizi yönlendiren ışığı
bulup çıkarabilirsiniz. Sizi özgürleştiren ışığı keşfedebilirsiniz.

Aklın ışığında, aklın temelde var olması gerektiğini göre-
biliriz. Zemin katmanında akıl olmadan hiçbir şey anlamlı
olamaz. Hiçbir şey bir düzene sahip olamaz. Akıl, dünyada-
ki ve zihninizdeki tüm organizasyonun temelidir. Akıl, ya-
pılmış olan her şeyden önce gelir. Yapılmış olan hiçbir şey

onun mükemmel ışığı olmadan yapılmamıştır. Akıl olmaksızın hiçbir şey yoktur: ne matematik ne mantık ne de başka zihinler üretmek için bir neden. Akıl zihninizi hatalardan kurtarır, ki böylelikle her şeyin temelindeki gerçek mükemmelliği keşfedebilirsiniz.

ÖZET

Her şeyin temeli, gerçekliğin en soyut boyutlarının -matematik, mantık ve aklın- temelidir. *Zihinsel* bir temel, soyut boyutları açıklamak için tam olarak doğru kaynaklara sahiptir. Zihinsel bir temelin zihinsel bir doğası vardır. Bu doğa, matematiği ve tüm düzgün akıl yürütmeleri oluşturan düşünce-benzeri ilkeleri içerir.

Bunun yerine, temel yalnızca zihinsiz malzemelerden olursa, o zaman matematik ve mantığın düşünce-benzeri ilkelerinden yoksun olur. O hâlde temelin doğası, düzgün düşünmenin hiçbir ilkesini öngöremez. Zihinsiz madde, zihinsiz maddeden başka hiçbir şeyi öngöremez. Hatta zihinsiz madde gerçek anlamda kendi içinde *hiçbir akla* sahip değildir. Ne de olsa akılsızdır. Dolayısıyla, akıl ilkelerini idrak edebilecek türden varlıklar üretmek için hiçbir nedeni yoktur.

Buna karşın zihinsel bir temelin, akla değer atfeden zihinler gibi ilginç şeylere değer atfetmek için iyi bir nedeni vardır. O hâlde, *eğer* zihinsel bir temel varsa, akla değer atfeden zihinlerin olması mantıklıdır.

Bu sonuçlar temelin doğasını oluşturmaktadır. Temel, gerçekliğin hem somut hem de soyut boyutlarının temelidir. Aklın ışığı bunun nasıl olduğunu ortaya koyar: Akli temelin doğasına demirleyerek, tüm varoluşun temelini nasıl zihinlerin, maddenin, ahlakın, matematiğin ve aklın kendisinin temeli olabileceğini açıklayabiliriz.

BÖLÜM 11

MÜKEMMEL/KUSURSUZ TEMEL

Uzun bir yol kat etmiş olduk. Akıl sayesinde önce tüm varoluşun *temeline* giden bir yol izledik. Temelin doğasına bakmayı denemekle işe başladık. Bir dizi adımla birlikte temelin beş özelliğine ulaştık: (1) Kendine yeterlik, (2) bağımsızlık, (3) zorunluluk, (4) nihailik ve (5) ebedilik. Ardından ise temelin “saf bilfiilliğine” (sadelik ve iç saflık) baktığımız en soyut adımımız geldi. Sonrasında, temelin gerçekliğin dört boyutuyla nasıl bağlantı kurabileceğini görmek için birkaç adım daha attık: (1) Zihinsel, (2) maddi, (3) ahlaki ve (4) matematiksel. Bu adımların her biri büyük bir araştırma alanında seyahat etmeyi gerektiriyordu. Eğer yeterli bir başarı olarak görülmezse diye, daha sonra tüm aklın temelini anlamaya çalıştık.

İşte şimdi çok özel bir şeye bir adım uzaktayız. Tüm adımlar, bizi akıl köprüsünün sonundaki defineye götürecek olan bu son adıma kadar eşlik etti. Köprümüzün son kısmını yerine koymanın zamanı geldi.

Aşağıda, iç aydınlatmalı bir kemerli geçit kuracağım. Bu kısım son adımın üzerinde parlayacak. Böylece ışıklar farklı açılardan temelin en derin *özelliğini* ortaya çıkaracak.

SAF BİLFİİL'DEN SAF OLUMLU'YA

Şimdi temelin derinliklerine bakacağız. Mercek olarak «saf bilfiillik» kavramını kullanacağım. Altıncı bölümde, temelin tamamen bilfiil bir doğaya sahip olduğunu gördük. Bu bölümde saf bilfiil doğanın kökenine daha yakından bakacağız. Temelin saf bilfiilliğini ne açıklayabilir? Mümkün olan en derinlikli açıklamayı arayacağım.

Amacım saf bilfiillik ile mükemmellik arasındaki bağı ortaya çıkarmaktır. Önce “mükemmellik” ile ne kastettiğimi söyleyeceğim. Daha sonra mükemmelliğin saf bilfiilliği nasıl açıkladığını göstereceğim.

Mükemmelliği anlamak. Mükemmelliği iki farklı mercek-
le anlayabiliriz. İlk mercek, mükemmellikte *olmayan* şeyle-
ri görürüz: Mükemmellikte kusurlar yoktur. *Kusuru*, bir şe-
yin değerini düşüren herhangi bir şey olarak tanımlıyorum.
Örneğin, motoru bozuk bir arabanın bir kusuru vardır. Bo-
zuk motoru arabanın değerini düşürür. Mükemmel bir şeyin
ise hiçbir kusuru yoktur.

İkinci mercek mükemmelliğin neye *sahip olduğunu* an-
lamamızı sağlar: Mükemmellik değere sahiptir. Bir sonraki
bölümde (“Değer Nasıl Anlaşılır”) değer ölçütleri hakkında
daha fazla bilgi vereceğim. Bilhassa, (en sevdiğiniz rengin de-
ğeri gibi) tercihlerden *kaynaklanan* değer ile (kişilerin değeri
gibi) tercihleri açıklayan (veya tercihlere *kaynaklık eden*) de-
ğer arasında bir ayrım yapacağım.

Şimdilik, farklı şeylerin farklı değerlere sahip olduğunu
vurgulamak yeterli olacaktır. Değer ölçütleri nesnelerin ka-
tegorisine bağlıdır. Örneğin mükemmel bir arabadan bahset-
tiğimde, bir araba ile ilgili olarak mükemmellikten bahsediy-
orum demektir. Buna karşın mükemmel bir elmas farklıdır.
Mükemmellik ölçütleri farklıdır. Bir elmastaki kusur, bir ara-
bada kusur olmayabilir.

Tartışmamızın amacı doğrultusunda, dikkatimizi *en yüksek değere* sahip şeylere yöneltmek istiyorum. Bir Toyota Camry düşünün. Bu arabanın bir değeri vardır. Ancak, daha da yüksek değere sahip bir araba almak istiyorsanız, aramanızı Toyota Camry marka ve modelinin ötesine genişletebilirsiniz. Ford, BMW, Porsche, Lexus ve benzerleri tarafından üretilen daha geniş bir araç yelpazesini değerlendirebilirsiniz. Daha geniş seçenekler içinden en iyi niteliklere sahip bir araba seçmek için daha fazla güce sahip olursunuz. Mümkün olan en fazla değere sahip araç, (Toyota Camry en değerli araç kategorisi olmadığı sürece!) en değerli Toyota Camry'den daha fazla değeri kapsar.

Genel olarak *daha fazla değer, daha olumlu* nitelikler anlamına gelir. Örneğin mükemmel bir araba, mükemmel bir Toyota Camry'den daha fazla olumlu nitelik içerir. Bunun da ötesinde, mükemmel bir araba, herhangi bir arabanın sahip olabileceği en iyi olumlu nitelikler kombinasyonuna sahiptir.

En yüksek değer en olumlu niteliklere sahiptir. En yüksek değeri “mutlak mükemmellik” ya da kısaca “mükemmellik” olarak adlandıracam. O hâlde mükemmel bir şey, olabilecek en yüce -en değerli- şeydir. Mükemmel şeyin herhangi bir kusuru yoktur. O salt olumludur. Başka bir deyişle, mükemmellik en üstün değeri ifade eder.

Değer nasıl anlaşılır? Değere sahip olmak ne demektir?

Bu soruyu yanıtlamak için iki tür değer arasındaki ayrımı anlamamız gerekir. Birincisi, değer tercihi yansıtabilir. Örneğin, Sam çikolatalı dondurmayı seviyorsa, çikolatalı dondurma Sam için olumlu -değerli- bir tada sahiptir. Bu değer Sam'in tercihini yansıtmaktadır.

Bir başka değer türü de tercihten bağımsız olarak bir doğayı yansıtan değerdir. Bazı örnekler: Dürüstlük, nezaket, cömertlik, rasyonellik ve siz. Bu şeylerin bir değeri vardır. Değerleri

birinin tercihinine bağlı değildir. Aslında, tercihle olan ilişkileri bana tam tersi gibi geliyor. Örneğin nezaket, sırf birileri onu tercih ettiği için değerli değildir. Bilakis, tam da nezaketin bir değeri olduğunu görebildiğiniz için nezaketi tercih etmeye güdülenebilirsiniz. Nezaket tercih edildiği için değil, doğası gereği değerlidir.

Bu fikir reddedilebilir. Herhangi bir niteliğin doğası gereği değere sahip olduğu inkâr edilebilir. Bunun yerine, tüm değerlerin tamamen öznel olduğu söylenebilir. Bu görüşe göre, bir kişi doğası gereği değerli değildir; daha ziyade, bir kişi yalnızca birileri o kişinin varlığını takdir ederse değerlidir. Burada tüm değer tercih, zevk, arzu ya da diğer öznel durumları yansıtır. Hiçbir nitelik bizatihi değerli değildir.

Ne var ki bir önceki bölümde (dokuzuncu bölüm) ahlaki manzaranın bazı yönlerinin gerçekliğini göstermeye çalıştım. Yöntemim, ahlaki pencerenizden ahlaki bir manzara görmenin önündeki bazı yaygın engelleri kaldırmaktı. Bu engeller değeri görmekle ilgilidir, çünkü değer ahlaki manzaranın temel bir yönüdür. Umarım buradaki tartışmam değeri görmenin önündeki en azından bazı engelleri kaldırmaya yardımcı olabilir.

Burada, değerli nitelikleri görebileceğiniz konusunda nasıl düşündüğüm hakkında biraz daha bahsedeceğim. Ardından, insanların kendileri aracılığıyla bazı değerlerin gerçek olduğunu görebileceklerini düşündüğüm üç yöntem sunacağım. Umudum, bu yöntemlerin kendi sorgulamanızda size hizmet edebilecek araçlar olmasıdır.

Birinci Yöntem: Doğrudan farkındalıkla. Görülmesi en kolay şeyler kendi zihninizdedir. Örneğin, zihninizde iki artı ikinin dört ettiğini görebilirsiniz. Üzüntünün mutluluktan farklı olduğunu görebilirsiniz. Tavşanlarla ilgili bir düşüncenin *tavşanlarla ilgili* olduğunu görebilirsiniz. Ve daha niceleri. Tüm

bu durumlarda, kendi deneyiminiz içindeki belirli unsurları doğrudan fark edersiniz.

Sizin de zihninizde *değer* görme gücüne sahip olduğunuzu dikkatinize sunuyorum. İşte size bir test. İçinizde huzur ya da mutluluk gibi olumlu duygular olup olmadığını kontrol edin. Eğer herhangi bir duygunun herhangi bir olumlu yanını hissediyorsanız, bu olumluluğun kendisi değerdir. Olumluluk, “değer” ile ne kastettiğimin bir örneğidir.

Açık olmak gerekirse, *her* olumlu duygunun *her* yönüyle değerli olduğunu söylemiyorum. Nihayetinde insanlar zalimlik karşısında da mutlu hissedebilirler. Mutluluğun olumlu ve olumsuz pek çok farklı yönü olabilir. Yine de kaynağı ne olursa olsun, mutluluğun olumlu bir yönü vardır.

İşte başka bir test. Kendi benliğinizi düşünün. Kendinize odaklanarak bazı değerler duyumsayabileceğinizi tahmin ediyorum. Kendinize odaklandığınızda, bir kişi olarak sahip olduğunuz değerlerin bir kısmını hissedebilirsiniz. Olumlu bir yönünüzün olması için öncelikle kendinizi tercih etmeye karar vermeniz gerekmeyecektir. Tam tersi geçerlidir: Duyumsadığınız değer, varlığını sürdürmeyi *tercih etmeniz* için bir temel oluşturur.

Tüm değerlerin tamamen tercihten kaynaklanmak zorunda olduğunu düşünürsek, bir şeylerin değerini gözden kaçırmak kolay olacaktır. Bununla birlikte duyularımızı duyduğumuz değerden ayırmaya dikkat etmeliyiz.

Değeri duyumsamak ile duyumsanan değer arasındaki ayrımı belirginleştirmek için, herkesin bir başkasının değerini duyumsamakta başarısız olduğu bir durumu ele alalım. Mehmet’in evi, arkadaşları ve parası olmadığını düşünün. O zaman Mehmet hiçbir değere sahip olmaz mı?

Mehmet’in sadece öyle olduğunu düşündüğümüz için bir değeri olduğunu söylemek cazip gelebilir. Ancak, burada daha

fazlası var. Evet, insanların bir değeri olduğunu duyumsarız. Ama duyumsadığımız tek şey bu değil. Ben kendi perspektifimden şunu duyumsuyorum: Benim duyumsadığım değer olmaksızın da insanların değeri olabileceğini duyumsuyorum. Ben uyurken de insanların bir değeri olduğunu duyumsuyorum. Karşılaştırmak gerekirse: ben uyurken de iki artı iki dört eder. Aynı şekilde, kimse sizin değerinizi duyumsamasa bile, siz uyurken de bir değeriniz vardır.

Kişinin duyumları ile duyumsadığı özellikler arasındaki farkı gözden kaçırmak kolay olabilir. Örneğin reçelin tadının güzel olduğu duyumu öznelidir: herkes bu tada sahip değildir. Ancak, belirli bir tadın iyiliği ise nesneldir: bu tada sahip olan herkes -doğrudan farkındalık yoluyla- bu tadın iyiliğini tespit edebilir.

Konuyu daha iyi açıklamak adına, aşağıdaki iki varsayımsal durumu ele alalım:

1. Adil bir toplumdasınız.
2. Reçel seviyorsunuz.

Bu durumlar farklıdır: Reçel sizin duyularınızla ilgiliyken adalet değerle ilgilidir. Her ikisinden de *hoşlanıyor* olsanız da sevdiğiniz şeyin duyusuyla değer duyusu birbirinden farklıdır. Aslında, kimse sevmese de insanların adaleti sevmesi gerektiğini duyumsayabilirsiniz. Buna karşılık, eğer benim gibiyseniz, insanların reçeli sevmesi gerektiğini duyumsamazsınız. Reçeli sevme duyunuz -eğer bu duyuya sahipseniz- reçelin doğasına ait değerle ilgili değil, sizinle ilgili bir duyudur.

Burada önemli olan nokta şudur: Değere ilişkin duyunuz, değere açılan bir penceredir. Örneğin mutluluğu deneyimlediğinizde, mutluluk duyumunuz mutluluğun olumlu yönlerine açılan bir penceredir. Mutluluğunuz öznel olsa da pozitifliği nesneldir. Başka bir deyişle, olumlu deneyimlerinizin

olumlu yönleri bilfiil bir değere sahiptir -ve bu değeri doğrudan farkındalıkla kendinizde görebilirsiniz.

İkinci Yöntem: Tek biçimlilik yoluyla. “Değer” duyusunun hiçbir zaman gerçek bir değer algılamadığını söylediğimizi varsayalım. O zaman tüm duyularımız hakkında şüpheli bir çukura düşeriz. Neden herhangi bir duyunun bir şey algıladığını düşünelim ki? Belki de tüm duyular -görsel, işitsel ve benzeri- birer yanılsamadır.

Eğer sadece bazı duyuların gerçekliğe açılan pencereler olduğunu, diğerlerinin olmadığını söylersek, duyularımızın tek biçimliliğini ihlal etmiş oluruz. Örneğin, işitme duyunuza güvendiğinizi ama görme duyunuza güvenmediğinizi varsayalım. İşitmenin gerçek sesleri açığa çıkardığını, görmenin ise hiçbir şeyi açığa çıkarmadığını düşünüyorsunuz. Bu saçma olurdu. Saçma olurdu çünkü işitsel duyulara güvenip görsel duyulara güvenmemek için iyi bir nedeniniz yoksa, bu keyfi ve nedensizdir.

Aynı şekilde, *sebepsiz yere* bir duyuya güvenip diğerlerine güvenmemek de keyfi ve nedensizdir. Duyular arasında ayırım yapmak için ilkeli bir sebep olmaksızın, bazı duyulara güvenip diğerlerine güvenmemek için iyi bir sebebimiz yoktur.

Ahlaki duyunun görsel duyudan kayda değer bir farkı olup olmadığını merak edebilirsiniz. Ahlaki duyu söz konusu olduğunda, bu duyunun kapalı bir pencere olduğunu düşünmek için iyi bir sebep olduğunu düşünebilirsiniz. Duyduğum sebeplerin bir örneğini kendi yanıtlarımla birlikte kısaca ele alacağım.

İlk olarak, değer duyumuza güvenemeyeceğimizi çünkü evrimin hayatta kalmamız için değer duyusunu ürettiğinin söylendiğini duydum.

Cevabım: Tüm duyularımızı (eğer üretmişse) biyolojik bir tarih üretmiştir. Dolayısıyla tüm duyular aynı gemidedir:

Hepsi güvenilmez ya da güvenilirdir. Tek biçimlilik ihlal edilmiş olarak kalır.

İkinci olarak, ahlaki duyularımızı *test edemeyeceğimizin* söylendiğini duydum: Örneğin, adaletin bir erdem olduğunu bilimsel bir deneyle test edemeyiz.

Benim yanıtlım: Herhangi bir duyuyu nasıl “test edersiniz”? Testler bizatihi duyulara bağlıdır. Örneğin görsel duyunuz, maddi bir manzaranın yönlerini test etmek için kullandığınız bir araçtır. Benzer şekilde, ahlaki duyunuz da ahlaki bir manzaranın yönlerini test etmek için kullandığınız araçtır. Bunun yerine duyular önce testlere, testler de duyulara bağlıysa, o zaman çelişik bir dairenin içine düşeriz. Kötü hamle.

Üçüncü olarak, bilfiil değer varlığının değere ilişkin duyunuzu açıklamak için gerekli olmadığını, ancak dışsal bir maddi dünyanın varlığının görsel duyunuzu açıklamak için gerekli olduğunun söylendiğini duydum.⁶³

Benim yanıtlım: Bu öneri bir hataya dayanmaktadır. Ahlaki görünümün en iyi açıklamaya yönelik bir çıkarım gerektirdiğini varsaymaktadır. Bu doğru değildir: Hiçbir şeyi açıklamak zorunda kalmadan değeri görebilirsiniz. Örneğin, bir değere sahip olduğunuzu görebilirsiniz. İçinizdeki bir değeri, matematiği gördüğünüz gibi *-doğrudan farkındalıkla-* görebilirsiniz.

Bunun yerine içsel duyularımıza güvenmiyorsak, şüpheliğin en derin çukuruna düşmüşüz -ve oradan çıkma umudumuz yok demektir. Düşüncelerimiz ya da hislerimiz olduğunu bile bilemeyiz. İyi haberlerim var: Doğrudan farkındalığın gücü bizi bu şüphencilik çukuruna düşmekten korumaktadır.

Nihayetinde, duyuların tek biçimliliğini ihlal edecek iyi bir sebep olduğunu düşünmüyorum. Tüm duyular benzer

63 Bakınız G. Harman, “*Ethics and Observation*,” *Ethical Theory 1: The Question of Objectivity* içinde, ed. J. Rachels (Oxford: Oxford University Press, 1998), 85-91.

şekilde penceredir. Bir duyuyu *duyu* yapan şey, onun bir şeye ilişkin bir duyuy olmasıdır: Yani bir şeye açılan bir penceredir.

Belki de duyuların tek biçimliliğini ihlal etme eğilimi, bazı duyuların diğerlerinden daha güvenilir olduğu gözleminden (ya da teorisinden) kaynaklanmaktadır. Açık olmak gerekirse, hiçbir duyunun mükemmel derecede güvenilir olduğunu iddia etmiyorum. Duyular bizi yanıltabilir. Yine de kişinin duyusunun yanıltıcı olduğunu düşünmek için bir sebebi yoksa, duyunun kendisi duyduğunuz şeyin kanıtıdır. Görebilmek için mükemmel görmeye ihtiyacınız yoktur.

Anlayışımızı açık olmayan şeyler üzerine inşa etmek yerine, açık olan şeyler üzerine inşa edebiliriz. Peki, açık olan nedir? Benim bakış açımdan konuşacak olursam, bazı deneyimlerin olumlu yönleri olduğu açıktır. Örneğin, hoşnutluk deneyiminin işkencede eksik olan bazı olumlu yönleri olduğu açıktır. Rasyonel düşünmenin dürüst olmayan veya mantıksız düşünmekten daha iyi bir düşünme niteliği olduğu açıktır.

Her şeyde olduğu gibi, tüm duyularımızın yanlış yönlendirilmiş olma ihtimalini de göz önünde bulundurabiliriz. Tabii ki yine de yanıldığımızı düşünmek için bir nedenimiz yoksa, değere ilişkin duyumuzun kendisi, en az bir değer gerçek olduğunu düşünmek için -değerli bir- nedendir.

Üçüncü Yöntem: Arzu yoluyla. Dokuzuncu bölümde de belirttiğim gibi, tüm değerlerin gerçekliğini inkâr etmek ironik bir duruma yol açar. Değerin gerçekliğini inkâr edersem, tutarlı olmak için, inkârımın herhangi bir değeri olduğunu da inkâr etmem gerekir. Ancak tüm değeri inkâr etmemin bir değeri olmadığını gördüğümde, beni tüm değeri inkâr etmeyi sürdürmeye ne motive edebilir? Bunu yapmanın hiçbir değeri olmadığını gördükten sonra nasıl olur da değeri inkâr etmeyi arzulayabilirim?

Zeki insanlar zeki cevaplar bulacaktır. Ancak hakikati istiyorsak, zekice cevapların doğru olup olmadığını düşünmeliyiz.

Bana öyle geliyor ki değer varlığını inkâr etmek, anlamın varlığını inkâr etmek gibidir. Anlamı inkâr etmek kendi kendini yok eder: *Hiçbir ifadenin anlamı yoktur* ifadesi doğruysa kendisi anlamsızdır. Öyleyse neden böyle düşünelim? Bana öyle geliyor ki değeri inkâr etmek de benzer şekilde kendi kendini yok eder: *Hiçbir şeyin değeri olmadığı* inancı doğruysa hiçbir değeri yoktur. Öyleyse neden bu inancı destekleyelim?

Her iki durumda da sorun motivasyonla ilgilidir. Söz konusu ifadeler, kişinin onları destekleme motivasyonunu ortadan kaldırmaktadır. Desteginizin bir anlamı olduğunu düşünmedikçe hiçbir ifadenin bir anlamı olmadığını desteklemezsiniz. Benzer şekilde, desteginizin bir değeri olduğunu düşünmedikçe *hiçbir şeyin değeri olmadığı* ni da desteklemezsiniz.

Sorunun *kökünü*, bana öyle görünüyor ki, arzuların bir temeli olmasıdır. Örneğin hakikati aramayı arzuladığınızda, hakikate yönelik arzunuzun bir temeli vardır. Bu temel nedir? İçer dönüp düşündüğümde, bana öyle geliyor ki her arzunun temeli *bir değer görülmektedir*.

Konuyu açıklamak adına, kendinize neden herhangi bir arzuya sahip olduğunuzu sorun. Tüm arzularınızın bir şeye yönelik arzular olduğunu fark edeceğinizi tahmin ediyorum. Örneğin, yemek yemeyi arzulayabilirsiniz. Bu arzu, açlığını giderme deneyimi veya güzel bir tat deneyimi gibi belirli bir deneyim içindir. Neticede arzu duyduğunuz şey, olumlu yönleri olduğunu algıladığınız bir şeydir. Örneğin, açlığını giderme deneyiminin olumlu bir yönü vardır. Bu olumlu yön -yani değer- arzunuzun temelini oluşturur.

Açık olmak gerekirse, bir arzunun temelini her zaman tamamen olumlu olduğunu öne sürmüyorum. Hiç de değil. Daha ziyade benim önerim, herhangi bir şeyi arzulamanızın

nedeninin ister bir tat ister bir zevk, isterse olumlu bir deneyim olsun, olumlu bir şey duyumsamanız olduğudur. Olumlu yönler her arzuyu gerekçelendirmeyebilir ancak bunlar her arzunun temelinin bir parçasıdır. Bu şekilde arzular bir değere işaret etmektedir.

Değerden mükemmelliğe. Şimdi her şeyin temelinin değerini ele almaya hazırız. Temel ne kadar değere sahiptir? Hiç değeri yok mu?

Öncelikle temelin hiçbir değeri olmadığı hipotezini ele alalım. O hâlde temelin hiçbir olumlu yönü yok demektir. Bu teoriye göre temel ya tamamen nötr ya da tamamen olumsuzdur.

Ne var ki, temel tamamen nötr ya da tamamen olumsuz olamaz. Eğer temelin hiçbir değeri yoksa, o zaman bir inşa sorunumuz var demektir: Değer, tamamıyla değer içermeyen malzemelerden nasıl ortaya çıkabilir?

Değerin tümüyle değer olmayandan kaynaklanamayacağını düşünmemin iki sebebini sunacağım. İlk olarak, değer üretme gücünün kendisi değerlidir. İnsanlara hizmet etme gücünüzü düşünün. İnsanlara hizmet etme gücünüz sizin değerli bir özelliğinizdir. Dünyaya değer katmanızı sağlar. Değer katma yeteneği değerlidir. Sizi dünyaya dâhil etme yeteneğine sahip olduğu açık olduğundan, nihai temel dünyaya değer katma konusunda nihai yeteneğe sahiptir. Dolayısıyla nihai temelin en azından bir değeri olmalıdır.

İşte temelin değerli olduğunu düşünmemin bir başka nedeni. Temel, sahip olduğu değerli nitelikler sayesinde bir değere sahiptir. Örneğin, temelin doğası akıl/mantık kurallarını içerir (onuncu bölüme bakınız). Bizi hatadan korudukları için akıl kurallarının kendileri de değerlidir. Ayrıca temelin doğası ahlaki ölçütleri de içerir (dokuzuncu bölüme bakınız). Ahlaki ölçütün bir değeri vardır ve dolayısıyla temelin doğasının da bir değeri vardır.

O hâlde temelin bir değeri olduğunu varsayalım. Ne kadar değeri olabilir?

Önceki adımlar bizi net bir cevaba hazırlamaktadır. Artık meseleyi «saf bilfiillik» adımı üzerine inşa edebiliriz. Saf bilfiillik sayesinde, temelin herhangi bir sınırı yoktur (altıncı bölüme bakınız). O hâlde, mantıken, temelin değer bakımından da bir sınırı yoktur. Temel (az önce verilen iki neden doğrultusunda) bazı değerlere sahiptir. Dolayısıyla temel sınırı olmayan bir değere sahip olmalıdır.

Bir şeyin sınırı olmadan nasıl değeri olabilir? Cevabım bizi temelin en derin niteliğine götürüyor. Temel, *mükemmel olması* hasebiyle sınırsız bir değere sahiptir.

Bu sonuç benim “mükemmel”i (1) kusuru olmayan ve (2) en üstün değere sahip olan şey olarak tanımlamamdan kaynaklanmaktadır.⁶⁴ Temelin hiçbir kusuru yoktur, zira kusur değer açısından bir sınır oluşturur ve bu bakımdan temelin değer açısından bir sınırı yoktur. Daha azı temelin toplam değerinde bir sınıra işaret edeceğinden, temel en üstün değere sahiptir. Bu anlamda temel, herhangi bir iç sınır veya kusur olmaksızın tamamen olumludur. Yani mükemmeldir.

64 Mükemmelliğin doğasına ilişkin ilgili bir analiz için bakınız G. Oppy, *Describing Gods* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 62-86. Benim mükemmellik analizimi Oppy’nin terimleriyle şöyle ifade edebiliriz: *mükemmellik idealize edilmiş yetkinliktir*.

“Yetkinlik” (*excellence*) ve “perfection” (*mükemmellik*) kavramları arasındaki farkın ya da sözkonusu kavramların referanslarının netleştirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan “yetkinlik” bir büyüklük niteliği (*a quality of greatness*) olarak düşünülebilir. Örneğin, eşinizi sevme konusunda yetkin (*excellent*) olabilirsiniz. Mükemmellik ise azami büyüklük (*a quality of maximal greatness*) ya da olumsuz nitelikler içermeyen büyüklük (*greatness without any negative qualities*) olarak düşünülebilir. Yani mükemmel bir varlık yalnızca birini sevmekte yetkin olmakla kalmaz, tüm varlıkları sevmekte azami derecede yetkin olur. (Çevirmen Notu)

NASIL MÜKEMMEL OLUNUR

Mutlak mükemmellik tasavvur edilebilecek en güçlü özelliktir. Mükemmellikten her olumlu niteliğin nihai temeli doğar. Önceki bölümlerde temelin birçok olumlu niteliğe sahip olduğunu görmüştük. Yine de henüz tüm olumlu niteliklerini ele almadık. Şimdi bazı ilave olumlu nitelikleri dedüksiyon/tümdengelim ile çıkararak mükemmel temele ait resmi-mizi tamamlamanın zamanıdır.

Mükemmel olmanın ne anlama geldiğini bir kez daha düşünün. Mükemmel olmak tamamen olumlu olmaktır. Mükemmel bir temel, olumlu niteliklerin tasavvur edilebilecek en büyük yoğunluğunu içerir.

Mükemmel bir temele “azami derecede mükemmel” diyebiliriz. “Azami derecede büyük/yüce” terimi büyüklüğün/yüceliğin en yüksek derecesini betimler. Azami büyüklük ve mükemmellik arasındaki ilişki, yeryüzündeki en yüksek dağ ile Everest Dağı arasındaki ilişki gibidir. Everest Dağı yeryüzündeki en yüksek dağdır. Benzer şekilde, mutlak mükemmellik de büyüklüğün en yüksek derecesidir. En yüksek değerdir.

Bir şeyin azami derecede büyük olabilmesi için, en yüksek derecede büyük/yüce yapıcı özelliklere sahip olması gerekir. Üç klasik örneği dedüksiyon/tümdengelimle çıkaracağım: azami güç/kudret, azami bilgi/ilim ve azami iyilik. Bu özelliklerin azami derecede büyük -*mükemmel*- bir temelden nasıl kaynaklandığını göstereceğim.⁶⁵

Azami güç/kudret (Maximal power) Temel ne kadar güçlüdür? Temelin en azından bir miktar gücü vardır (dördüncü bölüme bakınız). Temelin keyfi sınırları, boşlukları veya

65 Bu yoruma göre, azami büyüklük daha temel bir kavram olan en üstün değerden (saf pozitiflikten) kaynaklanır. Bu yorum, mümkün olan en büyük varlık kavramı için bir dayanak sağlar. Bkz, J. Speaks, *The Greatest Possible Being* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 1-18.

limitleri yoktur (altıncı bölüme bakınız). Bu nedenle temel in gücü keyfî olarak sınırlandırılmaz. Sınırsız, azami güce (veya en yüksek değerle tutarlı olacak kadar güce) sahiptir.⁶⁶

Temelin *kaldırılmaz* bir taş üretme gücü var mıdır? Cevap, böyle bir taşın varlığının *mümkün* olup olmadığına bağlıdır. Ne de olsa temel, tüm *mümkün* şeylerin temelidir, *imkânsız* şeylerin değil. Eğer kaldırılmaz bir taş mümkünse, o zaman temel in böyle bir taş yaratması mümkündür, ancak herhangi bir şeyin onu kaldırması mümkün değildir (“kaldırılmaz” tanım gereği). Öte yandan, kaldırılmaz bir taş imkânsız bir taş ise, o zaman -tanım gereği- hiçbir mümkün güç onu yaratamaz. O hâlde çözüm, temel in *mümkün* güçlere sahip olmasıdır, *imkânsız* güçlere değil.⁶⁷

İmkânsız bir güçten yoksun olmanın *keyfî* bir sınır olmadığına dikkat edin. Temel, keyfî sınırlar olmaksızın mükemmeldir. İmkânsız şeyleri yapamamak ise keyfî bir sınırlama değildir. İmkânsız bir güçten yoksun olmak mükemmelliği zedelemeyiz. Aksine, imkânsız bir gücün eksikliği mükemmellikten kaynaklanır.

Mükemmelliğin imkânsız güçleri dışladığını görmenin bir başka yolu da şudur. Temelin imkânsız bir güce sahip olduğunu varsayalım. O zaman hiçbir şeyin sahip olamayacağı bir

66 Bkz. R. Koons, “A New Look at the Cosmological Argument,” *American Philosophical Quarterly* 34 (1997): 193-212.

67 Bkz. Thomas Aquinas, *Summa theologiae*, çev. Fathers of the English Dominican Province (New York: Benzinger, 1948), I.25. “Azami güç” kavramının daha sofistike bir analizi için ayrıca bkz. A. J. Fredosso ve T. Flint, “*Maximal Power*,” *The Existence and Nature of God*, ed. A. J. Fredosso, 81-113 (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983). Ancak eleştiri için bakınız G. Oppy, “*Omnipotence*,” *Philosophy and Phenomenological Research* 71, no. 1 (2005): 58-84 ve daha fazla gelişme için K. Pearce ve A. Pruss, “*Understanding Omnipotence*,” *Religious Studies* 48, no. 3 (2012): 403-14. “Azami gücü” güç olmayan (“mümkün eylem” gibi) terimlerle analiz etmeye çalışmak yerine, burada azami gücü basitçe mümkün olan en büyük (gretin nasıl çevrileceği mevzusu var burada) güç olarak anlamayı öneriyorum.

güce sahip olacağı için doğası *tutarsız* (yani akılla bağdaşmaz) olurdu. Tutarsızlık bizzat bir kusurdur. Akla aykırı düşmektedir. Temelin hiçbir kusuru yoktur. Dolayısıyla, temel tutarsızlığa sahip olamaz. O hâlde, imkânsız güçlere sahip olamaz.

Özetle, temelin gücü *azamidir*. Azami olandan daha azı ise keyfi bir sınırdır. Mükemmel temel ise keyfi değildir. Aksine, mükemmel temel, bir temelin olabileceği *en az keyfi, en az sınırlı* yoldur. Bu nedenle, mükemmel bir temel mümkün olan azami güce sahiptir.

Azami bilgi (*Maximal knowledge*) Şimdi azami zihinselliği dedüksiyon/tümdengelimle çıkarmanın üç farklı yolunu göstereceğim.

Birinci Sebep: Kudretten hareketle. İlk olarak, azami ilim azami kudretten tümdengelimle çıkarılabilir. İşte şu şekilde. Mükemmel bir temel mümkün olan azami güce sahiptir (yukarıya bakınız). Mümkün güçler arasında bir şeyleri bilme gücü de vardır. Dolayısıyla, mükemmel bir temel bir şeyleri bilme gücüne sahiptir. Sadece zihinler bir şeyleri bilme gücüne sahiptir. Bu nedenle temel, bir zihne sahiptir.

Bunun yanında, temelin zihni azami olandan daha az olamaz. Azami olandan daha az olan herhangi bir şey keyfi sınırlar anlamına gelecektir. Örneğin, temelin zihni yalnızca matematiksel doğrulukları bilip ahlaki doğrulukları bilmiyorsa, o zaman doğrulukları bilme kabiliyeti pozitif bir niteliğe nispetle sınırlı olacaktır. Mükemmel bir temelin herhangi bir pozitif niteliğe nispetle (saf bilfiilliği itibarıyla) hiçbir sınırı yoktur. O hâlde, mükemmel bir temel sınırsız, azami bilgiye/ilme sahiptir.⁶⁸

68 Bu güzergâh size azami/en büyük var olana ilişkin ontolojik argümanı hatırlatabilir. Bununla birlikte, (ontolojik argümanın yaptığı gibi) tamamen a priori ilerlemek yerine, bilfiil varlığın temelini tümdengelimle çıkarmak için a posteriori (varoluş yoluyla) ilerliyoruz. Daha sonra saf bilfiilliği ortaya çıkarmak için üç farklı araç (sadelik, açıklayıcı derinlik ve tek biçimlilik) uyguluyoruz -ki bu saf bilfiillikten şimdi kavramsal analiz yoluyla azamiliği/en büyük olmaklığı çıkarıyoruz.

Bu çıkarımın zihinsel temele ilişkin diğer tüm argümanlarımı nasıl kenara ittiğine dikkat edin. Zihinsel bir temel için zihinlerden, maddeden, ahlaktan ve matematikten argümanlar verdim. Ancak bu argümanları burada bir kenara koyabiliriz. Mevcut çıkarım bunların hiçbirini kullanmamaktadır. Bunun yerine, argüman bağımsız bir yol izleyerek mükemmel kudretten mükemmel bir zihnin güçlerine doğru gitmektedir.

Bu yolun bağımsızlığı, son adımı daha güvenli hâle getirmeye yardımcı olmaktadır. Artık önceki adımlara *ihtiyacımız* yok. Sağlam bir zeminde olduğumuzdan emin olmamıza yardımcı olmak için şimdi iki desteği daha ortaya çıkarmaya çalışacağım.

İkinci Sebep: Değerden hareketle. Mükemmel bir temel tamamen olumludur, yani azami derecede değerlidir. Bilginin kendisi değerlidir. Ne kadar çok bilgi, o kadar çok değer demektir. O hâlde, azami derecede değerli bir temel azami bilgiye/ilme sahiptir. Eğer bilgisi keyfi olarak sınırlandırılmış olsaydı, o zaman azami derecede değerli olmazdı. Dolayısıyla, bilgisi keyfi olarak sınırlandırılmış değildir. Azami düzeydedir.

Bu sonucu, bilginin değerine doğrudan bakarak görebileceğinizi öneriyorum. Nasıl ki iki artı ikinin dört ettiğini bu sayılara doğrudan bakarak görebiliyorsanız, bilginin değerine doğrudan bakarak da azami değere sahip bir temelin azami bilgiye sahip olacağını görebilirsiniz.

Üçüncü Sebep: Akıldan hareketle. Bu son destek aklın temeline ilişkin bir önceki bölümün üzerine inşa edilmektedir. Daha önce aklın kendisinin zihin-benzeri temelin bir yönü olduğunu savunmuştum. Özetle, argümanım, yalnızca mükemmel bir zihnin mükemmel akıl yürütme kurallarını kendi doğasında içerebileceğiydi. Ne de olsa akıl yürütme kuralları mükemmel akıl yürütmeye ilgilidir. Şayet bu doğruysa, o zaman akıl kurallarına sahip bir doğaya sahip olmak,

mükemmel akıl yürütme kurallarına sahip bir doğaya sahip olmak demektir. Bundan da aklın temelinin mükemmel bir zihin olduğu sonucu çıkar.

Azami iyilik. Temel ya kötüdür ya iyidir ya da ahlaki açıdan nötrdür. Temel mükemmel olduğu için kötü olamaz. İyi ve kötünün asimetrik olduğunu (dokuzuncu bölümden) hatırlayın: ahlaki bir manzaranın temelinin kendisi kötü değil iyidir. Dahası, kötü bir temel tamamen olumlu değilken, mükemmel bir temel tamamen olumludur. Kötülük olumsuzdur. O hâlde mükemmel bir temel kötülükten yoksundur.

Benzer şekilde, mükemmel bir temel salt nötr olamaz. Mükemmel bir temel *tamamen olumludur*. Saf olumluluk tam nötrlüğü dışlamaktadır. O hâlde mükemmel temel ne kötü ne de nötrdür. Bunun yerine, mükemmel temel mükemmel derecede iyidir.

MÜKEMMELLİĞİN BİRLEŞTİRİCİ GÜCÜ

Mükemmellik temelin tüm sıfatlarını birleştirir. Mükemmellik, tüm olumlu sıfatların kendisinden kaynaklandığı en temel sıfattır. Bu tekil özellikten temelin ahlaki doğası (mükemmel davranmak/eylemek), matematiksel doğası (mükemmel akıl yürütmek) ve sizin ve benim gibi insanlar için bir dünyaya ince ayar yapma konusundaki büyük kudreti ortaya çıkar. Mükemmellik temelin kendine yeterliliğini açıklar: Mükemmel bir temel kendine yeterliyken, kendine yeterli olmayan bir temel mükemmel değildir. Tüm olumlu sıfatlar temelin mükemmel doğasından kaynaklanır.

Mükemmellik aynı zamanda dünyayı da birleştirir. Dünya çeşitli boyutlar içermektedir: (1) Zihinsel, (2) maddi, (3) ahlaki ve (4) matematiksel. Neden bu boyutlar dünyamızı doldurmaktadır? İşte nedeni. Bu çeşitli boyutların hepsi tek bir kaynaktan çıkmaktadır: Bunlar temeldeki saf mükemmellikten çıkmaktadır. Saf mükemmellikten, tüm ahlaki ilkelerin

temeli olan mükemmel varoluş biçimi ortaya çıkar. Saf mükemmellikten, tüm akıl ve matematik ilkelerinin temeli olan mükemmel bilgi ortaya çıkar. Dahası, mükemmel bir zihin diğer zihinlere uygun maddi bir dünya yaratmak için her türlü nedene sahiptir. O hâlde temelin mükemmelliği dünyamızın her boyutunu başarılı bir şekilde öngörmektedir.

MÜMKÜN OLAN EN BÜYÜK HAZİNE

Köprü artık tamamlandı. Tüm basamaklar yerli yerinde. Gerçekliğin temelini en derin noktalarına doğru parlayan bir ışık kemerimiz var. Şimdi ise mümkün olan en büyük hazineye ulaşmış bulunuyoruz. Burada, her şeyin temelinde, hayal edilebilecek en yüksek iyilik, değer ve güç yoğunluğunu buluyoruz. *Hayal edilebilecek en büyük gerçekliği* buluyoruz. Ve bu gerçekliğe biz, “Tanrı” diyebiliriz.⁶⁹

Aklın ışığında, bu Tanrı'nın ne olmadığını görebiliriz. Bu Tanrı, Olimpos Dağı'ndaki Zeus gibi sınırlı bir varlık değildir. Bu Tanrı evrenin sınırlarında uçan keyfi bir spagetti canavarı değildir. Bu Tanrı ilkel batıl inançların ürünü değildir. Bu Tanrı bizim en derin arzularımızın basit bir yansıması değildir. Bu Tanrı birilerinin dinî varsayımlarına indirgenemez. Bu Tanrı bilimsel bilginizin boşluklarında saklanmaz. Bu Tanrı, yalnızca kör bir iman⁷⁰ sıçramasıyla (*a leap of blind faith*)

69 Bakınız Aquinas, *Summa* I.2.

70 Burada “*faith*” ve “*belief*” kelimelerinin anlamları ve neye gönderimde bulundukları hakkında kısa bir açıklama yapmak gerekli gözüküyor. Buna göre “*belief*” bir küme olarak her tür inancı içerecek bir küme oluşturmaktadır. Dolayısıyla “*faith*” genel ve muğlak bir inanca atıfta bulunmaktan öte belirli bir çeşit inancı ifade etmektedir. Nitekim söz konusu inanç çeşidi “*trust*” yani *güven* ihtiva etmektedir. Dikkat etmeliyiz ki, güvendiğiniz şeyin gözle görülebilir olması gerekmez, ancak yine de ona güvenmek için iyi nedenleriniz olabilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında belirli bir inanç türü olarak “*faith*” kelimesini “iman” ile karşılamayı tercih ettik. (Çevirmen Notu)

ulaşılabilecek bir varlık da değildir.⁷¹ Bu sınırlı “Tanrı” kavramları, daha büyük bir hazinenin görülmesini engellemektedir. Bu hazine, aklın ortaya çıkardığı Tanrı’dır. Bu Tanrı mükemmeldir. Bu Tanrı yaratılmış olan her şeyden öncedir. Bu Tanrı olmadan hiçbir şey olamaz: ne matematik ne mantık ne de başka zihinler üretecek bir sebep. Aklın Tanrısı zihninizi özgürleştirir, ki böylece her şeyin temelindeki gerçek büyüklüğü keşfedebilirsiniz. Tanrı, aklın kendisi kadar tabii ve özgürdür.

Tanrı (çıkarsadığımız gibi) aşağıdaki sıfatlara sahiptir:

1. Tanrı kendine yeterlidir.
2. Tanrı bağımsızdır.
3. Tanrı zorunlu olarak vardır.
4. Tanrı nihaidir.
5. Tanrı ezeli ve ebedi olarak güçlüdür/kudretlidir.
6. Tanrı (boşluklar, delikler, noktalar, pürüzler, sınırlar, kırışıklıklar veya keyfi sınırlar olmaksızın) saf olarak bilfiildir.
7. Tanrı sınırsızdır.
8. Tanrı zihnin temelidir.
9. Tanrı maddenin temelidir.
10. Tanrı ahlakın temelidir.
11. Tanrı matematiğin temelidir.
12. Tanrı aklın temelidir.
13. Tanrı saf olumludur.
14. Tanrı azami derecede güçlüdür/kudretlidir.
15. Tanrı azami derecede bilgilidir.
16. Tanrı azami derecede iyidir.
17. Tanrı mükemmeldir.

Akıl köprümüz bizi hayal edilebilecek en büyük Tanrı’ya götürmüştür.

71 R. Dawkins, *The God Delusion* (New York: Houghton Mifflin, 2006) kitabında bu sınırlı Tanrı kavramlarını hedef almaktadır.

ÖZET

Kitabın tüm argümanını artık özetleyebiliriz. Tüm argüman aşağıdaki basit formda özetlenebilir:

Birinci Öncül. Gerçeklik toplamda (dışarıdan bir neden ya da açıklama olmaksızın) kendine yeterlidir.

İkinci Öncül. Mükemmel bir temel olmadan hiçbir şey kendine yeterli olamaz.

Sonuç. O hâlde, gerçeklik mükemmel bir temele sahiptir.

Akıl, öncüller için destek sağlar. Öncül 1'i desteklemek için akıl, her şeyin bütünlüğünün ötesinde hiçbir şeyin var olmadığını ortaya koyar. Bu da gerçekliğin bütünlüğünün kendine yeterli olduğu anlamına gelir.

Ardından, öncül 2'yi desteklemek için akıl, kendine yeterli herhangi bir bütünlüğün mükemmel bir temele sahip olması gerektiğini -çeşitli açılardan- ortaya koyar. Kusurlu bir temel iki sorun ortaya çıkarır: (1) Keyfi sınırlar sorunu ve (2) inşa sorunu.

İlk sorun temele bizzat içkindir. Salt kusurlu bir temelin keyfi sınırları olacaktır. Sınırlar sadece gereksiz karmaşıklık eklemekle kalmaz, kendi kendilerine de yeterli değildir. Açıklamanın tek biçimliliği gereği, tüm sınırların benzer şekilde kendilerinin ötesinde bir açıklaması vardır. Bu nedenle, tüm sınırların temelinde keyfi sınırlar -ve dolayısıyla değer açısından da keyfi sınırlar- yoktur. Temel yalnızca mükemmel (yani, en üst düzeyde değerli) olabilir.

İkinci olarak, mükemmel bir temel olmadan inşa sorunlarımız olur. Kusurlu bir temel, gerçekliğin geri kalanını inşa etmek için gerekli malzemelerden yoksundur. Gerçekliğin geri kalanı zihinleri, maddeyi, ahlaki ve akıl yürütmeyi içerir. O hâlde bu şeylerden oluşan bir temel, bunları üretecek kaynakları da içermelidir. Aklın ışığında, yalnızca mükemmel bir zihinsel ve ahlaki doğa dünyamızın zihinsel ve ahlaki

boyutlarını inşa edecek kaynakları içerebilir. Dolayısıyla temel, mükemmel bir zihinsel ve ahlaki doğaya sahiptir.

Bu bölümü, kitaptaki argümanların her bir unsurunu özetleyen bir resme işaret ederek kapatacağım. Bu resim sizsiniz. İçinizde akıl köprüsünün malzemeleri var. Bizzat sizin varlığınız köprünün ilk adımını doğrulamaktadır: En azından bir şey vardır. Siz herhangi bir şey değilsiniz. İçinizde pek çok hazine vardır: Düşünceler, hisler, duygular, (en uç noktaya kadar) maddi karmaşıklık, ahlaki duyular, matematiksel içgörüler ve aklın ışığı. Bizzat aklın ışığı, içindeki tüm bu hazineler için bir temele işaret eder.

Aklın ışığında, tüm varlığın temeli, içindeki tüm hazinelerin temelidir. Aklın ışığında, düşüncelerinizin temelini düşüncesiz bir kaos olmadığını görebilirsiniz. Duyularınızın temeli saçmalık değildir. İçinizdeki akıl yürütmenin temeli nedensiz hareketler değildir. Aklın ışığında, bizzat aklın temelindeki ışık olduğunu görebilirsiniz. Bu ışık sayesinde temel, düzenli, amaçlı ve çiçekli bir dünya oluşturabilir. Bu ışık sayesinde temel, ahlaki manzarayı sabit kılıp, kalbinizin ahlaki dokusunu boyayabilir. Bu ışık sayesinde temel, sizin gibi hükümdâr canlılar⁷² için olan bir dünyayı ince ayarlayabilir.

72 Bundan sonra sıkça karşılaşacağınız “*kingly creatures*” kavramını Türkçe’de nasıl karşılamamız gerektiği konusunda önümüzde çok seçenek yok gibiydi. Yazarın söz konusu kavramdan, kendi hayatını yönetme ve yönlendirme yeteneğine sahip özel bir çeşit canlıyı kastettiğini düşünüyoruz. Ancak bu sadece özgür irade ile karıştırılmamalıdır. Özgür iradeli (*free will*) olmak *hükümdar canlı olmanın* bir parçası olmakla birlikte, *hükümdar canlı olmak* bir imtiyaz kavramıdır. Sonuç olarak “*hükümdar canlı*” olarak karşıladığımız “*kingly creature*” kavramı diğer canlılara göre bir üstünlük ifade etmektedir. (Çevirmen Notu)

BÖLÜM 12

KÖPRÜ'YE MEYDAN OKUMAK

Akıl köprüsü büyük bir hazineye götürüyor ancak bu hazine doğru olamayacak kadar iyi mi? Tanrı'nın varlığı belirli şeyleri anlamlandırırsa da gerçekliğin tüm resmini anlamlandırmadığından endişelenebilirsiniz. Kendi şüphe dönemimde, Tanrı'nın gerçek olduğunu düşünmek için sebepler bulduktan sonra bile, Tanrı'nın varlığına karşı argümanlar da terazide tartıldı. En üstün temel gördüğümüz her şeyle uyumlu olabilir mi?

Bu soru üzerinde düşünmemize yardımcı olması için, önümüzdeki birkaç bölümü dünyanın ulvî (supreme) bir temeli olmadığını düşünmemize yol açan nedenleri incelemeye ayıracam. Kişisel olarak en kafa karıştırıcı bulduğum sorunlara özellikle dikkat edeceğim. Bu bölümde kötülük ve acıya odaklanacağım ve sonraki bölümde cehennem, dinî çeşitlilik ve Tanrı'nın sessizliği gibi daha spesifik kaygılarla ilgili bir dizi sorunu inceleyeceğim.

Öyleyse bu bölümde şu soruyla başlıyorum: Neden kötülük var? Eğer her şeyin temeli mükemmelse, dünyamızda *kötü* şeyler nasıl var olabilir? Mükemmellik ve kusurluluk nasıl bir arada var olabilir? Bu gibi sorular bize tüm köprümüzün sağlamlığını sorgulamamıza ilham verebilir.

Bu bölüm uçsuz bucaksız bir konuya giriş niteliğindedir. İlgili her sorunu çözmeye çalışmak yerine, daha derin analiz için kullanabileceğiniz bazı araçlar sunacağım. Bu araçlar hayatın sorunlarını daha aydınlık bir şekilde görmeme yardımcı oldu.

OLASILIKLARI DEĞERLENDİRMEK

Olasılıkla başlayacağım: Mükemmellik ve kusurluluğun bir arada var olması mümkün/olası mıdır?

İşte böyle olduğunu düşünmemek için bir neden. Mükemmel bir temel, mükemmelden daha az bir şey üretemez. Örneğin, belki de sadece Tanrı mükemmel çiçekler ya da mükemmel hayvanlar yaratabilirdi. Bununla birlikte Tanrı yarattığı şeylerden hiçbirinin başına kötü bir şey gelmesine izin vermezdi. Dolayısıyla, Tanrı ve kötülük bir arada var olamaz.

Yukarıdaki akıl yürütme bizi klasik bir kötülük argümanına götürmektedir:

Birinci Öncül. Eğer Tanrı varsa, kötülük var olamaz.

İkinci Öncül. Kötülük vardır.

Sonuç. O hâlde Tanrı var değildir.

Filozoflar bu argümanı “mantıksal” kötülük problemi olarak adlandırmaktadır.⁷³ Buna “mantıksal” demektedirler çünkü tek başına mantığın Tanrı ve kötülüğün bir arada var olmayacağı öncülünü ortaya koyması gerekmektedir. O hâlde sorun, kötülüğün *var olmasıdır*. Dolayısıyla Tanrı *yoktur*.

Bu argüman başarılı mı? Öncüller doğru mudur?

Öncül 1'e daha yakından bakalım: Eğer Tanrı varsa, kötülük var olamaz. Bu öncül Tanrı'nın tüm kötülükleri önleyeceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Başlangıçta, Tanrı'nın

73 J. L. Mackie, “*Evil and Omnipotence*,” *Mind* LXIV, no. 254 (1955): 200-212'de bu argümanın bir versiyonunu geliştirmektedir.

ne yapacağını Tanrı'nın doğasının tanımından çıkarabileceğimizi düşünebiliriz. Tanrı tanımı gereği mükemmel derecede iyidir. O hâlde, Tanrı'nın tanımı gereği tüm kötülükleri engellemek için iyi nedenleri olacaktır.

Fakat Tanrı'nın tüm kötülükleri önleyeceğinin doğru olabilmesi için, Tanrı'nın kötülüğe izin vermek üzere *iyi bir nedeni* olamayacağının da doğru olması gerekir. Yine de Tanrı'nın ancak bazı kötülükler mümkün olduğunda elde edilebilecek bazı iyilikler gördüğünü düşünün. O zaman bu iyilikler Tanrı'ya bazı kötülüklerle izin vermesi için iyi bir neden verebilir. Tanrı'nın bu tür iyilikleri *görmediğini* görebilir miyiz? Peki nasıl?

Buradaki meydan okuma, Tanrı'nın kötülüğe izin vermek için iyi bir nedeni *olamayacağını* göstermektir. Kötülükten hareket eden salt mantıksal argümana göre, Tanrı ile kötülüğün bağdaşmaz olduğunu -mantık yoluyla- gösterebilmemiz gerekir. Bunu gerçekten gösterebilir miyiz? Tanrı'nın iyi bir nedenden ötürü kötülüğe izin verdiği hipotezi *bizatihi* (A ve A değil formunda) bir çelişki değildir. Ancak gizli bir çelişkiyi ortaya çıkarabilir miyiz?

Bildiğim kadarıyla hiç kimse bir çelişki ortaya çıkarmamıştır.⁷⁴ Sonuç olarak, kötülük sorunu üzerinde uzmanlaşan (hem teist hem de ateist) filozoflar salt mantıksal kötülük probleminde çoğunlukla uzaklaşmışlardır.⁷⁵

Fakat gelin biz daha yakından bakalım.

74 A. Plantinga, *Nature of Necessity* (New York: Oxford University Press, 1974), Tanrı'nın kötülüğe izin vermek için sahip olabileceği mantıksal olarak tutarlı bir neden sunarak Tanrı ile kötülük arasında bir çelişki çıkarmanın zorluğunu ortaya koymaktadır.

75 Konferanslarda ve sohbetlerde duyduğum şey tam da bu: Tanrı ve kötülüğün bir arada var olamayacağına dair saf mantıksal bir kanıtımız olmadığıni söylüyorlar.

BÜYÜK BİR HİKÂYE

Çok hızlı hareket ettiğim konusunda endişelenebilirsiniz. Tanrı ve kötülük *açıkça* çelişkili olmasa bile, yine de imkânsız komşular olabilirler. Mükemmel derecede iyi bir Tanrı neden kötü olan her şeyi *engellemesin*?

Dikkatli bir şekilde ilerlemek istiyorum. Gerçek bir endişeyi aceleyle geçiştirmek yerine, hakikate götüren gerçek bir içgörü aramak istiyorum. Gelin bu amaçla, Tanrı'nın kötülüğe *herhangi bir nedenle* izin verip veremeyeceğini daha dikkatli bir şekilde düşünelim. Bu sebep muhtemelen ne olabilir?

Kötülüğün olası nedenleri hakkında düşünmemize yardımcı olması için iki hikâye anlatacağım. Daha sonra Tanrı'nın hangi hikâyeyi tercih edebileceğini görmek için bunların avantaj ve dezavantajlarını ele alacağım.

İşte ilk hikâye: Tanrı yalnızdır ve sonsuza dek hiçbir şey yapmaz. Hepsi bu kadar. Son.

İkinci hikâye daha fazla eylem içerir. Şimdi Tanrı'nın çeşitli varlıkların yaşaması için yer sağlamak üzere bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olduğunu düşünün. Bu devinimli dünyada Tanrı bazı varlıklara kendi yaşamlarını tasarlama özgürlüğü verir. Onlar hükümdar canlılardır. Kendi hikâyelerini yazma özgürlüğüne sahiptirler.

Öyleyse, Tanrı hangi hikâyeyi tercih edebilir? Tanrı'nın bir seçim yaptığını düşünün: ya hükümdar varlıklar da dâhil olmak üzere muhtelif varlıkların bulunduğu farklı bir dünya yaratacak ya da hükümdar varlıkların bulunmadığı bir dünya yaratacak. Tanrı hangisini tercih ederdi?

Hangi seçeneğin en iyisi olduğunu düşünmemize yardımcı olması için, her iki seçeneğin de içerdiği sonuçları ele alalım. Tanrı'nın hiçbir hükümdar canlının olmadığı bir dünya yarattığı seçenekle başlayalım. Bu durumda, hiçbir canlı kendi eylemlerinin mülkiyetine sahip değildir. Hiçbir canlı kendi

yaşamının herhangi bir bölümünü tasarlama deneyiminin tadını çıkaramaz. Bunun yerine, eğer herhangi bir canlı varsa, onların kontrolü dışındaki güçler tüm eylemlerinin iplerini elinde tutar demektir. Örneğin birisi, birini sevmeye karar verirse, bu sevgi *o canlıya* bağlı değildir. Canlıların herhangi bir ölçüde (hiçbir zaman) yönetme/hükmetme özgürlüğü yoktur. Aksine, eylemleri nihai kertede tamamen canlıyı var eden güçlere bağlıdır. O hâlde canlılar Tanrı'nın doğasına hizmet etmeye mahkûm öznelerdir.

Şimdi diğer seçeneği tekrar düşünün: Tanrı, içinde hükümdar canlıların olduğu bir dünya yaratır. Öyleyse ne olacak? Bu durumda canlılar özel bir fırsata sahip olacaklardır. (En azından bir dereceye kadar) kendi yaşamlarını idare etme fırsatına sahip olurlar. Böylece canlıların yönetmek için bir miktar özgürlüğü olur. Bu özgürlük canlıların Tanrı'ya daha çok benzemelerini, yani kendi uğraşlarının sahibi olmalarını sağlar. Canlılar hükümdar gibidir.⁷⁶

Hükümdar canlıları yaratmanın sakıncası risk almaktır. Hükümdar canlılar çok kötü hüküm sürebilirler. İşte risk budur.

Tanrı herhangi bir kötü risk olmaksızın canlılar yaratabilir miydi? İşte size bir fikir. Belki de Tanrı canlıları her zaman iyilik *yapmaları* için yaratarak bu riskten sakınabilirdi. O zaman her şey her zaman iyi *olurdu*. Bu hoş olurdu.

Yine de canlılara iyilik yaptırmanın bir bedeli vardır. Söz konusu bedel yönetme özgürlüğüdür.⁷⁷ Özgürlük olmadan

76 Wes Morriston, Tanrı bu özgürlükten yoksunken kötülük yapma özgürlüğünün nasıl iyi olabileceğini sormaktadır ve benim cevabım, canlılar için bu özgürlüğün hükümdar varlıklar arasında mecburi olmayan ilişkileri mümkün kıldığı yönündedir. Bakınız Morriston, "What Is So Good about Moral Freedom," *Philosophical Quarterly* 50 (2000): 344-358. Benim cevabıma bakınız, "On the Value of the Freedom to Do Evil," *Faith and Philosophy* 30 (2013): 418-428.

77 Bazı filozoflar özgürlüğün alternatif imkânları (bir yol ayrımı düşünün) gerektirdiğini düşünürken, diğerleri özgürlüğün alternatif imkânları

canlılar hükümdar olamazlar. Kendi hayatlarını tasarlayamazlar. Aksine, Tanrı'nın buyruklarının kuklaları olurlar. Tanrı bunu ister miydi?

Tanrı'nın ne istemiş olabileceğini görmek için, maliyetleri ve faydaları düşünün. Yararlardan biri, hükümdar canlıların yaşamlarının nasıl gideceği konusunda söz sahibi olmalarıdır. Bir miktar özgürlükleri vardır. Ancak özgürlükle birlikte hem sorumluluk hem de risk gelir. Eğer Tanrı hükümdar canlılar yaratırsa, bu, bozuk bir hükümranlık riskini de beraberinde getirir. Risk, bir maliyettir.

Bu riske *değer* mi? Söz konusu riskin buna *değebileceğini* düşünmek için şöyle bir neden gösterebiliriz: Bozuk bir hükümranlık, trajik olsa da birçok iyi şeye zemin hazırlayabilir. Bozuk bir dünyada kahramanlar doğar. Sorunların içinden çıkarak insanlar büyük bir cesaret, şefkat ve fedakârlık dolu bir sevgi sergileyebilirler. Hepsi bu kadar da değil: En derin ve özel ilişkilerin bir kısmı çetin koşullardan doğar.

Açık konuşayım: Kötülüğün meyvelerinin kötülüğü *gerekleştireceğini* söylemiyorum. Bence hiçbir şey kötülüğü gerekçelendiremez. Daha ziyade benim düşüncem, iyilik kötülüğü ortadan kaldırmasa da Tanrı'nın hükümdar canlılar yaratmanın risklerini göz önünde bulundururken bilkuvve iyiliği de hesaba katabileceği yönündedir.

Tanrı'nın hükümdar canlılar yaratmak için sahip olabileceği olası nedenleri araştırmak için, iyi bir dünyanın unsurlarına

gerektirmediğini söylemektedir. Amaçlarımız doğrultusunda bu tartışmayı bir kenara bırakabiliriz. Benim buradaki özgürlük anlayışım asgari düzeydedir. Özgür olmanın anlamı, yaptığınız şeyi size doğrudan yaptıran (fiziki güçler ya da Tanrı'nın eli gibi) başka bir şey olmaksızın, bazı kararlarınızı sadece sizin vermeniz demektir. Felsefeciler bazen buna özgürlüğün "kaynak" koşulu adını verirler. Alçakgönüllülü olmak ve konuyu kuşatmak adına, benim söylediğim tek şey, kendi eylemlerinin asıl kaynağı olan varlıkların bulunduğu bir dünyada özel bir şeyler olduğudur.

daha yakından bakalım. İyi bir dünya iyi bir hikâye gibidir. Peki bir *hikâyeyi* iyi yapan nedir? İşte iyi bir hikâyenin bazı unsurları şunlar olabilir: Macera, keşif, ilerleme, kahramanlık, mizah, belirsizlik karşısında cesaret, keşfin aşamaları, fedakârlık, zekâ, iyi ve kötü, tehlike, zafer, yan hikâyeler, karakterlerin kaprisleriyle bozulamayacak tutarlı kurallar, tahmin edilemeyen sürprizler, çeşitli dinamik karakterler, daha büyük bir olay örgüsüne katkıda bulunan bölümler, romantizm, geleceğe dair ipuçları, gerilim ve rahatlama. Gerçekten harika bir hikâye, o hikâyedeki en büyük karakterler tarafından yapılan büyük bir fedakarlığı içerebilir.

En sevdiğimiz hikâyelerin içinde kötü şeyler olduğuna dikkat edin. Trajedi meydana gelebilir ancak tüm ruhlar için tüm trajediler, belki de sonraki sahnelerde güzel ve beklenmedik bir şeye dönüşebilir. Tüm kötü sahneler *geçici* olabilirken, ruhlar sonsuza dek kalıcı olabilecek değer, hikmet ve sevgi mücevherleri elde edebilirler.

İyi bir hikâyenin gizemleri de olabilir. İyi bir hikâyedeki en asil karakterler, hikâyenin iyi olduğunu göremedikleri imtihanlar yaşayabilirler. Hikâyelerindeki her şeyin birbirine nasıl uyduğunu anlamayabilirler. Yine de belirsizlik zamanlarında bile hikâyeler bitmiş değildir. Gelecek sahneler önceki sahnelerle ışık tutabilir. Harika bir hikâye, ortaya çıkarılacak ve keşfedilecek gizemli katmanlar içerir.

İlginçtir ki, bizim dünyamız görkemli bir hikâyenin pek çok unsuruna sahiptir. Dünyamızda birçok sahne ve birçok karakter bulunmaktadır.

Belki de dünyanın yazarı bizimle birlikte büyük bir hikâyenin ortak yazarıdır. Belki de canlılar dünyanın inşasına katılabilirler. O hâlde yazar her sorunu ve acıyı daha büyük bir iyilik için kullanmayı hedefliyor demektir. Kötülük ne kadar güçlüyse, güçlü iyiliğin ortaya çıkması için fırsatlar da o kadar güçlüdür.

İşte size bir ipucu. İnsanların bazıları bedenlerinden ayrıldıklarını hissettikleri klasik bir ölüme yakın deneyim yaşarlar. Bazen bir «aydınlık varlık» gördüklerini bildirirler. Bazı durumlarda, bu varlığa kötülük ve acı çekme ile ilgili sorular da dâhil olmak üzere sorular sorduklarını söylerler. Bu tür pek çok olay duydum ve hepsi de temel bir mesajı paylaşıyordu: *yaşam çok daha büyük bir amacın parçasıdır*. Bunların herhangi birine inansanız da inanmasanız da buradaki gözlemim daha büyük bir amaca yönelik bu mesajın “büyük hikâye” hipotezine *uyduğu* yönündedir.

Mütevazılık adına, sadece bir hipotez sunuyorum:

Üst Hipotez: Tanrı, (ahlaki özgürlüğe sahip) hükümdar varlıklar için bir dünya tasarlamıştır ve Tanrı, kötü olaylar dâhil olmak üzere her şeyi mümkün olduğunca uzun vadeli iyilik için bir araya getirmek üzere düzenli bir şekilde hareket eder.

Üst Hipoteze göre, Tanrı her zaman en iyiyi ortaya çıkarmak için çalışır. Bu canlılar bazen çok kötü kararlar verse de Tanrı her zaman kötünün içinden iyiyi çıkarmak için çalışır. Örneğin, Tanrı merhameti ve umudu deneyimleyen, başkaları için kahraman olmanın nasıl bir şey olduğunu keşfeden, zor olduğunda sevmeyi öğrenen, affetmeyi anlayabilen, parçalanmış bir toplumu onarmak için başkalarıyla -ve Tanrı'yla- birlikte çalışabilen ruhlar inşa etmek için yaratır.

Eğer Üst Hipotez doğruysa, o zaman tüm acılar geçici, ruhlara kazınan iyi tesirler ise ebedi olabilir. Bu hipotez, her kötülüğün bilkuvve iyi bir tarafı olduğunu öngörmektedir.

Açık olmak gerekirse, dünyanın asıl yazarının sırf iyi bir hikâye olsun diye kötü şeylere neden olduğunu öne sürmüyorum. Bunun ötesinde, yazarın dünyayı kahramanlar için yarattığı hipotezini öne sürüyorum. Eğer kötülük meydana gelirse, Tanrı kötü şeyleri iyilik için bir araya getirmeye hazırdır.

Üst Hipotez *mümkün* müdür? Bu soruyu yanıtlamak için aklı kullanacağım. Bana her şey şu şekilde görünüyor. Üst Hipotez'e göz gezdirdiğimde, -aklın ışığında- Üst Hipotez'in doğru *olamaması* için hiçbir neden *göremiyorum*. Bir mükemmellik temelinin -mantık kuralları gereği- tüm kötülükleri engelleme- si ya da hiçbir şey yaratmaması gerektiğini düşünmüyorum.

Aksine, *akıl köprüsü ile*, şeylerin nihai temeli mükemmel olmalıdır. Bunun tam açıklaması şudur: Aslında mükemmel bir varlığın Üst Hipotezin doğru olduğu bir dünya yaratmak için iyi bir nedeni olacağını açıkça düşünüyorum. Üst dünya tam da Tanrı'dan beklediğim türden bir gerçekliktir.

Sebeğim basit: Üst Hipotez'e göre, kötülüğe potansiyeli olmayan bir dünyada büyük iyilikler eksik kalacaktır. Bu iyilikler arasında ebedi ruhların çeşitliliği ve büyümek için bitmeyen fırsatlar, macera, keşif, barış, affedicilikle örülmüş ilişkiler, azmin birçok meyvesi, zorlanmadan sevme, temenni ettiğiniz en derin hazineleri keşfetmek için yeniden ayağa kalkma tecrübesi, yeni başlangıçlara yol açan çatışmaların çözümleri vb. yer alır. İyi bir temelden böyle iyilikler beklerdim.

Üst Hipotez o kadar iyi ki, aslında *gerçek olamayacak kadar iyi* olduğunu düşünebiliriz. Pekâlâ, *mümkün* olabilir. Ama akla yatkın mı?

Üst Hipotezin gerçekten doğru olup olmadığını araştırmak için, Üst Hipotezin olasılığını göz önünde bulundurmamız gerekecektir. Şimdi olasılık konusuna geçiyorum.

OLASILIĞI DEĞERLENDİRMEK

Birkaç yıl önce rüyamda bir adamla kötülük problemi hakkında konuşuyordum. Bu adamın kafası alışılmadık derecede büyüktü. Bana Tanrı'nın dünyamızda gördüğümüz türden acılara izin vermeyeceğini açıklarken güçlü bir sesle konuşuyordu. Sesinden anladığım kadarıyla dünya hakkında dürüst

olan insanlara hayranlık duyuyordu. İnsanların gerçeklerle yüzleşmesini istiyordu.

Cevap vermek için ayağa kalktım. Soğuk bir hesaplama yapmaya başladım. Büyük bir ironiden bahsederken kendimi inançlı hissediyordum. “İronik olan,” dedim, “kötülüğün Tanrı'ya karşı bir kanıt olduğunu düşünmeniz.” Neden kötülüğün aslında Tanrı için bir kanıt olduğunu düşündüğümü açıklamaya devam ettim.

İşte rüyamda sunduğum argüman. Birincisi, mükemmel bir temelin zihni sonsuzdur: Tanrı'nın zihni sonsuz sayıda değer ve durumu dikkate alır. Tanrı'nın zihni bizim zihnimizin ötesindedir. Tanrı'nın zihnindeki tüm unsurları kavrayamayız bile. Mantıken, eğer Tanrı varsa, Tanrı'nın henüz bilmediğimiz şeyleri yapmak için nedenleri olacağını beklememiz gerekir. Bazı sebepler bizim kavrayışımızın ötesinde olacaktır. Öte yandan, eğer Tanrı yoksa, o zaman burada konuşuyor bile olmamamız gerekirdi -zira kimse var olmazdı.

Ben argümanımı sunarken adam başını çevirdi. Sonra gördüğüm şey ise beni dehşete düşürmüştü. Kafasının üçte biri gitmişti. Beynini görebiliyordum.

Sonra adam kolunu uzattı. Şimdi bir elinin eksik olduğunu görüyordum. Metal bir parçası vardı. Elini bir savaşta kaybettiğini fısıldadı. Sonra, bana doğru uzanırken, yüzü kelimeler olmadan konuştu. “Merhametini hissetmek istiyorum” diyen bir duygu hissettim.

Sonra da uyandım.

Yatağımdayken uzanırken aklıma iki düşünce geldi. Birincisi, adamın kafasındaki yaranın mantıklı düşünmesini zorlaştırdığı aklıma geldi. İkinci olarak, adamın en büyük ihtiyacının değer gördüğünü hissetmek olduğunu fark ettim. Belki de Tanrı'nın iyiliğini görmesinin yolu öncelikle argüman yoluyla değil, sevgi yoluyla olabilirdi.

Rüyamda önemli bir gerçeikle karşılaştım: Kötülük sorunu sadece zihne değil insanın bütününe dokunmaktadır. Olasılıkla ilgili soğuk bir hesaplama sunabilirim, ancak soğuk bir hesaplama kanayan bir kalp için ilaç değildir.

Kötülük problemini kalbimizin ortasında hissederiz. Tam ortamızda, bozuk yaşamların kötülüğünü hissederiz. Kötülüğün gerçekliğini hissederiz. Aklımızda argümanları filizlendiren tohumları hissederiz.

Ne var ki, akıl ve kalp birlikte çalışabilir. Kalp kötülüğün gerçekliğini ortaya çıkarırken aynı zamanda zihin de kötülüğün mantıksal sonuçlarını değerlendirmemize yardımcı olur.

Kötülüğün sonuçlarını tahlil etmek için bir kez daha akıl aracını kullanıyorum. Elimizdeki akılla, açık olanı açık olmayanı ayırabiliriz. Hakikate giden en açık yol, açık olmayanı ziyade açık olanla başlar.

Burada açık olan nedir? Tanrı'nın tüm kötü şeylerin olmasına izin vermek için muhtemelen iyi bir sebebi olmayaacağı açık mıdır? Bana göre, her sebebin ne olabileceği açık değildir. Her sebebi göremediğimi görüyorum. Peki sonuç ne?

Sonucun ne olacağını anlamak için, koşullu olasılık olarak da bilinen “eğer-o hâlde” bağlacını kullanabiliriz. Örneğin, temel mükemmelse ne beklerdiniz? Değilse ne beklerdiniz?

Meydan okuma adına, en rahatsız edici kötülük örneklerini ele alalım. Bu örnekler o kadar kötü ve açıklaması o kadar zor kötülükler içerir ki, hiçbir insan mükemmel derecede iyi bir varlığın bunlara izin vermek için nasıl bir sebebi olabileceğine dair bir fikre sahip değildir. Bunlara “gizemli” kötülükler diyelim.

“Eğer-o hâlde” bağlacı, gizemli kötülükleri kendi benzersiz bakış açınızla tahlil etmenize yardımcı olabilir. Basitçe kendinize iki soru sorun:

S1: Eğer Tanrı varsa gizemli kötülükler ne kadar olasıdır (beklenir)?

S2: Eğer Tanrı yoksa gizemli kötülükler ne kadar olasıdır (beklenir)?

Soru 1 ile başlayın: Tanrı varsa gizemli kötülükler bekler miydiniz? Sizin yaşam deneyimleriniz olmaksızın bu soruyu sizin için cevaplayamayacağımdan, “eğer-o hâlde” bağlacını örneklendirmek için basitçe kendi analizimi paylaşacağım. Konuyu kendi bakış açınızdan değerlendirebilirsiniz.

Bana göre durum şöyle. *Eğer Tanrı varsa*, o hâlde -her şeyin iyilik için birlikte çalıştığı- Üst Hipotez'in tam olarak doğru olmasını beklerdim. Özellikle de büyük bir hikâyeye ait iyiliklerin olmasını beklerdim. Kahramanlar için uygun sahneler de dâhil olmak üzere büyük bir hikâyenin olağan unsurlarını beklerdim.

Dahası, gerçek bir hikâyenin ortak yazarlarını beklerdim. Olayların nasıl gelişeceğine karar vermeye yardımcı olabilecek asil karakterler bulmayı beklerdim. Ve işler sarpa sararsa nihai yazarın kötü şeyleri iyiye yönlendirmesini beklerdim.

Ayrıca Tanrı'nın bazı sebeplerinin şu anki bilgimin üzerinde olmasını beklerdim. Elbette, Tanrı'nın sebeplerinin en azından *bir kısmını* anlamayı beklerdim. Ama kesinlikle hepsini anlamayı beklemezdim. Çünkü Tanrı'nın azami zihninin henüz düşünmemiş olduğum fikirleri de içermesini beklerdim.

O hâlde, derinlemesine düşündüğümde, 1. soruya cevabım şudur: Tanrı'nın var olması hâlinde en azından bazı gizemli kötülüklerin olasılığı düşük değildir.

Daha Derine İnersek

Elbette bazı kötülük türleri Tanrı varsa gerçekten de daha olası değildir. Örneğin, Halil saat 14:03'te sağ ayak parmağını evimin dışındaki bir taşa çarptı. Eğer Tanrı varsa bu daha olası değildir.

Ancak, elbette, Tanrı'nın var olmaması durumunda da az önce bahsedilen olay daha olası değildir. Dolayısıyla bunun araştırmamızla bir ilgisi yoktur. O hâlde konuyla ilgili kategoriler daha geneldir. Bu bölümde, en genel kategorilerden üçüne odaklanıyorum: (1) Genel olarak kötülük, (2) ahlaki kötülük ve (3) gizemli kötülük. Bir sonraki bölümde, (doğal kötülük, ilahi gizlilik ve diğerleri de dâhil olmak üzere) diğer kategorilere odaklanacağım.

Şimdi sıra 2. soruda: Tanrı'nın varlığı olmaksızın gizemli kötülükler ne kadar olasıdır? Bana görünüyor ki, eğer Tanrı yoksa, o zaman herhangi bir kötülüğün var olması beklenebilir. Örneğin, iyi, güçlü ve hikmetli bir temel olmadan insanlar, bilinç ve ahlak için ince ayarlı şeylerin olması daha az -imkânsız diyebilirim- olasıdır. Bunlar herhangi bir kötünün var olabilmesi için ön koşullardır. Dolayısıyla, iyi, güçlü ve hikmetli bir temel olmadan herhangi bir kötülüğün var olmasını beklemem.

Akıl köprüsü bu analizi güçlendirmektedir. Önceki bölümlerde (zihinlerin, maddenin, ahlakın ve aklın temeli hakkındaki) materyaller, Tanrı olmaksızın kötülük olasılığını benim gözümde sıfıra (ya da sıfıra yakın) indirmektedir.

Bu cevaplardan şu sonucu çıkarabilirim: Tanrı varsa bazı gizemli kötülüklerin var olması, Tanrı yoksa var olmasından daha muhtemeldir -daha çok beklenir-. Yine, bazı gizemlerin varlığı Üst Hipotezde beklenir ve Üst Hipotez de Tanrı'nın varlığında beklenir. Buna karşın, Tanrı'nın varlığı olmaksızın, herhangi bir ahlaki topluluğun var olmasının bırakın olası olmasını, mümkün bile olduğunu düşünmüyorum -nitekim ahlaki topluluklar olmaksızın, ahlaki gizemler imkânsızdır. O hâlde yaptığım soğuk hesaplama, Tanrı'nın var olması hâlinde gizemli kötülükler bulmayı beklemem gerektiğini ortaya koyuyor demektir. Başka bir deyişle, bu analize göre, gizemli kötülüklerin varlığı ancak Tanrı varsa anlamlıdır.

Size kendi analizimi sunmuş oldum. Sizi “eğer-o hâlde” bağlacını kendi bakış açınızdan değerlendirmeye davet ediyorum. Ne görüyorsunuz bir bakın.

Daha Derine İnersek

Kötülük probleminin Tanrı'nın varlığına yönelik bir problem olması gerekirken, gizemli kötülüklerin Tanrı'nın varlığına nasıl olup da işaret ettiğini söyleyebildiğimi merak edebilirsiniz. Tanrı'nın varlığından uzaklaştıran aynı kötülükler nasıl olur da Tanrı'nın varlığına işaret edebilir?

İşte benim cevabım. Aslında Tanrı'ya karşı gizemli kötülükten kaynaklanan standart «kanıt» temelli argümanların iki cezbedici hatadan kaynaklandığını düşünüyorum. Bunu açıklayacağım.

Birinci Hata: Seçim etkisi. Buradaki hata, olayları aldatıcı bir şekilde tek bir açıdan gösteren örnekleri cımbızla seçmekten ileri geliyor. Örneğin, gizemli kötülüklerden koca bir yığın seçebiliriz. Tanım gereği, bilinen hiçbir neden onları anlamlı kılamaz. Bu durumda, muhtemelen hiçbir gerçek nedenin bunları anlamlı kılamadığı sonucuna varmak cazip gelebilir.⁷⁸

Ne var ki bu çıkarım bir hatadır. Detroit'te boş arsalar olduğu gerçeğinden yola çıkarak Detroit'te muhtemelen hiç ev olmadığı sonucuna varmak gibi. Evet, yalnızca boş arsalar odaklanırsak, bu arsalar tüm şehrin boş olduğunu düşündürebilir. Ancak, yeterince büyük bir şehirde çok sayıda boş arsa bulmayı bekleriz. Dolayısıyla tek başına boş arsaların bulunması tüm şehrin boş olduğuna dair iyi bir kanıt değildir.

Aynı şekilde, yeterince büyük bir zihin tarafından yaratılmış yeterince büyük bir dünyada, birçok gizemli olay bulmayı bekleyebiliriz. Tüm olaylar gizemli olsaydı, bu gerçekten de bir sorun olabilirdi -Detroit'teki her yerin boş olduğunu

78 Bkz. M. Tooley, “*The Problem of Evil*,” Stanford Encyclopedia of Philosophy (2015), <https://plato.stanford.edu/entries/evil/>.

bulmak gibi. Ama bulduğumuz şey bu değildir. Daha da önemlisi, boş arsalar bulmak tek başına tüm şehrin boş olduğuna dair iyi bir kanıt değildir.⁷⁹

İkinci Hata: Olmadığını görmeye karşı görmemek. Mahallemde hiç örümcek görmüyorum ama bundan mahallemde hiç örümcek olmadığını gördüğüm sonucunu çıkarmak hata olur. Benzer şekilde, gizemli kötülüğün sebebini de görmüyorum (tanım gereği). Ancak Tanrı'nın hiçbir sebebini olmadığını gördüğüm sonucunu çıkarmak hata olurdu.⁸⁰ Olmadığını görmek, görmemekle aynı şey değildir.

Bu farkı görmek bizi hatadan korur. Örnek vermek gerekirse, örümcek görmememden muhtemelen hiç örümcek olmadığı sonucunu çıkardığımı varsayalım. Eğer mahallemde örümcekler olsaydı (ki kesinlikle vardır), şu anda bir örümcek görmeyi beklemeyeceğim için bu çıkarım hatalıdır. Ne de olsa örümcekler küçük ve genellikle gözden uzakken mahallem büyüktür.

Gizemli kötülükler hakkında düşünürken de benzer bir hatadan kaçınabiliriz. Diyelim ki benim bir neden göremeyişimden, muhtemelen Tanrı'nın kötülük için bir sebebi olmadığı sonucunu çıkarıyorum. Bu çıkarım da Tanrı'nın bir nedeni olsaydı bile, bunu şu anda görmeyi beklemeyeceğim için hatalıdır. Belki de daha sonra göreceğim.

Bu hataları fark ettiğimizde, onlardan kaçınabiliriz. Eğer bunlardan kaçınırsak, o hâlde kötülük problemini yeni bir ışık altında değerlendirebiliriz. Belki de kötülük probleminin Tanrı'nın varlığı için bir sorun olduğunu varsaymak için acele etmeyeceğiz. Benim çözümlememe göre, gizemli kötülüğün varlığı, Tanrı'nın varlığı için değil, en azından zihinsiz temel için bir sorundur.

79 T. Dougherty ve A. Pruss, "Evil and the Problem of Anomaly," *Oxford Studies in Philosophy of Religion* 5 (2014): 49-87.

80 S. Wykstra, "Rowe's Noseeum Arguments from Evil," *The Evidential Argument from Evil* içinde, ed. D. Howard-Snyder, 126-50 (Bloomington: Indiana University Press, 1996) bu çıkarımı "noseeum çıkarımı" olarak adlandırmaktadır.

Sunduğum çözümleme araçları kesinlikle her soruyu çözmez ya da her endişeyi yatıştırmaz. Viral enfeksiyonlar, mason işkence kurbanları, yıkılan umutlar, Tanrı'nın sessizliği gibi belirli kötülükleri merak edebilirsiniz. Bu kategorilerden bazıları Tanrı'nın varlığı konusunda kesinlikle beklenmedik görünebilir. Bu nedenle, daha fazla netlik kazanma çabasıyla, bir sonraki bölümde, üzerinde düşündüğüm en rahatsız edici kötülük kategorilerinden bazıları hakkında daha ayrıntılı düşünceler sunacağım. Amacım, hakikatten başka hiçbir şeyi hedeflemeyen bir akıl aracı kullanarak sizi cesaretlendirmektir.

ÖZET

Kötülük, tüm akıl köprümüzün sağlamlığını/bütünlüğünü tehdit eden bir problemdir. Köprümüz yıkılmak zorunda mı?

Akıl kötülüğün varlığından ortaya çıkan sonuçları değerlendirmemize yardımcı olur. Akıllı kullanarak açık olanı açık olmayandan ayırabiliriz. Mükemmel bir zihnin özgür, hükümdar varlıkların olduğu bir dünya da dâhil olmak üzere ahlaki açıdan ilginç bir dünya yaratmak için iyi sebepleri olabileceği açıktır. Buna karşın, mükemmel bir zihnin kötülüğe izin vermek için sahip olabileceği her sebebi herkesin her zaman bilebileceği ise açık *değildir*. Esasen, büyük gizemlerin ve büyük zorlukların her büyük hikâyenin bir parçası olduğunu düşünmek mantıklıdır.

BÖLÜM 13

ENGELLERİ KALDIRMAK

Dünyanın dört bir yanından insanlar bazen bana e-posta göndererek Tanrı hakkında sorular soruyorlar. Sorularından bazıları bu kitabın akıl köprüsüne adım atmanın önünde engel teşkil ediyor. Böylesine büyük bir hazineye giden herhangi bir köprüden uzak durmaları için onları uyaran turuncu koniler görüyorlar.

Bu bölümde, en yaygın ve zorlayıcı sorulardan olan sekiz soruyu ele alacağım. Her bir soru başlı başına bir kitabı hak etse de (ki pek çok nitelikli kitap mevcuttur),⁸¹ benim buradaki amacım mütevazıdır: Aklın ışığında turuncu konilerin yanından nasıl bizzat geçebildiğimi göstermek istiyorum. Yine söylemek gerekirse benim yöntemim, açık olanı açık olmayandan ayırmaktır.

İNANCIN ÖNÜNDEKİ SEKİZ ENGEL

Birinci Engel. Tanrı'ya inananlar inançlarını iyi kanıtlara dayandıramazlar. Aksine, inançlarının kaynağında basiret değil, iman ve ümit vardır.

81 Kişisel olarak faydalı bulduğum birkaç tanesini sayayım: C. S. Lewis, *The Problem of Pain* (New York: Harper Collins, 1940); A. Plantinga, *Nature of Necessity* (New York: Oxford University Press, 1974); R. Swinburne, *Providence and the Problem of Evil* (Oxford: Clarendon, 1998); P. van Inwagen, *The Problem of Evil* (Oxford: Oxford University Press, 2006); ve T. Dougherty, *The Problem of Animal Pain: A Theodicy for All Creatures Great and Small* (New York: Palgrave, 2014).

Akıllı inananlar için sorun daha da kötüdür: Akıllı inananlar inançlarını rasyonalize ederler. İnanmayı o kadar çok isterler ki umutlarını destekleyecek bir argüman bulurlar. Ölümünden korkarlar. Bir gaye için yanıp tutuşurlar. Kalplerini tatmin edecek sebepler bulurlar. İnançları içlerindeki görünmez köklerden büyür.

Tanrı'ya inanmak isteyen akıllı bir kişi, oraya ulaşmak için bir akıl köprüsü oluşturabilir. Yine de kendimizi kandırma-yalım. Gerçekle olduğu gibi yüzleşecek cesarete sahip olalım.

Tefekkür. Bu ilk engel belki de en yaygın olanıdır ve erdem, cesaret ve dürüstlük kavramlarını yansıtır.

Bu endişe haklıdır. Bir tarafta kanıt isteyen, hakikati arayan ve bilimin değerini gören dikkatli şüpheçiler var. Diğer tarafta ise inananlar var. Eğer inananlar dogmatik, entelektüel açıdan dürüst olmayan ve yargılayıcı, şüpheçiler ise dikkatli bir şekilde hakikat arayan kişiler ise, o zaman kimin tarafı daha itibarlıdır? Kimin tarafında olmak isteriz?

Ben de şüpheçilere katılmak isterim.

İmanın iki türü arasında bir ayrımı değerlendirmenize sunuyorum. Kör imanı «gören imandan» ayırabiliriz. Kör imanın pek çok kusuru olsa da görmeye dayalı başka bir imana -bir cesarete- dikkat çekmek istiyorum.

Kör iman şuna benzer. Küçük bir petrol şirketinin hisse senedi grafiğine bakıyorsunuz. Hisse senedi fiyatının geçen ay neredeyse iki katına çıktığını fark ediyorsunuz. Yükselmeye devam edebileceğini düşünüyorsunuz, ancak şirket veya piyasa hakkında pek de bir şey bilmiyorsunuz. Her gün hisse senedini izlemeye devam ediyorsunuz. Yükselmeye devam ediyor. Bir şeyler kaçırdığınızdan endişeleniyorsunuz. Bir sabah borsa hesabınıza giriyorsunuz ve bu şirketten alabildiğiniz kadar çok hisse almaya karar veriyorsunuz. Kendinize “Bu hisse senedi yükselecek” diyerek tüm acil durum

fonunuzu bu hisse senedine yatırıyorsunuz. İmanınızı bu hisseye bağlıyorsunuz. Üzgünüm, karıcığım.

Ertesi gün, benzin fiyatlarının düştüğünü görüyorsunuz ve radyoda petrol fiyatlarının düşmek üzere *olabileceğini* duyuyorsunuz. Dünya belirsizlik içinde. Yine de zihninizde hissenizin yükseldiğine dair bir imge oluşuyor ve bu imgeye odaklanmaya karar veriyorsunuz. Eve döndüğünüzde, internette birkaç veriyi kontrol ediyorsunuz ve petrol fiyatları hakkında çelişkili bilgilerle dolu bir denizle karşılaşıyorsunuz. Aklınızda yükselen hisse senedi imgesini tutuyorsunuz ve gözleriniz sadece bunu destekleyen birkaç veriye yöneliyor. Hissenin yükseleceğine dair imanınız devam ediyor.

Kör iman hakkında pek çok şey duyuyorum. Diyorlar ki, *görmediğin* hâlde inanmak bir erdemdir. Sizi zorlar. Cesaret ister. Bazıları ise “kurtulmanın” tek yolunun bu olduğunu söylemektedir.

Yine de şüpheli dostlarım haklı: *Kör iman karanlığa doğru bir sıçramadır*. Kör iman kanıttan kaynaklanmaz. Aksine, korkudan ya da bir dilekten kaynaklanır. Kör sıçrayış yapanlar güvenli bir yere inip inmeyeceklerini *test* etmezler. Kör sıçrayanların şansı yaver gidebilir; şans eseri bir hazinenin üzerine düşebilirler. Ne var ki görme yetisi olmayan kör sıçrayanlar sıklıkla çukura düşen kumarbazlardır. Üstelik başkalarının da kendileriyle birlikte düşmesine neden olurlar.

Şüpheyi düştüğüm dönemde, kör sıçrama için duyduğum şeyler endişelerimi pekiştirdi. Tanrı’ya olan inançlarının kaynağında önceki inançlarını koruma arzusu mu yatıyordu? Kör sıçramacılara doğruluk testçilerinden daha fazla güvenemezdim. Nasıl güvenebilirdim ki?

Ancak iman için tek yakıt körlük değildir. Ben tamamen farklı bir yakıt buldum. Bu yakıt görüşe/görmeye dayalıdır. Ana bileşeni kanıttır. (Bu noktada, bazı okuyucular

bahsettiğim şeye “iman” demek istemeyebilir. Nasıl isterse-niz öyle adlandırın).

Zihnimdeki “imani” açıklamak için, en iyi arkadaşınızın size postayla bir hediye gönderdiğini söylediğini varsayalım. Hediyeyi şu anda göremiyorsunuz. Yine de yakında bir paket alacağınızı bekliyorsunuz -güveniyorsunuz-. Beklentiniz arkadaşınız ve dünya hakkındaki ön bilgilerinizden gelmektedir. Yani görmekten kaynaklanmaktadır.

Görmeye dayalı iman⁸² çoğu zaman hem cesaret hem de disiplin gerektirir. Örneğin, Kamboçya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmek için uçağa binmek benim için cesaret gerektirdi. Aşırı derecede jetlag olmuştum ve okyanusa düşmekten korkuyordum. Çok korkuyordum. Korkumun gerçek olmadığını biliyordum. Ama yine de zihnimde dalgalara odaklanmak için bir çekim hissediyordum. Uçuş güvenliğiyle ilgili gerçeklere odaklanmaya karar vermeli ve uçağa adım atmaya karar vermeliydim.

Dalgalar yerine gerçeklere odaklanmak disiplin gerektirebilir. Uçaklar yüzde yüz güvenilir değildir ve ben bunu biliyordum. Ayrıca korkumun risk seviyesinden çok daha fazla olduğunu da biliyordum. Bazen gerçeklere güvenmek cesaret ister.

Görmeye dayalı iman mükâfata ulaştırır. Potansiyel ödüllerine odaklanan sporcular, kendilerini ileriye taşıyacak ilham verici, görmeye dayalı bir sebebi göz önünde bulundururlar. Görmeye dayalı iman, insanların zaferler, icatlar, ilişkiler ve yeni keşifler de dâhil olmak üzere birçok hazineyi elde etmelerini sağlayan güçlü bir kuvvettir. Şüpheci olmanız gereken şeylere karşı şüpheci olmak ve aynı zamanda hakikatleri görmek için çabalamak hikmet ve erdem gerektirir.

82 Görmeye dayalı iman olarak çevirdiğimiz “*Sight-based Faith*” kelimesi fiziksel olarak bir şeyleri görme anlamına gelmemektedir. Bundan farklı olarak “*görmeye dayalı iman*” iyi nedenlere dayanan güvendir. (Çevirmen Notu)

Görme terimini kullandığımda yalnızca gözlerinizle görmeyi kastetmediğimin açık olduğunu umuyorum. Daha geniş anlamda herhangi bir duyu aracılığıyla farkındalığı kast ediyorum. Örneğin hafıza duyunuz size bugün daha önce yaptığınız şeylerin kanıtlarını sunar. Dahası, akıl duyunuzu kullanarak mantıkla ilgili doğrulukları görebilirsiniz. Birçok şekilde “görebilirsiniz”.

Görmeye dayalı iman, birden fazla görme kaynağı arasında bir çatışma ya da uyumsuzluk olduğunda bile çoğu zaman mümkündür. Örneğin, eşim beni havaalanından alacağını söylesin. Ben de kaldırım kenarında durup beklerim. Onu henüz burada göremediğim için gözlerim fotonlardan gelecek beklenen uyarımdan yoksun. Fakat, dikkatimi geçmişimize dair anılara odaklarını ve bu anılar bana onun yakında geleceğine inanmam için fazlasıyla sebep verir. Birkaç dakika daha geçtiğinde de gelir! Mutluyum ama şaşırmadım.

Risk almak için asla zaman olmadığını ya da herkesin aynı şeylere güvenmek için aynı konumda olduğunu söylemek istemiyorum. İhtimallerin sizin lehinize olduğunu tahmin ettiğinizde olduğu gibi, bazen küçük bir sıçrama küçük bir riske değer olabilir bazen de olmayabilir. Bir riskin ne zaman buna değeceğini bilmek hikmet gerektirir ve gördüğünüzü düşündüğünüz şeyi kendi bakış açınızdan değerlendirecek en iyi kişi de sizsiniz.

Görmek ile umudu birbirinden ayırarak konuyu kapatmak istiyorum. Görmeden önce umut taşıyabilirsiniz. Umut, daha büyük bir görüş sağlayan bir el feneridir. Açgözlülük karanlığa doğru bir sıçramaya ilham verirken, umut daha fazla ışığa ilham verir. Mükâfat ise daha fazla anlayış ve hakiki görmedir. Bazen hazine bile keşfedebilirsiniz.

İkinci Engel. Bazı insanlar “mükemmel” temelin mükemmel derecede iyi olduğu teorisini ortaya atmıştır. Ama neden böyle düşünelim? Belki de temel tamamen kötüdür.

Yanıt. Köprümüzün malzemeleri şu cevabı desteklemektedir: iyi ve kötü asimetriktir (dokuzuncu bölüme bakınız). Örneğin, birinin yüzünü yok edersem, eylemim tam da iyi bir şeyi yok ettiğim için kötüdür. Hâlihazırda iyi bir şey olmadan, herhangi bir kötülük olamaz.

Dahası, iyi ve kötü arasında bir ayrım yapılabilmesi için ancak iyi eylemler ile kötü eylemleri birbirinden ayıran bir ahlaki standart olabileceğini düşünün.⁸³ Böyle bir standardın kendisi iyidir. Bu nedenle, eğer herhangi bir kötü varsa, o zaman zaten önceden var olan bir iyi vardır. Bu iyilik nihayetinde her şeyin temelinde yatmaktadır. Eğer temel bir iyiye sahipse, o zaman (keyfi sınırlara karşı argümanlardan hareketle) *saf bir şekilde* ve *tamamen* iyi olmalıdır. Gerçekliğin temelinin, o hâlde kötü olamayacağı sonucuna varıyorum. Akıl buna izin vermemektedir.

Üçüncü Engel. Eğer Tanrı kötüyü daha büyük bir iyilik için kullanıyorsa, o zaman neden *biz* kötüyü engellemeliyiz? Tanrı'nın planının önüne neden geçelim?

Problemi açıklamak için, işlek bir caddede koşmak üzere olan bir çocuk gördüğünüzü varsayalım. Kesinlikle çocuğu durdurmaya çalışırdınız, değil mi? Peki o zaman *Tanrı* neden durdurmaz? Cevap, Tanrı'nın her türlü zararı daha büyük bir iyilik için kullanacağı mıdır? Ama eğer cevap buyusa, o zaman zararı önlemek *daha büyük bir iyiliği* önlemektir. Öyleyse neden herhangi bir zararı engelleyelim?

Yanıt. Bizi belli bir hatalı Tanrı görüşünden uzaklaştırmaya yardımcı olabileceği için bu engel değerlidir. Açıklamama izin verin.

Bana göre hatalı olan görüş, Tanrı'nın her zararın gerçekleşmesini istediği görüşüdür. Bu görüşe göre, her zarar Tanrı'nın mükemmel, büyük planındaki bir yapboz parçasıdır.

83 Bkz. C. S. Lewis, *Mere Christianity* (New York: Harper Collins, 1952), 3-34.

Zararlı herhangi bir parça eksik olsaydı, toplam resim daha az mükemmel olurdu.

“Mükemmel resim” teorisiyle ilgili problemim, bana *sorumluluğumuzu* ortadan kaldırıyormuş gibi gelmesidir. O zaman hiçbir şey hakkında söz hakkımız olmazdı. Neticede her olay Tanrı’nın bütün resmi için *zorunlu* olurdu.

İşte farklı bir resim. Tanrı’nın hükümdar canlılardan oluşan bir dünya yarattığını düşünün. Bu canlılar gerçek hikâyenin ortak *yazarları/failleri* olabilirler.

Bu tablo, mantıken, belli bir riski de beraberinde getirir. Eğer Tanrı hükümdar canlılar yaratıyorsa, Tanrı kendisini belli bir şekilde sınırlamak zorundadır: Tanrı her kötü seçimi engelleyebilecek olsaydı bile, bunu yapmak tüm hükümdar canlıları ortadan kaldırırdı. Bu nedenle, sorumlu (hükümdar) canlılara sahip bir dünya yaratmak adına, Tanrı’nın -bizzat akıl gereği- bazı şeyleri canlıların eline bırakmak durumunda olduğu sonucu çıkar.

Örnek vermek gerekirse, çocuğun işlek bir caddeye doğru koşmasını engellemeye karar verdiğimi varsayalım. O takdirde kurduğum ilişki ve sergilediğim kahramanlık büyük iyiliklerdir. Bu iyilikler benim sorumluluğumdur. Hiç kimse, hatta Tanrı bile, bir canlının sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayamaz.

Bu resimde Tanrı bizim sahip olmadığımız bir sorumluluğa sahiptir. Bilhassa, Tanrı tüm resmin temel kurallarından sorumludur; biz ise değiliz. Eğer Tanrı hükümdar canlıların var olmasını irade ediyorsa, o zaman Tanrı hükümdar canlıların varlığıyla tutarlı kurallar yaratmalıdır. Bu, Tanrı’nın resmin bütününe oluşturduğu anlamına gelmez. Daha ziyade, resmin oluşmasına yardımcı olabilmemiz için Tanrı bunu yapar.

Burada can alıcı nokta şudur: Tanrı her kötülüğü çok daha büyük bir iyilik için yapabilse bile, en büyük iyilikler,

bağımsızlıklarıyla birlikte sorumluluk almayı seçen hükümdar canlılardan gelebilir.

Açık olmak gerekirse, bu “hükümdar canlılar” cevabı her problemi çözmemekte ya da her kötülüğü açıklamamaktadır. Dikkate alınması gereken daha fazla problem vardır. Benim buradaki amacım sadece belirli bir problemi diğerlerinden ayırmaktır. Söz konusu problem sorumlulukla ilgilidir: Tanrı başarısızlıklarımızı zaten iyilik için kullanacaksa neden sorumluluklarımızı yerine getirelim? Benim cevabım şudur: büyük bir resmin ortak yazarları olabiliriz; eğer Tanrı her hareketimizi zorlasaydı, hükümdar canlılar olamazdık.

Dördüncü Engel. Tanrı insanları nasıl cehenneme gönderebilir? Komşunuzun eğer onu sevmezseniz size işkence edeceğini söylediğini düşünün. Bu komşu iyi biri olmazdı. Tanrı, kendisini sevmeyen canlılara işkence ediyorsa, o hâlde nasıl iyi olabilir?

Yanıt. Amacım aklın götürdüğü yere gitmek olduğuna göre, aklın burada nereye götürdüğünü düşünelim.

Her şeyden önce, akıl Tanrı'nın adaletine ilişkin çelişkili açıklamaları ortadan kaldırır. Cehennemle ilgili belli bir açıklamanın mükemmel iyilikle çeliştiğini varsayalım. O hâlde, bizatihi Tanrı'nın doğası mükemmel iyilik ve adaletin ölçütünü içerdiğinden, *adaletsiz* bir cehennem açıklaması doğru olamaz. Mükemmel bir temelin var olamayacağı sonucunu çıkarmak yerine, akıl bizi diğer yöne götürür: Mükemmel iyilikle bağdaşmayan herhangi bir cehennem kavramı hatalı olmalıdır.

O hâlde aklın vardığı sonuç bizi rahatlatır. Dünya ile ilgili doğru teori ne olursa olsun, yüce/ulvî iyilikle uyumlu olmalıdır -eğer gerçekten de yüce iyilik temelin doğasında varsa.

Şimdi açık olmak gerekirse, cehennem açıklamalarının her birinin yüce iyilikle çelişmesi gerektiğini varsaymıyorum. Bir cehennem teorisinin anlamlı olup olmadığı ayrı bir sorudur.

O hâlde, konuyu keşfetmek adına, aklın cehennem hakkında neler ortaya çıkarabileceğine daha yakından bakalım.

Tanrı ile başlayalım. Mantıken, mükemmel bir temel (Tanrı) mükemmel bir doğaya sahip *olmalıdır*. Tanrı'nın mükemmel doğası gereği, Tanrı iyi olmalıdır. Dolayısıyla, Tanrı seçim yapmak suretiyle iyi olmamaktadır. Bunun yerine, Tanrı iyiliğin nihai ölçütünü içerir. Bu nedenle Tanrı'nın doğası nihai ahlaki ölçüyü içerir. İyilik ölçütü temelin mükemmel doğasına ait dokunun bir parçasıdır.

Bunun sonucu nedir? Şudur: İyilikten ayrılan herkes -zorunlu olarak- Tanrı'nın doğasından da ayrılmış olur. Kendini Tanrı'dan ayırmak, kendini iyilikten ayırmaktır ve bunun tersi de geçerlidir.

Tanrı ve iyilik arasındaki bu bağlantı göz önünde bulundurulduğunda, "cehennemi" aslında Tanrı'dan ayrılma olarak tanımlayabiliriz. O hâlde ana fikir şudur: (tüm biçimleriyle) Hakiki iyilikten ne kadar ayrılırsak, bu ayrılığın utanç, adaletsizlik, kargaşa ve benzeri sonuçlarını o kadar çok deneyimleriz. İster bu yaşamda ister bir sonraki yaşamda olsun, bu sonuçların deneyimi cehennem acısıdır. Bu tanıma göre cehennem acısı, iyilikten ayrılmanın acısıdır.

Bu açıklamaya göre, şu anda "cehennemi" deneyimleyebileceğimize dikkat edin. Şu anda (ister kendi yaptıklarımızla ister başkalarının yaptıklarıyla olsun) iyilikten ayrı olabiliriz ve bu ayrılığı hissedebiliriz.

İyilikten ayrılmanın iyi olmadığı iyiliğin bir aksiyomudur. Bu aksiyom Tanrı'nın seçiminin bir sonucu değildir. Daha ziyade, aklın kendisinin bir sonucudur.

O hâlde aklen, (iyilikten ayrılma olarak) cehennem Tanrı'nın insanları içine itmeye *karar verdiği* bir yer değildir. Birçok insan cehennemi Alcatraz gibi, Tanrı'nın istese ortadan kaldırabileceği bir hapisane olarak düşünür. Ancak cehennem

iyilikten ayrılmaksa, Tanrı tüm hükümdar canlıları ortadan kaldırmadıkça, Tanrı'nın "cehennemden" kurtulması, iyiliğin kendisinden kurtulmasından daha mümkün değildir. İyilikten ayrılma olarak cehennem, Tanrı'nın arzusuyla değil, iyilikten ayrı olmanın ne anlama geldiğiyle olumsuz yönlere sahiptir.

Buradan, Tanrı'nın komşunuzdan ne kadar farklı olduğunu görebiliriz. Tanrı iyiliğin nihai ölçütünü içerirken, komşunuz içermez. Kendinizi komşunuzdan ayırırsanız, bu durumda kendinizi iyiliğin ölçütünden ayırmış olmazsınız. Komşunuz iyiliğin nihai ölçütü değildir. Buna karşılık, kendinizi Tanrı'nın doğasındaki iyilikten ayırırsanız, böylece kendinizi iyiliğin ölçütünden ayırmış olursunuz.

Öyleyse, akıl bize «cehennem» hakkında ne söylüyor? Akıl bize cehennemin Tanrı'nın arzusu, Tanrı'nın haklı çıkarma eylemi ya da Tanrı'nın insanları şiddet tehdidiyle Tanrı'yı sevmeye zorlama yöntemi olduğunu söylemez. Aksine, akıl bunların tam tersini ortaya koyar. İyilikten ayrılmak hükümdar canlıların elinde olsa da Tanrı'nın takdirinde değildir.

Açık olmak gerekirse, iyilikten uzaklaştığınız için sizin suçlu olduğunuzu söylemiyorum. Bu konuda pek çok etken söz konusudur. Burada size yalnızca cehennemin Tanrı'ya engel olması gerektiğini önermek istiyorum. Eğer cehennemin bir biçimi gerçekten de Tanrı'yla *bağdaşmıyorsa*, o hâlde mantıken söz konusu cehennem biçimi mevcut değildir. Öte yandan, cehennemin bir biçimi iyilikten ayrılmanın acısıysa, o zaman bu acı sizi Tanrı'dan uzak tutmak yerine, içinizde en açık şekilde gördüğünüz ışık sayesinde iyi olan her şeyin kaynağına daha da yaklaşmanız için bir davetiye olabilir.

"Ayrılma" modelinin insanların ölümden sonraki yaşamla ilgili anlattıklarıyla nasıl örtüştüğünü merak edebilirsiniz. Çok sayıda teori arasında dolaşmak yerine, kendiniz değerlendirin diye üç farklı açıklamaya işaret edeceğim. Bu açıklamalar,

kendi bakış açınızdan açık olanı açık olmayandan ayırmanıza yardımcı olabilir.

Birinci Açıklama. Tanrı, Tanrı'nın iyiliğinden ayrı yaşayabilen hükümdar canlılar yaratır. Sevgiyi ve yaşamı (ister bu hayatta ister sonraki hayatta olsun) kasten ve ısrarla reddedenler kendi yarattıkları bir "cehennemde" yaşarlar. Bu görüşü anlamama yardımcı olan düşünürler C. S. Lewis ve Jerry Walls'tur.⁸⁴

İkinci Açıklama. Adalet, insanların kötülük yapmaya devam ettikleri sürece bunun sonuçlarını yaşamaya devam etmelerini gerektirir. Cehennem (iyilikten ayrılma) kötülük sürdüğü sürece devam edecektir. Eğer birisi durmaksızın kötülük yapmaya devam ederse, o zaman adalet cehenneminin de aynı süre boyunca devam etmesini gerektirir. Bu seçeneği anlamama yardımcı olan ilk düşünür William Lane Craig olmuştur.⁸⁵

Üçüncü Açıklama. Cehennemin -ve tüm mutlak cezaların- nihai amacı *arındırmaktır*. Bu açıklamaya göre, hiçbir ruh sonsuza dek bilinçli bir azap içinde kalmaz. Bu görüşü anlamama yardımcı olan düşünürler Thomas Talbot ve Keith DeRose'dur.⁸⁶

Nihayetinde, hakikate giden en güvenli yol, açık olmayandan değil, açık olandan ilerlemektir. İşte zihnimde aklın açıklığa kavuşturduğu şey: Mükemmel bir temelin mükemmel doğası kusurlu olamaz. Bu açık adım sayesinde, mükemmel derecede iyi bir varlığın mükemmel olmayan adalet kurallarına

84 C. S. Lewis, *The Great Divorce* (New York: Harper Collins, 1946); ve J. Walls, *Purgatory: The Logic of Total Transformation* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

85 W. L. Craig, "Can a Loving God Send People to Hell? The Craig-Bradley Debate," Simon Fraser University (1994), www.reasonablefaith.org/media/debates/can-a-loving-god-send-people-to-hell-the-craig-bradley-debate/.

86 T. Talbot, *The Inescapable Love of God*, 2. baskı (Eugene, OR: Cascade, 2014); ve K. DeRose, "Universalism and the Bible," <https://campuspress.yale.edu/keithderose/>.

sahip olamayacağını görüyorum. Onun kuralları mükemmel olmalıdır. Buradan şu sonucu çıkarıyorum: mükemmel derecede iyi bir varlık adil bir şekilde hüküm verecektir.

Bu sonuç, ahiretle ilgili çeşitli bilgileri değerlendirebileceğimiz açık bir mercektir.

Engel 5. Tanrı insanları yanlış dinde doğdukları için neden kınamaktadır?

Yanıt. Benim yanıtlım bir kez daha açık olanı açık olmaya kadar ayırmak olacaktır. Açıkça *adaletsiz* olan herhangi bir adalet anlatısını savunmaya çalışmak yerine, dinle ilgili sorular beni mükemmel adil bir temelin gerçekten nasıl olacağını düşünmeye davet etmekte.

Nasıralı İsa'ya kadar uzanan bir fikri paylaşmak istiyorum. Bu figür (Hazreti İsa) hakkında ne düşünürseniz düşünün (varlığından şüphe duysanız bile!), onun adı, kişisel olarak son derece yararlı bulduğum bir cevabın tohumlarını taşıyan büyüleyici bir hikâyeye ilişkilidir. Bu cevabı kilisede duymamış olabilirsiniz.

İşte (Matta kitabına göre) hikâye:

Kral sağındakilere şöyle diyecek: “Babam tarafından kutlanmış olanlar, gelin; mirasınızı, dünyanın yaratılışından bu yana sizin için hazırlanmış olan krallığı alın. Çünkü ben açtım ve siz bana yiyecek bir şeyler verdiniz, ben susamıştım ve siz bana içecek bir şeyler verdiniz, ben yabancıydım ve siz beni içeri davet ettiniz, giysiye ihtiyacım vardı ve siz beni giydirdiniz, hastaydım ve siz bana baktınız, hapisteydim ve siz beni ziyarete geldiniz.”

O zaman faziletli olanlar ona şöyle cevap verecektir: “Efendim, biz seni ne zaman aç görüp doyurduk ya da susuz görüp içecek bir şey verdik? Seni ne zaman yabancı gördük de içeri davet ettik ya da giysiye muhtaç görüp giydirdik? Seni ne zaman hasta ya da hapiste gördük de ziyaretine gittik?”

Kral şöyle cevap verecektir: “Size doğrusunu söyleyeyim, bu kardeşlerimden en az biri için ne yaptınız, *benim için de onu yaptınız.*” (Matta 25:34-40, vurgular eklenmiştir)

Tanrı’yı temsil eden kralın insanları nasıl sevdiğimizle ilgilendiğine dikkat edin. İnsanları severek tanrıyı da sevmiş oluruz.

C. S. Lewis aynı temayı Narnia Günlükleri’nin yedinci ve son kitabı olan *Son Savaş*’ta da işler. Kötü efendi Tash’a hizmet eden Emeth adlı bir yaratığı anlatır. Emeth, Tash’ın kötü olduğunun farkında değildir. Son sahnede Emeth, Tanrı’yı temsil eden Aslan ile karşılaşır. Emeth endişelidir çünkü tüm hayatını düşman Tash’a hizmet ederek geçirmiştir. Ancak Aslan Emeth’e “Tash’a yaptığın tüm hizmetleri kendime yapılmış sayıyorum” der.⁸⁷ Aslan şöyle açıklar: “Hiçbir kötülük bana yapılamaz ve hiçbir iyilik de ona yapılamaz.”⁸⁸ Başka bir deyişle, insanları severek Tanrı’yı sevmiş oluruz.

İşte aynı yöne işaret eden bir başka ipucu. Ölüme yakın deneyim yaşayan insanlar sevginin evrensel değerini bildirmektedir. Tüm kültürlerden insanlar ortak bir mesajla geri dönüyor: En önemli şey -en yüksek iyilik- insanların insanları sevmesidir.

Açık olmak gerekirse, sadece insanları yeterince severek cennete giden yolu “kazanabileceğimizi” ileri sürmüyorum. Bence lütuf da hikâyenin bir parçası. Benim düşüncem daha ziyade, Tanrı’nın her bir kişiye doğru zamanda tam olarak ihtiyacı olan şeyi verebileceğidir. Tanrı, hakikaten iyi bir yolu sizin için anlamlı olan benzersiz şekillerde sunabilir.

Bu nedenle aşağıdaki hipotezi öneriyorum: *Tanrı kalbe bakar.* Tanrı insanlarla, sahip oldukları ışığa verdikleri yanıtla

87 C. S. Lewis, *The Last Battle* (New York: Harper Collins, 1956), 188.

88 Lewis, *Last Battle*, 189.

göre çalışır. İnsanlar ellerindeki kavrayış ışığına iyi yanıt verdikçe, Tanrı daha da fazlasını ifşa eder.

Bu hipotezin doğru olduğunu düşünmekle birlikte, tamamen olmasa da Tanrı'nın adaleti hakkında daha temel bir noktaya değinmek istiyorum. Benim düşüncem şudur: Tanrı'nın mükemmel adaletine ilişkin doğru teori *-her ne ise-* aklın ışığında mükemmel adaletle bağdaşmalıdır. Bu çok açık.

Altıncı Engel. Tanrı masum insanların, özellikle de çocukların hastalıklar ya da doğal afetler yüzünden acı çekmesine ve ölmesine nasıl izin vermektedir?

Yanıt. Bu itiraz “doğal” kötülükle ilgilidir. Doğal kötülük, depremler, kasırgalar ve seller gibi doğal olaylardan kaynaklanan acı ve ıstıraplardır. Doğal kötülüğün nasıl anlamlı kılınacağı konusunda paylaşmak istediğim birkaç birbiriyle bağlantılı düşüncem var.

Öncelikle, doğal düzenin bir değeri vardır. Doğal düzen, büyük iyiliklerin, canlıların büyüme ve gelişmesinin, fedakârca sevgi tezahürlerinin, engellerin aşılmasının ve ortak sınamaların dokusunda örülmüş ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olur. Sıkıntılı topraklarda kahramanlar ortaya çıkar.

Bunun yanı sıra Tanrı, düzenli bir alanda meydana gelebilecek olumsuz olayları hedeflemeksizin de düzeni hedefleyebilir. Örneğin, bir okyanus dalgası teknenizi devirirse, bu Tanrı'nın teknenizi devirmek amacıyla dalgayı harekete geçirdiği anlamına gelmez. Gerçekliğin temeli, düzeni ve onun sonuçlarını, bu düzenin içindeki talihsiz olayları hedeflemeden hedefleyebilir.

Örnek vermek gerekirse, fiziksel yasaların temelinin farklı canlılar için alanlar oluşturduğunu düşünün. Bazı canlılar denizde yaşarken, diğerleri karada yaşıyor. Bu alanlar riskler ve ödüller içerebilir ve bunlar da sonlu canlıların birçok yönden büyümesine katkıda bulunabilir. Tanrı, zarar vermeyi özellikle hedeflemeden büyümeyi hedefleyebilir. (Eğer bu bölüm

bütün bir kitap olsaydı, doğal düzende rastlantısallık -ya da belirsizlik/belirlenemezlik⁸⁹- akışlarının olmasının potansiyel faydalarına da işaret ederdim. Belirsizliğin, Tanrı için bile olsa, sürpriz, bağımsız yaratım, öngörü, şükretme ve diğer pek çok değerli deneyim için nasıl bir bağlam sağladığını açıklardım. Burada, önceden tamamen programlanmamış bir dünyada daha büyük değer olasılığına işaret etmek yeterli olacaktır.⁹⁰)

Başka bir düşünce ise: düzenin tüm talihsiz yan ürünleri geçici olabilirken, sonuçları ebedi ruhlarda değer kazanabilir. Doğa olaylarının neden olduğu her bela da dâhil olmak üzere her bela, kişilik, idrak ve özenle örülmüş sevgi bağlarının ebedi mücevherlerini üretme gücüne sahiptir. Geçici acılar eşsiz ve sonsuz bir değer katabilir.

Şunu açıkça belirtmek isterim ki, zuhur eden değerın Tanrı'nın kötülüğe yönelik sebebi/gerekçesi olduğunu ileri sürmüyorum. Tanrı'nın iyiliğın zuhur etmesi için gözyaşlarına neden olduğunu düşünmüyorum. Benim düşüncem daha ziyade, Tanrı'nın çok çeşitli canlıların bulunduğų bir dünyada ortaya çıkabilecek pek çok farklı meyve için düzenli alanlar oluşturduğų yönündedir.

Yaşam alanları iyidir, ancak tamamen evcil değildir. Tehlike mümkündür. Sorunlar ortaya çıkabilir. Haksızlık bir tekneyi devirebilir. Felaket vurabilir.

Yine de tehlike bir amaca hizmet eder. Dünyamızın amacı/gayesi sadece koyunları yaşatmak değildir. Bu dünya

89 Burada "uncertainty" ve "indeterminacy" kavramlarının açıklanması ve nasıl çevrilmesi gerektiğii konusuna değinmek faydalı olacaktır. Eğer bir şey "belirsiz" (uncertain) ise onun kesin olarak bilinmeyeceğii anlamına gelir. Ancak bir şey "belirlenemez" (indetermined) ise, hiçbir şey onu hiçbir mümkün dünyada belirli yapamaz -başka bir deyişle herhangi bir şekilde olabilir. (Çevirmen Notu)

90 Rastlantısallığın nedenleri hakkında daha fazla bilgi için bakınız J. Wessling ve J. Rasmussen, "Reasons for Randomness," Theology and Science 13, no. 3 (2015): 288-304.

kahramanlar, sorun çözücüler ve hükümdar canlılar için bir sahnedir. Masumlar bu sahnede acı çektiklerinde, acıları trajiktir, ancak kederleri bizzat onlar için hepsinden çok daha ağır basan sonsuz bir değere ulaşır.

Bir başka düşünce ise: Her yaşam öyküsünün yalnızca bir kesitini görüyoruz. Her canlı için her kötü ve her iyi arasındaki olası her bağlantıyı göremeyiz. Bu noktada entelektüel teva-
zuun bizi aceleci çıkarımlardan koruyacağını düşünüyorum.

Burada *açık* olan nedir? Tanrı'nın iyi sebepleri ya da cevapları olmadığı açık mıdır? İyi bir temelin doğal felaketlerin mümkün olduğu düzenli bir dünya yaratamayacağı ya da yaratmayacağı açık mıdır? Aklın ışığı bunların hiçbirini benim zihnimde açık kılmamaktadır.

İşte aklın açık kıldığı şey. Mükemmel derecede iyi bir temel *kötü* *olamaz*. Bu açık olandan, mükemmel derecede iyi bir temelin her şeyi *kötülük* için bir araya getiremeyeceği sonucunu çıkarıyorum. Bunun yerine, mükemmel bir temel, uzun vadeli ve şu anda görünmeyen iyilikler de dâhil olmak üzere, her şeyi iyilik için bir araya getirecektir.

Mükemmel bir temel, mümkün olan her iyiyi mükemmel bir şekilde görebilirken, biz göremeyiz. Hakikate giden yolculuk, açık (görmeye dayalı) adımlarla yönlendirildiğinde, açık olmayan (sıçramaya dayalı) adımlarla yönlendirildiğinden daha güvenlidir. Bu nedenle, karanlığın çukuruna düşmektense aklın açık adımlarını izlemenizi tavsiye ederim.

Yedinci Engel. Tanrı neden bugün mucizeler gerçekleştiriyor?

Tanrı'dan adınızı gökyüzüne yazmasını isteyin. Böyle bir şey gerçekleşmeyecektir. Tanrı dualara *hayali bir tanrının yapacağı* gibi -tespit edilmeden- cevap verir.

Yanıt. Mükemmel bir temel, Tanrı'nın dünya ile nasıl etki-
leşime girebileceğini anlamak için bir merceğe sağlar. Evrenin

mükemmel temelinin, şeylerin *rasyonel* -ve dolayısıyla *düzenli*- bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmasını bekleyebiliriz. Eğer gerçekliğin temeli gerçekten de zihin-benzeri ise (yediden ona kadar olan bölümlere bakınız), o zaman düzenli bir evren bekleyebiliriz. Düzen bir zihnin işaretidir: Zihinler olayları düzenler, boyaları resimlere dönüştürür, yasaları ve düzenlemeleri belirler, vb. Bu çerçevede, Tanrı'nın yolları "doğaldır" çünkü düzenli, yasa-benzeri ve öngörülebilirdir.

Doğal düzenin kendisi iyidir çünkü bilimin üretkenliği, canlıların büyümesi, macera, kişisel sorumluluk ve karmaşık, çeşitli ilişkilerin ve düzenli toplumların oluşması için temel teşkil eder. O hâlde mükemmel bir Tanrı'dan, canlılara keşfetme, büyüme, macera yaşama, bulmacalarla ve şaşırtıcı sorularla karşılaşma ve insanların sevgisinde kahraman olma fırsatları veren yasalar koymasını bekleyebiliriz. İyi bir temel, düzenli bir dünyayı öngörür.

Açık olmak gerekirse, Tanrı'nın alışılmadık ya da öngörülemez şekillerde hareket *edemeyeceğini* ileri sürmüyorum. Belki de Tanrı eşsiz, özel amaçlar için -ya da daha yüksek yasalar nedeniyle- belirli yasaları "ihlal edebilir."

Demek istediğim şu ki, eğer Tanrı evrenin (sadece dışında değil) *her yerinde* varsa, o zaman evrenin her yerinde düzen (yasalar) beklemeliyiz. Tanrı bazen alışılmadık şekilde davranabilir. Ama bu alışılmadık olurdu! Tanrı düzenli olarak düzensiz davranmaz. O hâlde benim önerim, Tanrı'nın eldiven içindeki bir el gibi doğa *aracılığıyla* hareket ettiğidir.

Bu "doğal" Tanrı, dua üzerine yapılan bilimsel çalışmalarla tamamen tutarlıdır. Aslında, bazı çalışmalar duanın olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.⁹¹ Dahası, bazı çalışmalar

91 K. M. Masters ve G. Spielmanns tarafından yapılan şu meta-analize bakınız. "Prayer and Health: Review, Meta-Analysis, and Research Agenda," *Journal of Behavioral Medicine* 30 (2007): 329-38.

zihinsel eylemlerin biyolojik fonksiyonlar üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.⁹²

Bu çalışmalara yönelik en yaygın itiraz, “doğal” nedenleri dışlamadıkları yönündedir. Yeterince makul. Ancak zaten benim üzerinde durduğum nokta, doğal nedenlerin dualara cevap vermenin bir yolu olduğudur. Bu şekilde hareket etmek Tanrı'yı tespit edilemez kılmaz. Tam tersi de geçerlidir: düzenli bir şekilde hareket etmek rasyonel bir zihnin işareti-
dir. Sonuçta, “doğal nedenler” tüm düzenin temelinden çıkan düzen akışları olduğundan, doğal düzenin temelinin “doğal” nedenler aracılığıyla işlenmesini beklemeliyiz. Başka bir deyişle, doğal nedenler, evren boyunca eyleyen *rasyonel bir aklın* olağan nedenleridir.

O hâlde duanın nasıl işlediği şu şekilde açıklanabilir. Diyelim ki sizin için dua ediyorum ve diyelim ki duam benim düşüncelerimden sizin fiziksel ya da duygusal iyi oluşunuza doğru ilerleyen doğal bir nedenler zinciri başlatıyor. O hâlde dua doğa yasaları aracılığıyla işleyebilir.

Buradan *Tanrı'nın* duaya dâhil olmadığı sonucu çıkar mı? Hayır çıkmaz. Tam tersi: Mükemmel bir temel, Tanrı'nın her yerde işin içinde olduğunu öngörür. Tanrı tüm doğal düzenin temelidir. Doğal «yasalar» Tanrı'nın rasyonel düşünceleri tarafından sürdürülmektedir.

Benimle birlikte şu önemli soruya dönün: Açık olan nedir? Mükemmel bir temelin, birisi her istediğinde *düzensiz* (koyduğu “doğal” yasaları çiğneyerek) hareket edeceği *açık* mıdır? Düzensiz olayların düzenli, normal, günlük olaylar olacağı açık mıdır? Burada açık olan bir şey varsa, o da düzensiz olayların düzenli olmayacağıdır.

92 J. M. Shwartz ve S. Begley, *The Mind and the Brain: Neuroplasticity and the Power of Mental Force* (New York: Harper Collins, 2002).

Peki, öyleyse Tanrı neden ampüteleri/engellileri iyileştirmez? Bunun nedeni şu: Tanrı'dan tam da bunu istediğiniz anda bunu yapmak, gerçekliğin doğal düzenini yok etmek olurdu. Tanrı'yı sizin kuklanız hâline getirirdi. Akıl bu sonucu reddetmektedir.

Sekizinci Engel. Tanrı neden varlığını herkes için daha açık hâle getirmiyor?

Yanıt. Eşim Rachel ile ilk tanıştığımda, ondan hemen “hoşlandım.” Ona doğru yaklaştım, kalbim hızla çarpmaya başladı. “Bir ara buluşup ... *felsefe* hakkında konuşmak ister misin?” diye sordum.

O da “Tamam” dedi.

Tanıştık ve felsefe üzerine konuştuk ve daha pek çok şey yaptık. Ona olan ilgim arttı.

Ama merak etmiştim, *bana olan ilgisi tamamen plato-nik* miydi?

Benim ondan hoşlandığım kadar onun da benden hoşlanıp hoşlanmayacağını bilmeden, çok zekice bir fikir buldum. Sonunda bir evlilik teklifine yol açacak bir av tasarladım! Bu fikir kısa sürede eyleme dönüştü ve notlar yazıp bulmacalar hazırladım. Notlar başka notlara, bulmacalar ve şifreli mesajlar da daha fazla ipucuna yol açacaktı. Son ipucu Rachel’ı ona evlenme teklif edeceğim bir buluşmaya davet eden şifreli bir mesajdı. Bu notları biz çıkmaya başlamadan önce yazmıştım.

Sonunda ilk ipucunu buldu. Merakı orta derecedeydi. Bir sonraki ipucunu fazla araştırmadı. Bu arada sohbetlerimiz birlikte Stargate’in bölümlerini izlemeye dönüşmüştü. Hâlâ benden hoşlanıp hoşlanmadığını ya da ne kadar hoşlandığını bilmiyordum. Duyguları hakkında hiçbir şey söylememişti. (Ben de söylemedim.)

Merakı arttı. Avin bir sonraki ipucunu aramaya başladı. İlişkimiz geliştikçe ipuçlarını aramaya olan ilgisi de arttı.

Ardından, 2 Haziran 2007'de son ipucunu çözdü. Bu en ilginç günde, benimle buluşmaya geldi. Ona bir elbise ve ayakkabı alıp şık bir akşam yemeğine götürdüm. Yemek sırasında, ne yapmak üzere olduğumu hayal ederken birdenbire yüksek sesle güldüm.

Gülmemden birkaç dakika sonra Rachel'ı dış mekândaki bir kemere doğru kısa bir yürüyüşe davet ettim. Çiçeklerle bezeli bir yere vardığımızda dizlerimin üzerine çöktüm ve onunla evlenme arzumu dile getirdim. Sonra, kalbim küt küt atarken, ona karım olmak isteyip istemediğini sordum.

Yanaklarından yaşlar süzülerek “Evet!” dedi. Bu, ardından binlerce sevinçli günün gelip geçtiği çok neşeli bir gündü.

Bu hikâyenin anlamı bir soruyu gündeme getirmektir: Rachel'a onu ne kadar sevdiğimi neden *en başından* söylemedim? Bunun nedeni şu. Onun peşinde koşarken, onu sevdiğimi bilmesini sadece istememiştim. Ona olan sevgimi *keşfetmesini* istemiştim ve bunu da *kendi* ilgisiyle keşfetmesini istedim. Bu yüzden onu aşka ve daha fazla keşfe giden bir maceraya davet etmenin bir yolu olarak başka ipuçlarına götüren ipuçları oluşturdum.

İlişkimizi kurarken kullandığımız yöntemler mevcut ilişkimizi daha da güçlendiriyor. Birbirimizin şefkatini keşfetmenin verdiği heyecanı asla unutmayacağız.

Bu hikâye bana, Tanrı'nın her zaman herkes için tümüyle aşikâr olmamasının birkaç sebebini tespit etmem için esin kaynağı oldu. İşte birkaç öneri yapabilirim:

Birincisi, Tanrı'nın sevgisinin doğasını ve daha derin anlamını zaman içinde (daha büyük keşifler için daha uzun zaman) *keşfetmenin* değeri vardır. Belki de bir dini terk etmek, çok dar, çok istisnai ve çok sınırlı olan bir sevgi kavramından uzaklaşmanın bir parçasıdır. Belki de Tanrı, “biz” ve “onlar” (söz konusu dinin “içindekiler” ve “dışındakiler”) kavramlarına

bağlı bir sevgiye tutunmaktansa, dinden bağımsız bir özgürlüğü deneyimlemenizi tercih etmiştir. Belki de daha büyük bir dünyayı (herhangi bir dinin kavrayabileceğinden de daha büyük) görme özgürlüğünüz, nihayetinde tüm dünyanın temelinde yatan gerçek sevgi hakkında daha derin bir kavrayışa ulaşmanız için bir araçtır.

İkinci olarak, belirsizlik karşısında hazineleri *aramanın* bir değeri vardır.

Üçüncüsü, mükemmel bir temele inanmak için sebeplerin yokluğu da dâhil olmak üzere, bazen meydana gelebilecek birtakım geçici yoksunluklara rağmen, evrenin doğal düzenini korumanın bir değeri vardır.

Dördüncü olarak, bazı değerler canlılar arası ilişkileri etkilemektedir. Örneğin, Tanrı'nın gerçekliği hakkında bir anlaşmazlık, geçici bir süre için bile olsa, dünyayı farklı açılardan gören insanlar arasındaki saygının en ilginç ve en güzel ifadeleri için fırsatlar sunar. Gerçeklik konusunda çok farklı görüşlere sahip olan insanların her şeye rağmen birbirlerine karşı nazik olmaları, birbirlerinden bir şeyler öğrenmeleri ve birbirlerini gerçekten sevmeleri çok güzel şeylerdir.

Beşinci olarak, her hazinenin görülmemesi eşsiz yardım fırsatları sunar. Hazineler keşfeden insanlar, başkalarının yeni ve değerli şeyler görmelerine yardımcı olarak -belki de onlar için bir akıl köprüsü inşa ederek- yardım edebilirler.

Tüm bunların ötesinde akıl, görme eksikliğinin/görüş yetersizliğinin bir başka sebebini daha ortaya koyar. Tanrı'nın sevgisi, hakikaten gerçekse, sonsuz sayıda biçimde tezahür eden sonsuz sayıda derinlik katmanına sahip olacaktır. Tanrı'nın sonsuz derinliği göz önüne alınacak olursa, nihai temel olan Tanrı'nın derinlik ve biçimlerini keşfetmemizin bir sonu olmayabilir. Belki de büyümenin doğası gereği, Tanrı hakkındaki

iyi şeyler de dâhil olmak üzere birçok iyi şey, farklı insanlar için farklı dönemlerde ortaya çıkacaktır.

O hâlde bir düzeyde hepimiz şüpheliyiz; zira hiç kimse keşfedilmeyi öylece bekleyen her hazineyi göremez. Her şeyin temelindeki iyi şeyleri daha çok görebilmek için her açıdan birbirimize ihtiyacımız var.

Vurgulamak isterim ki bir hazineyi görememek mutlaka birinin suçu değildir. Rachel onu ne kadar sevdiğimi bilmiyordu ama bu onun suçu da değildi. Aslında ondan hoşlandığımı keşfetmesi benim umudumdu. Benim hakkımda derhâl daha fazla şey bilmediği için onu suçlamadım. Bunun yerine, hevesli bir ümit içinde bekledim.

ÖZET

Bu bölümde, insanları akıl köprüsüne adım atmaktan alıkoyan turuncu konilerden/dubalardan bazılarını ortadan kaldırmaya çalıştım. Belki başka engellerin de farkındasınızdır. O hâlde sizi, yüreğinizde cesaret ve elinizde akılla birlikte yolculuğunuza devam etmeye davet ediyorum.

BÖLÜM 14

KÖPRÜNÜN ÖBÜR TARAFINDA

SENİN BÜYÜK HİKAYEN

Bu kitap hükümdar⁹³ doğasına sahip herkes içindir. Bu kitabı sadece zihninizi gıdıklamak ya da akademik kütüphanenize eklemek için yazmıyorum. Bu kitabı ruhunuza yaşamınızın değeri hakkında daha büyük bir vizyon kazandırmak için yazıyorum.

Aklın ışığında, siz büyük bir hikâyede yer alan hükümdarsınız. Sorularınız bir zayıflık ya da akılsızlık işareti değildir. Onlar sizin yeryüzündeki ulvi gayelerinizin bir işaretidir. Belirsizliğiniz dünyanın anlamsızlığının kanıtı değildir. Tüm evren sizin gibi insanların var olması ve belirsizliğin ortasında ortaya çıkması için ince bir şekilde ayarlanmıştır.

Siz bir hakikat arayıcısı ve hazine avcısısınız. Dünyanın sizin kavrayışınıza, fikirlerinize, sorularınıza ve cesaretinize ihtiyacı var. Tanrı'ya inansanız da inanmasanız da insanlık için hazineler taşıyorsunuz.

Dünyanın temeli sizin yaşam hikâyenizin de temelidir. Evrendeki tüm ruhların, fikirlerin ve nesnelerin kaynağıdır. Zihninizin de kaynağıdır. Nefesinizin kaynağıdır. Tüm hazinelerin

93 Kendi kararlarını verebilen ve bunun sorumluluğunu alabilen. (Çevirmen Notu)

içindeki hazinedir. Temel, dünyayı sizin gibi kahramanlar için şekillendirmektedir.

Temel var olduğu sürece, çok kıymetlisiniz. Biliniyorsunuz. Değer görüyorsunuz. Hayatınızın sizi önceleyen bir gayesi var.

Eğer benim temele ilişkin teorim salt soyut bir ilke olsaydı, bunun yaşamınız için ne değeri olurdu? Size mümkün olan en büyük hazineden bahsediyorum çünkü onu görmenin kendisi bir güçtür. Psikologlar dünyada aktif olarak değer arayan ve keşfedenlerin daha sağlıklı, daha mutlu yaşamalar kurma eğiliminde olduklarını söylemektedir.⁹⁴ Mükemmel temel, mümkün olan en büyük değer yoğunluğunu içerir. Bu temel tüm güce, iyiliğe ve hikmete sahiptir. Temel ezeli ve ebedi olarak istikrarlı, her zaman adil ve daima hikmet sahibidir. Bu değeri gördükçe ve gördüğünüz ölçüde, hayatınızı en yüce arzularınız doğrultusunda inşa etmek için güç kazanırsınız.

Hikâyeniz daha yeni başladı.

HAZİNE DAHA FAZLA HAZİNEYE ULAŞTIRIR

Benim tecrübeme göre, iyi şeyleri keşfetmenin asla sonu yoktur. İyi bir şey bulduğunuzda, o şey daha fazla iyiliğe yol açabilir. Eğer akıl köprüsünü takip ederek büyük bir hazineye ulaştıysanız, yolculuk orada bitmez. Yeni bir yolculuk başlar sadece. Bir hazineden sonsuz sayıda hazine doğar.

Bu son sayfalarda, keşif ruhu içinde, sizi bir şeyle daha baş başa bırakmak istiyorum. Bu özel, bonus bir argüman. Bu argümanı size bir araç olarak veriyorum. Bu aracı kullanarak Tanrı hakkında daha iyi şeyler keşfedebileceğinize inanıyorum.

Size Sınır Argümanını (*Argument from Limits*) sunuyorum. Bu argüman sınırlar hakkında bir hususu ortaya koymaktadır. Tüm özellikler, kendisine işaret eden belirli bir özel

94 Bakınız, A. L. Duckworth, "Positive Psychology in Clinical Practice," Annual Review of Clinical Psychology 1 (2005): 629-51.

özellige, Q'ya işaret eder. Peki Q nedir? Sınır Argümanının amacı Q'nun mahiyetini ortaya çıkarmaktır. Tıpkı akıl köprüsünün bizi her şeyin temeline götürmesi gibi, Sınır Argümanı da bizi tüm *özelliklerin* temeline götürecektir. Akıl bizim ışığımız olacak.

İşe, açıklığın temelini oluşturan tanımlarla başlıyorum:

Tanım 1: Bir P özelliği *özellenmiştir* = P bir şeyi nitelendirmektedir. (Örnek: mavi özelliği gömleğimi nitelendirmektedir ve bu yüzden mavi özellenmiştir)⁹⁵.

Tanım 2: Bir P özelliği *açıklanabilir*dir = P'nin özellenmesinin P'nin kendisine başvurmayan bir açıklaması -herhangi bir akıl ilkesiyle çelişmeden- olabilir. (Örnek: Bir fabrika ilk mavi gömlekleri üretmiş olabilir, bu da mavi gömlek olma özelliğinin herhangi bir şeyi nasıl nitelendirdiğini açıklar).

Tanım 3: Bir P özelliği bir sınırdır= Zorunlu olarak, P'ye sahip olan herhangi bir şey bazı olumlu açılardan sınırlıdır. (Örnek: Tutarlı düşünmekten aciz olmak bir sınırdır).

Sunum kolaylığı açısından bu tanıma teknik bir ayrıntı ekleyeceğim. Sınırların sınır olmayanları içermediğini ekliyorum. Örnek vermek gerekirse, düşünmekten aciz olmak ve güçlü olmak kavramsal olarak bir sınır olmayanı, yani güçlü olmayı içerir. Burada özellik, bir sınır ile bir sınır olmayanın karışımıdır. Amaçlarımız doğrultusunda, bu tür karışımları gerçek sınırlar olarak saymayacağım. Kesin olmak gerekirse, o hâlde, sınırlar saf olan sınırlardır -yani içinde sınır olmayanlar olmaksızın.

Şimdi sıra gizli argümanda:

1. Her sınır açıklanabilir.
2. Sınırlara sahip olma özelliğinin kendisi bir sınırdır.

95 Mavi, giydiğim gömlekte somutlaşarak ya da mekân tutarak giydiğim gömleği nitelendirmiştir. (Çevirmen Notu)

3. Dolayısıyla, sınırlara sahip olmak açıklanabilir. (1, 2)
4. Şayet sınırlara sahip olmak açıklanabilirse, ancak sınırlardan yoksun bir şey olabilir.
5. Dolayısıyla, sınırlardan yoksun bir şey olabilir. (3, 4)
6. Şayet sınırlardan yoksun bir şey olabiliyorsa, o hâlde o şey mükemmel olmalıdır.
7. O halde bir şey (yani Tanrı) mükemmeldir. (5, 6)

Sizi bu tartışmaya dâhil etmek için her bir önermeyi netleştirecek ve destekleyecek birkaç düşünce sunacağım:

1. *Her sınır açıklanabilir.* Bu adım *mantıksal olarak tutarlı* açıklamalarla ilgilidir. Örneğin, dünyanın sınırlı boyutunun, dünyayı üreten güçler bakımından tutarlı (ve *bilfiil*) bir açıklaması vardır. Açıklamanın “tutarlı” olduğunu söylediğimde, hiçbir akıl ilkesinin -yani mantıksal doğruluğun (akıl yoluyla duyumsadığınız şeyin)- söz konusu açıklamanın mümkün oluşuyla çelişmediğini kastediyorum.

(1)'in doğruluğunu sınamak için iki yol öneriyorum. Birincisi, aklı kullanmak. Akılla, her zaman sınırlara ilişkin bir açıklama tasavvur edebileceğinizi düşünüyorum. Yani, herhangi bir S sınırı için, S'nin özelleşmesinden önceki bir şeyin S'nin özelleşmesi ile birlikte bir şey ürettiğini tutarlı bir şekilde teorileştirebilirsiniz. Eğer haklıysam, o zaman (1) için akla dayalı kanıtın tadını çıkarabilirsiniz.

İkinci kontrol gözlem yoluyla yapılır: birçok sınıra ait birçok açıklama gözlemlersiniz ve (1) de gözlemlerinizi iyi bir şekilde anlamlandırır. Dahası, salt sınırlardaki farklılıkların açıklanabilirlikteki bir farklılıkla ilgili olamayacağını düşünebilirsiniz.

Özellikle mütevazı ve dikkatli olmak gerekirse, (1)'i bir *genel kural* olarak ele alabiliriz. Buradaki fikir, herhangi bir sınırı ele alırsanız, diğer şeyler eşit olduğunda, en azından bu sınıra ait bazı mümkün açıklamalar olmasını bekleyebileceğinizdir. Karşılaştırın: *yerçekiminin* rastgele bir gezegendeki

belirli kayalar için geçerli olduğundan şüphe ediyorsanız, bu özel durumdaki şüphelerinizi motive edecek bazı nedenleriniz olacağını varsayıyorum. Aynı doğrultuda, şayet birisi sınırların açıklanabilirliğinin belirli sınırlar için geçerli olduğundan şüphe duyuyorsa, o zaman bu kişinin söz konusu istisnayı gerekçelendirmek için bir sebebi olacağını -ya da olması gerektiğini- öne sürüyorum. Böyle bir sebebin yokluğunda, kişi her bir sınırı aynı şekilde açıklanabilir olarak ele almakta özgürdür.

2. *Sınırlara sahip olma özelliğinin kendisi bir sınırdır.* Tanımımıza göre (D3), sınırlara sahip olmak kesinlikle bir sınır sayılır: basitçe, sınırları olan her şey *sınırlıdır*. Dolayısıyla, öncül (2) tanım gereği bundan çıkar.

3. *Dolayısıyla, sınırlara sahip olmak açıklanabilir.* Bu adım (1) ve (2)'den çıkmaktadır. Çıkarımın arkasındaki mantık tümel özelleme kuralıdır⁹⁶: (1) Her A, B'dir; (2) X, A'dır; dolayısıyla (3) X, B'dir.

96 Burada "Universal Instantiation" olarak geçen terimi Teo Grünberg'in mantık terimleri sözlüğünü esas alarak "Tümel Özelleme Kuralı" olarak çevirmeyi uygun gördük. Söz konusu kullanım için bkz. Teo Grünberg - Adnan Onart, *Mantık Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1976), 139. Buna göre Tümel Özelleme Kuralı şöyle özetlenebilir:

Aşağıdaki argümanın doğruluğu Evrensel Özelleme Kuralı kullanılarak kanıtlanabilir: "Hiçbir insan uçamaz. Mehmet bir insandır. O hâlde Mehmet uçamaz."

Öncelikle bunu aşağıdaki notasyonu kullanarak ifade edelim:

$U(x)$ "x uçabilir" anlamına gelir.

$I(x)$ "x insandır" anlamına gelir.

m Mehmet'i temsil eden bir semboldür.

O hâlde argüman şöyle olur:

$[\forall x [I(x) \rightarrow \neg U(x)] \wedge I(m)] \rightarrow \neg U(m)$

Kanıt

1. $\forall x [I(x) \rightarrow \neg U(x)]$ Hipotez

2. $I(m)$ Hipotez

3. $I(m) \rightarrow \neg U(m)$ 1 üzerinde evrensel özelleme kuralı.

4. $\neg U(m)$ 2 ve 3 üzerinde modus ponens. (Çevirmen Notu)

4. *Şayet sınırlara sahip olmak açıklanabilirse, ancak sınırlardan yoksun bir şey olabilir.* Açıklanabilir terimini kullandığımda, (kastedilen tanıma göre) döngüsel olmayan bir açıklamadan bahsetmek niyetindeyim. Başka bir deyişle, X'in açıklaması yalnızca X cinsinden olamaz. Bu nedenle, sınırlı şeylerin açıklaması da yalnızca sınırlı şeyler cinsinden olamaz. Sınırlı şeylerin -neden sınırlarının olduğunu- tam açıklaması, ancak sınırlı olmayan bir şey açısından olabilir. Bu sonuç benim "açıklanabilir" (*explicable*) tanımımdan kaynaklanmaktadır.

5. *Dolayısıyla, sınırlardan yoksun bir şey olabilir.* Bu adım (3) ve (4)'ten çıkmaktadır. Çıkarımın arkasında *modus ponens*⁹⁷ kuralı vardır: (1) A (2) eğer A ise, o hâlde B; (3) o hâlde B.

6. *Şayet sınırlardan yoksun bir şey olabiliyorsa, o hâlde o şey mükemmel olmalıdır.* Bu adım mükemmelliğin mantığı ile ilgilidir. Tanım gereği, yalnızca mükemmel bir şey sınırlardan yoksun olabilir. Mükemmel olandan daha az olan her şeyin olumlu açıdan bir sınırı bulunurken, mükemmel olan her ne ise saf bir şekilde olumludur ve dolayısıyla hiçbir olumlu açıdan da sınırı yoktur. Bu nedenle, mükemmellik açıklamalar için bir nihayet noktası sağlayacaktır⁹⁸: Saf olumlu olması

97 Geçerli bir çıkarım türü olarak *modus ponens*in doğru kullanımı için bkz. Alvin Plantinga, *God, Freedom and Evil* (William B. Eerdmans Publishing Company, 2002), 15-16. *Modus Ponens* argümanları ispatlamak için kullanılır, bu yöntem bir argümanın doğruluğunu olumlayarak (*affirming*) kullanılır (öyle ki sonuç olumlama hâline gelir). Örneğin:

Eğer tövbe ederseniz, cennete gidersiniz.

Tövbe ettiniz.

O hâlde cennete gideceksiniz. (Çevirmen Notu)

98 Bir açıdan bu durum, klasik mantığın tanım bahsindeki üstün cinslerin tanımlanamamasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim tanım ancak tanımlı yapılan şeyin cinsi ile yapılabilir. Bu bakımdan varlığın en genel cinsi olduğu göz önüne alınırsa, varlığın kendisiyle tanımlı yapılabilecek daha üst bir cinsi olmayacağından dolayı tanımlı yapılamaz. Örneğin Kantçı bir perspektiften zihnin kategorileri olarak ele alınabilecek zaman, mekân gibi kategorilerin tanımları da doğrudan yapılamaz. Söz konusu kavramlar hakkında ancak

nedeniyle, mükemmellik mükemmel, nihai ve zorunlu varlığı içermektedir. (Bkz. on birinci bölüm, Mükemmel Temel.)

Şimdi önemli bir sonuç çıkarabiliriz: mükemmelliğin özelleşmesinin tek yolu, mükemmelliğin *zorunlu olarak özelleşmesidir* (çünkü mükemmelliğin zorunlu olarak özelleşmesi mükemmelliğin bir parçasıdır). Aşağıda teknik bir çıkarım yapacağım. Bir başka deyişle, mükemmellik ya imkânsızdır ya da zorunludur. Tüm bu parçaları yerli yerine koyduğumuzda altıncı adıma ulaşıyoruz: Şayet sınırlardan yoksun bir şey olabiliyorsa (yani mükemmel olabiliyorsa), o hâlde o şey mükemmel olmalıdır.

Daha Derine İnersek

Burada modal mantığın S5 sisteminde teknik bir çıkarım yapacağım. Tanımlarla başlayacağım. “ $\Diamond$ ” ve “ $\Box$ ” sembolleri sırasıyla “mümkün” (yani, akıl ilkeleriyle tutarlı) ve “zorunlu” (yani, olmaması mümkün değil) kelimelerinin sembolleri olsun. “ $\neg$ ” sembolü olumsuzlamayı (veya “değil”i) sembolleştirir. Son olarak, “P” = “mükemmellik özelleşmiştir” olsun.

Şimdi P’yi $\Diamond P$ ’den aşağıdaki şekilde çıkaralım:

1. $Q = \neg P$ olsun.
2. Eğer $\Diamond Q$ ise, o hâlde $\Box \Diamond Q$. (S5’in 5. Aksiyomu uyarınca, her ne mümkün ise imkânsız olamaz).
3. Eğer $\Diamond \neg P$ ise, o zaman $\Box \Diamond \neg P$. (Q’nun tanımı gereği.)
4. Eğer $\Diamond \neg P$ ise, o zaman $\neg \Diamond \neg \Diamond \neg P$. (“ $\Box$ ” tanımı gereği.)
5. Eğer $\neg \neg \Diamond \neg \Diamond \neg P$ ise, o zaman $\neg \Diamond \neg P$. (Kontrapozisyon⁹⁹ gereği.)

soyutlama ya da betimleme yoluyla bir şeyler söylenebilir. Daha geniş bilgi için bkz. Necati Öner, *Klasik Mantık* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 42.

99 Klasik mantıkta ters döndürme olarak adlandırılan kontrapozisyon, bir önermeyi düz döndürmek (yani, konu ile yüklem yerini değiştirmek) ve

6. Eğer $\Diamond \neg \Diamond \neg P$ ise, o zaman $\neg \Diamond \neg P$. (Çifte değilme gereği.)

7. Eğer $\Diamond \Box P$ ise, o zaman $\Box P$. (" $\Box$ " tanımı gereği.)

8. Eğer $\Diamond P$ ise, o zaman P . ($\Box P \leftrightarrow P$ ile)

S5 mantığının geçerliliğinden emin olamayanlar için, sizi aksiyom 5'i bu bağlamda "mümkün" teriminin örtük bir tanımını oluşturuyormuş gibi ele almaya davet ediyorum.¹⁰⁰

O zaman bu argümanı en iyi şekilde okumuş olursunuz.

7. *O hâlde bir şey (yani Tanrı) mükemmeldir.* Bu son adım (5) ve (6)'dan çıkmaktadır. (Bu çıkarımın arkasındaki kural yine modus ponens'tir).

Bu argüman sindirmesi zor bir argüman. Adımları takip ederek ilerlemekten çekinmeyin. Değerlendirin. Sınayın. Bakalım herhangi bir ek kavrayış ortaya çıkarabilecekler mi? Size değer katını alın. Gerisini bırakın.

İşte benim büyük resme dair özetim. Yukarıdaki adımlara göre, özellikler nihai açıklamalarına geri dönerler. *Sınırların*

ardından hem konu hem de yüklem terimlerini değılleriyle değıştirmektedir. Bir tane örnek verebiliriz: "Bütün insanlar ölümlüdür."

Adım 1: Düz döndürme: İlk olarak önermeyi düz döndürürüz. Yani, "Tüm ölümlüler insandır." önermesini elde etmek için konu ve yüklem yerini değıştiririz.

Adım 2: Konu ve yüklemi değılleriyle değıştirin: Daha sonra, her iki terimi (konu ve yüklem) değılleriyle değıştiririz. Böylece, "insanlar" "insan olmayanlar" olurken, "ölümlüler" "ölümlü olmayanlar" olur.

O hâlde sonuç şöyle olur: "Tüm ölümlü olmayanlar insan olmayanlardır." (Çevirmen Notu)

- 100 Söz konusu "mümkün" tanımını mümkün dünyalar açısından örnekleyebiliriz. Diyelim ki W'ler tüm mümkün dünyalardır. Aksiyom 5 doğruysa, W'lerden hangisinin meydana geleceğine bakılmaksızın tüm W'ler mümkün (akılla tutarlı) olacaktır. Ancak bazı W'lerin diğler bazı W'lerin meydana gelmesi durumunda mümkün olmayacağını varsayalım. Onları bir kenara bırakalım. "Mümkün dünya" terimi yalnızca bizim dünyamızda geçerli olan aynı akıl ilkelerine sahip dünyaları (yani çelişmezlik yasası, asal sayıların başbakan olamayacağı yasası ve benzeri) ifade etsin. O hâlde, tanım gereği, bu mümkün dünyalardan hangisi olursa olsun, tüm mümkün dünyalar mümkün (akılla tutarlı) kalır.

nihai açıklaması (döngüsel olacağından dolayı) sınırlar cinsinden olamaz. Bu nedenle, sınırların nihai açıklaması ancak sınırları olmayan bir şey cinsinden olabilir. İşte burada mükemmellik devreye girer. Mükemmellik kendi *nihailiğini/mutlaklığını* gerektiren yegâne özelliktir. Mükemmellik, diğer tüm özelliklerin öncesinde özelleşebilen tek özelliktir. Bu şekilde, diğer tüm özellikler mükemmelliğe gönderme yapmaktadır.

Bu son sayfaları tamamlarken, sırf eğlence olsun diye bir fikir daha paylaşmak istiyorum. Mükemmelliğin kendisine nasıl gönderme yapabileceğine dair bir fikrim var. Filozof Anselm, “mükemmellik” tanımından (yani, “kendisinden daha büyük/yüce bir şeyin tasavvur edilemeyeceği şey”) hareketle Tanrı’yı savunduğu meşhur argümanında bu durumu ima etmişti.¹⁰¹ Ne yazık ki, Anselm’in imaları yeterince keskin değildi. Felsefecileri-ki aralarında ben de varım- net bir görüşten yoksun bıraktılar. Bu nedenle felsefeciler de “Tanrıyı varlığı içine alacak şekilde tanımlayamazsınız”¹⁰² diye tekrar etmişlerdir.

Yine de hikâye sona ermiş değildir. Yirminci yüzyılda mantıkçılar mükemmelliğin mantığını açıklığa kavuşturmak için yeni kaynaklar sağlamışlardır.¹⁰³ Şimdi, insanlık tarihinin bu noktasında, mükemmelliğin kendisine nasıl gönderimde bulunabileceğini açıklığa kavuşturmanın bir yolunu bulduğumu düşünüyorum.

Sadece sizin için bir *anahtar* sunacağım. Bu anahtarın mükemmellik mantığının kilidini açabileceğine inanıyorum. *Anahtar mükemmelliğin doğasındadır.*

101 Anselm, *Proslogion* (Indianapolis: Hackett, 2001).

102 Son değerlendirmeler ve gelişmeler için bkz. G. Oppy, ed., *Ontological Arguments* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), J. Rasmussen, “Plantinga’s Ontological Argument,” 176-94.

103 J. Garson, *Modal Logic for Philosophers*, 2. baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

Saf mükemmellik üzerine düşündüğümüzde, mükemmelliğin bizzat olumlu özelliklere sahip olduğunu görebiliriz. Örneğin, mükemmellik *eşsizliğe*, *yüceliğe* ve *nihailiğe* sahiptir. Anahtar, mükemmelliğin olumluluğudur.

Anahtarı nasıl kullanacağımızı önermeden önce, elimize doğru anahtarı aldığımızdan emin olalım. Amaçlanan anahtarı yakındaki sahte anahtarlarla karıştırmak kolaydır. Örneğin, bazıları şu anahtarı kullanmaya çalışmıştır: Mükemmellik olumlu özellikler *gerektirir* (ya da *içerir*). Bazıları bunun yerine mükemmellik kavramıyla çalışmaya çalışmıştır. Bu anahtarları kullanmayın. Bizim için taklitten başka hiçbir şeyin kilidini açamazlar.¹⁰⁴

Doğru anahtarı görmek için, mükemmellik kavramı merceği ile bakmamızı öneriyorum. *Mükemmel doğayı* görüp, olumluluğunu kavrayın.¹⁰⁵

Bundan sonra dikkat edilmesi gereken iki şey vardır ve her ikisi de aynı özel şeye işaret eder. İlk olarak, mükemmel doğa bir *sadeliğe* sahiptir. Mükemmellik temel, bölünmemiş bir doğadır (mükemmel güç/kudret, mükemmel hikmet vb. gibi diğer özellikler bunu *takip eder*). Mükemmellik, *büyük ve uzun* ya da *kare ve dairesel* gibi karmaşık özellikler gibi değildir. Karmaşık özellikler birbirlerini dışlayabilecek birden fazla parçaya sahip olduklarından tutarsız olmak için daha fazla “fırsata” sahiptirler. Örneğin bir kare daire, birbirini dışlayan birden fazla özellikten, *kare* ve *daireden* oluşur. Karmaşık özellikler tutarlı olabildikleri gibi, tutarlı olamayabilirler de. Buna karşın sade bir doğa, diğerlerini dışlayabilecek hiçbir parçaya

104 Örneğin, mükemmellik zorunlu varlığı içerebilir veya gerektirebilirken, zorunlu olarak var olan bir ada olmak da öyle. Burada işe yarar bir şey yok.

105 A. Pruss, “A Gödelian Ontological Argument Improved,” Religious Studies 45, no. 3 (2009): 347-53 aynı anahtarla çalışmaktadır. Ben bunu biraz farklı bir şekilde değiştiriyorum.

sahip değildir. Dolayısıyla sadelik özel bir özelliğe işaret etmektedir: *mantıksal tutarlılık* (yani akılla tutarlılık).¹⁰⁶

Burada dikkat edilmesi gereken başka bir şey daha vardır: Mükemmel doğanın (mükemmelliğin) olumluluğunu sahiden görebiliyorsak, o hâlde daha fazla düşünerek, belki de mükemmel doğanın tüm doğalar arasında en olumlusu olduğunu görebiliriz. O en büyük doğadır. Bu büyüklük mantıksal tutarlılığın ikinci bir şahididir: En büyük doğa tutarlıdır çünkü tutarsızlık olumsuzdur (olumlu değil) ve bir doğanın büyüklüğünü düşürür. Bu doğrultuda, *mükemmel* doğa -sadelik ve olumluluğun ikiz ışığıyla- kendi tutarlılığına işaret etmektedir.

Artık anahtar elimizde. Bu anahtarı yeni bir mantık sistemine yerleştirebiliriz. Demek istediğim şu: İmkân mantığındaki gelişmeler sayesinde felsefeciler, *eğer* mükemmellik *mümkün* olarak özelleşebiliyorsa (yani akılla tutarlı ise), o hâlde mükemmelliğin özelleşmesi *gerektiğini* keşfettiler (ayrıntılar için bir önceki Daha Derine İnersek bölümüne bakınız). Bu keşif ışığında, şimdi şu soruyu sorabiliriz: “Neden mükemmelliğin mümkün olarak özelleşebileceğini düşünüyoruz?”¹⁰⁷

Şöyle bir fikir var: *Mükemmellik -sadeligi ve olumluluğu ışığında- kendi imkânına (yani tutarlılığına) işaret etmektedir.* Buradan hoş bir şey çıkar: İmkân mantığı gereği, mükemmellik özelleşmelidir. Bu doğrultuda, mükemmellik kendi doğası gereği özelleşmesine işaret eder. Söyleyebileceğim kadarıyla, başka hiçbir özellik böyle değildir.

Sistem artık tamdır: Tüm özellikler ya (Sınır Argümanı ile) mükemmelliğe gönderme yaparak ya da -kendi olumluluğu

106 Tüm sade, birleşik doğaların (birbirlerini dışlayabilecek parçaları olmadığı için) tutarlı olduğundan şüphelenmeme rağmen, mütevazı olmak gerekirse, diğer şeyler eşit olduğunda, burada sadeliğin tutarlılık beklemek için bir sebep olduğunu ileri sürüyorum.

107 Bkz. Oppy, ed., *Ontological Arguments*, 182.

aracılığıyla- kendisine gönderme yaparak mükemmelliğe işaret etmektedir. Eğer sistem çalışıyorsa, o hâlde şeylerin tüm özellikleri Tanrı'ya işaret eder.

KAYNAKÇA

- Anselm. *Proslogion*. Indianapolis: Hackett, 2001.
- Aquinas, T. *Summa theologiae*. Translated by Fathers of the English Dominican Province. New York: Benzinger, 1948.
- Aristotle. *Metaphysics*. Translated by Joe Sachs. New Mexico: Green Lion Press, 2002.
- Beauregard, M., and D. O'Leary. *The Spiritual Brain: A Neuroscientist's Case for the Existence of the Soul*. San Francisco: HarperOne, 2008.
- Byerly, R. "From a Necessary Being to a Perfect Being." *Analysis* 9 (2018): 10-17.
- Chalmers, D. "Facing Up to the Problem of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies* 2, no. 3 (1995): 200-219.
- Churchland, Patricia. *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind/Brain*. Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
- Churchland, Paul. *A Neurocomputational Perspective*. Cambridge, MA: MIT Press, 1989.
- Collins, R. "God, Design, and Fine-Tuning." In *God Matters: Readings in the Philosophy of Religion*, edited by R. M. Bernard, 54-65. London: Longman, 2003.
- Colyvan, M. *An Introduction to the Philosophy of Math*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Copleston, F. C., and B. Russell. "A Debate on the Existence of God." BBC. 1948. www.scandalon.co.uk/philosophy/cosmological_radio.htm.
- Craig, W. L. "Can a Loving God Send People to Hell? The Craig-Bradley Debate." Simon Fraser University, 1994. www.reasonablefaith.org/media/debates/can-a-loving-god-send-people-to-hell-the-craig-bradley-debate/.

- Davidson, M. "God and Other Necessary Beings." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2013. <https://plato.stanford.edu/entries/god-necessary-being/>.
- Dawkins, R. *The God Delusion*. New York: Houghton Mifflin, 2006.
- DeRose, K. "Universalism and the Bible." <https://campuspress.yale.edu/keithderose/>.
- Dougherty, T., and A. Pruss. "Evil and the Problem of Anomaly." *Oxford Studies in Philosophy of Religion* 5 (2014): 49-87.
- Dougherty, T. *The Problem of Animal Pain: A Theodicy for All Creatures Great and Small*. New York: Palgrave, 2014.
- Duckworth, A. L. "Positive Psychology in Clinical Practice." *Annual Review of Clinical Psychology* 1 (2005): 629-51.
- Edwards, P. "The Cosmological Argument." In *The Rationalist Annual for the Year*, edited by C. Watts, 63-77. London: Pemberton, 1959.
- Freddoso, A. J., and T. Flint. "Maximal Power." *The Existence and Nature of God*, edited by A. J. Freddoso, 81-113. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983.
- Garson, J. *Modal Logic for Philosophers*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Gozzano, S., and C. S. Hill, eds. *New Perspectives on Type Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Harman, G. "Ethics and Observation." In *Ethical Theory 1: The Question of Objectivity*, edited by J. Rachels, 85-91. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Harris, S. *The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values*. New York: Free Press, 2011.
- Hasker, W. *The Emergent Self*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999.
- Hawking, S. *A Brief History of Time*. New York: Bantam, 1988.
- Henderson, L. "The Problem of Induction." *Stanford Encyclopedia of Philosophy* 2018. <https://plato.stanford.edu/entries/induction-problem/>.
- Huemer, M. *Ethical Intuitionism*. New York: Palgrave, 2005.
- Hume, D. *Dialogues Concerning Natural Religion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007 (also 1779).
- Kant, I. *The Critique of Pure Reason*. Translated and edited by Paul Guyer and Allen Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Koons, R. "A New Look at the Cosmological Argument." *American Philosophical Quarterly* 34 (1997): 193-212.
- Leibniz, G. "On the Ultimate Origin of Things." In *Discourse on Metaphysics and Other Essays*. Indianapolis: Hackett, 1991.

- Lewis, C. S. *The Problem of Pain*. New York: Harper Collins, 1940.
- _____. *The Great Divorce*. New York: Harper Collins, 1946.
- _____. *Mere Christianity*. New York: Harper Collins, 1952.
- _____. *The Last Battle*. New York: Harper Collins, 1956.
- Lightman, A. "The Accidental Universe." *Harper's*. December 2011. <https://harpers.org/archive/2011/12/the-accidental-universe/>.
- Mackie, J. L. "Evil and Omnipotence." *Mind* LXIV, no. 254 (1955): 200-212.
- K. M. Masters, and G. Spielmans. "Prayer and Health: Review, Meta-Analysis, and Research Agenda." *Journal of Behavioral Medicine* 30 (2007): 329-38.
- Merricks, T. *Objects and Persons*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- More, P. E. *Platonism*. London: Princeton University Press, 1917.
- Morrison, W. "What Is So Good about Moral Freedom." *Philosophical Quarterly* 50 (2000): 344-358.
- Nozick, R. *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books, 1974.
- Oddie, G. *Value, Reality, and Desire*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Oppy, G. "Omnipotence." *Philosophy and Phenomenological Research* 71, no. 1 (2005): 58-84.
- , *Describing Gods*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- , ed. *Ontological Arguments*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Plantinga, A. *God, Freedom, and Evil*. Grand Rapids: Eerdmans, 1974.
- _____. *Nature of Necessity*. New York: Oxford University Press, 1974.
- Pearce, K., and A. Pruss. "Understanding Omnipotence." *Religious Studies* 48, no. 3 (2012): 403-14.
- Pruss, A. *The Principle of Sufficient Reason*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- _____. "A Gödelian Ontological Argument Improved." *Religious Studies* 45, no. 3 (2009): 347-53.
- Pruss, A., and J. Rasmussen. *Necessary Existence*. New York: Oxford University Press, 2018.
- Quine, W. V. O. "On What There Is." *The Review of Metaphysics* 2, no. 5 (1948): 21-38.
- _____. "Quantifiers and Propositional Attitudes." *The Journal of Philosophy* 53, no. 5 (1956): 177-87.
- Ramsey, W. "Eliminative Materialism." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2013. <https://plato.stanford.edu/entries/materialism-eliminative/>.

- Rasmussen, J. "From a Necessary Being to God." *Religious Studies* 66, no. 1 (2009): 1-13.
- _____, "On the Value of the Freedom to Do Evil." *Faith and Philosophy* 30 (2013): 418-28.
- _____, "Building Thoughts from Dust: A Cantorian Puzzle." *Synthese* 192 (2015): 393-404.
- _____, "Plantinga's Ontological Argument." In *Ontological Arguments*, edited by G. Oppy, 176-94. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- _____, "Against Non-Reductive Physicalism." In *The Blackwell Companion to Substance Dualism*, edited by Jonathan J. Loose, Angus J. L. Menuge, and J. P. Moreland, 328-39. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2018.
- Rota, M. *Taking Pascal's Wager: Faith, Evidence, and the Abundant Life*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2016.
- Rowe, W. *The Cosmological Argument*. Princeton: Princeton University Press, 1975.
- Russell, B. *Principles of Mathematics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1903.
- Scotus, D. *Duns Scotus: Philosophical Writings*. Indianapolis: Hackett, 1987.
- Searle, J. *Mind: A Brief Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Schaffer, J. "Monism." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2018. <https://plato.stanford.edu/entries/monism/>.
- Schellenberg, J. *The Hiddenness Argument: Philosophy's New Challenge to Belief in God*. New York: Oxford University Press, 2015.
- Schwartz, J. M., and S. Begley. *The Mind and the Brain: Neuroplasticity and the Power of Mental Force*. New York: Harper Collins, 2002.
- Speaks, J. *The Greatest Possible Being*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Spinoza, B. *Ethics*. Edited by Matthew J. Kisner. Translated by Michael Silverthorne. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Stitch, S. *Deconstructing the Mind*. New York: Oxford University Press, 1996.
- Swinburne, R. *The Christian God*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- _____, *Providence and the Problem of Evil*. Oxford: Clarendon, 1998.
- Talbott, T. *The Inescapable Love of God*. 2nd ed. Eugene, OR: Cascade, 2014.
- Tegmark, M. *Our Mathematical Universe: My Quest for the Ultimate Nature of Reality*. New York: Random House, 2014.
- Timmons, M. *Moral Theory: An Introduction*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2013.

- Tooley, M. "The Problem of Evil." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2015. <https://plato.stanford.edu/entries/evil/>.
- Uebel, T. "Vienna Circle." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2014. <https://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/>.
- Van Inwagen, P. *Material Beings*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990.
- _____, *The Problem of Evil*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- _____, *An Essay on Free Will*. Oxford: Clarendon, 1983.
- _____, "Meta-Ontology." *Erkenntnis* 48, nos. 2-3 (1998): 233-50.
- Wagner, A. *Solving Evolution's Greatest Puzzle*. New York: Penguin, 2014.
- Walls, J. *Purgatory: The Logic of Total Transformation*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Wessling, and J. Rasmussen. "Reasons for Randomness." *Theology and Science* 13, no. 3 (2015): 288-304.
- Wykstra, S. "Rowe's Noseeum Arguments from Evil." In *The Evidential Argument from Evil*, edited by D. Howard-Snyder, 126-50. Bloomington: Indiana University Press, 1996.

AKIL TANRI'YA NASIL GÖTÜRÜRE ÖVGÜ

“Rasmussen’in kitabı modern bir klasik olmaya aday. Rasmussen sadelik, berraklık ve derinliği olağanüstü bir şekilde bir araya getirerek, çağdaş felsefi teolojideki en ileri çalışmalardan bir kısmını mantıksal kesinlikten taviz vermeden sıradan okuyucu için erişilebilir kılan bir kitap ortaya çıkarmıştır. Rasmussen’in üslubu, tatlı, ilgi çekici ve okuyucuyu gerçekliğin nihai temelinin varlığına ve doğasına dair nefes kesici bir metafizik araştırma serüveninin içine çekmektedir.”

Robert Koons, University of Texas at Austin

“*Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür* olağanüstü bir kitap. Rasmussen, gerçekliğin temel yapılarından Tanrı'ya uzanan bir köprüyü parça parça inşa etmektedir. Bu eser titizlikle yapılandırılmış. Rasmussen’in yazım tarzı ise çalışmaya mükemmel bir şekilde uyuyor. Açık, dikkatli ve sabırlıdır. Hiçbir zaman aceleci davranarak sonuca atlamıyor. İtirazları adil bir şekilde değerlendirmekte ve onları dikkatlice ele almaktadır. Bu kitap uzun zamandır okumuş olduğum teizmin en iyi felsefi savunması. Fakat bu teizmin basitçe bir savunusundan çok daha fazlası. Metafiziğin temelleri üzerine yol gösterici bir tur.”

Gregory E. Ganssle, Biola Üniversitesi'nde felsefe profesörü, *Our Deepest Desires: How the Christian Story Fulfills Human Aspiration* kitabının yazarı

“Sıra dışı sağduyuda olduğu gibi, analitik beceride maharetli olduğu kadar fevkalade ve muhteşem bir yetenek. Joshua Rasmussen uzlaştırmacı, harika ve muğlak olanı erişilebilir kılan, köprü inşa edici bir kitap ortaya çıkarmış. Okuyucuları kendileri için düşünmeye, argümanlarını denemeye ve kendi sonuçlarına varmaya davet ederek büyüleyici bir yolculuğa çıkarmaktadır. O, geleneksel ve çağdaş anlamda dikkate değer bir felsefecidir: okuyucularına saygı duyan; hayati derecede önemli, varoluşsal açıdan merkezi sorular soran; katı bir şekilde kanıtları takip eden, aklın yol göstererek açıklayıcı gücüne derin güven duyan bir felsefeci. Hikmet ve hakikatin sahici arayışında olan herkes bu sayfalarda kendisine yakın bir ruh ve sadık bir yol arkadaşı bulacaktır.”

David Baggett, *The Morals of the Story: Good News About a Good God* kitabının ortak yazarı

“Bu kısa kitap, aklın, hakikati sahiden arayan bir kişiyi nasıl Tanrı'ya götürebileceğini gözler önüne seren cesur, özgün ve kışkırtıcı bir argüman içermektedir. Sade ve sıradan bir dille yazılmış olup herhangi bir otoriteye başvurmamaktadır. Rasmussen yalnızca evrensel olarak kabul edilmesi gerektiğini düşündüğü hakikatlere başvursa da kitabın gücünün büyük bir oranı Rasmussen'in kendi kişisel hikâyesinden kaynaklanmaktadır; cesareti ve dürüstlüğü okuyucuyu da benzer bir yolculuğa sürüklemektedir.”

C. Stephen Evans, felsefe ve beşerî bilimler profesörü,
Baylor University

“Profesör Rasmussen üst düzey bir Hıristiyan felsefeci, derinden bağlı bir mümin ve uzun zamandan beri kişisel bir dosttur. Başlıca okuyucu kitlesini hakikati dert edinen, hayatın büyük sorularıyla ilgilenen ve yalnızca akılla desteklenebilen

şeylere inanan şüpheciler olarak tanımlıyor. Üstelik Rasmussen hedefi tam on ikiden vuruyor. *Mere Christianity* ile birlikte *Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür* böyle bir kişiye verilecek kitaptır. Ancak bu hedefin sizi yanıltmasına izin vermeyin. Bu kitap felsefeyi ya da apolojetiği¹⁰⁸ seven inananlar için mutlaka okunması gereken bir kitaptır. Bu kitabı okuyarak bir sürü şey öğrenecek ve düşünme yeteneğinizi fazlasıyla artıracaksınız. Rasmussen'in Tanrı argümanının akıcılığı öylesine hassas ve itinalı bir şekilde geliştirilmiş ki, açıkça konuşmak gerekirse, daha iyisi yapılamazdı. *Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür* kitabı için çok heyecanlıyım ve etkisini görmek için de sabırsızlanıyorum. Öyleyse külahınızı önünüze koyun, kitabı satın alın ve dikkatle inceleyin.”

JP Moreland, seçkin felsefe profesörü,
Talbot School of Theology, Biola University,
Scientism and Secularism kitabının yazarı

“*Akıl Tanrı'ya Nasıl Götürür* çok güzel yazılmış. Yazının berraklığı ve sadeliği hakikaten olağanüstü. Her ne kadar bazı kavramları ve argümanları sindirmek zor olsa da, sıkı bir entelektüel antrenman yapmak isteyen ilgili okuyucu fazlasıyla ödüllendirilecektir. İlgi çekici. Mütevazı. Hoş. Rasmussen, kitabın hedef(ler)i göz önüne alındığında tam da doğru üslubu yakalıyor. Gerçek bir mücevher!”

Kevin Corcoran, felsefe profesörü,
Calvin College

108 Teolojide, bir inancın akıl tarafından ispatlanabilir ya da en azından akılla tutarlı olduğunu gösterme girişi. Daha genel olarak apolojetik, bir doktrini savunma girişi olarak tanımlanabilir. (Çevirmen Notu)

“Rasmussen Tanrı için şaheser niteliğinde bir argüman sunuyor. Her adımı açık ve ilgi çekici bir üslupla anlatıyor. Güçlü. Güzel. Dönüştürücü.”

William Lane Craig, felsefe profesörü,
Talbot School of Theology ve Houston Baptist University,
Philosophical Foundations for a Christian Worldview
kitabının ortak yazarı

DİZİN

A

- açıklayıcı derinlik 97, 102, 104, 105,
107, 108, 112, 113, 209
Ahlaki duyu 160, 161, 162, 165, 166,
167, 168, 169, 173, 175, 186, 201,
202, 215,
ahlaki manzara 159, 160, 162, 164,
165, 167, 169, 172, 173, 174, 175,
177, 179, 198, 215,
Anselm 263
Aquinas, Thomas 27, 98, 208
Aristoteles 27, 53, 54

B

- bağımlılık 43, 44, 48, 51, 60, 68, 110
bağımsızlık 43, 44, 45, 55, 195
bilfiil 19, 54, 57, 58, 60, 65, 66, 70,
71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 82, 86,
87, 88, 89, 95, 96, 98, 113, 125,
148, 149, 158, 169, 182, 196, 201,
202, 209, 258
bilkuvve 54, 57, 58, 60, 65, 71, 72,
78, 81, 86, 87, 89, 222, 224
Büyük Patlama 18, 100
Büyük Patlama 100

C

- Chalmers, David 136
Collins, Robin 141
Craig, William Lane 243, 274
çelişmezlik yasası 262

D

- Dawkins, Richard 148, 149, 150, 213
DeRose, Keith 243
doğrulamacılık 171
duyum 118, 119, 123, 127, 128, 173

E

- ebedilik 95, 195
Evrım 156, 168

H

- Harris, Sam 159
Hawking, Stephen 19
her şeyin küresi 31, 32, 34, 39, 41,
43, 44, 51, 52, 58
Hume, David 80, 103
hükümdar canlılar 222, 239, 240,
243, 248
Hz. İsa 244

K

- Kalıtım İlkesi 50, 51
kendine yeterlik 42, 51
köprü 10, 27, 28, 41, 52, 85, 101,
102, 272

L

- Lewis, C. S. 233, 238, 243, 245
Lightman, Alan 141

M

- madde 116, 118, 121, 127, 128, 131,
141, 142, 157, 186, 189, 193

matematiksel ilkeler 111, 181, 182,
184, 185, 191
matematiksel manzara 183, 185
modus ponens 259, 260

N

Narnia Günlükleri 245
nihailik 57, 93, 97, 195

O

Ockham'ın usturası 79, 100, 101,
Oppy, Graham 50, 111
önyükleme 84
özelleme 259

P

Proto-bilinç 136

Q

qualia 118, 119, 120

R

Robert Nozick 42
Rowe, William 24, 27, 84, 231
Russell, Bertrand 186

S

sadelik 99, 100, 102, 105, 108, 149,
195, 209, 265, 271
Searle, John 128
Sınır Argümanı 257, 265
Son Savaş 245

T

tek biçimlilik 97, 105, 107, 109, 111,
112, 113, 114, 209
temel teorisi 42, 60, 61, 108, 177

Y

Yaratılış 82, 83, 157, 244

Z

zihin 115, 116, 117, 126, 127, 128,
129, 134, 135, 142, 143, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
158, 163, 174, 174, 185, 189, 190,
191, 192, 210, 211, 212, 213, 214,
227, 229, 230, 249
zorunlu doğa 57, 60, 81
zorunluluk 52, 78, 79, 97, 195
zorunlu varlık 54, 56, 93
zuhûrculuk 120, 121

Joshua Rasmussen

AKIL TANRI'YA NASIL GÖTÜRÜR

Bir Filozofun İmana Yolculuğu

"Bir Yaratıcının varlığını kabul eden birçok filozofun olmasına karşılık, akıl ile iman, felsefe ile din arasında bir çatışma olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Her iki kanatta da, bu kanaati taşıyanlar bulunmaktadır.

Elinizdeki kitap, bu yaygın kanaatin yanlışlığına dair bir delil niteliğinde. Sade bir dil ve herkesçe takip edilebilir adımlar ile, bir filozofun imana yolculuğunun aşamalarını gösteriyor. Akıl bütün evreni yaratan bir Tanrı'ya inanmayı nasıl gerekli kıldığı, kitapta duru bir anlatımla adım adım ele alınıyor.

'Bu kitapta, hakikati arayanların değerli bir keşfe giden yolu bulabilmelerine yardımcı olabilecek bir akıl köprüsü inşa etmeye çalışacağım' diyor yazar.

Ediyor da...

Kör bir inanca sahip olmak yerine 'gören bir iman'a ulaşmada akıl ve mantığın kurallarının nasıl bir işlevi olduğunu gösterirken, soruların ve şüphelerin böyle bir imana ulaşmak için sağladığı imkânları değerlendiriyor.

Küresel bir 'yeni ateizm' dalgasından söz edilen bir zaman ve zeminde, ilaç gibi bir kitap..."

METİN KARABAŞOĞLU

İZ YAYINCILIK • 1388
İNCELEME ARAŞTIRMA

www.iz.com.tr
f X @ /izyayincilik

ISBN: 978-605-326-895-6

